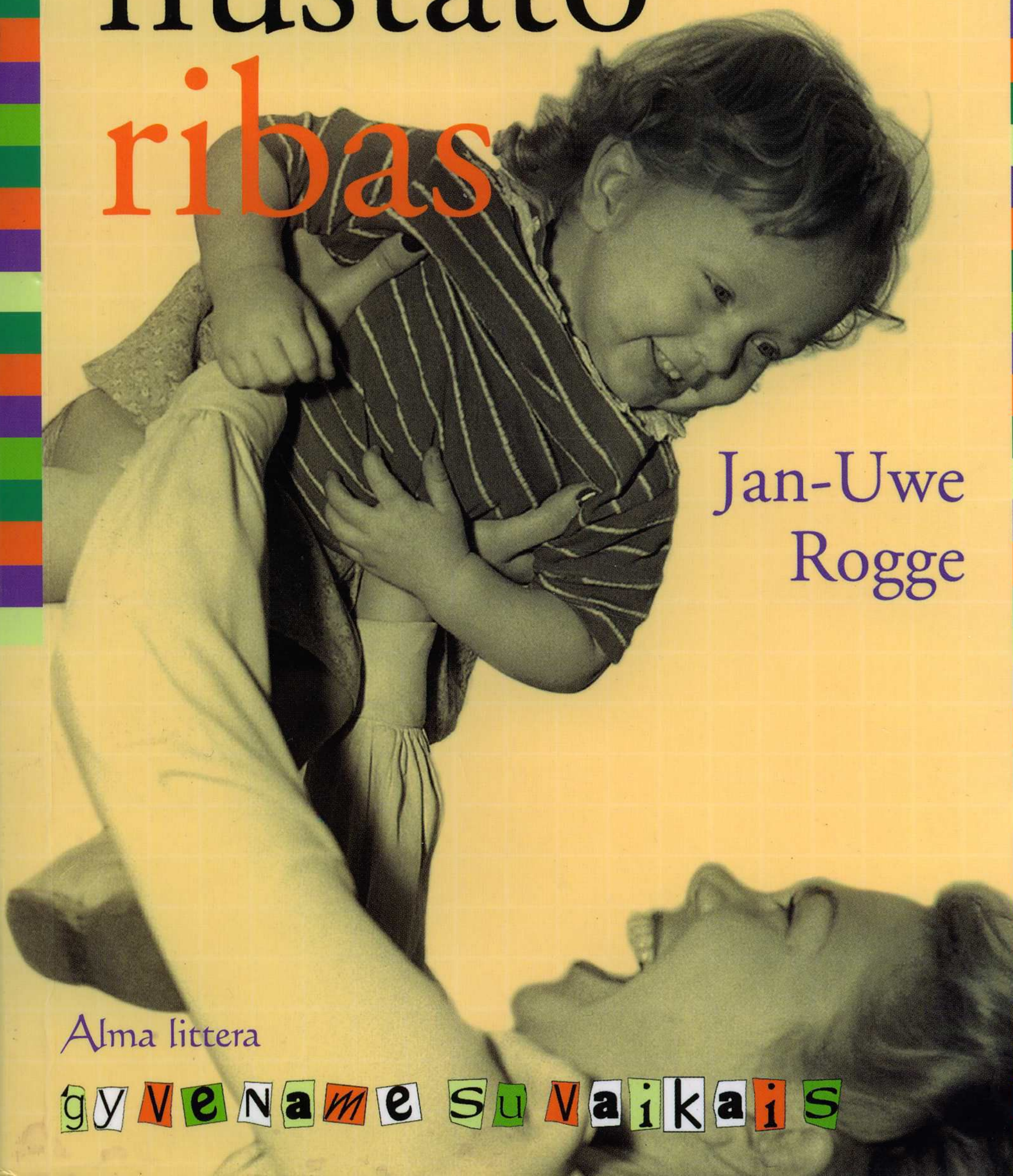
Tėvai nustato ribas

Jan-Uwe Rogge

Alma littera

gyvename su vaikais

Apie knygą

Knyga „Vaikams reikia ribų“ nuo pat savo pasirodymo dienos sulaukė daug diskusijų, parduota du šimtai tūkstančių šios knygos egzempliorių. Žinomas konsultantas šeimos ir auklėjimo klausimais dr. Rogge parašė šios knygos tęsinį. Čia nagrinėjami klausimai, dažniausiai keliami pedagogų seminaruose ir tėvams skirtose paskaitose: Ką daryti su bjauriais žodžiais, monstrų figūrėlėmis ir peštynėmis? Kaip elgtis su seksualiniais klausimais? Nuo kokio amžiaus reikia nustatyti ribas? Agresyvūs berniukai ir taikios mergaitės? Kaip reikia elgtis gedulo ir mirties atveju? Ar nuoseklumas reiškia bausmę? Ką daryti su savo pačių klaidomis?

Vaikams reikia ritualų ir nurodymų, o partnerystė ir autoritetas neturi prieštarauti vienas kitam. Tai aiškiai iliustruoja knygoje pateikiami pavyzdžiai ir konkretūs pasiūlymai, kurie padeda geriau suprasti vaikus ir ramiau juos auklėti.

Jan-Uve Rogge gimė 1947 metais, vedęs, turi sūnų ir gyvena netoli Hamburgo. Jis yra laisvai dirbantis konsultantas šeimos ir bendravimo klausimais, tyrinėja informacijos priemonių poveikį. Nuo devintojo dešimtmečio pradžios veda seminarus tėvams ir tobulinimosi kursų renginius, kurie yra nepaprastai populiarūs.

gyvename su vaikais

Jan-Uwe Rogge

tėvai nustato ribas

Iš vokiečių kalbos vertė Vida Balvočienė

Alma littera

UDK 159.927
Ro-54

Versta iš:
Jan-Uwe Rogge
ELTERN SETZEN GRENZEN,
Rowohlt Taschenbuch Verlag
GmbH, Reinbek bei Hamburg, 2002

ISBN 9955-08-793-5

Turinys

Vietoj pratarmės

Baigęs sekmadienio pamokslą, pastorius skelbia ateinančios savaitės renginius. Priešais jį sėdi šeima: kairėje tėvas, dešinėje motina, o tarp jų vos šešerių sulaukęs Romanas. Pastoriui užsiminus apie Jan-Uve Rogge paskaitą, pavadintą „Vaikams galima žiūrėti televizijos laidas", Romano veidu perbėga šypulys. Vaikas žvilgteli į dešinę, paskui – į kairę. Tėvai nė nekrusteli, jų veidai sustingę.

Kai pastorius rankos paspaudimu ir kiekvienam bendruomenės nariui skirtais žodžiais atsisveikina su parapijiečiais, prieina ir Romanas, o po jo ir tėvai. Romanas paduoda pastoriui ranką ir spusteli. Paskui vaikas pakelia galvą ir taria: „Pone pastoriau! Ar tai reiškia, jog ateis žmogus, kuris pasakys, kad man galima žiūrėti televizorių?" Berniuko akys su viltimi žiūri į pastoriaus lūpas. „Taip, Romanai, ateis žmogus ir paskaitys iš savo knygos „Vaikams galima žiūrėti televizorių." Apie Romano lūpas žaidžia šypsenėlė, jo akys švyti. Berniukas atsisuka į tėvus ir akimirką svarsto. Po to jis atsikrenkščia ir pabrėždamas žodžius sako pastoriui: „Pone pastoriau, pasakykite mano tėvams, kad jie būtinai nueitų! Jūs nepatikėsite, bet su televizija mūsų namuose visai prasti dalykai. Man beveik neleidžiama žiūrėti, o aš gi jau ne mažas". Bet tėvų įkalbinėti nereikėjo, jie atėjo patys.

Po kelerių metų. Renginys, kuriame aptariama knyga „Vaikams reikia ribų". Jame dalyvauja ir Romano tėvai. Jie eina prie manęs,

su šypsena sveikinasi ir paduoda man laišką. Motina šypsodamasi sako: „Nuo Romano".

„Ar turėčiau jį tuojau pat perskaityti?" – klausiu aš.

„Jei norite! Aš nežinau, kas ten parašyta." Pasidaro smalsu. Atplėšiu voką ir skubiai išsitraukiu laišką. „Mielas pone Rogge, nuostabu, kad vaikams galima žiūrėti televizorių. Po paskaitos man buvo leista žiūrėti daugiau. Tiesa, nelabai daug, bet šiek tiek daugiau. Buvo puiku, bet dabar turėtumėte parašyti knygą „Tėvams reikia ribų". Mano mama perskaitė knygą „Vaikams reikia ribų" ir labai pasikeitė. Tu atskleidei tiek daug vaikų gudrybių. Vis dėlto aš sugalvojau daug naujų, kurių tau neišduosiu. Tuomet mama nežinos, ką daryti, nes tavo knygoje apie tai nebus parašyta. Kartais ji ant tavęs pyksta, mat jai nesiseka, kai laikosi tavo patarimų. Tokiais atvejais ji niršta ne ant manęs, ji niršta ant tavęs. Vis dėlto tavo knyga gera, nes mano mama ir tėtė tapo man geresni. Kai išvedu juos iš kantrybės, jie garsiai man sako: „Romanai, ne!" Jei tu parašysi knygą, jog ir tėvams reikia ribų, aš tau atskleisiu daugybę paslapčių, kaip galima erzinti tėvus."

Per tą laiką, kai buvo rengiami aptarimai, pranešimai ir seminarai ribų nustatymo klausimu, gavau daugybę tėvų, senelių ir vaikų atsiliepimų. Daugelis pritarė. Sužinojau, kaip tėvai paklausė mano patarimų ir sėkmingai pasinaudojo jais auklėdami vaikus. Tėvai dalijosi mintimis, kokius sprendimus jiems patiems pavyko rasti, kai jie pasikliaudavo savimi. Buvo priekaištų ir kritikos, kai kuriuose anoniminiuose laiškuose mane net išplūdo. Buvo pageidavimų, kad parašyčiau knygos tęsinį, išplėsčiau jos turinį, nes kai kurios šeimyninio gyvenimo ir auklėjimo sritys buvo per mažai ar net visai nenagrinėtos. Šios spragos man buvo žinomos, bet knyga taip pat turi ribas.

Knygoje „Tėvai nustato ribas“ aptariami tie klausimai, kuriuos per paskaitas bei seminarus kėlė tėvai ir pedagogai ir kurių aš beveik nenagrinėjau knygoje „Vaikams reikia ribų“:

- Ką daryti su kasdienio auklėjimo klaidomis? Kaip išlikti savimi ir nepasiduoti išorės spaudimui? Ir dar: ar galima auklėti draugiškai ir vis dėlto išlikti autoritetu vaikams?
- Koks skirtumas tarp nuoseklumo ir bausmių? Ar vaikas gali ištverti skirtingus auklėjimo stilius, pavyzdžiui, tėvo ir motinos?
- Manęs dažnai klausia, nuo kokio amžiaus reikia nustatyti ribas, nes jaunesni vaikai dar gali nesuvokti jų prasmės. Kaip tą prasmę paaiškinti jaunesnio amžiaus vaikams?
- Ar aiškios ribos gali padėti vaikams atrasti prasmę ir ar jos slopina jų agresiją?
- Kas sukelia griaunamąją agresiją – per siauros ar per plačios ribos?
- Ar vaikams reikia monstrų figūrėlių ir žaidimų su ginklais? Ar draudimai padeda nustatyti ribas, o gal tik verčia vaikus slapukauti?
- Augantį vaiką reikia kreipti norima linkme. Jis nori suvokti, bet tuo pat metu jis įsukamas į painią ir neprognozuojamą kasdienybę. Kokie gyvi ir turiningi ritualai galėtų suteikti vaikams paramą?
- Vaikai auga pasaulyje, kuris grindžiamas realybės principu. Vaikams tai per sunku. Vaikai visais pojūčiais priima tikrovę kaip visumą, persmelktą fantazijos, magijos ir mitų, o suaugusieji stengiasi atskirti tą magiškai fantastišką vaikų matymą ir varžo juos. Magija ir fantazija peržengia ribas, leidžia neįmanomiems dalykams tapti realybe, sukuria subjektyvią tikrovę, kuri padeda vaikams prisitaikyti. Kokias galimybes suteikia vaikams magiškos jėgos, kaip padeda jiems savaip spręsti kasdienybės ir tarpusavio santykių konfliktus?

- Patirtis, kurios vaikai įgyja peržengę ribas, žemina juos. Vaiko teisė į fizinę neliečiamybę pažeidžiama ne tik per karus ir katastrofas. Seksualinis išnaudojimas taip pat rodo nepagarbą vaiko kūnui ir dėl to šiuo klausimu plačiai diskutuojama. Seksualinį išnaudojimą patyrę vaikai turi teisę į visokeriopą globą ir rūpinimąsi. Labai svarbu mokyti vaikus *patiems* ginti save ir savo kūną, sąmoningai suvokti savo fizinius ypatumus ir seksualumą. Kokių galimybių čia turi tėvai?
- Liga, kaip ir mirtis, neatskiriama nuo gyvenimo. Liga ir mirtis teikia ribinės patirties, kuri slepiama nuo vaikų, nes patys tėvai su šiuo dalyku turi problemų. Vaikai, ir būtent jaunesnio amžiaus vaikai, laužo visus tabu, jie siekia ir jiems reikia įvairialypės patirties, o mirtis taip pat nėra išimtis. Kaip tėvams kalbėti su vaikais apie mirtį, kad jiems ši tema nebūtų per sunki, ir kartu patenkinti vaikų norą suvokti tikrovę?

Atsakymus į šiuos klausimus rasite toliau pateikiamose istorijose – paprastose, kartais skaudžiose, kartais juokingose kasdienio gyvenimo situacijose.

Mane dažnai klausia, kodėl rašau linksmas istorijas apie tokius rimtus dalykus, bet aš visada atsakau klausimu: „O kodėl jums nepatinka juokas?“ Esu tikras, kad juokas išlaisvina ir padeda pažinti, suvokti save ir savo trūkumus. Visos mano aprašytos istorijos paimtos iš mano praktikos, seminarų, gyvenimiškų situacijų, tėvų ir vaikų pasakojimų. Aš jas apibendrinau ir išryškinau. Kai kurios pavardės ir situacijos pakeistos, kitos pateiktos autentiškos.

Per seminarą vienas tėvas man priekaištavo: „Jūsų pasakojimuose daug klišių ir išankstinių neigiamų nuostatų. Suprantama, jums jų reikia tam tikriems dalykams aiškinti, bet aš papasakosiu jums *tikrą* istoriją, kuri neseniai man nutiko“. Ir jis pradeda pasakoti apie tai, kaip vieną vakarą nuėjo pasiklausyti paskaitos

apie vaikų auklėjimą. Salė buvo pilnutėlė, visi atidžiai klausėsi. Paskutinėje eilėje sėdėjo sutuoktinių pora su dviem ketverių ir penkerių metų vaikais. Po dešimties minučių vaikai atsistojo ir ėmė vaikščioti.

„Įsivaizduokite, – sako mano pašnekovas, – vaikai buvo atsinešę lego rinkinį ir ėmė juo žaisti. Iš pradžių – tyliai, paskui vis garsiau ir garsiau, kol pradėjo bėgioti. Tėvai jiems nieko nesakė."

„O jūs?" – paklausiau.

„Aš dar galėjau girdėti pranešėją!" Nusijuokiu.

„Gerai jau gerai!" – sako jis, modamas abiem rankomis. Smalsiai pasiteirauju, kas buvo toliau.

„Vaikai žaidė. Tai tyliau, tai garsiau. Niekas nepasakė jiems nė žodžio!" – „Ar pažinojote vaikų tėvus?" – paklausiau aš. „Žinoma!" Aš jau žinojau, ką jis man atsakys. „Jis – gydytojas terapeutas, o ji – mokytoja." Aš nusišypsau ir sakau: „Ką būtumėte pamanęs, jei šią istoriją būčiau papasakojęs aš?" Tėvelis spontaniškai atsakė: „Jis išsigalvojo šią istoriją. Tiek daug klišių ir atsitiktinumų negali būti".

Mano renginiai buvo gausiai lankomi, ypač jie traukė jaunus tėvus. Man net atrodė, jog įgijau tam tikrą guru statusą, tapau žmogumi, žinančiu, kaip išvengti auklėjimo klaidų, galinčiu pateikti idealaus auklėjimo receptą.

Noriu užbėgti už akių: *nėra nepriekaištingo, sklandaus auklėjimo proceso*. Net jei nepaisysime materialinių, socialinių, ekonominių ar kultūrinių sąlygų, situacijos yra per daug sudėtingos, o žmonės per daug skirtingi. *Štai kodėl ne visada galima patarti*. Labai skiriasi vaikai, tėvų ir vaikų santykiai, negalima lyginti ir prognozuoti jų kasdienybės.

Kai viena mama pasakė, jog krizinėse situacijose ji klausia savęs, ką tokiu atveju sakyčiau aš, man užgniaužė kvapą. Būtent šito

aš ir nenoriu. Numanyti kitų žmonių klaidas reiškia suvokti savo paties klaidą.

Kai kurie mano trūkumai man taip patinka, jog neketinu jų atsisakyti. Tai tarsi mažos dovanėlės, kurios skatina dirbti su pačiu savimi ir drauge išlikti nepakartojamam.

Mano knygos, mintys ir istorijos nenori padaryti jus priklausomus nuo specialisto, o tik skatina ieškoti savų kelių auklėjant vaikus. Tėvai turi prisiimti atsakomybę ir bendraudami su vaikais naudotis savo įvairialype patirtimi. Mano patarimus galima palyginti su kelionių maršrutu. Aš siūlau kelio gaires, nurodau, kaip pasiekti tikslą – kartais tiesiu keliu, kartais apylankomis.

Tuo keliu tėvai ir skaitytojai privalo eiti patys. Mane labai padrąsina tėvų laiškai, kuriuose rašoma apie jų pačių taikomus auklėjimo būdus, o mano knyga tik padėjo jiems atrasti individualius kelius. Kad atrastum kelią, reikia eiti. Retai kada einama tiesiai. Kelyje pasitaiko daugybė apylankų, akligatvių, kartais tenka sustoti ar grįžti atgal. Šių kelių neįmanoma iš anksto nutiesti. Jei vaikų auklėjimas, vaikų ir tėvų santykiai labai įtempti, neretai jie baigiasi jėgos demonstravimu, chaosu arba bejėge tyla. Kai vergiškai laikomasi iš anksto pateikto kelionių žemėlapio, neretai pasiklystama.

Kad mano idėjos būtų gyvos ir reikšmingos, jas būtina papildyti savo patyrimu.

I

Ribas nustatyti (ne)labai paprasta

1 SKYRIUS

Ką daryti, kai klystame

Kai ką nors rašote, formuluojate, klausinėjate tėvus, atrodo viskas paprasta, bet kasdieniame, stresų pilname gyvenime daug kas pasimiršta! Kaip išvengti klaidų?

Sutinku, kad auklėti vaikus kartais tikrai sunku. Vienas tėvas man aiškina: „Kad ir ką daryčiau, viskas ne taip. Kai mano nuotaika prasta, imu ant vaiko rėkti. Po to mane prislegia kaltės jausmas, nors išsirėkus man palengvėja!" Vyras žvelgia į mane su nuostaba. „Kai ant vaiko nešaukiu, nors jis mane nervina, nesilaiko susitarimų, tuomet aš dar daugiau kankinuosi ir kaltinu save, kad nesugebėjau nustatyti ribų. Kodėl visada turiu būti auka? Kaip gi mano paties jausmai?"

Šis tėvas paspendė sau klasikinius spąstus: jis negali „visada teisingai" elgtis. Arba jis nepaiso savo poreikių ir galvoja tik apie vaiko norų tenkinimą, arba jis nusižengia savo principams ir ima, pavyzdžiui, ant vaiko šaukti.

Daugeliu atvejų tėvai nori būti tobuli, atitikti pačių susikurtą idealą ir dažnai numoja ranka į savo jausmus. Paradoksali situacija: kartais, atrodo, būtų geriau padaryti kažką ne taip, pavyzdžiui, imti bartis, rėkti, negu ištisas valandas ar net dienas vaikščioti ištįsusiu veidu ir be žodžių aiškiai demonstruoti, koks blogas tas jus įžeidęs žmogus.

Savaime suprantama, jog visi šeimos nariai turi teisę reikalauti, kad su jais būtų tinkamai elgiamasi, bet tai ne visada pavyksta. Tas, kuris yra pakankamai silpnas, kad padarytų klaidą, privalo būti ir pakankamai stiprus, kad galėtų atsiprašyti. Ir atsiprašyti ne dėl to, kad jį kas nors verčia arba kad taip reikia. Tai privalo būti

geranoriškas susitaikymas, kai žmogus nusprendžia ateityje kitaip spręsti konfliktus, nesiimti drastiškų priemonių arba neatsitverti tylos siena.

Tobuli sprendimai netinka

Viena mama pasakoja: „Susitariau su savo sūnumis, jog vidudienį jie trisdešimčiai minučių paliks mane vieną, nes man reikia ramybės. Po dešimties minučių atsidaro durys ir į kambarį įeina Benjaminas, ketverių metų mano jauniausias sūnus, nes jis užsinorėjo gerti. Nedvejodama pasakiau jam, jog jis pats žino, kur viskas yra, parodžiau pirštu į duris ir liepiau išeiti. Galima sakyti, kad jį išvariau. Vaikas išėjo, o aš ėmiau galvoti, ar teisingai pasielgiau. Gal yra koks geresnis sprendimas?" Moteris akimirką mąsto ir po to tvirtai taria: „Turi būti geresnis sprendimas, kuris būtų priimtinas visiems!"

Paradoksali situacija: šiuo veiksmu buvo pasiektas norimas rezultatas. Sūnus nesilaikė susitarimo, o motina pareikalavo, kad jo būtų laikomasi. Motina aiškiai išsakė savo poreikius, o vaikas, nors ir be didelio džiaugsmo, su tuo sutiko. Ir vis dėlto mama liko nepatenkinta. Tai nejaugi Benjaminas turėjo pasakyti: „Dėkoju tau, mama, kad esi tokia nuosekli". Mamos, tėvai ir pedagogai, ko gero, visada nepatenkinti. Jiems sunku nustatyti ribas, bet gerokai sunkiau susitaikyti su tokio veiksmo pasekmėmis, o visų sunkiausia – susidoroti su savo jausmais, kuriuos sukėlė pasekmės. Tie, kurie nustato ribas ir nuosekliai veikia, nėra mylimi, greičiau tik gerbiami, kartais net nekenčiami. Tai priklauso nuo to, kiek tėvų ir vaikų santykiai yra brandūs jausmų srityje.

Perfekcionizmas tokių šešėlių nepripažįsta.

Ir kitose srityse perfekcionizmas daro neigiamą poveikį. Kai su tėvais aiškinuosi situacijas ir idėjas, kaip išspręsti ribų nustatymo problemas, tučtuojau išgirstu sakinį: „Aš išbandžiau viską. Jokių rezultatų!" Vis dėlto jei vieną ar kitą kartą nepavyko, dar nereiškia, jog to reikia atsisakyti visiems laikams. Tėvai ir auklėtojai tam tikra prasme panašūs į šaltkalvį, kuris turi atrakinti naują užraktą. Jei jis nori būti tikras specialistas, privalo turėti šimtus raktų ir tol juos bandyti, kol vienas tiks. Tai gali trukti ilgai ir pasitaiko, jog netinka nė vienas raktas. Išmintingesnis specialistas naudojasi visrakčiu. Visrakčiu galima atrakinti net ir sudėtingiausią spyną ir visai nebūtina žinoti užrakto ypatybių ir specifinių požymių.

Jei netinka vienas visraktis, galima paimti kitą.

Atrakinti nepažįstamą užraktą, tai tarsi išspręsti problemą. Jei ilgai galvosime apie šios problemos atsiradimo priežastis, gal ir atrasime absoliučiai teisingą sprendimą, bet dažniausiai tai nepavyksta. Galvoje nuolat kirba mintis, jog turi būti geresnis būdas.

Reikia klausti ne kodėl, o kuriam tikslui

Dėl tos pačios priežasties klausimai „kodėl?" vargu ar pagerins tėvų ir vaikų santykius. Tai ypač pasakytina apie paauglius, bet ir ne tik apie juos. Į primygtinus klausimus „kodėl?", suaugusieji gauna atsakymą „todėl!" arba atkaklų „kalti kiti!". Kartais atsakoma tik nedrąsia šypsena arba tyliu „nežinau!". Daug lengviau būtų rasti sprendimą, jei naudotume su visrakčiu palyginamą klausimą. Tuomet nesutelktume dėmesio į klausimą „kodėl?" – „Kodėl tu taip elgiesi?", *o į tai, kad vaikas taip elgiasi,* pavyzdžiui, tinginiauja ar muša kitus.

Taigi atsiveria skirtinga sprendimo perspektyva: kai klausiame „kodėl?", žvelgiame atgal. Matymo kampas pasikeičia, kai klausia-

me „kuriam tikslui, dėl ko?“ Vaikas ir jo aplinka atsiduria dėmesio centre, pavyzdžiui, vaikas gali mušti kitus, kad atkreiptų į save dėmesį. Klausimas „kuriam tikslui?“ verčia suaugusiuosius įdėmiau pažvelgti į vaiką ir pagalvoti, kas vaikui iš to, kai jis elgiasi taip, kaip elgiasi. Klausimas „kuriam tikslui?“ yra čia ir dabar, tai vaiko dabartis, jis atveria kitą perspektyvą: „Kaip drauge su vaiku galėčiau pakeisti jo prastą elgesį?“ „Kokius sprendimus siūlo man vaikas pats to nežinodamas?“ Šiek tiek pasipraktikavus, problemą galima išspręsti greičiau, negu atrodo.

Pėteris Rudolfas, tėtis, atidžiai klausosi ir suraukia kaktą: „Su tuo visrakčiu viskas gražu ir gerai, bet nėra taip paprasta. Sakysim, dabar aš pykstu ant savo dešimtmečio Kristofo.

Jis nesilaikė susitarimo. Pasakysiu konkrečiai: jei jis netvarkys savo kambario, paliks visur išmėtytus savo drabužius, kurie susiglamžys ir susiteps, jam jų niekas neskalbs. Jam teks skalbti pačiam. Toks buvo susitarimas. Aš jau iš anksto žinau, jog jis kasdien vilksis tuos pačius drabužius ir ims sklisti nekoks kvapas. Nežinia, ką pamanys žmonės“.

Iš šios trumpos pokalbio ištraukos ryškėja dar vienas perfekcionistinio auklėjimo bruožas.

Tėvai vengia susitarimų su vaikais ir nuoseklumo, nes mano iš anksto žiną tokio susitarimo pasekmes. Jie įsivaizduoja, jog iš to nieko neišeis. Išankstinė neigiama tėvų nuostata dažniausiai išsipildo. Nuoseklius auklėjimo veiksmus tėvai dažnai sieja su galimomis problemomis („Kas tuomet būtų!“), o ne su produktyvia perspektyva. Taip atsitinka net ir tada, kai pasitvirtina nuoseklaus tėvų elgesio teigiamos pasekmės.

Dirbti su visrakčiu, vadinasi, daugiau tikėti gėriu. Sprendimai tam tikriems pedagoginiams veiksmams galioja tik tam tikrą laiką. Vėliau jie darosi neveiksmingi, ateina kiti šaltkalviai, reikia ieškoti naujų visrakčių. Tai nereiškia, jog senieji jau niekam netinka, jie

tiesiog netinka šią akimirką, *todėl jų nereikia atmesti ar išmesti*. Vaikai (ir tėvai) tobulėja, o kartu gerėja ir jų santykiai. Kinta ir ribos. „Šis jausmas, kai negali jaustis ramus, labai nervina, – mano viena mama. – Buvo geras vaikas, bet štai iš vaikų darželio jis parsineša visokių keiksmažodžių. Vos spėji su tuo susidoroti, jis jau sėdi ant namo stogo ir visa gerkle šaukia: „Aš esu Tarzanas!" Jei moki su juo elgtis, sušunki jam: „Tavo liana čia, apačioje. Leiskis žemyn!" Jei esi blogai nusiteikusi ir nepasistengi, iš karto padarai krūvą klaidų. Ir taip visą laiką. Keliesi ryte ir galvoji: ką gi dar atneš ši diena?"

Kas neteisinga? Kas teisinga?

Tėvai ir pedagogai auklėdami daro klaidų ir po to elgiasi netinkamai dėl dviejų neracionalių įsitikinimų. Jie pyksta, tiesiog niršta dėl to, kad auklėjimo kasdienybė yra kitokia, nei jie įsivaizduoja ar įsivaizdavo. Tėvams keliami auklėjimo uždaviniai ir pedagoginė misija sukelia frustraciją, o ši, savaime suprantama, apsunkina kasdienybę. O gal į frustracijas galima būtų reaguoti, pavyzdžiui, taip: „Tikrai nemalonu, kad dabar dėl vaiko man kyla laikinų sunkumų, bet tikiuosi, jog ateityje išmoksiu su tuo susidoroti". Arba: „Baisu, kad mano vaikas taip vėlai gula, bet manau, jog laikui bėgant man pavyks rasti šios problemos sprendimą. Duosiu sau laiko!"

Frustraciją sukelia ne tiek kasdienės situacijos, kiek nuostatos ir nuomonės dėl daugelio auklėjimo sprendimų. Tėvai ir pedagogai patys renkasi auklėjimo būdus ir vertina juos teigiamai arba neigiamai. Iš čia kyla ir antrasis neracionalus įsitikinimas, su kuriuo susiduriama formuojant vaiko charakterį: auklėjantieji mano, jog jie privalo kontroliuoti kiekvieną iškilusią problemą ir kad kiekviena problema privalo būti tinkamai sprendžiama.

Daugelis žmonių sunkiai susidoroja su frustracija, todėl jos vengia ir vis dažniau ieško receptų, kurie padėtų susidoroti su kiekviena gyvenime pasitaikančia situacija. Toks perfekcionizmas slypi už žodžių „aš turėčiau...“, „aš privalėčiau...“, „aš privalau...“. Psichoanalitikė Karen Horney kartą kalbėjo apie žodžio „turėčiau“ tironiją, kai netolerantiškai elgiamasi su savo ir kitų klaidomis. Šis žodis pedagoginėje veikloje verčia imtis prievartos. Siekdami savo pačių tobulybės, tėvai ir auklėtojai nori viską daryti teisingai. Tai neigiamai atsiliepia auklėjimui, nes pirmiausia stengiamasi išvengti savo klaidų, o ne užmegzti ryšį, stebėti vaiką, kalbėtis su juo. „Baisiai kremtuosi, kai darau klaidas. Nenoriu jų daryti, todėl turėčiau daugiau skaityti ir mokytis“, – pasakė vienas tėvas po pokalbio apie jo elgesį su vaikais.

Amerikos psichoterapeutas kalba apie „privalukus“ – „aš privalau“, „visi privalo“, – kurie daro didelį psichologinį spaudimą sau ir kitiems.

Tokie žmonės nei patys gali ramiai gyventi, nei leidžia tai daryti kitiems. Perfekcionistai ieško teoriškai geriausių sprendimų, o ne tų, kurie būtų praktiški ir įgyvendinami. „Bet tokia pozicija, – sako viena mama – Erika Bertram, – atveria duris abejingumui ir aplaidumui vaikų atžvilgiu.“ Taip gali atsitikti tik išimtiniais atvejais. Dažniausiai tai tik sustiprina pasitikėjimą savimi.

„Kai aš pagalvoju, – sako man dešimties ir dvylikos metų vaikų mama Johana Kremer, – kiek gyvenime esu padariusi klaidų, man pasidaro net bloga.“

„Kokie jūsų vaikai?“ – klausiu aš.

Ji numoja ranka: „Su jais jau viskas gerai, – moteris trūkteli pečiais ir nusišypso. – Jie nuostabūs!“

„Gal jūs darėte nuostabias klaidas?“ Mama žiūri į mane nieko nesuvokdama. „Ką pasakytų jūsų vaikai, jei jie būtų čia?“ Po-

nia Kremer spontaniškai atsako: „Kad aš esu visiškai normali. Kartais – ragana, kartais – tikra mama, prie kurios galima prisiglausti“.

Daugelis tėvų skaito įvairiausias rekomendacijas ir aptinka, jog auklėdami savo vaikus jie padarė daug klaidų. „Dėl to juos ima graužti sąžinė“, – vėliau sako ponia Kremer.

Vis dėlto nuspręsti, jog vienas ar kitas sprendimas neteisingas, galima tik tada, kai žinai teisingą sprendimą.

Žmonės vis labiau gilinasi į auklėjimo klausimus. Tai ne tik palengvina auklėjimą, bet kartu atsiranda dvejonių dėl savo veiksmų teisingumo. Tėvai sužino, jog tam tikri auklėjimo būdai gali sukelti sudėtingų pasekmių. Jie ima dvejoti ir klausinėti savęs, kokias pasekmes vaikams turės jų auklėjimas. Vis dėlto kai kurie tėvai konstatuoja, jog jų padarytas objektyvias klaidas vaikai apgalvojo ir produktyviai išnaudojo. Vaikai nėra vien tik aukos, jie formuoja savo pasaulį. Auklėtojų tikslas ne palaužti vaikų valią ir juos bausti.

Neteisingai elgiasi tėvai dažnai bausdami vaikus žodžiais ar fizinėmis bausmėmis. Visi privalo žinoti, jog nuolatinis barimas ir fizinės bausmės gali turėti pražūtingų pasekmių vaiko vystymuisi.

Pasakymai „Už vieną muštą dešimt nemuštų duoda“ arba „Vaikai panašūs į mažus šunis, o šiems retkarčiais reikia lazdos“ byloja ne tik apie pagarbos stoką vaiko asmenybei, bet ir apie auklėjančiųjų bejėgiškumą, nesugebėjimą rasti kelių į žmogiškus vaikų ir tėvų tarpusavio santykius.

Labai svarbu nagrinėti įvairius auklėjimo stilius, bet ne mažiau svarbu išsiaiškinti auklėjimo klaidas ir stengtis jų atsikratyti. Bet šis procesas neturi nieko bendra su savęs kaltinimu ar gailėjimu. Jei tik iš visų jėgų stengsimės neklysti, jei vis pyksime dėl jau padarytų klaidų, vadinasi, visą laiką žvelgsime atgal ir nuolatos tas klaidas kartosime.

Daug svarbiau ir naudingiau pripažinti: „Tai mano klaidos“ arba „Aš galiu klysti“. Taigi mes priimame savo klaidas kaip savo asmenybės dalį ir pradedame ieškoti kelių kitaip spręsti savo problemas ir konfliktus. Patikėkite manimi: nuolatos vengti auklėjimo klaidų yra gerokai sunkiau, nei jas objektyviai suvokti ir produktyviai panaudoti.

Elizabeth Klein pasakoja, kaip ją „greitai suerzina“ aštuonmetė dukra. „Jos tinginiavimas rytais, suverstas kambarys, neatlikti namų darbai. Tūkstantį kartų jai sakiau, bet ji visada kartoja: „Taip, taip“. Visada ta pati giesmelė. Mes nuolat pykstamės.“ Pasakodama moteris purto galvą. „Iš pradžių aš dar būnu rami, nuteikiu save, jog nerėksiu, bent jau šiandien. Kurį laiką man pavyksta, bet vėliau vis tiek pratrūkstu.“ Vaizduodama išsiveržusį vulkaną, moteris staiga išmeta rankas į viršų. „Tuomet mano dukra išbėga iš kambario ir užtrenkia paskui save duris. Susinervinusi lieku sėdėti ir imu kaltinti save, kad esu kvaila motina, kad man nereikėjo pratrūkti. Tai trunka ilgai. Pradedu savęs gailėti. Štai, kaip būna.“ Ji vėl nutyla ir pažvelgia į duris. „Kai namo grįžta mano vyras, jis tik šypteli ir pasako: „Tas jūsų audringas santykių aiškinimasis...“ Kartais jis pademonstruoja savo pedagoginę išmintį ir sako, kad dėl visko kaltas mano nenuoseklumas. Dabar jos akys nukreiptos į tašką tolumoje, o lūpų išraiška tokia, tarsi ji norėtų savo vyrą sutraiškyti.

Netrukus ji vėl paleidžia žodžių tiradą: „Matote, aš turėčiau būti ramesnė! Turėčiau būti nuoseklesnė! Ramiau reaguoti! Turėčiau... turėčiau, turėčiau... Dieve mano, kiek daug aš turėčiau“. Palaukiu, kol ji šiek tiek nurimsta, ir sakau: „Aš galiu būti ramesnė. Aš galiu leisti. Aš galiu būti nuosekli. O svarbiausia: aš galiu padaryti klaidų. Štai kur jūsų sakiniai“. Elizabeth pažvelgia į mane. „Bet aš nenoriu daryti klaidų!“ – „Ir neklystate?“ – „Klystu! – pyksta ji. – Žinoma, klystu!“ – „Na, matote, vadinasi, aš darau klaidų.

Aš galiu klysti. Ir aš gyvenu, nors ir darau klaidų!“ – „Supratau! Manote, jog aš visiška kvaiša? Aš viską suprantu. Bet ką gi man daryti?“ – „25 klaidas per dieną!“ – „Kiek?“ – moters balse girdėti ir juokas, ir baisėjimasis. – „25! O kiek kartų klydote šiandien?“ Ji nusišypso, akimirką galvoja ir sako: „Nedaug!“ – „Vadinasi, šiandien gera diena. Klaidų nedaug, bet galybė kaltinimų.“ Elizabeth nusijuokia: „Ketinau tapti teiseja“. – „Dabar jums paprasčiau. Teisėja ir kaltinamoji visada po ranka!“ Ji suraukia kaktą: „Nesuprantu!“ – „Jūs kasdien vaidinate savo mėgstamą pjesę: aš kaltinu save!“ Moteris juokiasi.

„Tai ką gi man daryti su savo kvailomis klaidomis?“ – „Matyti jas, priimti ir įveikti. Kai tik su šiomis susidorosite, tuojau darykite kitas. Pagalvokite apie savo pjesę. Priešingu atveju jos nė nebūtų.“ – „Bet aš norėčiau vaidinti visai kitokias pjeses!“ – „Norėtumėte ar galėtumėte?“ – „Manau, jog galėčiau. Tikiuosi!“ Susitariame, kaip ji elgsis ateityje. Vakare, kai vėl ims priekaištauti sau ir graužtis dėl padarytų klaidų, ji pagalvos apie tos dienos „blogiausią klaidą“ ir suteiks jai pavidalą. Klaida turi atrodyti patraukliai, kad būtų malonu žiūrėti. Tuomet ji pasakys sau: ji priklauso man, ir paėmusi taurę vyno išgers į klaidos sveikatą. Taip klaida taps sava. Moteris pasirenka mažą, į linksmą trolį panašią raganą. „Ir tai turėtų padėti?“ – jos išvaizda ir veidas rodo, jog moteris nusiteikusi skeptiškai.

Susitinkame po kelių savaičių. „Kaip užkerėta. Nebegaliu pykti. Dukra skundžiasi, kad esu tokia rami, jog nebeįmanoma susirieti. Ir man nebereikia 25 klaidų. Šiandien aš dar visai nesuklydau. Kažkaip net nejauku.“ Elizabeth pasakoja, kaip vakarais ji jaukiai įsitaiso krėsle. „Mintyse matau save prie teisėjo stalo. Visiškai rimtai. Baisu, nes Bjanka tiesiog galėjo išprotėti. Tuomet sakau savo teisėjai: „Elizabeth, nusišypsok!“ Ji nusišypso. Tuomet galiu save pakęsti, labiau sau patinku. Išgeriu į jos sveikatą. Priešais mano

teisėją stovi mano klaida. Po pietų išvariau Bjanką iš kambario, nes ji buvo įžūli. Gerai! Mintyse sakau klaidai, jog taip negerai, bet dėl to neverta taip labai graužtis. Kitą dieną atsiprašau dukters. Ji sumurma, jog tai niekis". Mama kurį laiką galvoja ir nusišypso: „Juokinga. Po to pastebiu, jog man tarsi akmuo nuo širdies nusirito, esu laisvesnė. Ir dabar, kai tik pradedu pykti, pažiūriu į savo teisėją ir sakau: „Elizabeth, nusišypsok!" Manau, jog ir Bjanka tai pastebi, nes šypsausi ne tik savo viduje". Dukra prisiglaudžia prie mamos ir sako: „Mama, ar tau kas atsitiko? Anksčiau tu rėkdavai, o dabar tik šypsaisi. Tu pasidarei tokia rami". Štai čia Elizabeth ir vėl pratrūko. Ji prisimena: „Staiga aš ir vėl nesusivaldžiau ir įniršusi išrėkiau, jog jai niekados neįmanoma įtikti! O, žmogau, kaip man buvo pikta. O žinote, ką pasakė Bjanka?" Aš papurčiau galvą.

„Ačiū Dievui, tu vis dar ta pati."

2 skyrius

Pašaliniai stebėtojai išmuša iš vėžių

„Kai apie vaikų auklėjimą skaitai knygose arba klausai seminaruose, viskas skamba labai logiškai ir įtikinamai, – rašo laiškuose tėvai, – bet stresų pilnoje kasdienybėje ir dar kai žiūri kiti žmonės, draugai ar svetimi, labai nesiseka."

Doris Rohde važiuoja su dviem savo vaikais į prekybos centrą. Ketverių metų Benjaminas ir šešerių Michaelis automobilių stovėjimo aikštelėje, anot motinos, virsta pabaisomis. Moteris purto galvą: „Namie jie patys normaliausi vaikai, bet kai mato pašaliniai... Atrodo, tarsi jiems reikėtų žiūrovų". Kiekvieną kartą, kai važiuoja į parduotuvę, ji tikisi, jog „šiandien nieko neatsitiks", bet visada jos viltys nueina vėjais. Visada pasitvirtina baimės, jog vaikai sukels chaosą. Taip atsitinka kiekvieną kartą, šiandien – taip pat.

Vos iš automobilio išlipęs Benjaminas bėga prie pirkinių vežimėlio. Michaelis pasiveja brolį ir išplėšia vežimėlį jam iš rankų. Abu rėkia, stumdosi. Įsikiša motina, skubiai sodina Benjaminą į vežimėlį, nelabai švelniai nutveria Michaelį už rankos ir tempia paskui save. Tas spardosi, bando ištrūkti ir visa gerkle šaukia: „Paleisk gi mane pagaliau!"

Tuo tarpu Benjaminas mėgina išlipti. Motina energingai sodina jį atgal. „Man skauda. Oi! Oi!" – vaikas verkdamas rėkia taip, tarsi jį kažkas pjautų. Pamažu į jų kovą ima žvilgčioti aplinkiniai. Vieni susidomėję: „Įdomiau nei per televizorių", kiti smalsiai: „Ir kuo gi visa tai baigsis?", treti kraipo galvas: „To tai jau tikrai per daug", ketvirti su palengvėjimu: „Kaip gerai, kad neturiu mažų vaikų", o dar kiti išreiškia savo nepakantumą ir moko, ką daryti:

„Pliaukštelėti tokiems porą kartų per žandus, tada nusiramins". Aplinkinių reakcija labai skirtinga.

Motina jaučia kitų pirkėjų žvilgsnius, jai darosi karšta, ji sutrinka, karštligiškai ieško išeities ir pasijunta bejėgė.

„Ir kuo daugiau galvoju apie aplinkinius žmones, tuo mažiau matau savo vaikus", – vėliau moteris taikliai apibūdina savo situaciją.

Tuo tarpu Benjaminas pasinaudoja jau ne kartą sėkmingai išbandytu „šlapiuoju" metodu – apsipila ašaromis ir išsireikalauja dėmesio. Jis taip ilgai verksmingu šaižiu balsu reikalauja iškelti jį iš vežimėlio, jog motina pagaliau neištveria ir patenkina jo reikalavimą sakydama: „Bet prašom nelakstyti! Girdi!"

Savaime suprantama, Benjaminas net nesiklauso. Vos pasiekęs kojomis grindis, jis išsivaduoja iš motinos rankų ir dingsta už lentynos. Jam iš paskos nubėga ir Michaelis.

„Galite man padėti. Paimkite sūriųjų šiaudelių", – sako motina. Ji jau patyrė, kad susidomėję vaikai aprimsta, ir ji gali susirasti reikiamus produktus. Moteris skubiai krauna į vežimėlį pirkinius ir kartu stengiasi išgirsti, ką veikia vaikai.

Tiesą sakant, šį kartą jai net nereikia jokių pastangų. Jos vaikų keliamą triukšmą girdėtų net klausos aparato neturintis apkurtėlis. Benjaminas su Michaeliu ginčijasi dėl maišelių, kokius ir kiek jie ims. Jie pešasi, stumdosi, kovoja tarpusavyje, kol Benjaminas atbulas griūva į didelę traškučių, sūriųjų šiaudelių ir kitokių kramsnoti skirtų skanumynų stirtą. Kyla tikra sumaištis, susiburia pirkėjai, ant Benjamino užvirsta daugybė pakuočių. Vaikas išsigandęs pradeda rėkti.

Motina ištraukia jį iš krūvos ir įsiutusi porą kartų stipriai sušeria per sėdynę Michaeliui.

„Pagaliau", – išgirsta ji šalia savęs moters balsą. O kita pirkėja pasipiktina: „Tai neįmanoma, vaikų negalima mušti!" Dabar jau

verkia ir Michaelis – iš įniršio, nusivylimo ir skausmo. Iš keblios situacijos išsivadavęs Benjaminas bėga prie brolio, iš visų jėgų spiria jam į blauzdikaulį ir nusišypso. „Ar tu proto netekai“, – rėkia motina ir stipriai sugniaužia vaiko riešą.

„Ai, ai! Mama! Man skauda.“ Benjaminas įniršęs blaškosi, veltui mėgindamas ištrūkti iš mamos rankų. Motina jo nepaleidžia ir toliau skausmingai spaudžia jam riešą. Priešais ją išdygusi nepažįstama moteris piktai sako: „Nebūkite tokia šiurkšti!“ „Nedaug trūko, kad būčiau jai smogusi. Dar bent vienas žodis ir jai būtų buvęs galas!“ – prisimena ponia Rohde. Benjaminas ištraukia savo ranką, žengia porą žingsnių nepažįstamosios link, išsitiesęs sustoja priešais ir iškiša liežuvį. Apstulbusi moteris ima purtyti galvą ir nusisuka.

„Benjaminai, – sušunka persigandusi ir nustebusi motina. – Taip daryti negalima!“ Prisimindama šį įvykį, ponia sako: „O juk vaikas tiksliai įvykdė tai, ko aš nedrįsau padaryti“.

„Kažkokiu būdu pagaliau išėjome iš parduotuvės. Buvau šlapia nuo prakaito, jaučiau į save nukreiptus užjaučiamus, piktus, kaltinamus žvilgsnius...“ Benjaminas su Michaeliu stūmė vežimėlį su pirkiniais ir šelmiškai šypsojosi vienas kitam.

„Automobilyje jie staiga virto geriausiais pasaulyje vaikais, *mano* vaikais.“ Moteris pažvelgė į viršų, tarsi ten ieškotų dviejų pamestų savo baltaplaukių angelėlių.

Situacija, kurioje atsiduria ne vienas iš mūsų, bet šiai mamai tai buvo didelis stresas, ją apėmė bejėgiškumas. „Atrodo, – sako mama, – jog jiems tikrai reikia žiūrovų!“ Dažnai vaikai bando išsiaiškinti ribas. Jie tai daro tokiose situacijose, kur nėra griežtų taisyklių ir aiškių ribų, kai suaugusieji nežino, kaip elgtis, sutrinka, nepasitiki intuicija ir nuojauta ir daro tai, ko iš jų laukia aplinkiniai. Vaikai iš karto pajunta, kai suaugusieji sutrinka. Jie jaučia: „Mama ir tėtis elgtųsi kitaip, jei nebūtų pašalinių

žmonių. Prie jų jie nežiūri į mane rimtai, aš nesu svarbiausias, svarbūs yra kiti". Kadangi vaikai paprastai nesugeba to išreikšti žodžiais, jie tol pažeidinėja ribas, kol visą tėvų dėmesį atkreipia į save.

Namuose Benjaminas ir Michaelis laikėsi taisyklių, buvo įpratę prie susitarimų ir ritualų. Doris Rohde elgesys įprastoje aplinkoje taip pat buvo nuoseklus.

Michaelis kartą pasakė: „Parduotuvėje mama elgiasi labai keistai". Šie jo žodžiai parodo, jog motina sutrinka ir nebežino, kaip elgtis.

Kai paklausiu jos, ar ji nori būti pripažinta, moteris spontaniškai atsako: „Noriu visiems parodyti, noriu viską padaryti be priekaištų! Dešimt metų dirbau darželyje auklėtoja, su tėvais daug kalbėjausi apie vaikų ugdymą, – ji giliai atsidūsta. – Dabar noriu visiems parodyti, jog sugebu tą daryti ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. Namie man tai pavyksta, bet jei aplink yra žmonių, ypač pažįstamų..."

Tai dar viena perfekcionizmo apraiška, kuri labai apsunkina tėvų ir vaikų santykius. Siekis būti pripažintam ir mylimam virsta įkyria mintimi.

Pradedama galvoti, jog negali būti nė vieno smerkiančio ar blogai atsiliepiančio žmogaus. Dėmesys kreipiamas ne į stipriąsias savybes, ne į žmones, kurie jus myli, o į tuos, kuriuos dar reikia įtikinti, jog esi nepaprastai kompetentingas.

Rezultatas: auklėtojas sumenkina save, nepaiso savo poreikių, jo auklėjamieji veiksmai darosi priklausomi nuo kitų. Viską valdo kiti – taip šią situaciją apibūdino Michaelis, kai pasakė, jog parduotuvėje mama keistai elgiasi. Kitą kartą vaikas paaiškino: „Ji manęs visai nemato ir nesiklauso". Doris Rohde elgiasi ne taip, kaip ji pati norėtų, bet daro tai, ko – kaip jai atrodo – norėtų aplinkiniai. Ji tampa visai priklausoma nuo pašalinių žmonių

simpatijų. Ji nustato ir apibrėžia nebe tas ribas, kurios jai pačiai reikšmingos. Jos veiksmai netvirti, ji sutrikusi, nes nepaiso savo poreikių ir pasidaro priklausoma nuo pašalinių žmonių (tariamų) nuomonių.

„Kas tokioje situacijoje jums atrodytų blogiausia?" – klausiu aš.

„Kad visi blogai apie mane kalbės!" – „Visi? Visi, kurie ten gyvena?" Moteris šypteli: „Na, bent jau daugelis!" – „Ar galite įsivaizduoti dar blogesnį variantą?" Doris galvoja, jos akys klaidžioja aplinkui. Paskui ji nusijuokia: „Kartais įsivaizduoju, jog tie žmonės antradieniais ir penktadieniais prekybos centre jau laukia manęs. Ir perka tik todėl, kad aš atvažiuoju. Į mane žiūrėti įdomiau, nei spoksoti į televizorių, kur vien tik rėkaujama. Kai įsivaizduoju, – moteris užsidengia rankomis veidą, – jog jie ateina tik pažiūrėti į mane..." Aš sutirštinu spalvas: „Įsivaizduokite, jog aikštėje priešais parduotuvę stovi tūkstančiai žmonių, o mieste visur iškabinėti skelbimai: Penktadienį ponia Rohde bandys auklėti savo vaikus. Įėjimas nemokamas. Sumaištis garantuota. Pabaigoje ponia Rohde skaitys pranešimą apie vaikų auklėjimo teoriją ir praktiką". Doris vis dar rankomis užsidengusi veidą. Ji murma: „Nesąmonė! Tikra nesąmonė!" Paskui moteris nutyla ir susimąsto.

„Ar galite tai įsivaizduoti?" – „Ką? Aš turėsiu tai padaryti?" – „Ne! Tik įsivaizduoti! Plakatus! Viską įsivaizduoti mintyse! Kaip žmonės sutinka jus aikštėje!" Doris tyli. Ji bando įsivaizduoti ir šypteli: „Plakatus kabinčiau į parduotuvę vedančiose gatvėse!"

Po dviejų savaičių toliau tęsiamas seminaras šeimoms. Ponia Rohde pasakoja: „Visoje į prekybos centrą vedančioje gatvėje prikabinau skelbimų. Kai važiavau, mačiau juos. Mane pylė karštis ir krėtė šaltis. Michaelis ir Benjaminas buvo kitokie nei visada. Gal jie taip pat matė tuos plakatus. Kuo arčiau buvo parduotuvė, tuo labiau jaudinausi. Pagaliau pasiekiau aikštę, kurioje buvo tūkstančiai žmonių. Su visais pasisveikinau, draugiškai pamojau abiem

rankomis. Aš, ko gero, iš tikrųjų linkčiojau galva, nes Michaelis paklausė, su kuo sveikinuosi, – jis nematąs nė vieno žmogaus. Aš garsiai nusijuokiau, nusijuokė ir mažylis. Drąsiai išlipau iš automobilio. Benjaminas nešė krepšį, o Michaelis paėmė vežimėlį. Viešpatavo taika, vaikai buvo visai kitokie. Manau, jog daugelis buvo nusivylę, – šypsosi moteris. – Kai ėjome pro sūdytų šiaudelių lentynas, Benjaminas staiga iškišo liežuvį ir paklausė, ar aš dar tai prisimenu. Kai jau ėjome iš parduotuvės, Michaelis pasakė: „Mama, šiandien tu visai kitokia. Tu nuoširdžiai juokiesi, o anksčiau baisiausiai nervinaisi". Turėjau kažkaip užbaigti šį reikalą. Dar kartą įsivaizdavau automobilių stovėjimo aikštelėje esančius žmones ir pamojau publikai. Aš iš tikrųjų pamojau. Vaikai taip pat pamojavo rankomis. Ir žinote, niekas nevyksta atsitiktinai. Tą akimirką, kai mes visi trys mojome, į aikštelę įvažiavo kaip tik ta kvaila viską išmananti karvė. O Dieve, pagalvojau, ką ji dabar pamanys?" Ponia Rohde nutilo ir tuoju pat atsakė: „Pamanys, jog aš kuoktelėjusi. Tokia ir esu!"

Priklausomybė nuo kitų trukdo priimti įvairius sprendimus. Subjektyvūs vertinimai, pavyzdžiui, „jei kiti pastebės mano klaidas, bus blogai", verčia priekaištauti sau, o tikrovė suvokiama per savo baimių ir netikrumo prizmę, ji nebeatitinka asmenį supančios realybės.

Benjaminui ir Michaeliui mama dabar pasirodė autentiška, jie ją suprato.

Doris Rohde įsivaizdavo pačius blogiausius dalykus ir įsitikino, jog gyvenimas tęsiasi.

Tik jos rankose sprendimų visraktis. Išmetusi jį, ji praranda kompetenciją, darosi priklausoma nuo kitų ir nuo jos priklausomus savo vaikus, tikrąja to žodžio prasme, palieka vienus.

3 skyrius

Vaikai neklauso „gerų" žodžių

„Kartais galvoju, jog mano vaikas manęs nesupranta. O gal nenori suprasti! Jis tiesiog nesuvokia, ką noriu pasakyti! Tuomet kartoju tai šimtus kartų... Kartoju nuolat. Iš pradžių dar ramiai, o paskui pradedu šaukti. Kaip galiu prieš audrą išlikti rami?“

Anė Hausmann pasakoja apie savo devynerių metų Karoliną. Anė linkusi daug kalbėti ir, kaip ji pati sako, „be galo aiškinti“. Jai sunku aiškiai nurodyti ir nustatyti ribas bent ten, kur jos tikrai reikalingos.

Vieną vakarą Karolina nenorėjo eiti gulti. Prasidėjo ilga diskusija, per kurią motina stengėsi išdėstyti savo argumentus ir kuri vyko pakeltu tonu. Painiai ir vis kartodamasi motina aiškino, kodėl devynerių metų mergaitei reikėtų miegoti mažiausiai devynias valandas. Kuo ilgiau Anė aiškino, tuo daugiau dukra vartė akis, o jos nuolat besikartojantys „kodėl?“ ir „aš nesuprantu!“ dar labiau ilgino pokalbį. Anės nervai jau buvo įtempti kaip stygos, bet išoriškai ji atrodė rami ir kaskart pradėdavo iš pradžių, kad įtikintų dukrą.

Kai motinos argumentai jau baigė išsekti, Karolina užsidengė rankomis ausis ir žiūrėdama mamai į akis pasakė: „Mama, aš tavęs negirdžiu, bet padarysiu taip, kaip tu nori“. Mergaitė atsistojo, išėjo iš kambario ir atsigulė. Mama užėjo pasakyti „labos nakties“ ir nesusilaikiusi dar kartą pabandė paaiškinti reikalą. Karolina vėl rankomis užsidengė ausis ir pakartojo tuos pačius žodžius: „Aš negirdžiu, ką tu sakai! Bet aš tai padarysiu!“

Kitas rytas. Anė Hausmann sėdi prie pusryčių stalo. Jai labai neramu, ji nežino, kaip elgtis, kai ateis dukra. Energingai įbėga

Karolina, linksma, pasitikinti savimi. Anė nusprendžia dar kartą aptarti vakarykštę situaciją. Karolina ir vėl skubiai užsidengia ausis: „Nieko negirdžiu, mama!“ Mergaitė atitraukia rankas nuo ausų, čiumpa stiklinę pieno ir skubiai išgeria. „Karolina, tau pradės skaudėti pilvą.“ Karolina nusijuokia. Ir vėl aiškinimai!

Karolinos rankos pakyla prie ausų. „Bet dabar jau viskas!“

Anės Hausmann balsas skamba šaižiai, o Karolina atrodo rami: „Mama! Aš tavęs daugiau nesiklausysiu! Bet padarysiu, kaip tu nori!“

Lėtas kėlimasis rytais, tingus rengimasis, nesuvalgyti pusryčiai, neatlikti namų darbai dažnai kelia pyktį. Pasekmė: suraukti antakiai, noras keršyti, atsiribojimas ir grėsminga tyla. Visi šie konfliktai paprastai vyksta pagal visų dalyvaujančių asmenų nesąmoningai sudarytą scenarijų: tėvai mato situaciją, kuri jiems yra aiški, o vaikams – ne. Tėvai mato aplinkybes, kurios aiškios vaikui, o tėvai jų nesupranta.

Dėl šios painiavos netrukus visi patiria stresą. Tėvai stengiasi išlikti „ramūs“, bet aiškiai yra pasimetę. Vaikas toliau trukdo, elgiasi šokiruojamai, nori, kad jį suprastų, o dar geriau – kad jį priimtų. Pagaliau tėvų kantrybė baigiasi. Rėkdami, kartais smarkiai gestikuliuodami arba grėsmingai šnypšdami jie nustato ribas. Vaikas liaujasi, paklūsta, prisitaiko, bet tik iki kitos dienos. Rytojaus dieną senasis žaidimas prasideda iš naujo.

Daugiareikšmės žinios

Dėl neaiškios suaugusiųjų kalbos tėvų ir vaikų santykiai praranda pusiausvyrą. Gisela Schwarz pasakoja: „Aš kalbu ir kalbu, kol išdžiūsta liežuvis, stengiuosi būti maloni, bet iš to jokios naudos. Jie išgirsta mane tik tada, kai virstu pikta ragana!“ Kai ji su pasipik-

tinimu pasakoja, pokalbyje dalyvaujantys tėvai pritariamai linksi galvomis.

Aš sakau, jog tėvų elgesys vaikų atžvilgiu yra neaiškus. Sakysim, jie pyksta dėl vaikų tingumo, dėl netvarkos, bet jų mimika ir gestai – nors ir pikti – demonstruoja draugišką nusiteikimą. Vaikas girdi klausimus: „Gal galėtum apsitvarkyti? Gal galėtum paskubėti?" Šie klausimai nėra konkretūs. Suaugusiųjų veiduose ir gestuose vaikas mato įtampos požymių, pavyzdžiui, kietai sučiauptas lūpas, primerktas akis, raukšles kaktoje, bet klausiantis balsas vis dar (!) skamba ramiai.

Vaikai nemoka elgtis, kai paliepimai tokie migloti. Todėl savo veiksmais jie priverčia suaugusiuosius aiškiai suformuluoti savo reikalavimus. Vaikai tik tuomet pripažįsta ribas, kai jos labai tiksliai nustatytos.

Jie tik tada suvokia, ką suaugusysis nori pasakyti, kai jo gestai, balsas ir žodžių prasmė sutampa. Devynerių metų Klaudijus sako: „Kai aš tiksliai nežinau, kas vyksta, tai ir toliau krečiu kiaulystes, nes mano tėvai vis dar elgiasi maloniai, nors aš pastebiu, kad jie netrukus sprogs. Tada jie iš tikrųjų sprogsta. Gerai, manau aš, vadinasi, buvau teisus. Tikrai nežinau, bet mano tėvai apsunkina sau gyvenimą. Kodėl tvirto „Ne!" jie nepasako iš karto?"

Klaudijus intuityviai suformuluoja tai, ką bendravimo psichologai nustatė per daugybę bandymų: 55 procentus bendravimo sudaro kūno kalba, mimika ir gestai, 38 procentus – balso tembras ir kalbėjimo maniera ir tik 7 procentus – žodžių prasmė. Nesusipratimai bendraujant vaikams ir tėvams kyla dėl to, kad daugelis suaugusiųjų neaiškiai formuluoja savo ketinimus ir nustato ribas.

Kaip užmegzti kontaktą

Pakalbėsime apie dar vieną aspektą, kuris dažnai lieka nepastebėtas arba į jį atkreipiamas nepakankamas dėmesys. Tėvai per mažai vertina ne tik savo žodžių ir nurodymų veiksmingumą, jie dažnai nesuvokia, kaip svarbu atsigręžti į vaiką, užmegzti su juo kontaktą, kai ketinama ką nors pasakyti. Vaikai – taip pat ir suaugusieji – nori, kad su jais būtų kalbamasi, kad jų būtų paisoma.

Kai tėvai nori vaikams žodžiais nustatyti ribas, tuomet – remiantis minėtu tyrimu – jie turėtų tai daryti šia eilės tvarka: akių kontaktas, kūno kontaktas ir tik tada aiški kalba.

Manuela Hard pasakoja: „Mano Stefanui ketveri. Anksčiau aš be perstojo kalbėdavau. Liaukis! Ateik! Nedaryk taip! O jis vis darė ir darė, nesimatė galo. Cha, ir kodėl gi jis turėjo liautis? Aš vis buvau virtuvėje, nuolat turėjau ten darbo, o jis siautėjo svetainėje“.

„Ką dabar darote kitaip?“ – paklausiau aš.

„Kai noriu, kad jis, pavyzdžiui, susitvarkytų, aš nešaukiu „susitvarkyk!“ ar „kada gi pagaliau susitvarkysi!“. Einu prie jo, atsitupiu priešais, žiūriu jam į akis, kartais paimu jo rankas ir ištariu trumpą sakinį: „Stefanai, norėčiau, kad susitvarkytum!“ Dažniausiai to ir užtenka. Kartais iš toliau labai aiškiai sušunku jam „Stefanai!“. Jis supranta, ką noriu pasakyti, ir dažniausiai laikosi susitarimo. Jei ne, tuomet aš žinau, kad jam svarbu ne tvarkymasis, – jis nori su manimi galynėtis.“ Moteris kurį laiką galvoja: „Svarbiausia, kad baigėsi tas begalinis atsikalbinėjimas!“

Manuela Hard teikia pirmenybę aiškiems, Stefanui gerai suprantamiems veiksmams: vaikas *jaučia* akių ir fizinį kontaktą. Jis *jaučia,* jog mama neaušina veltui burnos, o liepia tai, ką tikisi būsiant padarytą. „Mūsų santykiai pasidarė aiškesni, – prisimena motina, – jis taip pat tapo suprantamesnis. Anksčiau jis mane terorizavo, išsireikalaudavo verkdamas. Dabar jis aiškiai pasako, ko

nori. Jei aš neatkreipiu į tai dėmesio, jis sėdasi man ant kelių ir aiškiai sako „Mama!". Jei ir tuomet dar nepažvelgiu į jį, jis atsuka į save mano veidą, kad į jį pažiūrėčiau."

Aiški kalba ir tvirti jausmai padeda atsirasti abipusei pagarbai. Lygiavertę partnerystę nėra lengva įgyvendinti. Tai ilgų pastangų, ištiso proceso rezultatas.

Į kai kuriuos klausimus vaikai žiūri pro pirštus

Kartais dėl klausimų, į kuriuos atsakymai ir taip jau aiškūs, kyla konfliktų, nes vaikai tokius klausimus ignoruoja. Pavyzdžiui, tėvai klausia vaikų, ar jie nori eiti pas senelę, kai jau seniai tėvų nuspręsta, jog jie ten eis. Vaikams nelieka nieko kito, kaip klusniai atsakyti „Taip!" arba abejingai „Dėl manęs...", arba atkakliai pasipriešinti ir išrėkti „Ne!".

Kai vaikas nedalyvauja priimant sprendimą, tuomet jam bus aiškiau ir suprantamiau, jei tai, ką nusprendėme pranešime tvirtu, maloniu balsu: „Šiandien kartu su tavimi norėčiau aplankyti senelę!" Tokiu sumanymu vaikas gal ir nesižavės, bet suvoks tėvų norus ir poreikius. Būtų daug geriau, jei vaikas *dalyvautų priimant sprendimą*. Tuomet jis galėtų geriau pasirengti ir įgyti daugiau drąsos spręsti savarankiškai ir atsakyti už savo sprendimus. Svarstant turi būti palikta galimybė spręsti ir vaikui: „Aš manau, kad reikėtų nueiti pas senelę. Ką tu apie tai manai?" Arba: „Galėtume ir vėl aplankyti senelę. Tu sutinki?"

Labai svarbu, kad viskas nebūtų iš anksto nuspręsta, kad vaikas jaustų turįs teisę spręsti. Vadinasi, dar prieš pokalbį svarbu žinoti, ar tėvai praneš vaikui tai, kas jau nuspręsta, ar norės drauge su juo ieškoti visiems priimtino sprendimo.

Pradėkime nuo „aš“

Ne tik vaikai, bet ir suaugusieji sutrinka, kai jiems pareiškiami nekonkretūs kaltinimai. Tokie pasakymai: „Tu niekados nesusitvarkai!“, „Tu tik tinginiauji!“, „Tu visada vėluoji!“, „Tu visada elgiesi įžūliai!“ ir t. t. ne tik trikdo vaikus, bet ir pratina suaugusiuosius pabrėžti tik neigiamus vaikų elgesio aspektus. Vaikams išsivysto nepilnavertiškumo kompleksas, kyla noras atsiteisti, atkeršyti. Jie stoja į kovą su juos kaltinančiais tėvais, ir gyvenimas šeimoje virsta pragaru.

Priekaištai, kuriuose vartojami žodžiai „niekados“, „visada“, „vien tik“ yra neleistini apibendrinimai. Juose dažnai yra tiesioginiai ar netiesioginiai kaltinimai, jie skelbia nuomonę apie tam tikrą vaikų elgesį.

Tai nereiškia, jog tėvai privalo toleruoti bet kokius šokiruojančius vaiko veiksmus, ypač jei vaikas nesilaiko susitarimo ar kėsinasi į asmeninę tėvų sferą.

Lemiamą reikšmę turi tėvų požiūris į vaiko nusižengimus. Dar kartą pabrėžiu: priekaištai ir apibendrinantys kaltinimai nepadeda.

„Tai nepakenčiama, kad tu nuolatos vėluoji“, – bara savo sūnų Robert Holz. Hannes tikrai dažnai vėluoja.

„Aš pamiršau“, – sūnus bando nuraminti tėvą.

„Tu viską pamiršti. Įgriso iki gyvo kaulo.“

„Tu tiesiog prastai nusiteikęs“, – atsikerta sūnus.

„Iki šiol mano nuotaika buvo puiki.“

„Kai mane pamatei, tavo veidas jau rodė, jog esi įsižeidęs.“

„Užteks, gana!“ – griežtai nukerta tėvas.

„Argi aš kaltas, kad tavo vaikystė buvo tokia nemaloni.“

Ištaręs šiuos žodžius, Hannes išeina iš kambario.

Šis konfliktas įvyko ne dėl kokio nors konkretaus dalyko, tai tėvo ir sūnaus santykių problema. Sakydamas „Tai nepakenčiama!“, tė-

vas nekalba apie konkretų dalyką, o tiesiog puola sūnų. Pastarasis sakinį „Tai nepakenčiama!“ priima kaip „Tu esi nepakenčiamas!“ arba „Aš vėluoju ir todėl esu nepakenčiamas“. Konfliktas, kurį būtina nedelsiant išsiaiškinti, virsta apsižodžiavimu, priekaištais, kurie tarsi turėtų paveikti vaiką, o neretai baigiasi įžeidžia tyla ar noru atkeršyti.

„Bet kaip man tai išspręsti? Ką man daryti, jei nuolatos kartojasi tas pat?“ – apimtas nevilties klausia Hannes tėvas.

Jei formuluodami savo pageidavimus ar priekaištus pradėsime nuo „aš“, tai ir bus ta stebuklingoji formulė. Kai vaikui siunčiama žinia pradedama nuo „aš“, įvardijama reikalo esmė, pateikiama informacija apie jausmus ir – jei reikia – paaiškinamos galimos pasekmės, jei bus nesilaikoma susitarimo. Pavyzdžiui: „Aš manau, jog negerai, kad tu grįžti vėliau, nei buvome susitarę. Aš tikrai jaudinuosi“. Jei prieš tai buvo dėl ko nors susitarta, galima pridurti: „Buvome susitarę, kad jei kas nors pasikeis, tu paskambinsi. Aš tuomet sakiau, kad jei tu nesilaikysi susitarimo, negalėsi rytoj eiti pas draugą. Tu sutikai“.

Toks bendravimas, kai tėvas išreiškia savo poziciją, pabrėžia keturis tarpusavyje susijusius aspektus:

– Tėvas suformuluoja savo poziciją. Jis apibūdina savo požiūrį į situaciją, išreiškia savo jausmus;

– Nei tiesiogiai, nei netiesiogiai jis nekaltina sūnaus ir taip atskiria reikalo esmę nuo tarpusavio santykių plotmės;

– Gestai, mimika, balsas ir žodžių prasmė sutampa;

– Svarbu: jei per anksčiau vykusį pokalbį jau buvo aptartos galimos pasekmės, dabar belieka jas įgyvendinti.

Vis dėlto įgyvendindami tai, dėl ko buvo susitarta, turite tikėtis, jog vaikai tuo nesidžiaugs, priešinsis, atsiras daugiau trinties, grasinimų ar atsitraukimų.

Per seminarus apie tarpusavio bendravimą ir partnerystę dabar dažnai kalbama apie tokį tėvų ir vaikų bendravimo stilių, dažnai suvaidinamos konkrečios gyvenimo situacijos. Krinta į akis, jog tėvai, nors ir pradėdami nuo „aš", vis dėlto pareiškia vaikams kaltinimus arba pradeda su vaikais „gydomąjį" dialogą.

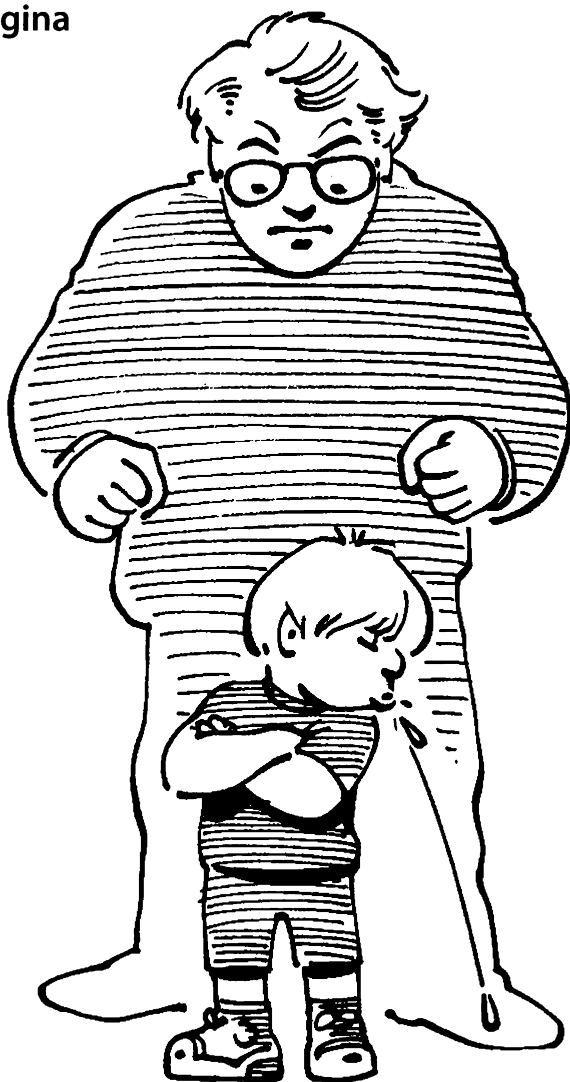
Jei koks tėvelis ar mamytė su šypsena ir švelniu balsu tyliai taria: „Aš įtūžęs, kad tu taip vėlai grįžti", jis ne tik siunčia vaikui dviprasmę žinią, bet ir aiškiai parodo, jog visai nesupranta „aš" principo. Siunčiama žinia tik tada pasieks kitą, kai ji bus visiškai aiški.

Naudojant „aš" principą pasitaiko ir kitokių nesusipratimų. Daugelis tėvų, kurie ypač stengiasi, kad viskas būtų gerai, į vaikui siunčiamą žinią primaišo keistos formos sumišimo ir liūdesio. „Aš dabar labai liūdžiu, kad tu taip elgiesi", – virpančiu balsu kaltina viena mama dukterį ir vos laikosi, kad nepravirktų, nes jos Sara ir vėl išmatomis ištepliojo tualeto sieną. Motinos tonas, laikysena ir mimika nesutampa. Užmaskuotas kaltinimas slepiamas po liūdesio šydu ir justi grasinimas, jog motina dukters nebemylės.

Kaip maži vaikai perima tokią elgesio manierą ir nebemoka aiškiai išreikšti savo jausmų, ryškiai parodo vaikų darželyje mano matyta situacija, kurią stebėdamas aš tiesiog netekau žado. Vos šešerių sulaukęs Knutas per peštynes smogė kumščiu į nosį savo bendraamžiui Simonui, nes šis Knutui skaudžiai įkando. Simonui iš nosies pasipylė kraujas, o ant skruosto iššoko raudonas rumbas. Simonas įsižeidęs pažvelgė į Knutą ir pasakė: „Aš priblokštas. Turėsiu apie tai su tavimi pasikalbėti!"

4 skyrius

Nustatytos ribos baugina

Tėvai manęs teiraujasi: „Jūs visada pabrėžiate, jog vaikai nori padėti konstruktyviai spręsti konfliktus, kad vaikai yra protingi. Vis dėlto mes dažnai susiduriame su tokiais vaikais, kurie viskam abejingi. Jei jų paprašai padėti spręsti konfliktą, jie tik trūkteli pečiais. Ką tai reiškia? Jūs visą laiką remiatės racionaliai mąstančiais vaikais ir teigiate, jog jie *nori* padėti! Bet kai aš elgiuosi taip, kaip jūs daug kur rašote ir prašau savo penkiamečio sūnaus, kad jis padėtų spręsti ginčą, tai jis tik trūkteli pečiais, pasako: „Man nesvarbu" arba visa savo povyza aiškiai byloja: „Pats ir kabink šitą mėšlą".

Kai kurie tėvai pasijunta esą visai bejėgiai, nes neranda kelio į savo vaikų širdis. Jų augančios atžalos jiems atrodo kaip nenorintys bendrauti užsispyrėliai. Kartais tėvai tiesiog tyli, kartais jaučia nepilnavertiškumą ir išgyvena dėl savo nesugebėjimo auklėti vaikus. „Kodėl man visą laiką nesiseka?" „Kodėl mano vaikai tokie?" Arba priekaištaujama vaikams: „Nejaugi būtinai turite mane visada erzinti!"

Atsisakantys spręsti konfliktą vaikai gali labai skirtingai elgtis. Jei vaikas nenori spręsti drauge, stoja į kovą su tėvais, siekia atpildo ar net keršto, tuomet nėra prasmės klausti, kodėl jis taip elgiasi. Jei vaikai galėtų tinkamai atsakyti į klausimą, kodėl jie taip daro, jie nesielgtų taip įžūliai ir piktai neatsitvertų nuo tėvų tyla.

Užuot ieškojus tokio vaikų elgesio priežasčių, tėvams reikėtų paklausti savęs, ką vaikas nori išreikšti tokiu savo elgesiu, ir pagalvoti, ką jis laimi, kai taip elgiasi.

Kiekvienas vaikas iš pradžių stengiasi elgtis taip, kaip to reikalauja situacija. Jei augdamas jis nesusilaukia pripažinimo, kuris jį sustiprintų, pagyrimo, kad padarė pažangą ir kad nuolat stengiasi, jei niekas jo nepadrąsina, kai atsiranda sunkumų, tuomet jis ieško savo kelių – bando ir klysta, – kad tik susilauktų suaugusiųjų, tėvų ir pedagogų dėmesio. Vaikas trukdo, gadina, virsta mažu ir bejėgiu.

Kai trūksta dėmesio, netenkama drąsos

Septynerių metų Sara vidurdienį grįžta iš mokyklos namo. Jos mama tuo metu labai užsiėmusi su dviem jaunesniais vaikais – vienerių metų Patricija ir dvejų metų Johanu. Per pietus mama labai atidžiai stebi, kaip jaunesnieji vaikai elgiasi prie stalo. Sara laikosi nuošaly ir tik lyg tarp kitko papasakoja, kaip mokykloje ją nuolat erzina ir terorizuoja.

Mergaitė sako, jog mokytoja nuolat savaip interpretuoja situaciją, ir dėl ginčo, kuris dažnai virsta peštynėmis, visą kaltę suverčia Sarai. „Aš nebeeisiu į mokyklą“, – tvirtai pareiškia Sara. Iš pradžių motina bando išgirstus dalykus sumenkinti, stengiasi neteikti jiems per daug reikšmės. Kasdien Saros pasakojimai darosi vis drastiškesni, ji vis labiau pabrėžia savo ketinimus neiti į mokyklą.

Motina susitinka su mokytoja ir iš jos išgirsta, kaip Sara gerai jaučiasi mokykloje, kaip ji moka bendrauti, dažnai išsprendžia ginčus ir todėl yra mylima visų klasės vaikų. Viena vertus, toks dukters apibūdinimas mamą nudžiugino, bet kartu ji labai supyko, kad dukra jai melavo. Per pietus ji pradėjo pokalbį ir paklausė, *kodėl* mergaitė jai melavo. Sara viską neigė, melu apkaltino mokytoją, su motina kalbėjo pakeltu balsu. Galiausiai ji pašoko nuo pietų

stalo, iškošė pro dantis: „Jūs visi manęs nemylite!“ ir užsidarė savo kambaryje.

Po pokalbio motinos ir dukros santykiai diena iš dienos aštrėjo. Sara pamėgino tėvą padaryti savo sąjungininku, prašė, kad jis „kaip reikiant pasikalbėtų su mokytoja“, nes mama „šia kvaila vištа tiki labiau“ nei ja. Tėvas palaikė dukrą, priekaištavo žmonai, kad ji esanti lengvatikė ir leidžiasi įkalbama. Galiausiai jis pasakė: „Manau, jog turiu ten nueiti“. Atsakydama į tai, motina ironiškai sušnypštė: „Mano pone ir šeimininke, aš dėkoju tau, kad išsprendi visas problemas“. Tarp tėvų sėdėjusi Sara atrodė visai patenkinta. Atsipalaidavusi ji atsilošė savo kėdėje.

Kai Miuleriai papasakojo šią situaciją tėvams skirtame seminare, aš paklausiau Saros: „Tu grįžti namo ir niekas neatkreipia į tave nė mažiausio dėmesio, ar ne?“ Ji žvelgia į mane vos pastebimai šypsodamasi. „Ar tai reiškia, jog mama turėtų tau skirti daugiau dėmesio, kai pareini?“ Mergaitė spontaniškai linkteli, jaučiasi suprasta, jos kūnas atsipalaiduoja. „Papasakok man, kas nutinka, kai tu grįžti namo?“

Tuomet Sara smulkiai pasakoja, kaip ji įeina į namus, kaip mama ją pabučiuoja. Ji pasipiktinusi: „Bet mama manęs net nemato! Ji tik šiaip sau klausia: „Na, kaip praėjo pamokos?“ Šito klausimo aš jau nebegaliu klausyti. Siaubinga!“ Sara jaučia, kad jai skiriama mažai dėmesio, bet ji negali, o gal ir nenori tiesiai išsakyti savo poreikių. Mama laiko ją gana kompetentinga, todėl į jos reikalus per daug nesigilina . Dukra atkreipia į save mamos akis tik tada, kai į klausimus apie mokyklą atsako taip, kad motina suklūsta, susirūpina, ketina spręsti dukters problemas, galvoja apie ją.

Papasakota istorija garantuoja mergaitei tėvų dėmesį, todėl nėra jokio reikalo atsisakyti „siaubingų pasakojimų“. Jei ji liautųsi apie tai kalbėjusi, mamos akys vėl nukryptų kitur. Kadangi motina nesupranta, kodėl jos dukra taip elgiasi ir net apkaltina

ją meluojant, į žaidimą įtraukiamas tėvas, o Sara tampa tėvų nesutarimo objektu. Dabar jau ji tikrai dėmesio centre, valdo tėvus kaip marionetes, žino šio žaidimo taisykles, bet nežino, kuo jis gali baigtis.

Kai Sara man papasakojo, kokia vieniša ji jautėsi, kai mama rūpinosi tik dviem mažesniais vaikais, aš paklausiau: „O kaip tu norėtum, kad būtų?“ Ji atsakė: „Mama turėtų būti tik su manimi, tik mane glausti!“

Per tą laiką, kol vyko seminarai, šeima susikūrė savo pasisveikinimo ritualą, kuris buvo skirtas tik poniai Miuler ir Sarai. Patricija ir Johanas čia nedalyvavo. O per pietus abiem mažaisiais rūpinosi Sara. „Siaubingos mokyklos istorijos“ baigėsi. Sarai jų nebereikia. Dabar ji jaučiasi mylima, pastebima, jai pavestas atsakingas darbas, kur Sara gali pademonstruoti savo teigiamus socialinius gebėjimus ir auklėjimo kompetenciją.

Dėl pernelyg didelių reikalavimų taip pat netenkama drąsos

Kai klausimai „Kodėl? Kokiam tikslui?“, kuriuos motina pati kelia ir pati į juos atsako, negali palengvinti situacijos, kai net logiškas nuoseklumas nepadeda išvengti trukdančių veiksmų, tuomet reikėtų klausti kitaip: „Ar mano vaikas ko nors negali?“ arba „Gal mano vaikas ko nors nori?“

Kai vaikai ima elgtis neįprastai ir drastiškai, daugelis tėvų jų elgesį suvokia kaip kovą dėl valdžios, kaip nepaklusnumą arba užsispyrimą ir bando grasinimais, bausmėmis – fizinėmis (kai vaikui suduodama per užpakalį) ir psichologinėmis (kai gąsdinama, kad vaiko niekas nemylės) – priversti vaiką gražiai elgtis, bando nustatyti ribas ir jų laikytis. Vis dėlto vaikai, kurie neįveikia tam tikrų už-

duočių, nesilaiko tam tikrų taisyklių ir ritualų ir nepaiso nustatytų ribų, nebūtinai nori kovoti, keršyti ir terorizuoti tėvus. Kai kurie vaikai tiesiog *negali* susidoroti su tam tikromis užduotimis ir dėl to peržengia ribas. Jie *dar* neturi atitinkamų įgūdžių. Daugelis tėvų iš vaikų reikalauja pernelyg daug, laiko juos mažais suaugusiaisiais, nesuvokia jų gebėjimo ribų.

Ribos nurodo vaikams, ką jie gali, o erdvė už tų ribų reiškia: „Aš to dar negaliu". Daugelyje kasdieniškų situacijų ribos padeda vaikui susiorientuoti ir atrasti savo vietą. Aiškios ribos apibrėžia erdvę, o kartu ir gebėjimus, *gali* padrąsinti vaiką imtis vieno ar kito dalyko. Ribos leidžia vaikams susiorientuoti sunkiau suvokiamose situacijose. Pavyzdžiui, pirmas tris minutes padedame vaikui tvarkyti jo kambarį, kad „sudėliotume gaires".

Patricija Behrendt, septynmetės Lenos mama, pasakoja apie nuolatinius konfliktus, kurie kildavo, kai rytais dukrai reikėdavo apsirengti. Lena ilgai stovėdavo priešais atidarytą spintą, žiūrinėdavo drabužius ir negalėdavo išsirinkti. Kai motina neiškentusi paklausdavo, „kas yra?", Lena nieko neatsakydavo.

„Tu turi daugybę drabužių!"

Lena spokso į drabužių spintą. Motina pradeda vardyti ant pirštų, ką ji galėtų apsivilkti.

Ji vardija lenkdama vienos rankos pirštus, paskui – kitos. Stoja tyla. Motina sako: „Apsispręsk, pagaliau!"

Lena ir vėl tyli. Po ilgų kančių ji galų gale išsirenka drabužius ir atrodo labai nelaiminga. Dėl „skudurų" kilusi įtampa didėja, ji veikia motinos ir dukters santykius. Patricija Behrendt sako: „Aš negalėjau žiūrėti, kaip ji stovi priešais spintą. Man tiesiog imdavo sukti vidurius!"

Vieną rytą situacija tapo grėsminga. Kai Lena ir vėl bejėgiškai žiūrėjo į savo drabužius, priėjusi motina suriko: „Tu gali vilktis tą... ir tą... ir tą..." Lena atsigręžė į motiną ir paprašė: „Mama, pa-

sakyk man tik tiek: „Lena, renkis šitą *arba* šitą! Tuomet aš galėsiu apsispręsti“.

Nenori? Negali!

Dvi kitos situacijos parodo, kaip keistai iškraipoma tikrovė. Kai vaikas neįprastai elgiasi, skubame aiškinti, jog jis nenori, tyčia taip daro, jog jis nemandagus, negerbia suaugusiųjų, bando įrodyti, jog jis stipresnis.

Pagrindinės mokyklos mokytoja Karin Lampe stebisi, jog į jos pasisveikinimą rytais klasė neatsako, girdėti tik neaiškus murmėjimas. Kai ji pasiskundžia, jog nesupranta, kodėl klasė demonstruoja tokį nedraugiškumą, vienuolikos metų Haroldas sušunka: „Ko jūs iš tikrųjų norite?“

„Norėčiau, kad atsakytumėte į mano pasisveikinimą. Juk aš draugiškai sakau jums „Labas rytas!“.

Haroldas kiek sutrinka: „Tuomet turite mums taip ir sakyti!“

„Bet tai savaime suprantama“, – Karin Lampe pradeda pykti.

„Kaip savaime suprantama?“ – klausia dar labiau sutrikęs Haroldas.

„Juk savo tėtei ar mamai tu taip pat sakai „Labas rytas!“.

Haroldas šaižiai nusijuokia: „Aš jo nematau. Ir jis nesikalba! Iš jo nesulauksi nė vieno malonaus žodžio. Jis tai vadina vaikų vapaliojimais. Taip kalbėdamas jis mėgdžioja mažą vaiką“.

Karin Lampe kalbasi su kitais mokiniais ir sužino, jog tik maža dalis klasės vaikų namuose pasisveikina ir atsisveikina, beveik nė vienas mokinys neteikia tam reikšmės ir nesuvokia, kokios įtakos tai turi žmonių tarpusavio santykiams. Kai mokytoja paaiškina klasei, kaip svarbu, kad žmonės vieni su kitais elgtųsi draugiškai, vaikai pamažu pradeda keistis.

Remdamasi savo patirtimi, Karin Lampe daro išvadą: „Mano mokiniai ir mokinės *norėjo,* bet *negalėjo*. Turėjau tai suvokti. Manau, kad mes per daug linkę galvoti, jog savaime suprantami dalykai visada ir yra savaime suprantami". Šis pavyzdys byloja, kad kai kurie vaikai ir paaugliai savo namų aplinkoje nesužino tų taisyklių ir ritualų, kurie būtini, kad žmonės galėtų kartu gyventi, žmoniškai bendrauti ir gerbti vienas kitą.

Pažįstu vaikų, kurių šeimose neįprasta kartu pusryčiauti, pietauti ar vakarieniauti, kurie nežino, ką reiškia artimai bendrauti su savo šeimos nariais, nemoka atidžiai klausyti, ką sako kitas žmogus, ir nesuvokia, jog kitas gali būti kitokios nuomonės. Todėl neteisinga skubėti tokius vaikus kaltinti ir sakyti, kad jie nenori, yra abejingi arba sąmoningai kenkia. Daugelis vaikų pripažintų taisykles ir ritualus, jei *galėtų* juos įgyvendinti ir jei suvoktų jų svarbą.

Būtent todėl vaikų darželiai, mokyklos, kitos pedagoginės institucijos privalo ugdyti vaikų gebėjimą bendrauti, įdiegti jiems žmonių kasdienybės ritualus ir taisykles, nors tai ir būtų papildomas krūvis pedagogams. Kai vaikai patys patiria tokį bendravimą, jie greičiau viską suvokia. Tik žmonių tarpusavio santykių sferoje vaikai gali išbandyti savo gebėjimus ir įgūdžius.

Pernelyg globojami ir menkinami vaikai netenka drąsos

Per vieną pasitarimą mokytoja kalba apie septynerių metų Johaną, kurį jo tėvas vadina visišku žiopliu ir teigia, jog vaikas „visur tik kelia sumaištį".

Johanas apie save sako taip: „Iš manęs vis tiek nieko nebus. Aš būsiu šlavėjas". Mokytoja sako, kad vaikas nebeieško jokių kons-

truktyvių sprendimų ir visai atsisako bendradarbiauti. Tėvų nuomonė apie Johaną, kad jis visiškas žioplys ir išsižiojėlis, sukuria labai savotišką tikrovę. Tėvai mato savo vaiką tik tokį, o berniukas tokiu save ir laiko. Dėl tokios nepagarbos asmenybei vaikai netenka drąsos, o praradę drąsą nebegali ištrūkti iš užburto rato, – vaiko elgesys atitinkamai apibūdinamas ir šis apibūdinimas pasitvirtina. Dėl to atsiradusi rezignacija, šalinimasis ir nenoras bendrauti vėliau gali virsti griaunamąja, į išorę nukreipta agresija. Tokie vaikai – kaip jie patys sako per mūsų pokalbius – „nebeturi ko prarasti". Jie mušasi, kenkia sau ir kitiems. Dvylikos metų Michaelis sako: „Jei jau aš esu visiškas mėšlas, tai su kitais taip ir elgiuosi".

Toks auklėjimas atima iš vaikų teisę būti savita asmenybe, pažeidžia jų pasitikėjimą savimi ir neugdo pagarbos kitiems žmonėms. Neturėdami galimybės suvokti savo tapatybę, jie nepripažįsta ir kitų žmonių savitumo ir autonomijos. Tai, deja, ne vienintelis auklėjimo būdas, kai vaikai visiškai netenka drąsos.

Ketverių metų Anos tėvai savo, kaip auklėtojų, vaidmenį suvokia labai savotiškai. Jie save laiko tarsi kokiais Raudonojo kryžiaus gelbėtojais, kurie visada privalo būti pasirengę padėti. Trejų metukų Ana buvo labai judri, guvi ir ryžtinga mergaitė. Ji visko reikalavo ir viską griebė. Savaime suprantama, iš pradžių jai ne itin gerai sekėsi meistrauti, statyti, tvarkyti, laipioti ar žaisti. Dabar Ana verksminga, visko bijanti mergaitė. Ją nuolat supa padėti pasirengusios rankos. Kai jai kas nors nesiseka, pasigirsta užuojautos kupini balsai: „Ak, Ana, brangute, man labai gaila! Ak, mažyle! Tam tu dar per maža!"

Tėvai nori parodyti savo meilę ir prisirišimą, bet savo elgesiu tik varžo ir slegia. Ana privalo įgyti savo patirties, privalo viską daryti

pati, nors dėl to patirtų frustraciją ar ją ištiktų nesėkmės. Tik taip vaikas gali augti.

Be vadinamųjų tėvų gelbėtojų, dar yra pesimistų ir aiškiaregių, juodųjų pranašų ir visažinių, kurie užgniaužia vaikų norą būti savarankiškiems ir savaip veikti.

Šešerių metų Tomą visą laiką lydi bėdos. Viskas, ką jis paliečia, dūžta tikra to žodžio prasme. „Na, matai, Tomai, aš ir maniau, jog taip atsitiks", – dažnai girdi jis tėvų žodžius, kuriuose justi kaltinimas ir užuojauta.

Daugelis tėvų turi drąsos netekusių vaikų, kurie nepasirengę imtis atsakomybės, konstruktyviai ieškoti sprendimų, nes tėvai jų neįvertina. Savo vaikus jie laiko nevykėliais, neišmanėliais ir vadina – kaip Tomą – mažais išsižiojėliais. Jie mano, kad vaikai dar nieko nesugeba, ir nesukuria vaiką stimuliuojančios perspektyvos.

Penkerių metų Simonas darbuojasi peiliu, bando drožinėti gabalą medžio. Peilis slysta, truputį sužeidžia ranką, iš nedidelės žaizdelės ima lašėti kraujas. Nusiminęs ir supykęs, kad jam ir vėl nepavyko, Simonas bėga pasiskųsti mamai. Mama apžiūri žaizdelę, užklijuoja ant jos nedidelį pleistrą ir sako: „Na, Simonai, nėra taip jau blogai". Ji draugiškai paploja vaikui per petį. Simonas grįžta prie darbastalio, kur guli peilis ir pliauska. Tuo tarpu į kambarį įeina tėvas, čiumpa peilį ir pradeda drožti sakydamas: „Mes tuojau susidorosime!" Simonas beveik nežiūri, kaip drožinėja tėvas. Po kelių minučių jis jau turi išdrožtą nedidelę figūrėlę. „Na, neliūdėk. Kartais taip atsitinka."

Vaikui nenaudinga, kai nesėkmės atveju jo pernelyg gailimasi, nepaisoma jo jausmų arba jie nepakankamai vertinami. Vaikai privalo žinoti ribas, kad išsiaiškintų, ką jie gali ir ko dar negali.

Ši įtampa skatina norą ieškoti naujų galimybių, ugdyti ir įtvirtinti naujus įgūdžius. Nesėkmės, didesnės ar mažesnės nelaimės yra kasdienybės dalis. Jei tokiose situacijose vaiką sumenkinsime, jei nepakankamai vertinsime jo jausmus, kai jis nuliūsta, niršta arba puola į neviltį, tikrai jam nepadėsime. Simonui nepasisekė, kad jis susižeidė, bet kūno žaizda gal net mažiau skausminga už dvasinę, kai jis ir vėl patiria frustraciją. Ir nieko nepadės tėtės žodžiai: „Mes tuojau susidorosime". Simonas norėtų padaryti *pats,* bet *dar* negali. Kai iš Simono tikra to žodžio prasme atimama atsakomybė, jis pasijunta esąs auka, kurios niekas nesupranta.

Nors užklijuotas pleistras ramina ir tėtės išdrožta lėlytė labai daili, bet būtų daug geriau, jei Simonas išgirstų padrąsinančius žodžius, jei tėtis, draugiškai apkabintų sūnų, paaiškintų, kaip patogiau laikyti peilį, kad pats galėtų pasiekti trokštamą rezultatą.

Dėmesio stokojantys vaikai ima trukdyti

Auklėtojai, kuri mokykloje po pamokų dirbo su vaikais, į akis krito devynerių metų Džesika. Ji visą laiką žaidė su maistu. Bandymai drauge rasti bendrą sprendimą buvo bevaisiai. Auklėtoja pastebėjo, jog mergaitė baugiai laukė bausmės ir tik nubausta ji atrodė laiminga. Džesikos situacija paradoksali. Ji vyriausia iš penkių tos šeimos vaikų, tarp kurių yra ir porelė dvynių. Namuose į Džesiką niekas nekreipia dėmesio, ji nejaučia meilės ir šilumos – tų dalykų, kurie būtini, kad vaikas išsiugdytų savarankiškumą ir suvoktų savo tapatybę. Džesika anksti suvokė: į mane atkreipia dėmesį tik tada, kai aš trukdau. Džesiką visaip baudžia. Ji gauna ir fizinių bausmių, bet daug dažniau psichinių. Tėvai ant jos rėkia, uždaro jos kambaryje. Jei ji trukdo valgyti, ją sodina prie specialaus atskiro stalelio

ir neleidžia ištarti nė žodžio. Jei mergaitė nesuvalgo visko, kas jai buvo įdėta, privalo sėdėti tol, kol lėkštė lieka tuščia. Kartais prie puspilnės lėkštės ji išsėdi kelias valandas.

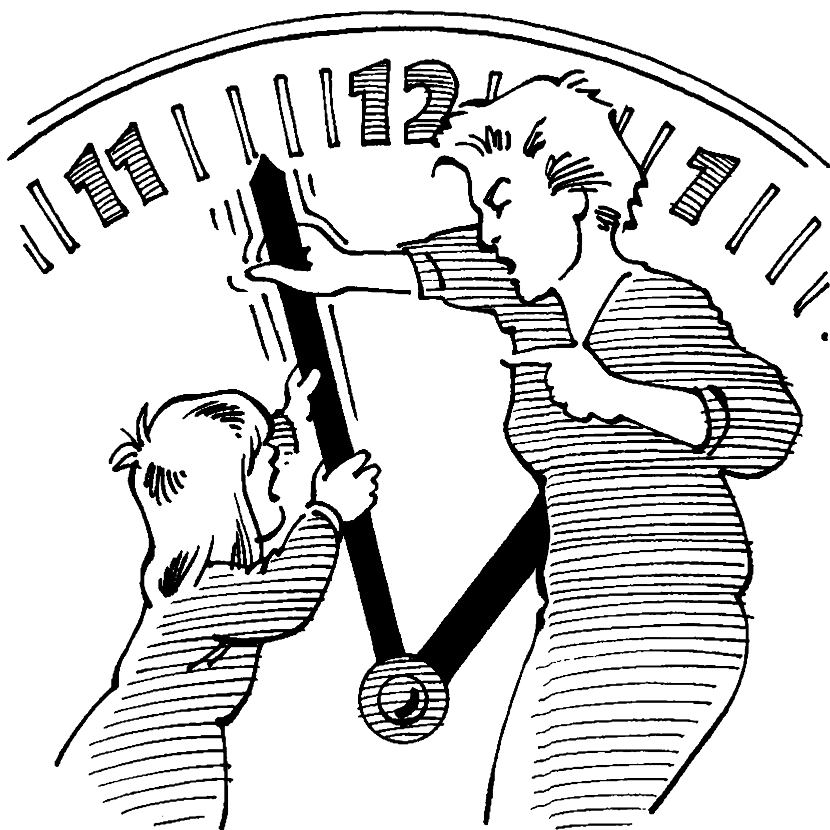
Auklėtoja pasakoja, kad Džesika reikalavo prikrauti jai pilną lėkštę, nors puikiai žinojo, jog tiek nesuvalgys. Savaime suprantama, tai niekam nepatiko, auklėtojai niurzgėjo. Dabar ji gauna mažas porcijas, gali prašyti papildomai, bet pradėjo žaisti su maistu. Ir vėl visus šokdina.

Vaikai, kurie nesusilaukia dėmesio, nejaučia emocinės paramos ir meilės, greitai pasijunta apleisti, vieniši, praranda drąsą. Užmegzti kontaktą jiems padeda tik jų šokiruojantis elgesys. Tik blogai elgdamiesi jie atsiduria dėmesio centre. Bausmes jie suvokia – ir tai paradoksas – kaip nors ir skausmingą, bet vis dėlto vieną iš artumo formų. Tokiems vaikams bausmės sukelia pralaimėjimo jausmą, žadinantį atpildo ir keršto fantazijas. Vaikas provokuoja tėvus ar pedagogus jį bausti, kad šie vėliau pasijustų kalti – „Tu moki tik bausti!", „Tu bloga mama!". Baudžiami vaikai netenka drąsos ir savarankiškumo, juos labai sunku įtraukti į konstruktyvų konflikto sprendimą. Jie tvirtai įsitikinę, kad gerai elgdamiesi ir tinkamai bendraudami jie neatkreips aplinkinių dėmesio.

Yra ir tokių vaikų, kurie konstruktyviai bendrauja, bet ne tam, kad būtų savarankiški ir išsiugdytų pasitikėjimą savimi. Jie nori būti giriami ir pripažįstami. Tokiu atveju jie tėvams neprieštarauja tik dėl to, kad nori būti jų mylimi.

5 skyrius

Partnerystė ir autoritetas neprieštarauja vienas kitam

„Vaikams dažnai sakau, ką jie turi daryti, o jie man atšauna: „Tai begėdiška! Visada turiu daryti tai, ko tu nori!“ Bet aš visai nesiekiu autoritarinio valdymo. Ką man daryti?“

Karstensų šeimoje kasdien kyla ginčų, kai vakarais reikia valytis dantis. Ketverių metų Janas Hendrikas kategoriškai atsisako tai daryti, todėl kiekvieną dieną tuo pačiu metu kyla didelis triukšmas.

Vėberių šeimoje konfliktai kyla vakarais, kai reikia gulti miegoti. Penkerių metų Karolina ir jos šešerių metų brolis Antonas norėtų iš svetainės išeiti pusę devynių, o tėvai siekia, kad vaikai gultų pusę aštuonių. Tėvas sako, jog tarp tėvų ir vaikų kyla rimta diskusija. Vaikai dažnai laimi, nes, kaip sako susinervinusi mama, „jie žino daugybę delsimo būdų ir kol pavyksta juos išprašyti iš svetainės, ateina ir pusė devynių“.

Štolcų šeimoje jau keli mėnesiai ramybė drumsčiama dėl namų darbų. Mama reikalauja, kad devynerių metų Berndas ruoštų namų darbus 14 valandą, o jis juos nukelia į vėlyvą popietę.

Galėtume rasti daugybę priežasčių, dėl kurių šeimose kyla konfliktinių situacijų. Susidaro įspūdis, jog kiekvienoje šeimoje yra vis kitokia specifinė situacija, kai nuolat juntama intensyvi tarpusavio trintis. Konfliktai vyksta nors ir ne pagal iš anksto numatytas, bet vis dėlto įprastas žaidimo taisykles. Tai tarsi ritualas, kai vaidmenys tiksliai paskirstyti, apgalvota dramaturgija ir aiškus finalas: tėvai reikalauja laikytis tam tikrų ribų, kurias vaikai kitaip mato ir gal suvokia kitaip. Daugiau ar mažiau aiškiai suformuluotus tėvų reikalavimus vaikai blokuoja. Jie nusprendžia: „Dabar darysiu tyčia!“

arba: „Dabar nedarysiu!“ – priklausomai nuo galimybių laimėti. Aiškiai matyti, kad daugelis tėvų kaip mat perima priešininko vaidmenį ir reaguoja su vaikišku užsispyrimu: „Dar pažiūrėsime, kas čia laimės!“ arba: „Aš esu ištvermingesnis!“

Kiti tėvai greitai nusileidžia, pradeda svarstyti ir graužtis: „Gal aš per daug reikalauju? Ar ne per daug įsakinėju?“ „Ne! Autoritetas – tai paskutinis dalykas, kurį norėčiau išlaikyti!“

Pasiūlykime alternatyvas

Jei blokuodami tėvų reikalavimus vaikai nevaidina iš anksto suplanuotos kovos dėl valdžios, jei tėvų ir vaikų santykiai yra draugiški, o vaikas taip elgiasi ne dėl to, kad jaučiasi esąs silpnesnis, tuomet reikėtų vadovautis psichoterapeuto Paul Watzlawik „Alternatyvų iliuzijoje“ aprašytu metodu. Ribų nustatymas ir draugiškas auklėjimo stilius vienas kitam neprieštarauja.

Yra situacijų, kai tėvai turi teisę reikalauti paklusti, bet privalo tai daryti aiškiai, atvirai, nepažeisdami vaiko teisių ir orumo. Kad ir kokie būtų tėvų keliami reikalavimai, jie privalo suteikti vaikams teisę tam tikru mastu spręsti patiems, bet ne dėl paties veiksmo, o pavyzdžiui, dėl „kada“ ir „kaip“ tą veiksmą atlikti.

Ponia Karsten galėtų savo sūnaus paklausti: „Ar norėtum vakare dantis valytis septintą ar pusę aštuonių?“ Nediskutuojama dėl reikalo esmės, bet berniukui suteikiama galimybė rinktis. Panašiai galima spręsti ir konfliktus dėl laiko gultis ar ruošti pamokas.

Toks veikimo būdas gali nuskaidrinti konfliktinę situaciją, nes čia atsižvelgiama į visų dalyvių interesus, niekas neverčiamas aklai paklusti. Jei nuolatiniai sudėtingi konfliktai visada įsiliepsnoja tarp tų pačių asmenų, pavyzdžiui, tėvų ir vaikų, kyla grėsmė, jog netrukus prasidės kova dėl valdžios, dėl to, kas stipresnis. Todėl

„alternatyvų iliuzija“ *gali* būti tas kriterijus, pagal kurį galima nustatyti, ar konfliktas tarp tėvų ir vaikų kyla dėl ko nors konkretaus, pavyzdžiui, dėl dantų valymo, ar tai apskritai tėvų ir vaikų santykių išbandymas. Jei vaikai nesutinka su „iliuzijų alternatyva“, tuomet nuolat dėl tam tikrų dalykų kylantis ginčas gali – bet neprivalo! – reikšti kovos dėl valdžios tarp tėvų ir vaikų pradžią ar jos kulminaciją. Kaip rašiau savo knygoje „Vaikams reikia ribų“ (nuo 95 p.), kova dėl valdžios turi prasidėti ir baigtis pagal aiškias taisykles ir ritualus.

Daugelis vaikų jaučia, kaip jų tėvai pasijunta nejaukiai, kai pristato save kaip pavyzdį, kaip idealą, kaip dėl savo patirties ir žinių kitų žmonių pripažįstamą autoritetą. Tėvų ir vaikų, kaip lygiaverčių partnerių, santykiai, kai išlaikoma pagarba vaikams, nepažeidžiama jų autonomija ir savigarbos jausmas, jokiu būdu nereiškia, kad jų patirtis ir žinios taip pat lygiavertės. Tėvai tam tikra prasme pranašesni už vaikus. Remdamiesi savo įgyta patirtimi, tėvai gali įvertinti gresiančius pavojus ir numatyti ateitį. Toks biografinis fonas gali būti vaisingas ir konstruktyvus, bet kartu jis gali blokuoti ir trukdyti, jei dėl savo patirties tėvai nori pasirodyti visažiniai. Vaikai gali to tiesiog nesuprasti, jei tėvai, žinodami apie vaikams gresiančius pavojus, neišleidžia jų iš namų arba apskritai nenori paleisti. Dėl to sutrinka vaikų intelektinė ir emocinė raida.

Ribos kinta

Kai vaikai sako: „Jūs visada laimite!“, „Jūs visada teisūs!“, „Visada turiu daryti tai, ko norite jūs!“ ir t. t., tai ne vien bandymai belstis į tėvų sąžinę. Tai gali būti ženklas, jog yra neišspręstų auklėjimo ir tarpusavio santykių problemų.

Ribas, taisykles, ritualus tėvai nustato tada, kai jiems tai pasirodo reikalinga, pavyzdžiui, kada laikas gultis, ruošti namų darbus, tvarkyti kambarį, valytis dantis ir praustis. Mažesniems, trejų ketverių metų vaikams aišku ir naudinga, kai tėvai, atsižvelgdami į vaikus, keičia savo reikalavimus ir elgesio gaires, o vėliau, kai vaikai bando peržengti ar ir peržengia nustatytas ribas, labai svarbu tas ribas keisti. Peržengdami ribas vaikai atkreipia į save tėvų dėmesį ir savo elgesiu tarsi sako: „Žiūrėkit, aš jau didelis! Aš jau daug ką moku! Leiskite man daugiau!"

Dar kartą pabrėžiu: jaunesniojo amžiaus vaikams kartais sunku problemas ir konfliktines situacijas apibūdinti tinkamais žodžiais, suteikti jiems kalbinę išraišką. Tuomet vaikai *veikia!*

Tai kompetentingas problemos sprendimas. *Tėvai turėtų to pasimokyti iš savo vaikų:* nereikia ilgai aiškinti, sakyti daug „gerų" žodžių, reikia įtikinamai veikti. Vaikų veiksmai krinta į akis. Tokie jie ir turi būti, nes tik taip vaikai susilauks dėmesio ir vilsis, kad tėvai tinkamai išsiaiškins jų siunčiamus ženklus.

Daugelis vaikų intuityviai jaučia: emocine prasme suaugusiesiems nėra lengva nustatyti ribas, o juo labiau griebtis bausmių. Kai kurie vaikai tuo sumaniai naudojasi.

Kai vaikas pasako: „Visada privalau daryti tai, ko tu nori!", tėvai suklūsta. Jie pradeda gintis, įrodinėja, kad yra priešingai, kiti – susimąsto, juos ima graužti sąžinė: „Ketinai elgtis kitaip, nei tai darė tavo tėvai, o dabar iš savo vaiko reikalauji lygiai to paties, ko pats negalėdavai pakęsti!" Tuomet vaikų sąmoningai ar ir visiškai tikslingai paspęsti spąstai užsitrenkia: „Tiesą sakant, mano vaikas teisus!" Arba: „Vaikai taip pat turi teisę spręsti!" Ir pamažu atsisakoma susitarimų, suderintų taisyklių ir galimų pasekmių. Daugeliui suaugusiųjų nemalonu, kai jie laikomi autoritetu ar stipria asmenybe.

Vis dėlto vaikams reikia tvirto asmens, į kurį galėtų atsiremti, kuris juos nukreiptų tinkama linkme. Auklėjimas neatsiejamas nuo suaugusiųjų ir vaikų santykių. Kai suaugusieji nebeauklėja ir mano, kad vaikai jau susiorientuos patys, suyra tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai. Vaikai pasijunta palikti likimo valiai, ryšys nutrūksta. Vaikams to ryšio reikia, reikia emocinės paramos. Tik tuomet jie gali tobulėti, pajusti savo vertę ir suvokti tapatumą.

Kita medalio pusė: augantys vaikai maištauja prieš tuos, kurie nori nukreipti juos tinkamu keliu ir išsaugoti tarpusavio ryšį. Vaikai priešinasi ir provokuoja tėvus. Kai partneriai lygiaverčiai, o tarpusavio santykių pagrindas tvirtas, tokios provokacijos yra dalis žaidimo, kurį tam tikrą laiką žaidžia ir tėvai ir kuriam vėliau jie primeta savo taisykles.

„Manau, tu daug ką gali spręsti pats, bet dabar norėčiau, kad kai ką padarytum. Jei dėl to laikysi mane vienvaldžiu iškaršusiu seniu, aš per daug nesijaudinsiu!"

Kai vaikai tokiems teiginiams prieštarauja, tai rodo, jog jie turi savigarbos. Man daug maloniau, kai vaikai reaguoja būtent taip, o ne į kiekvieną tėvų nurodymą atsako klusniu ir prisitaikėlišku „Gerai, mamyte!", „Taip, tėveli!". Vaikai privalo žinoti, jog lygiateisiškumas ir partnerystė neturi nieko bendra su lygiava. Tėvai turi daugiau patyrimo ir žinių, kurių vaikai dar įgys. Tėvai suteikia ryšį ir saugumą. Vaikai jaučia tėvų pranašumą ir net skųsdamiesi ar kritikuodami reikalauja jo iš tėvų. Vaikai meta tėvams iššūkį, nuo kurio ne vienas norėtų pabėgti, bet tai reikštų, jog jis bėga nuo savo vaiko. Auklėjimas neatskiriamas nuo tarpusavio santykių, o tarpusavio santykių neįmanoma įsivaizduoti be trinties.

Įprasti požiūriai neleidžia plačiau atmerkti akių

Atkakliai laikytis vieno ar kito požiūrio – „Aš visada darau...“, „Man niekados neleidžiama...“ ir t. t. nėra vien vaikų privilegija. Ir suaugusieji dažnai turi tam tikrą požiūrį į kai kuriuos dalykus ir jo beveik negali konstruktyviai keisti.

Kai konsultuoju tėvus, auklėtojas arba mokytojas, man ne taip svarbu sužinoti, dėl kokių priežasčių vaikai vienaip ar kitaip elgiasi. Aš remiuosi faktu: vaikai daro taip, kaip daro. Suaugusieji šiuos veiksmus vertina. Ir štai kas išryškėja: tėvus neramina ne veiksmo pobūdis, o *nuomonė* apie vaiko veiksmus. Konsultacijų užduotis – padėti tėvams ir auklėtojams tinkamai pažvelgti į dalyką, adekvačiai suvokti tikrovę.

Heikas, Martinas, Nikas, Paulius ir Ronaldas – visi maždaug šešerių metų – buvo tikras vaikų darželio siaubas.

Rytais jie laukdavo vienas kito prie darželio. Kai tik visi susirinkdavo, įžengdavo pro duris, anot auklėtojos, kaip kokio vesterno herojai. Vos spėję įeiti į grupės kambarį, jie imdavo peštis, siautėti, rėkauti, „daryti cirkus“. Jie tai darė *labai* garsiai, *nepaprastai* dinamiškai. Nuo to labai kentėjo suaugusiųjų nervai ir ausys. Atsargius auklėtojų bandymus juos šiek tiek pritildyti nustelbdavo pragariškas triukšmas. Į grasinimus, kad už tokį elgesį jie bus išmesti iš darželio, berniukai nekreipė dėmesio, nes puikiai žinojo, jog abi „mielos“ auklėtojos niekados neįgyvendina to, ką kalba. Be to, Heikas ir Paulius jau turėjo savus metodus, kuriuos panaudodavo tada, kai situacija iš tikrųjų pasidarydavo grėsminga. Jie žvelgdavo į auklėtoją savo didelėmis mėlynomis ar rudomis akimis ir glaustydavosi aplinkui kaip meilūs katinėliai. Auklėtoja kaip mat pamiršdavo savo ketinimus išmesti juos iš darželio, o berniukai im-

davo dar garsiau šėlti. Jei tam „penketukui", kaip juos vadino darželyje, pabosdavo dūkti tarpusavyje, į savo pernelyg judrius žaidimus jie įtraukdavo ir kitus vaikus. Mergaičių požiūris į penketuką buvo prieštaringas: viena vertus, jos skųsdavosi, kad jas puldinėja ir trukdo žaisti, antra vertus, joms buvo įdomu prisidėti prie berniukų žaidimų.

Darželio vadovė Pamela Šneider apie situaciją darželyje sako: „Jie mane tiesiog siutina! Jie tikri siaubūnai!"

Aš klausiu: „Ir ką gi jūs darote, kad vaikai jus siutina?"

Jos akys susiaurėja, kaktoje atsiranda raukšlė, balse girdėti nekantrumo gaidelės: „Ak taip, tai aš dėl to kalta!"

„Jei jus siutina jų išdaigos, atsiųskite juos man. Gal man pavyks drauge su jais išspręsti šią problemą. O jei patys vaikai yra jūsų įniršio priežastis, aš jums negaliu padėti!"

Visiškai atmesdama mano idėją, vedėja stipriai papurto galvą: „Supraskite mane, jie siaubingi. Norite pamatyti, kokie jie yra?"

„Tai kaip gi tie jūsų pabaisos atrodo?" – klausiu aš ir ponia Šneider šypsodamasi pradeda pasakoti apie savo pramuštgalvius. Jos akys taip spindi, tarsi kalbėtų apie mylimąjį.

„Jūs mylite vaikus?"

„Taip. Bet jei tik jie nebūtų tokie baisūs!"

Moteris pakelia akis aukštyn, tarsi ten ieškotų pagalbos, o jos kolegė Sonja Ehlers sako: „Nebežinau, ką daryti. Jie elgiasi su mumis, kaip nori".

Žiūriu į abi moteris: „Vaikai jums tikra dovana. Dovana, kuri jums yra iššūkis".

Auklėtojos purto galvą: „Dovana? – ponios Šneider akys virsta siaurais plyšeliais. – Galiu išsiversti be tokių dovanų!"

„Aš tuo netikiu. Manykite, jog penketukas yra dovana!"

„Manote, jog galiu iš tų vaikų kai ko išmokti, įgyti naujos patirties?"

„Manau!“

Auklėtojoms darosi smalsu, jos atsipalaiduoja.

„Kaip jūs namuose įpakuojate dovanas?“ – klausiu aš.

Pamela Šneider mąsto, neskuba atsakyti. Pagaliau taria: „Svarbu, kad būtų didelis kaspinas!“

„Kokios spalvos?“

„Tamsiai raudonas!“ Jos kolegė Sonja Ehlers šypsosi, nors jos balse vis dar justi noras prieštarauti: „Mano kaspinas mėlynas!“ Akimirką stoja tyla. „Bet dabar pagaliau pasakykite, kam visi tie niekai!“

„Turite penketuką padaryti savo dovana, perrišti juos kaspinais.“

Abi auklėtojos pratrūksta juoku: „Kaip, iš tikrųjų?“ Jų juokas darosi skeptiškas.

„Įsivaizduokite, – sakau joms, – jog rytoj penketukas vėl stovės prie darželio. Visiems į plaukus įrišta po kaspiną. Raudoną ar mėlyną – koks jums labiau patinka. Tuomet pasakykite sau: tai mano dovanos.“

„Jei tik tai padėtų!“ – abi pasiruošusios fantazuoti ir pradėti nuo rytojaus ryto. Šios fantazijos turėtų pakeisti jų požiūrį.

Kitą rytą Pamela Šneider ir Sonja Ehlers stovi darželio prieangyje ir pro stiklines duris žiūri į lauką. Vėliau jos prisipažins, jog joms iš tikrųjų buvo smagu išbandyti šį metodą. Sonja Ehlers prisimena: „Pažiūrėsime, kas dabar bus. Bet kuriuo atveju blogiau būti negali“.

Penketukas susirinko. Paskutiniai atėjo Nikas ir Ronaldas. Sonja Ehlers nusišypsojo.

„Ko šypsaisi?“ – sutrikusi paklausė Pamela Šneider.

„Heiko plaukuose kaspinas... ir Pauliaus, – ji ranka prisidengė burną. Pasigirdo neįtikėtinas kikenimas. – Tik pagalvok, jų plaukuose kaspinai... Jų plaukuose tikrai įrišti kaspinai...“

„Manųjų taip pat... tamsiai mėlyni... Jie net tinka prie Heiko plaukų. Dabar jis toks mielas.“

Abi prapliumpa juoku, juokiasi nevaržomai, atlėgsta įtampa, nuo širdies nusirita sunkus akmuo.

Penketukas eina keliuku darželio link. Jie jau iš anksto džiaugiasi, kad ir vėl nuo pat ryto sukels darželyje triukšmą, o su savo „mylimomis“ auklėtojomis išbandys naują seno žaidimo variantą. „Ateina mūsų dovanos, – šypsosi Sonja Ehlers. – Turime jas sutikti.“

„Tiesą sakant, jie labai mieli... su kaspinais plaukuose...“ Auklėtojos linksmai ir atsipalaidavusios eina pasitikti savo berniukų. Šie sutrinka.

„Kas yra?“ – klausia Paulius.

„Kodėl jūs tokios linksmos?“ Nikas atrodo susimąstęs. Heikas taip pat negali patikėti tuo, ką mato. Iki šiol jis buvo įpratęs matyti nervingus, streso išvargintus veidus.

Visiems penkiems draugiškai paplojama per pečius, tai aiškiai rodo, kad jie priimami. Penketukas suglumęs. Jie žiūri vienas į kitą. Atrodo, kad jie pamiršo iki šiol tokius įprastus ritualus. Kai auklėtojos paskirstė užduotis, kad atsakomybė dar labiau susaistytų penketuką, vaikai noriai ėmėsi darbo. Ronaldas galvoja, kraipo galvą, nežino, ar jam verkti, ar juoktis. Jis tarsteli: „Šiandien kažkas ne taip“.

Rytas buvo toks, kokio auklėtojos iki šiol negalėjo net įsivaizduoti. Net ir tada, kai penketukas vėl ėmė kelti sumaištį, Pamela Šneider į tai žiūrėjo kitomis akimis: „Įsivaizdavau juos su kaspinais plaukuose. Tai man padėjo kurį laiką ištverti“.

Sonja Ehlers priduria: „Netrukus jie patys liovėsi“.

Ši situacija iliustruoja, kaip neįprastu būdu galima nustatyti ribas, kitaip traktuoti situaciją, matyti ją kitomis akimis. Tuomet galima veikti, auklėtojas nebesijaučia toks bejėgis:

- Tėvų požiūris į vaikus dažnai būna ribotas ir neigiamas: „Tu tampai man nervus...", „Tu nuolatos mane siutini..." Priežastys, dėl kurių kyla problemų, perkeliamos kitiems asmenims ir kartu tampama nuo jų priklausomais. Pirmiausia susikuriamas vaikų ir jų veiksmų vaizdas, o tuomet į jį įspraudžiama tikrovė. Iš tokios klišės, pavyzdžiui, „ramybės drumstėjas", „išsišokėlis", „agresyvusis", vaikui sunku ištrūkti. Viskas, kas yra už susidaryto vaizdo, už to, kas jau tapo įprasta kasdienybė, tarsi ir nustoja prasmės. Tėvai skundžiasi vaikais, mokytojai – mokiniais, išsamiai pasakoja jų „nuodėmes", kurios, suprantama, tėra jų susikurti štampai. Jie vadina vaikus hiperaktyviais, neturinčiais fantazijos, nesugebančiais susikaupti, nemokančiais žaisti.

  Kai vaikas taip apibūdinamas, aš klausiu: „Kuo jums jūsų vaikas patinka?" arba „O kokios mokinio gerosios savybės?" Tuomet besiskundžiantieji dažniausiai nustemba, ilgokai tyli, prašo leisti pagalvoti, nes negali greitai to pasakyti. Kai kurie suaugusieji jaučiasi kaip pagauti, kitiems net palengvėja, kai jie pagaliau išsiveržia iš įprasto, savo pačių susikurto paveikslo.

  Kai matymo laukas išsiplečia, visai kitoje šviesoje išryškėja vaiko asmenybė, pastebimos tos savybės, kurių anksčiau niekas nematė.

- Kaip jau minėjau, daugelis suaugusiųjų ir tėvų vertina ne pačius veiksmus, o tai, kokias pasekmes jie gali sukelti. Anksčiau minėtoje situacijoje auklėtojos vaikiškus išdykavimus sieja su galima griaunamąja agresija. Vaikų veiksmai joms yra priešingybė to, ko jos norėtų savo darbe.

Jos teisėtai nori harmoningo, abipuse pagarba paremto bendravimo. Kiekvienas šią harmoniją trikdantis veiksmas laikomas neigiamu, atmetamas, blokuojamas, už jį baudžiama. Kiekvienas vaikas, kuris trukdo, įspraudžiamas į tam tikrą pačių susikurtą rėmą, iš kurio jam labai sunku ištrūkti. Teigiami, konstruktyvūs, socialiniai vaiko asmenybės bruožai lieka beveik nepastebėti.

- Kai norime keisti požiūrį į tikrovę, nereikia pradėti kaltinti kitų ir sakyti, kad problemų turi ne vaikas, o šalia vaiko esantys suaugusieji. Svarbiausia, kad pedagogai ieškotų naujų auklėjimo būdų. Galbūt tai padės kitomis akimis deramai viską įvertinti ir išspręsti sunkias konfliktines situacijas.

Kai priimame praktinius sprendimus dėl čia ir dabar vykstančių veiksmų, svarbu suvokti, kad vaikai elgiasi taip, kaip elgiasi. Būtina suprasti tas žaidimo taisykles, kuriomis vadovaujasi vaikai. Galima daryti išvadą: jei aš negaliu griebtis ryžtingų priemonių ir pašalinti blogo vaikų elgesio priežasties, vadinasi, vargu ar galiu pasiekti, kad vaikai elgtųsi tinkamai.

Vis dėlto jei patys būsime visos sistemos, pavyzdžiui, tėvų ir vaikų santykių, o kartu ir žaidimų dalimi, lengviau surasime sprendimo variantus. Tuomet nebūsime bejėgiai prieš savo ar vaikų nuotaikas ir kaprizus, galėsime naudotis vienu ar net keliais visrakčiais. Jau vien kitaip pažvelgę į vaikus ir net gerai nesuvokdami blogo jų elgesio priežasčių, galėsime daug ką keisti. Toks veikimo būdas nėra koks patentuotas receptas. Tai tik *viena* iš galimybių rasti neįprastą kelią į vaikų širdis, naujai pažvelgti į mūsų santykius su vaikais.

Istorija su penkiais berniukais iliustruoja: auklėtojos pedagoginėmis priemonėmis negalėjo nustatyti tinkamų ribų, kurias vaikai

pripažintų, nes tos priemonės aiškiai prasilenkė su vaikų suvokiama tikrove. Reikėjo naujų žaidimo taisyklių.

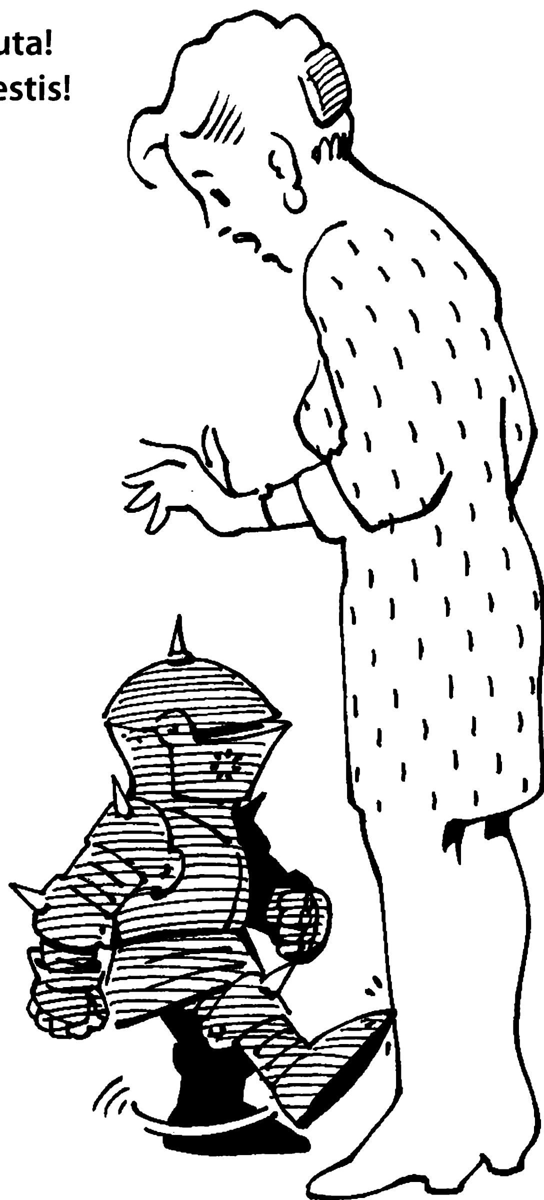
Ligšiolinės žaidimo taisyklės teikė malonumo tik vaikams. Jie puikiai žinojo, kaip be didelių pastangų išmušti auklėtojas iš pusiausvyros. Kad jų veiksmai buvo „sėkmingi“, kiekvieną rytą aiškiai matėsi iš Pamelos Šneider ir Sonjos Ehlers gestų ir mimikos: vos išvydusios penketuką, auklėtojos įsitempdavo. Nuojauta neapgaudavo. Vėliau auklėtojos pakeitė savo požiūrį ir kartu žaidimo taisykles. Kai berniukai pajuto, jog juos priima tokius, kokie jie yra, net ir su jų agresyvumu, senasis ritualas neteko savo prasmės. Auklėtojų juokas, kitaip nei iki šiol, pranešė vaikams, jog jų čia laukia, juos čia priima.

„Ir ką visa ši istorija turi bendra su dovana? – paklausė Pamela Šneider, kai baigė pasakoti apie pasikeitusį penketuko elgesį. – Tokių dovanų man visai nereikia.“

„Aš taip nemanau, – juokdamasis atsakiau jai. – Šis penketukas buvo dovana, nes jūs sužinojote: aš pati galiu spręsti visas problemas, tie sprendimai yra manyje. Jei noriu, galiu juos rasti, bet kartais jų nematau. Tuomet man reikia tamsiai raudonu kaspinu perrištos dovanėlės.“

6 skyrius

Užuojauta!
Ne gailestis!

Viena skaitytoja savo laiške rašė: „Aš nesuprantu, kuo skiriasi gailestis nuo užuojautos! Jei nejaučiu gailesčio, atrodau sau tokia šalta, negailestinga. Kodėl bendraujant su vaikais gailestis gali sukelti problemų? Kuo geresnė užuojauta?"

Konstantinui dar nebuvo penkerių, kai staiga mirė jo mama. Jis niekaip negalėjo susitaikyti su mirtimi, darželyje atsiskyrė nuo kitų vaikų, sėdėjo, anot auklėtojų, „toks vienišas ir liūdnas". Vaikas su niekuo nekalbėjo, nebendravo, bet rytais noriai ėjo į darželį.

Darželinukai bandė jį savaip guosti. Jie prieidavo prie jo, kalbindavo, siūlydavo žaisti, bet Konstantinas dažniausiai atsisakydavo.

Auklėtojų ir kitų tėvų galvose susiformavo tokia nuostata: „Vargšas vaikas, jam teko daug iškentėti". Bet juo labiau suaugusieji stengėsi, juo atkakliau vaikas tylėjo ir visų šalinosi. Mieliausios jo vietelės buvo lėlių kamputis arba minkštas čiužinys.

Prabėgo daug savaičių, ir Konstantinas išlindo iš savo kiauto. Jis pradėjo bendrauti su vaikais ir auklėtojomis, bet ne taip, kaip jos tikėjosi. Tai jis skaudžiai įspirdavo, įgnybdavo ar įkąsdavo vaikams, tai paleisdavo seriją bjauriausių keiksmažodžių.

Darželio personalas iš pradžių tokį jo elgesį stengėsi ignoruoti. Kai tokia reakcija nepadėjo, o vaikai pradėjo klausinėti, kodėl jam viskas leidžiama, auklėtojos pamėgino nustatyti ribas tokiomis frazėmis: „Mes visi tau tokie malonūs, o tu taip elgiesi!", „Nereikia taip daryti! Kodėl taip elgiesi?", „Taip niekas nedaro!" Tokie žodžiai taip pat nepadėjo – pirmiausia dėl to, kad auklėtojų mimika, gestai ir balsas rodė dvejonę. „Berniukui tiek daug teko iš-

gyventi, – sakė viena auklėtoja, – aš negalėjau ant jo šaukti ir būti nuosekli.“

Auklėtojos kolegė priduria: „Apie pasekmes aš niekados negalvojau. Kad jūs būtumėt matę tą liūdną vaiką, kai aš bent tyliai jį subardavau!“

Konstantinas darėsi vis agresyvesnis.

Jis skriaudė vaikus, plėšė jų piešinius, griovė pastatytas pilis, spardė tėvams į blauzdikaulius, kai šie ateidavo pasiimti savo vaikų.

Sunku net įsivaizduoti, kaip kantriai visi reagavo į Konstantino elgesį. Visi laikė jį auka ir dėl mamos mirties tyliai atleisdavo nusižengimus: „Ką padarysi. Taip jau būna!“

Konstantino bandymai išsikariauti sau tinkamą (!) dėmesį tęsėsi ištisus mėnesius, bet jie nedavė norimo rezultato. Tiesa, vaikai, auklėtojos ir tėvai vis nervingiau reagavo į jo elgesį, bet ir toliau laikė jį auka, kurios reikia gailėtis. Galiausiai pats Konstantinas paspaudė avarinį stabdį. Jam buvo ką tik suėję šešeri, kai per pietus netyčia jį užrakino darželyje. Čia išradingai manipuliuodamas dušu užtvindė patalpas, sienas ir stalus ištepliojo dažais, trijose vietose paliko savo išmatų krūveles, taigi pasižymėjo teritoriją. Trumpai tariant, vaikas darželyje sukėlė chaosą. Klausinėjamas jis dėl nieko nesigynė. Kai auklėtoja papriekaištavo: „Mes visi buvome tau tokie geri, darėme viską, ką galėjome. Kodėl taip elgiesi?“, Konstantinas iškišo liežuvį, stipriai numynė koją ir sviedė: „Kvaila karvė!“

Dar viena istorija. Tomui šešeri su puse. Jo vaikystė nepaprastai sunki: jei tik jis neklauso, tėvas jį muša, spardo, įmeta į šalto vandens vonią. Į mokyklą jis eina suplyšusiais, purvinais drabužiais, jo galva nukirpta beveik plikai. Kai mokykloje vaikas gauna prastą pažymį, tėvai jam neduoda valgyti ir gerti.

Kai apie tokią situaciją sužino klasės mokytoja, ji tuojau pat reaguoja. Ji kalbasi su tėvais, tikisi, jog viską galima pakeisti. Viskas

lieka kaip buvę. Tuomet mokytoja pagrasina tėvams, jog kreipsis į vaikų teisių apsaugos organizaciją. Kompetentingas organizacijos atstovas nieko nepeša, nes tėvai mokytojos ir Tomo pasakojimus vadina nesveika fantazija. Jie teigia, jog Tomas visada buvo melagis, o save apibūdina kaip griežtus, bet mylinčius tėvus: „Kartais mums tikrai niežti rankos, bet po to mes visada atsiprašome!“ Pareigūnas juos supranta.

Į mokytojos įsikišimą Tomas reaguoja kitaip, nei ji tikėjosi: jis nieko nepasakoja apie savo namų bėdas, apskritai nenori kalbėti, atsitveria tylėjimo siena. Po mokytojos pokalbių su tėvais šie ėmė dar labiau engti vaiką. Jie grasino jam žiauriomis bausmėmis, jei jis ir toliau atvirai viską pasakos mokytojai. Nevilties apimta mokytoja klausė: „Ką gi man dabar daryti? Tomas tikras vargšelis. Jis neturi nieko, kas jam galėtų padėti“.

Nedvejodamas atsakiau: „Daugiau nekalbėkite su tėvais. Visą savo dėmesį sutelkite į Tomą. Suteikite jam energijos. Nemanau, kad jis toks bejėgis. Jis gali padėti pats sau, jei jį to išmokysite!“

„Bet aš su juo praleidžiu tik tris valandas. Jis žus, jei jam nepadėsiu.“

„Jūs žūsite, jei ir toliau taip aukositės. Gelbėdama Tomą, paskęsite pati. Parodykite Tomui, kaip reikia plaukti.“ Tomo mokytoja ir toliau atkakliai tvirtino, kad vaikas dar per mažas.

„Tėvai jį laiko auka, jūs – taip pat. Jis jūsų nepaprastų pastangų auka. Vis dėlto Tomas gali pats formuoti savo pasaulį, šis vaikas gali veikti. Išmokykite jį *veikti* ir būkite jam *emocinis* ramstis.“

Mokytoja pradėjo mąstyti apie savo poziciją. Ji nebuvo visiškai įtikinta, bet pamatė, kad ligšiolinis kelias atėmė daug jėgų ir juo eidama prarado drąsą. Per kitas dienas ji daug bendravo su Tomu, aiškino situaciją ir pasižadėjo nieku gyvu nesikalbėti su jo tėvais. Mokytoja leido vaikui bet kuriuo metu prieiti prie jos, jei tik Tomas norės ką nors pasakyti.

„Ir tu tikrai nieko nesakysi mano tėvams?" – nepatikliai paklausė berniukas.

„Aš tau pažadu!"

Tomui patiko mokytojos elgesys. Nors žeminanti situacija namuose ir toliau liko nepakitusi, pasikeitė vaiko elgesys mokykloje. Jis užmezgė su mokytoja labai intensyvų kontaktą. Mokytoja davė jam net savo telefono numerį, bet berniukas juo nesinaudojo.

Be to, Tomas susidraugavo dar su trimis klasės draugais, kurie gyveno netoli nuo jo namų. Ten jis praleisdavo didžiąją popietės dalį. Jis pradėjo mokytis.

Tiesa, Tomas nebuvo labai geras mokinys, bet mokėsi geriau nei vidutiniškai, nors mokytoja matė, kad „jis dažnai tiesiog spoksodavo priešais save ir jo mintys nuklysdavo kitur".

Šiuo laikotarpiu mokytoją draskė prieštaringi jausmai: „Man buvo sunku laikytis susitarimo. Negalėjau negalvoti apie vargšą vaiką, kuriam reikia mano pagalbos. Vis dėlto man pavyko, nes padėjo Tomas. Jam patiko mano elgesys, kad žiūriu į jį rimtai. Pamažu jis pats ėmė mokytis vaikščioti. Sunku net įsivaizduoti, kaip žingsnelis po žingsnelio jis darėsi savarankiškesnis. Jis man rodė, jog daug ką gali pats. Neįtikėtina, bet vaikas, matyt, atrado kažkokį būdą susidoroti su skaudžia patirtimi.

Manau, jog jis išmoko kitaip pažvelgti į save, nesąmoningai suvokė, jog yra nepriklausomas ir gali pats sau padėti. Tai suteikė man jėgų. Tiesa, aš dar bandžiau kreiptis į valstybines instancijas, bet jau buvo aišku, kad iš ten nesulauksiu pagalbos. Gordijo mazgą perkirto pats Tomas".

Kai Tomas baigė trečią klasę – tada jam buvo dešimt metų, – vieną ketvirtadienį jis nepasirodė mokykloje. Po pietų suskambo mokytojos telefonas. Tai buvo Tomas. Jis pasakė, jog pasislėpė ir iš slėptuvės išeis tik tada, kai jam bus užtikrinta vieta vaikų namuose.

„Namo aš daugiau neisiu. Aš neturiu tėvų. Man viskas gerai. Viskas bus gerai, – pasakė jis baigdamas pokalbį ir dar pridūrė – nesirūpink." Vėliau paaiškėjo, kad Tomas pasislėpė gerai įrengtoje miško trobelėje, o draugas jį aprūpindavo maistu.

Mokytoja tuojau pat pranešė vaikų reikalų komisijai ir policijai. Apie tai ji pranešė ir Tomui, pasakė, jog ir jis gali ten kreiptis. Prasidėjo paieškos. Apie Tomo dingimą buvo skelbiama laikraščiuose ir per radiją, bet viskas veltui. Tomas pats paskambino į policiją. Policininkas pamėgino įtikinti Tomą išeiti iš savo slėptuvės. Jam nepavyko. Tuomet jis pažadėjo Tomui padėti. Skubiai buvo rasta laikina vieta, bet reikėjo kelias savaites palaukti. Kai po kelių dienų Tomas vėl paskambino į policiją, jam apie tai buvo pranešta ir pasakyta, jog iki to laiko jis privalo būti savo namuose.

Po valandos jis išėjo iš trobelės, nuėjo į policiją ir iš ten buvo parvestas namo. Namuose jį sutiko nepaprastai šaltai, tėvai jam priekaištavo. Kai kitą dieną Tomas pasirodė mokykloje, jis atrodė tvirtas, neliečiamas, pasitikintis savimi ir išdidus. Viena mokinė pavadino jį „mažuoju didvyriu".

Po trijų savaičių jis gavo pažadėtą laikiną vietą vaikų namuose tolimame mieste. Paskutinę dieną į mokyklą berniukas atėjo su didele gėlių puokšte ir įteikė ją mokytojai. Puokštėje buvo mažas baltas aplamdytas popieriukas. Ant jo buvo nupieštos trys gėlytės ir parašytas žodis „Ačiū!".

Dvi skirtingos istorijos, kuriose suaugusiųjų elgesys skyrėsi. Konstantino visi gailėjosi, laikė jį nesavarankišku ir pažeidžiamu. Suaugusieji norėjo už jį spręsti problemas, jie negalėjo matyti jo liūdno ir apimto nevilties. Perdėtu švelnumu ir meilumu auklėtojos norėjo jį pralinksminti, „nukreipti jo mintis kitur". Kai savo destruktyviais veiksmais Konstantinas – nesąmoningai – norėjo parodyti, kad jam toks suaugusiųjų elgesys nepatinka, kad jam reikia tik

dėmesio, o ne gailestingumo, kai toliau laužydamas visas taisykles jis rėkte rėkė, jog jam reikia pagalbos, jis visą laiką jautėsi atstumtas. Geranoriški suaugusieji stengėsi suprasti ir pakęsti bjaurų jo elgesį, užuot aiškiai nubrėžę ribas.

Visai kitokia Tomo istorija. Čia taip pat žiaurus tėvų elgesys su vaiku verčia auklėtoją gailėtis ir užjausti vaiką, bet tokia jos pozicija Tomui nepadeda. Priešingai: jis išgyvena dėl to, kad mokytoja stengiasi užmegzti kontaktą su jo tėvais ir laiko tai prieš jį nukreipta koalicija. Jis užsidaro savyje, tampa bejėgis, nes jam atrodo, jog jį paliko ir tas vienintelis žmogus, kuriuo pasitikėjo. Kai pedagogės požiūris į vaiką ir jos elgesys pasikeičia, tarp jų užsimezga šiltas, tvirtais jausmais paremtas ryšys. Gailestį pakeitė supratimas ir užuojauta. Mokytojai jis subjektas, kuris pats gali valdyti situaciją, o ji vaiką supranta, padeda jaustis saugiam. Ji – tarsi tie turėklai, kurie jį saugo, bet eiti, bėgti ar stovėti privalo jis pats.

Ir dar: mokytoja pasitiki Tomu, skatina planuoti savo ateitį, bet kartu nereikalauja iš jo per daug. Ji neskubina vaiko, leidžia jam pačiam iš lėto suvokti savo problemą, priima jį tokį, koks jis yra, ir negalvoja su baime apie tai, kas galėtų nutikti, kai ji nebebus jo mokytoja.

„Iš pradžių man buvo sunku, – prisimena mokytoja, – nes aš vis galvojau, kas bus su juo po poros metų. Tai mane slėgė, slėgė ir berniuką. Aš jaučiausi bejėgė ir kartu dariau jį nesavarankišką."

Kai mokytoja leido veikti pačiam Tomui, jis įgijo pasitikėjimo savimi, ėmė reikštis jo sugebėjimai. Supratimas ir užuojauta – „Aš su tavimi!". „Aš tave palaikysiu, bet eiti tu gali pats!", „Jei tau reikia, imk mano ranką!" – stiprino Tomą, ugdė kūrybingumą, fantaziją ir gebėjimą veikti.

Pagaila daro vaikus priklausomus nuo mūsų malonės. Jie dar labiau įsijaučia į aukos vaidmenį, darosi bejėgiai. Gailėdamiesi negerbiame vaikų asmenybės.

Po skaudaus motinos praradimo Konstantinas liūdėjo, pyko ir niršo. Jam reikėjo ne aklo gailesčio. Jis, kaip ir kiekvienas vaikas, nenorėjo jaustis atstumtas. Gailėdamiesi vaikų, tik dar labiau sustipriname jų širdgėlą, jie tik garsiau šaukiasi pagalbos. Kol to nesuvoksime, vaikams neliks nieko kita, kaip tik tol kovoti dėl dėmesio, kol suaugusieji galiausiai atsitokės.

Kad ir kaip linkėtume vaikams gera, kasdieniame gyvenime jie neišvengs krizinių situacijų, konfliktų ir prieštaravimų. Jei jų neįmanoma išvengti, tai bent suteikime vaikams teisę būti gerbiamiem ir pripažintiem. Vaikams iš tikrųjų reikia pagalbos ir paramos, o į šias sąvokas įeina ir užuojauta. Krizinėse situacijose vaikams būtinas pasitikėjimas ir saugumas. Jie turi *jausti,* kad juos priima su visais rūpesčiais, liūdesiu ir skausmu.

Jei vaikas tikras, kad turi į ką atsiremti, jis ištvers visus nusivylimus ir frustracijas. Gailestis vaiką silpnina ir visai nepadeda savarankiškai spręsti problemų. Gailestis menkina vaiką ir jo kūrybinį gebėjimą įveikti krizes.

Visuomenės ir asmens vystymosi problemas spręsti padeda tik supratimas, protinga užuojauta, kuri teikia vaikui stiprybės. Tai pagalba, kuri moko veikti savarankiškai ir padėti pačiam sau.

Kai įsigilinama į nukentėjusiojo jausmus, vaikas įgauna drąsos akis į akį stoti su savo problema, o ne nuo jos bėgti. Grįžta atsakomybės jausmas. Pasakykime vaikui: „Tu gali tai įveikti! Aš tau padėsiu, jei tau reikia mano pagalbos!“

7 skyrius

Pasekmė – tai ne bausmė!

Ar pasekmės nėra bausmės? Ar formuluodami „jei – tai" neprievartaujame vaiko? Vaikas neturi jokių galimybių spręsti dėl pasekmių. Visada sprendžia suaugusieji!"

Michaela Geiger visą popietę žaidė su savo penkiamečiu Robertu, labai intensyviai juo rūpinosi. Viešpatavo harmonija. Jie susitarė pažaisti dar penkias minutes. Robertas su tuo sutiko. Kai Michaela Geiger norėjo baigti žaidimą, Robertas ėmė maldauti dar pažaisti. Jis pasidarė liūdnas, irzlus, vis reikalavo tęsti. Iškilo grėsmė iki šiol viešpatavusiai harmonijai. Kai Robertas jau kelintą kartą vertė motiną žaisti sakydamas: „Tu manęs nemyli", Michaela pratrūko.

„Ką tu pasakei?" – virpančiu balsu suriko ji. Robertas iškišo liežuvį, sumurmėjo keletą žodžių, kurių Michaela gerai neišgirdo, ir žiūrėdamas į motiną pasakė: „Tu niekados su manim nežaidi! Tu manęs nemyli!"

Michaela pašoko ir pakėlė nuo kėdės sūnų: „Gerai, tuomet susirask sau kitą mamą! Nenoriu daugiau čia tavęs matyti! Nešdinkis! Lauk! Išsikraustyk iš čia!" Visai praradusi savitvardą, motina nuvilko vaiką į jo kambarį.

„Greičiau, kraukis savo daiktus!" Pamačiusi kampe mažą Roberto kuprinę, Michaela čiupo ją. Visą tą laiką vaikas stovėjo kaip suakmenėjęs ir nepratarė nė žodžio. Jis sustingo iš baimės, jį pribloškė motinos elgesys, kuri tuo tarpu ištraukė komodos stalčius ir per daug nesirinkdama ėmė iš ten traukti nertinius, kelnes, kojines, marškinėlius ir grūdo juos į kuprinę.

„Mama!" – Roberto balsas skambėjo bailiai.

„Užsičiaupk!“ – kaip rimbo kirtis suskambėjo žodis. Vaikas tylėjo.

„Taip, dabar eime! – motina čiupo Robertą už rankos. – Nuvesiu tave į autobusų stotelę ir važiuosi į vaikų namus!“

„Ne! Ne! Ne!“ Vaikas nustėro, atsisėdo, paskui atsigulė ant grindų. Abiem rankomis tvirtai įsikibo į lovą. Motina jį tempė ir rėkė: „Ar tu eisi pagaliau. Aš tave išmesiu lauk!“

„Aš tik noriu, kad mane mylėtum! Nenoriu į vaikų namus! Noriu, kad visada mane mylėtum!

Ne į vaikų namus! Mamyte, prašau, ne į vaikų namus!“ Robertas maldavo, bet motina jo neklausė. Kuo tvirčiau jis laikėsi įsikibęs į lovą, tuo stipriau motina jį traukė, kol galiausiai jis suriko iš skausmo. Kairioji jo ranka nukaro. Vėliau išaiškėjo, jog ji buvo išnarinta.

„Tuomet aš atsipeikėjau. Kai pamačiau taip gulintį Robertą, mane visai apleido jėgos ir aš tik verkiau.“

Savaime suprantama, jog tai labai drastiška situacija, bet ji aiškiai atskleidžia bausmės principą:

1. Daugelis suaugusiųjų ilgai delsia nustatyti ribas, nors ir jaučia, jog aiškumas ir tvirtumas yra tiesiog būtini, kad būtų išaiškinta susidariusi situacija.
2. „Geri“ žodžiai nenustato ribų, reikia vaiką ir jo galimybes atitinkančio veiksmo. Jei veiksmo nėra, vaikas, tęsdamas savo išdykavimus, privers veikti. Jei nereaguojama laiku, tuomet pakantumas, nuolaidumas ir ilgas toleravimas staiga gali virsti baudžiamąja akcija, kuri fiziškai ir psichiškai žaloja vaiką.
3. Bausmės nepakeičia destruktyvaus vaiko elgesio. Jos gali tik trumpam pakeisti situaciją – „Jei nesiliausi, aš supyksiu!“ – arba parodyti pasekmes: „Jei dabar nepradėsi ruošti pamokų, negalėsi žiūrėti televizoriaus!“ Tai tik trumpalaikė sėkmė. Bausmės nepadeda vaikui ateityje atsisakyti destruktyvaus elgesio, savarankiškai jį vertinti.

Bausmės, kurias vaikas suvokia kaip pažeminimą, sukelia norą keršyti tėvams arba verčia prisitaikyti ir tokiu būdu apsisaugoti nuo impulsyvių tėvų baudžiamųjų veiksmų.

Knygoje „Vaikams reikia ribų“ nagrinėjau daugybę situacijų, kai vaikai dykinėja, nenori tvarkytis, nenori laiku gulti ar blogai elgiasi prie stalo (nuo 133 p.), ir pabrėžiau pasekmių būtinybę, kai peržengiamos nustatytos ribos.

Niną Karl, dešimtmetės Nikolės motiną, erzino netvarka dukters kambaryje. Jai pavyko su dukra susitarti, kad netvarka neplistų visame bute.

Motina pasiuvo „stebuklingą maišą“ ir pasakė dukrai: „Visi bute ne vietoje palikti daiktai pateks į šį maišą, kurį bus galima atrišti tik po savaitės. Tuomet galėsi atsiimti savo daiktus. Anksčiau jų negausi. Man ne tas pats, kaip atrodo tavo kambarys, bet aš į jį neisiu“. Nikolė sutiko. Kitą dieną viskas buvo savo vietoje, bet dar po dienos motina rado nerūpestingai numestus mėgstamiausius Nikolės džinsus ir megztinį. Drabužiai pateko į maišą. Trečiąjį rytą Nikolė beviltiškai ieškojo savo drabužių.

Nina paaiškino dukrai situaciją, Nikolė užsiožiavo, nenorėjo eiti į mokyklą, bet motina išliko nuosekli. Kai Nikolė pajuto, jog mama nenusileis, jos elgesys pasikeitė.

Taip pat buvo susitarta, kad savo kambaryje mergaitė gali tvarkytis kaip tinkama. Tai reiškė – anot mamos, – jog ten ir toliau vyraus chaosas. Nikolei patiko jos anarchija, jai taip buvo jauku. Motina kurį laiką tai toleravo, bet vėliau neištvėrė: „Man pasirodė, jog ten per daug marga. Visur mėtėsi dukters daiktai ir drabužiai. Viskas greitai susiglamžydavo ir susipurvindavo. Aš nuolat skalbiau ir lyginau“. Tuomet ji pasisodino Nikolę šalia ir pasakė: „Nikole, norėčiau, kad savo kambaryje tvarkingai laikytum drabužius.

Aš tau ne skalbėja. Tavo kambaryje ant grindų numesti drabužiai greitai išsipurvina, susiglamžo ir paskui tu nebenori jų rengtis. Aš jų neskalbsiu ir nelyginsiu!“

Nikolė ryžtingai prieštaravo mamai, sakė, jog taip nėra, bet galiausiai sutiko.

Dvi savaites mergaitė tinkamai prižiūrėjo savo palaidines, kelnes ir megztinius, bet vėliau ir vėl apsileido. Suglamžytus ir susitepusius drabužius Nikolė sukrovė į skalbinių krepšį, kad mama juos išskalbtų. Nina Karl priminė dukrai apie susitarimą ir atrinko jos apdarus.

Vieną rytą Nikolė atėjo pas mamą ir pareiškė, kad visai nebeturi kuo rengtis.

„Renkis tai, ką turi!“ – mama buvo nepalenkiama.

Per kitas keturiolika dienų Nikolė ėjo į mokyklą vis tais pačiais drabužiais. Nina Karl nusišypso: „Tai buvo sunkiausia. Ką kiti galėjo pagalvoti? Kad esu beširdė motina? Gal nuo mano dukros net sklido nekoks kvapas?“

Be to, Nikolė tyčia demonstravo mamai savo aprangą, stengėsi ją išprovokuoti. „Ji manė, kad aš neištversiu. Bet aš išlikau tvirta. Intuityviai jaučiau, jog privalau tai ištverti, ir man pavyko.“

Po keturiolikos dienų Nikolė išsitraukė savo drabužius iš skalbinių krepšio ir juos išsiskalbė.

„Ar gali man padėti lyginti? – mergaitė prašomai žiūrėjo į mamą. – Aš dar neįgudusi.“

„Suprantama, aš tau padėsiu!“

Nina Karl pasakoja toliau: „Mes kartu lyginome ir dirbdamos dar kartą aptarėme situaciją“.

„Mama, tu tapai daug griežtesnė. To aš iš tavęs nesitikėjau.“

Ši situacija rodo skirtumą tarp bausmės ir pasekmės: *bausmė*

- skatina prisitaikyti ir prisigerinti,
- verčia elgtis kitaip, kai šalia yra bausmę skyręs asmuo,

- sukelia kaltės jausmą. Vaikas mano, jog jis blogas, o tėvams atrodo, kad jie nemoka auklėti,
- skatina tėvus pateisinti savo agresiją: „Jei mano vaikas būtų geras, aš taip pat galėčiau būti geras!“
- neretai sukelia vaikams norą keršyti, siekti atpildo.

Pasekmė labai glaudžiai siejasi su vaiko elgesiu. Natūrali pasekmė skatina vaiką sąmoningai suvokti situaciją.

- Galimos pasekmės turi būti išaiškintos vaikui dar *prieš* jam peržengiant ribas. Vaikas gali rinktis. Jei jis pripažins ribas, laikysis susitarimo, pasekmių nebus. Jei jis susitarimo nepaisys ir peržengs ribas, tuomet jis žinos, jog pasekmių neišvengs.
- Galimos pasekmės argumentuojamos sąlyga „jei – tai“. *Kalbinėje formuluotėje* neturi būti panašumo su bausmės grėsme. Formuluotėje „jei – tai“ slypi ir kita prasmė. Čia siekiama, kad vaikas pats norėtų pašalinti nesklandumus ir visai nekalbama apie kaltę ir nuodėmes. Viskas remiasi suaugusiųjų ir vaikų draugiškais, lygiateisiais santykiais, laisvė ir lygiateisiškumas nepainiojami su nevaržoma savivale ir neteisingai suprantama lygybe.
- Pasekmės grindžiamos abipuse pagarba, kai sprendimai priimami sąmoningai. Į vaiką žvelgiama be neigiamos nuostatos. Vadovaujamasi samprata, kad vaikai trukdo tik tada, kai jų konstruktyvūs veiksmai ir elgesys *nesulaukia* dėmesio.
- Galimos pasekmės formuluojamos ramiu tonu, nes jos aptariamos iš anksto.

Štai taip su vaiku aptariamos pasekmės:

1. Vaikui paaiškinama problema ir reikalo esmė. Jokiu būdu negalima pradėti kaltinti vaiko, pavyzdžiui, sakyti: „Tu esi negeras!“ Taip pat reikia vengti nereikalingų apibendrinimų: „Tu niekados nepadarai...“ Pirmiausia reikia pradėti nuo savęs.

2. Labai svarbu, kad vaikas situaciją suvoktų iš „savo varpinės“. Jei vaikas supranta situaciją, tai dar nereiškia, kad jis jai pritaria. Negalima nusileisti, nors vaikas pasižada daugiau taip nedaryti, kaltina kitus arba pradeda įžeidinėti ir daryti spaudimą.
3. Pasekmes būtina aiškiai pabrėžti. Suaugusieji turi įsitikinti, jog vaikas jas tikrai suvokia. Svarbus principas: tėvai privalo laikytis to, kas buvo su vaiku susitarta, todėl jie turi iš anksto numanyti, ar būsimas galimas pasekmes vaikas galės ištverti fiziškai ir psichologiškai. Jei jas pritaikyti pasirodytų per daug sunku, reikėtų paieškoti švelnesnių pasekmių, kurios nebūtų per sunkios ir vaikams, ir tėvams.

   Apie pasekmių įvairovę pasakoja toliau pateikiama situacija.

Gerlindė Tauber viena augina septynerių metų Marijų ir kartais su juo apsilanko kinų restorane.

Per paskutinį vizitą jai teko patirti didelį stresą. Moteris pasakoja situaciją. Kai tik jie įėjo į restoraną ir atsisėdo prie stalo, Marijus greitai apsižvalgė aplinkui ir patenkintas nusišypsojo. Aplinkui buvo „žiūrovų“.

Kol Gerlindė Tauber skaitė valgiaraštį, Marijus nusprendė, jog valgys daržovių ir mėsos vyniotinį, iš karto pasiėmė lazdeles ir pradėjo jomis žaisti.

„Tu tik pažiūrėk, kaip imperatorius“, – pasakė motina ir toliau neatitraukė akių nuo valgiaraščio. Nesulaukęs dėmesio, Marijus pradėjo lazdeles kaišioti į pamerktas gėles.

„Marijau!“ – Gerlindės Tauber balsas skambėjo ryžtingai, bet vaikas nesiliovė, pakišo lazdeles po vaza ir ji apvirto.

„Marijau, laukis!“ Vaikas iš lėto atitraukė lazdeles nuo vazos ir ėmė jomis baksnoti motiną.

Kol kelneris priėmė užsakymą, trumpam įsiviešpatavo ramybė, bet tuojau po to Marijus ir vėl tęsė žaidimą su lazdelėmis. Nuolat

skambantis „Marijau!“ nepadėjo. Kai motinos kantrybė išseko, ji atėmė iš sūnaus „žaislą“.

„Ai, man skauda!“ – ėmė rėkti berniukas. Jo balsas buvo verksmingas, jis graudžiai žvelgė į motiną, papūtė lūpas, parėmė rankomis galvą – tikras vargšelis.

„Kiek kartų galiu tau sakyti, kad gražiai elgtumeisi restorane. Namie prie stalo taip pat reikia gerai elgtis!“ Marijus išsunkia porą ašarų. Mama nori jį pralinksminti, bet šiandien gera diena tik jam, ne motinai. Berniukas pasiima kitas lazdeles, vėl ima žaisti, bet motina, dėl šventos ramybės, jo nebara. Kiti lankytojai jau žiūri į juos. Kai atnešami gėrimai, Marijus ima lazdele stiklinėje kelti bangas. Stiklinė virsta, bet motina paskutinę akimirką ją pagauna.

„Marijau!“ Šį kartą Gerlindės Tauber balsas tikrai griežtas. Vaikas akimirkai aprimsta, bet tuojau ir vėl tęsia savo žaidimą.

„Liaukis pagaliau!“, „Nedaryk taip!“, „Nejaugi nemoki gražiai elgtis?“, „Kiek kartų turiu tau sakyti?“ Marijus į motinos žodžius nekreipia dėmesio.

„Ar tu nori, kad aš rimtai supykčiau?“ – grėsmingai klausia mama, bet Marijus elgiasi taip, tarsi norėtų pasakyti „taip!“

„O gal eime už durų?“ Marijaus akyse vėl sublyksi „taip!“, o visa jo laikysena aiškiai byloja: „Tuojau aš savo pasieksiu!“

Ribų jis dar nepriėjo. Pirma atneša jo užsakytą patiekalą. Marijus toliau žaidžia su lazdelėmis, tarsi netyčia apverčia stiklinę, jos turinys išsilieja į berniuko lėkštę su ką tik atneštu maistu. Marijus susigūžia.

„Ar aš tau nesakiau! – piktai sušnypščia Gerlindė Tauber. – Dabar būk malonus ir viską suvalgyk!“ Marijus sėdi patempęs lūpą, skausmingai žiūri į lėkštę ir neliečia permirkusio vyniotinio. Ateina padavėjas ir atneša Marijui kitą vyniotinį, jis nori, kad viskas būtų gerai, bet motina pyksta: „Nereikėjo to daryti. Kas elgiasi kaip kiaulė, tas turi ir valgyti kaip kiaulė“.

Marijui tai nepatinka. Toks sakinys tik pakursto dar bjauriau elgtis. Žaibuojančiomis akimis berniukas pažvelgia į motiną, abiem rankom čiumpa vyniotinį ir meta jį motinai į lėkštę. Stiklinė su alumi apvirsta tiesiai ant Gerlindės Tauber sijono. Ji instinktyviai pašoka, pakelia sūnų nuo kėdės ir tris kartus sušeria per užpakalį. Marijus rėkia. Motina jį vėl pasodina ant kėdės tardama: „Jei tu tuojau pat nenusiraminsi..." Berniukas tyli, nieko nevalgo. Motina vargais negalais sudoroja savo patiekalą.

„Panašių nutikimų būna gana dažnai", – per tėvų seminarą pasakoja Gerlindė Tauber. Čia sėdi ir Marijus, todėl drauge ieškome sprendimo: restorane Marijus gali kelias minutes pažaisti su lazdelėmis, o paskui iki pietų pabaigos to nebedarys. Sutariame, kad jie pasiims kokią knygą, kurią galės kartu pavartyti. Marijus dar prisimena, kad restorane yra žaidimas, kurį jis galėtų iki pietų žaisti. „O jei vis dėlto nepavyks?" – abejoja motina. Marijus nusišypso ir taria: „Pavyks! – paskui trumpai pamąsto ir priduria. – Jei aš vis dėlto žaisiu ir tave nervinsiu, paskambinsi Renatai, kad mane paimtų. Tuomet aš liksiu be pietų".

Abu netrukus tvirtai susitaria: jei Marijus elgsis piktavališkai, motina tikrai skambins savo draugei Renatai ir paprašys paimti Mariją iš restorano. Jis bus pas Renatą tol, kol motina papietaus. Tokios pasekmės Marijui gana skaudžios, nes pietūs su mama restorane jam labai svarbūs.

Susitarimas veiksmingas, pietūs praeina ramiai, bet vieną dieną Marijus ir vėl pradeda ožiuotis.

„Aš du kartus nustačiau jam aiškias ribas, priminiau susitarimą, bet sūnus žaidė toliau. Tuomet aš atsistojau ir paskambinau Renatai", – pasakoja motina. Draugė atėjo greitai. Kai ji įžengė į restoraną, Marijus išsigando ir liovėsi išdykauti. Gerlindė Tauber tvirtai tarė: „Marijau, prašom eiti!" Taip ryžtingai nusiteikusios motinos Marijus dar nebuvo matęs.

Ji dar kartą primygtinai paragino. Marijus atsistojo, susmuko ant grindų, pradėjo verkti ir dejuoti, žadėjo būti geras. Gerlindė Tauber atsiklaupė prie sūnaus, paglostė jį ir pasakė: „Marijau, aš noriu, kad tu išeitum. Tu juk žinai, kaip buvome susitarę“. Marijus nuščiuvo, paėmė Renatos ranką ir tylomis išėjo iš restorano.

„Kaip jūs jautėtės šioje situacijoje?“

„Iš pradžių gerai, bet paskui – bjauriai!“

„Kodėl bjauriai?“

„Dėl kitų lankytojų reakcijos. Jie virto tikrais kinų drakonais. Atrodė, jog jie ketina mane suėsti. Laimė, per tėvų seminarą tokią situaciją buvome aptarę!“

„Ir ką gi jūs darėte?“

„Padariau taip, kaip buvote pataręs: išgėriau stiprios ryžių degtinės... už save ir savo pasekmes!“

„O kaip Marijus?“

„Marijus laukė manęs pas draugę. Kai įėjau į butą, jis su manimi nepasisveikino, tik žiūrėjo iš tolo. Važiuodamas su drauge iš restorano, jis sakė: „Iš mamos to nesitikėjau!“ ir vis kraipė galvą.“

Kartais susidaro nenumatytos aplinkybės, kurios verčia keisti veiksmus. Ne visada pedagoginis mąstymas duoda reikiamų rezultatų.

Izolda Rupert nuolat patirdavo stresą, nes jos trys sūnūs, penkerių metų Martynas, aštuonerių metų Mikas ir dešimties metų Frederikas, labai nemėgo tvarkytis. Motina tiesiog nespėdavo rankelioti po visą butą išmėtytų drabužių.

„Iš pradžių aš viską rinkau, bet kuo dažniau man teko tai daryti, tuo labiau pykau. Atrodė, jog aš tik visą laiką tvarkau, kabinu į spintas ir nieko daugiau neveikiu. Galiausiai mano kantrybė trūko!“

Per šeimoms skirtą seminarą buvo susitarta pradėti tvarkytis. Jei vaikai nesilaikys susitarimo, patariau motinai panaudoti „stebuklingą maišą“: „Visi daiktai, kurie bute gulės ne savo vietoje, pateks į maišą, šis bus atrištas tik po kelių dienų“. Izolda Rupert sutiko. Vaikai iš pradžių reagavo skeptiškai, vėliau pritarė, bet pareikalavo, kad „stebuklingas maišas“ būtų atrištas po keturių dienų. „Antraip, – pasakė Frederikas, – aš nebematysiu savo mėgstamų džinsų“.

„O aš savųjų“, – pridūrė Mikas.

„Jei viską dėsite į vietas, savo daiktais galėsite naudotis kada panorėsite“, – nusijuokė motina.

„Bet, mama, tai labai sunku, – pasakė Martinas, – kai reikia galvoti apie tokią daugybę dalykų.“ Izolda Rupert nenusileido. Vaikai irgi sutiko. Kaip vėliau man sakė Mikas, jie tikėjosi, jog viskas pasikeis, nes „mamos širdis greitai suminkštėja“.

Po kelių mėnesių kitame seminare vėl sutikau Izoldą Rupert. Ji linksmai priėjo prie manęs.

„Viešpatauja tvarka!“ – sušuko ji man. Aš prisiminiau mūsų pokalbius.

„Na, tai kaip ten tas maišas? – paklausiau mintyse plodamas sau per petį, nes buvau tikras, jog šis metodas veiksmingas.

Ji nusišypsojo.

„Iš pradžių padėjo, bet vėliau grįžo seni įpročiai. Aš neištvėriau ir vėl ėmiau tvarkyti vaikų daiktus. Atsitiko taip, kaip sakė vaikai. Netvarka darėsi nepakenčiama. Vaikai nugalėjo ir dabar triumfavo!“ Aš klausiamai žiūrėjau į moterį.

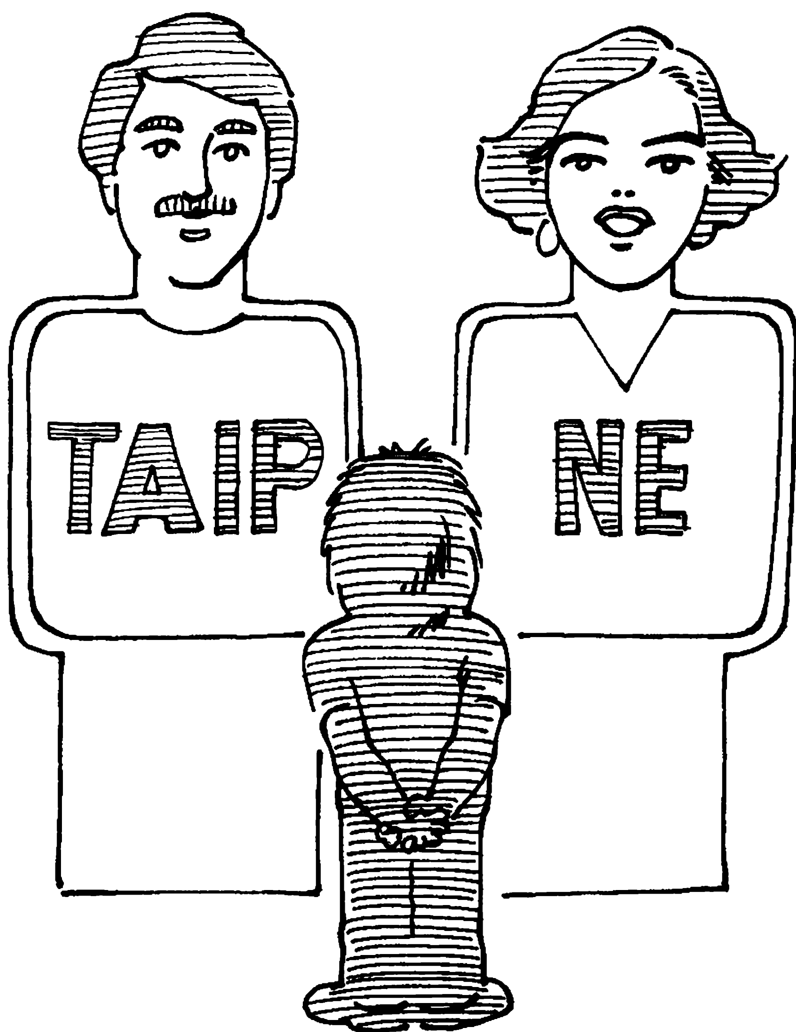
„Bet triumfas tęsėsi neilgai. Šeimoje apsigyveno dar vienas narys – jaunas šuo. Jis viską graužė, žaidė su jo kelyje pasitaikančiais daiktais. Po to jie netiko naudoti.

Kai Frederikas rado suplėšytas dvejas savo mėgstamas kelnes, Mikas – apkramtytus batus, jie baisiai supyko, tiesiog įsiuto... Nuo tos akimirkos aš turiu tris namų tvarkytojus. Viskas dedama į savo

vietas.“ Moteris šypsosi ir tęsia: „Gerai buvo ir „stebuklingas maišas“, man jis patiko. Vis dėlto, jei jis nepadeda, patariu tėveliams įsigyti jauną šunį, kuriam patiktų kramtyti madingus firminius drabužius!“

8 skyrius

Skirtingi auklėjimo stiliai

„Mano ir vyro nuomonės dėl auklėjimo skiriasi. Jis yra nuolaidesnis ir ramiau reaguoja. Ar tai kenkia vaikams?“ Tėvai dažnai kelia panašius klausimus. Savo artimoje ar tolimesnėje aplinkoje vaikai susiduria su skirtingais auklėjimo stiliais. Tėvai laikosi skirtingų nuomonių, dar kitaip galvoja seneliai. Vaikams tenka patirti, jog vaikų darželyje, mokykloje ar sporto draugijoje nepriimtina tai, ką kartais galima daryti namuose. Dėl to patiriamą frustraciją vaikams ne visada pavyksta sėkmingai įveikti.

Vaikai nuolat susiduria su visiškai skirtingais auklėjimo stiliais ir tai jiems tampa kasdienybe. Kasdien jie suvokia, kad santykiai tarp jų ir juos auklėjančių žmonių yra skirtingi: bendravimas ir ryšys su tėvais yra kitoks, nei bendravimas su auklėtoja ar mokytoja, santykiai su seneliais skiriasi nuo santykių su kitais pažįstamais žmonėmis. Skirtingus auklėjimo stilius vaikas suvokia kaip modelius, išmoksta juos lyginti, nustato, kuris modelis yra tinkamesnis. Susidurdami su skirtingais auklėjimo stiliais vaikai mokosi gyventi, suvokti save, pasitikėti savo jėgomis, kad vėliau galėtų įsitvirtinti ir susidoroti su įvairiomis gyvenimo situacijomis. Vis dėlto kad ir kokie skirtingi būtų auklėjimo stiliai, jie neturi prasilenkti su pagrindiniais principais:

1. Vaikai privalo žinoti, į ką jie gali remtis patekę į keblias situacijas. Jei šiuo klausimu nėra vienybės, vaikai dalyvius supriešina.
2. Vaikai privalo aiškiai suvokti atsakomybę, antraip nesugebės orientuotis.

3. Suaugusieji neturi savo skirtingų nuostatų naudoti tam, kad įsiteiktų vaikui – „Aš leisiu tau daugiau...“ – arba žeminti kitus vaiko akyse – „Aš su tavimi elgiuosi gražiau negu...“
4. Skirtingi auklėjimo stiliai turi remtis privalomais, visiems dalyviams galiojančiais esminiais principais: jei tėvas duoda vaikams visišką laisvę, o motina griežta ir nuosekli, vaikai gali tėvus sukiršinti vieną su kitu.

Kai kuriuos minėtus principus gerai atskleidžia kasdienio gyvenimo situacijos.

Išaiškinkime atsakomybę

Vaizdelis sode. Šešerių metų Konradas ir penkerių metų Manuelis padeda tėtei statyti medinį namą iš gatavų elementų. Tėtė, Horstas Eberhardas, galingais smūgiais kala į lentas vinis, Konradas su Manueliu jam padeda – mažais plaktukais taip pat kala vinis. Vaikai dirba labai susikaupę, atsargiai ir sąžiningai. Prieš tai tėtė jiems paaiškino:

„Plaktuką laikykite taip... vinis – taip... kalkite ne per daug stipriai... Manau, jūs sugebėsite.“

Vaikai su užsidegimu imasi darbo. Tiesa, kartais iš rankos iškrinta plaktukas, kartais – vinis, bet tėtė drąsina vaikus dirbti toliau. Jie atkakliai pluša... kol į sodą ateina mama, Mareikė Eberhard. Pamačiusi vaikų rankose plaktukus, ji ima šaukti: „Kas gi čia vyksta? Ar iš proto išsikraustėte!“

Ji mato, kaip Manuelis stipriai užsimoja virš vinies.

„Manueli, atsargiai!“ Manuelis tvoja ir pataiko... ne į vinį, o į savo nykštį.

„Ai ai!“ – surinka vaikas iš skausmo.

„Matai, Manueli, ar aš nesakiau.“ Mama išplėšia iš vaiko rankos plaktuką, prabėgomis žvilgteli į nykštį ir paglosto plaukus: „Štai tau ir rezultatas... Aš tau vėliau patepsiu“.

Manuelis linkteli. Jo akyse pasirodo ašaros. Motina žiūri į Manuelį.

„Kur tėtė?“ – piktai klausia ji. Konradas mosteli ranka medinės sienos link. Moteris skubiai eina prie vyro.

„Ar tau galvoje negerai? – barasi ji. – Nejaugi nė poros minučių negalima palikti tavęs vieno su vaikais?“ Vyras tyli.

„Tu visai nesuvoki atsakomybės!“

Kol mama dėsto auklėjimo principus, prieina Manuelis su Konradu. „Mama!“ – labai garsiai, kad nustelbtų motinos balsą, surinka Manuelis. Ji užsikerta ir pažvelgia žemyn į vaiką: „Kas yra?“

„Mama, mes norime padėti tėtei ir mes galime tai padaryti! – įtikinamai sako Konradas, o Manuelis jam tvirtai pritaria. – Nejaugi manai, kad mes vis dar maži.“

Mamos akys susiaurėja: „O kas ką tik nusimušė nykštį? Kas?“ Mamos balsas virpa.

„Būčiau pataikęs, jei nebūtum sutrukdžiusi!“

„Vadinasi, aš dar ir kalta. Dabar tai jau gana!“ – motina dar labiau įsiaudrina.

„Mareike! – ramiai taria tėvas, kuris iki šiol tylėjo. – Mareike! Eik, prašau! Pasikalbėsime apie tai vėliau.“

Bet Mareikė Eberhard jau tikrai įtūžusi: „Visada taip. Tu ir vėl išsisukinėji. Tau tai būdinga! Būdinga! Kai reikalas svarbus, tu visada išsisuki!“

Moteris piktai drebia vyrui: „Užsiimkite ir toliau tuo savo mėšlu, bet be manęs! – ir pagrasina. – Aš nevešiu vaikų į ligoninę, kai kas nors atsitiks. Girdi?“

Tuomet moteris skubiai nueina. Manuelis žiūri į Konradą, o tas pamėgdžioja skubius motinos žingsnius.

„Konradai, liaukis! – pagrasina pirštu tėtis. – Imkitės darbo! Dirbkite ir toliau taip, kaip aš rodžiau. Jei jums manęs reikės, pašauksite."

Šioje situacijoje atsakomybė iš pradžių aiškiai paskirstyta, jos imasi tėtis. Jis išmano dalyką, padrąsina vaikus, patiki jiems plaktuką, pamoko, kaip kalti vinis.

Kai įsikiša mama, savaime išsipildo jos pranašystė. Šioje situacijoje ji nelabai pasitikėjo vaikais ir norėjo išvengti pavojaus. Atrodo, ji teisi, nes Manuelis nusimuša pirštą. Didžiausia problema: motina įsiveržia į vyro kompetencijos sritį ir pati nori perimti atsakomybę. Vyras išgelbsti situaciją, girdint vaikams nesileidžia į ginčus su žmona.

Reikia suprasti teisingai – tėvai gali laikytis skirtingų nuomonių, bet vaikų akivaizdoje konfliktus reikia spręsti taikiai. Aukščiau aprašytoje situacijoje yra kitaip: motinos baimė ir pyktis neleidžia ieškoti tinkamo sprendimo.

Tėvas savo veiksmais, o ne žodžiais, parodė vaikams pavyzdį: tas, kuris tam tikroje situacijoje imasi atsakomybės, yra svarbiausias. Tai jokiu būdu nereiškia, jog norima sumenkinti motiną. Kitoje situacijoje jos vietoje gali atsidurti tėvas.

Ponas Eberhardas retkarčiais su vaikais mielai gamindavo valgį. Dažniausiai jie ruošdavo itališkus spagečius.

„Man tai patinka, – sako jo žmona, – bet po to virtuvė ir valgomasis stalas atrodo kaip po karo. Ir kam gi tenka valyti? – ji padaro trumpą pauzę ir jau įsikarščiavusi šaukia. – Man! Vyras mano, kad jis jau atliko savo pareigą ir aš lieku viena purvinoje virtuvėje!"

Kad ir kaip vaikams patiktų drauge su tėčiu gaminti valgį, vis dėlto labai svarbu, kad visi dalyviai prisiimtų atsakomybę ne tik už maloniąją šio proceso dalį, bet ir už virtuvės švarą.

„Bet aš jau geriau išsivalau viską pati, – sako ponia Eberhard. – Mano vyras tai daro atsainiai.“ Štai čia išryškėja nenuoseklumas, todėl vaikai ir tėtis ir toliau gali taip elgtis. Mama nepatiki šeimos nariams darbų virtuvėje, o imasi jų pati. Taigi vaikai neišsiugdo savarankiškumo, o motinai tenka didelis krūvis.

Skirtumus reikia toleruoti

Egzistuoja skirtingos nuostatos ir auklėjimo stiliai, todėl skirtumus būtina toleruoti. Vera Kriuger susitarė su vyru, kad jis bus atsakingas už tvarką vaikų kambaryje. „Aš nuolat su jais baruosi. Mano vyras elgiasi gerokai ramiau. Aš tai pripažįstu.“

Pasiskirstymas darbais, nervinga atmosfera dėl sujaukto vaikų kambario pamažu rimsta, bet netrukus ir vėl kyla audra. Vera Kriuger laikosi kitų tvarkos standartų negu jos vyras. Jis sako: „Aš esu gerokai atlaidesnis, bet kambarys atrodo tvarkingas“.

Kai sutuoktiniai papasakoja savo situaciją per seminarą, mes drauge ieškome kelio, kaip ponia Kriuger atsakomybę galėtų perduoti vyrui. Ji sako: „Jei aš tos netvarkos nematau, tai ir nesijaudinu“.

„Tuomet ir neikite ten!“ – siūlau aš.

„O gal aš tiesiog per daug nesigilinsiu!“ – svarsto ji.

Verai Kriuger pavyko. Tvarkymosi tema pasidarė ne tokia svarbi. Drauge buvo rastas būdas kiekvienam leisti gyventi savaip.

Seneliai auklėja kitaip

Pėteris Meisteris, dviejų vaikų tėvas, pyksta ant savo tėvų: „Jie viską daro ne taip: leidžia ilgiau žiūrėti televizorių, duoda daug saldumynų ir t. t. Jie leidžia vaikams viską, kas draudžiama namuose".

Seneliai dažnai atsiduria prieštaringoje situacijoje: viena vertus, jiems mielai leidžiama prižiūrėti vaikus, antra vertus, daugelis tėvų norėtų patys prižiūrėti senelius, kad su vaikais jie elgtųsi taip pat kaip ir tėvai. Tai ne tik per dideli reikalavimai. Vaikai tokiu atveju neįgyja tam tikros naudingos patirties.

Seneliai auklėja kitaip, anūkų ir senelių tarpusavio santykiai yra kitokie. Senelių nesaisto griežta atsakomybė už vaikų auklėjimą, todėl kartais jie būna labai kilniaširdžiai, be galo ramūs, nuoširdžiai ir su humoru bendrauja. Kartais seneliai nepaprastai stengiasi auklėti anūkus taip, kaip kažkada auklėjo savo vaikus, o šie dėl to gerokai kentėjo. Vis dėlto nėra prasmės stengtis senelius pakeisti. Tai būtų gana sunku, nes seneliai vadovaujasi įgyta patirtimi.

Aš pastebėjau, jog daugelis senelių ir taip keičiasi, tik jie patys nustato to kitimo tempą.

Reikia pabrėžti: kas palieka vaikus seneliams, tas perleidžia jiems ir atsakomybę. Tėvams visai nėra reikalo kištis į senelių ir anūkų santykius. Tik patys dalyviai – seneliai ir anūkai – gali šiuos santykius aiškintis.

Savaime suprantama, jog tėvų ir senelių auklėjimas skiriasi. Tėvams patarčiau: pasitikėkite savo vaiku. Jis pats pastebės skirtumus, suvoks privalumus ir trūkumus. Vaikai sugeba lyginti specifinius auklėjimo modelius ir pastebėti skirtumus. Kuo įtikinamesnis tėvų auklėjimo modelis, tuo stipriau pasitikės jais vaikas. Kartu stiprėja ir trintis, vaiko noras diskutuoti, nes vaikai naudojasi jau įgyta skirtinga patirtimi. Tėvai, kurie supranta šias žaidimo tai-

sykles, veiks tinkamai. Šių taisyklių nesuvokiančių tėvų veiksmai nebus tinkamai orientuoti.

Septynerių metų Anė labai pyksta ant savo tėvų. Ponia ir ponas Kriugeriai pasakoja, kad pagal susitarimą jai buvo leidžiama žiūrėti dvi televizijos laidas. Mergaitė sako, jog senelė jai leidžia daugiau. Tėtis griežtai sako: „Senelė, o ne mes!“

„Tai aš galiu tuojau pat persikraustyti pas senelę!“ Tokios dukters kalbos poną Kriugerį šokiruoja, bet jo žmona reaguoja ramiai: „Ane, mes tave mylime ir norime, kad tu gyventum čia. Bet jei tu nori pas senelę, tai aš tuojau paskambinsiu. Jei ji sutiks tave priimti, galėsi važiuoti pas ją. Padėsiu tau susidėti daiktus ir nuvešiu tave“.

Anė išbėga, jos kambaryje girdėti triukšmas, mergaitė kažko ieško spintoje.

„Tu juokauji?“ – klausia pasipiktinęs vyras.

„Nusiramink. Dabar veiksiu aš!“ – sako Juta Kriuger. Ji žino, ko nori. Ji stojasi ir ramiai eina į dukters kambarį.

„Ar galiu tau padėti?“

Jokio atsakymo.

„Kiek laiko ketini ten būti?“

„Visą laiką!“

„Aš manau, jog tau reikėtų pasiimti daiktų porai dienų. Kitus pasiimsi vėliau!“

„Ar nuveši mane pas senelę? – jos balse girdėti dvejonė.

„Žinoma, juk jau sutemo!“

Motina padeda dukrai susidėti daiktus. Mergaitė skubiai atsisveikina su tėvu, kuris dar bando sulaikyti žmoną: „Juta!“

„Arno!“ – Juta Kriuger taip pažvelgia į savo vyrą, tarsi norėtų jį suėsti. Jis nebesako nė žodžio, tik beviltiškai nuleidžia rankas. Jo akys nukreiptos į dangų, tarsi ten ieškotų pagalbos.

Motina ir dukra tylomis važiuoja pas senelę. Anė telefonu jau buvo pranešusi apie savo atvykimą.

„Kas gi čia dabar atsitiko?“ – klausia atvykusiųjų senelė.

„Tuojau Anė tau papasakos“, – sako Juta ir švelniu bučiniu atsisveikina su dukra.

„Tu bet kada gali sugrįžti!“

„Aš negrįšiu! Jūs tokie negeri!“ – užsispyrusi tvirtina Anė.

Praeina trys valandos. Pusė devynių vakaro. Anė paskambina tėvams: „Ar galite mane pasiimti?“

„Kodėl?“ – klausia motina.

„Rytoj iš ryto man reikės keltis pusę šešių! Senelė nevažinėja automobiliu. Man teks kratytis mokykliniu autobusu, o jis taip anksti pasirodo!“

Motina sako: „Ane, aš neatvažiuosiu tavęs pasiimti“.

Vėliau ponia Kriuger pasakoja, kad jai norėjosi būti ciniškai ir pasakyti, jog dabar Anė gali kad ir iki pusės šešių ryto žiūrėti televizorių, tuomet nė nereikės gultis, bet ji suvokė, jog tai būtų negerai.

„Duok man tėtį!“

„Jis jau miega!“ Tai buvo netiesa, bet jei ji būtų pakvietusi savo vyrą prie telefono, tas būtų iš karto sutikęs parsivežti dukrą ir viskas būtų netekę prasmės.

Kitą dieną dukra iš mokyklos grįžta namo. Ji sako, jog buvę visai smagu taip anksti keltis, be to, pusryčiams ji gavo „Nutelos“, o ne tos atsibodusios varškės su vaisiais.

„Ar nori ir vėl pas senelę?“ Anė neatsako, tik tyliai valgo savo pietus.

„Tai ką darei pas senelę?“

„Žiūrėjau televizijos laidas iki pusės trijų nakties!“

„Ar buvo įdomu?“

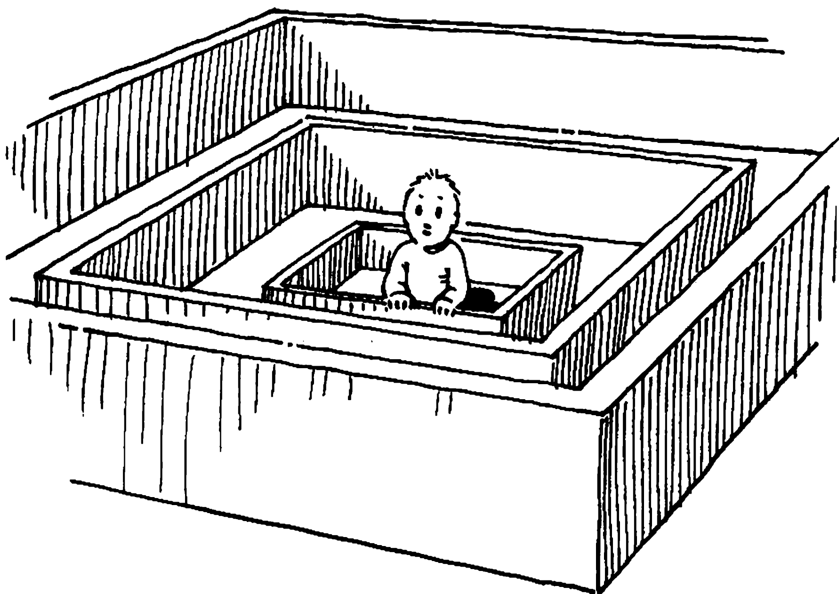
„Senelė miegojo!“

„Ar buvo įdomu?“ – ponia Kriuger atkakliai pakartoja klausimą. Anė tyli. Pavalgiusi ji atsistoja ir paglosto motiną.

„Gal galėtume šiandien po pietų parsivežti iš senelės daiktus?“

9 skyrius

Nuo kokio amžiaus reikėtų nustatyti ribas?

Dažnai tenka girdėti panašius klausimus: nuo kokio amžiaus galima vaikui nustatyti ribas? Ar jaunesnio amžiaus vaikams ribos nėra per didelis reikalavimas? Ar vaikai suvokia ribų būtinybę? Ir apskritai, ar maži vaikai gali kartu su suaugusiaisiais spręsti konfliktus, kaip tai daro vyresni vaikai?

Daugelis suaugusiųjų į ribas žiūri labai neigiamai. Jie sieja jas su hierarchija, perdėta globa, bausme, prastu vaikų pažinimu. Reikia sutikti, kad su šiais dalykais susiduriama vos ne kasdien. Auklėjimas suvokiamas kaip bausmė, siekiama palaužti vaiko valią. Aš manau, jog ribos padeda susivokti ir suteikia saugumo. Turėdami aiškias ribas, vaikai lengviau suvokia savo socialinę priklausomybę, patikimumą, tvirtumą ir išskirtinumą.

Nustatyti ribas – tėvų uždavinys. Jei jie jų nenustato, vaikai išreikalauja patys. Norėdami pasijusti tvirčiau, jie tol stengiasi atkreipti tėvų dėmesį, kol tėvai pagaliau imasi auklėjimo užduočių.

Kai nėra jokių nustatytų ribų, vaikai jaučiasi palikti, nejaučia sąsajos su tėvais. Kai ribos aiškiai apibrėžtos, vaikai suvokia, kad jie priklauso tam tikrai grupei ir yra susiję su kitais žmonėmis ir šeima. Kai galima remtis glaudžiais ryšiais, stiprėja vaiko pasitikėjimas savimi, jis nevengia kitų žmonių, išmoksta atskirti įprastus dalykus nuo neįprastų, dar nepatirtų.

Juo konkretesni asmenys įkūnija moralines ir etines nuostatas juo geresni gaunami rezultatai. Nusistovėjusi gyvenamoji aplinka suteikia drąsos pažinti naujoves ir įgyti naujos patirties. Ribos sukuria vaikui pažįstamą erdvę, kurioje jis geba orientuotis. Jis per-

ima atsakomybę, išsiugdo drąsą savarankiškai spręsti, šalinti problemas, įveikti naujus sunkumus. Ribos parodo, ką vaikas gali. Už ribų esanti erdvė yra tai, ko vaikas *dar* negali. Ribos suteikia drąsos siekti naujų tikslų ir planuoti ateitį.

Vaikas suvokia, kad jis ypatingas, ima gerbti save, o kartu ir kitus, mato, kuo jis skiriasi nuo kitų ir pripažįsta savo išskirtinumą. Be ribų sunku tapti asmenybe – apginti savo autonomiją ir tapti savarankiškam.

Štai kodėl svarbu, kad vaikas anksti suvoktų ribas, bet būtina sąlyga, kad tarp tėvų ir vaikų būtų tvirtas emocinis ryšys, kuris, kaip sako auklėjimo specialistas Otto Speck, remtųsi atvirumu ir „normatyviu patikimumu". Jis rašo, jog tėvai patys turi daryti tai, ką nori perteikti vaikams. Vaikams suprantami tik praktiniai modeliai. Nustatydami ribas, privalome pažinti save. Kai vaikai maži, padeda kontrolė ir parama. Kai vaikai paauga, jie auklėjami remiantis partneryste ir bendradarbiavimu. Net jei keičiasi kai kurios auklėjimo nuostatos, tėvai ir toliau privalo vertinti normų nesilaikymą. Nei nuolaidžiavimas, nei autokratiniai auklėjimo metodai nemoko vaikų atsakingai elgtis ir būti savarankiškiems. Todėl ir mažiems vaikams reikia padėti suvokti, kas yra „normatyvus patikimumas" (Otto Speck). Iki trečiųjų vaiko gyvenimo metų ribos nustatinėjamos labai atsargiai. Tai ir paprasta, ir kartu sunku: paprasta, nes vaikai be galo pasitiki tėvais, sunku, nes didesnė tėvų atsakomybė: nustatydami ribas, jie turėtų nepiktnaudžiauti vaiko nepatyrimu, nereaguoti perdėtai ir per daug nesiaurinti ribų.

Jei vaikas nuolat per daug taikysis prie tėvų, labai stengsis patikti, perdėm jautriai reaguos į kritiką arba trauksis atgal – pradės elgtis taip, kaip ankstyvojoje vaikystėje, tai bus ženklas tėvams, jog vaikas nuo pat mažens buvo auklėjamas per griežtai, ribos buvo nustatomos neatsižvelgiant į vaiko jausmus.

Nustatant ribas mažiems vaikams, būtina viską rūpestingai apgalvoti. Nuoseklaus reikalavimų laikymosi negalima painioti su griežtumu, rūstumu arba bausme. Nepaisant didelio noro elgtis tinkamai, kartais tėvams išsprūsta garsus žodis, visai be reikalo sušeriama per užpakaliuką. Tokiu atveju suaugusieji turėtų rimtai atsiprašyti, susitaikyti ir pasižadėti sau, jog daugiau taip nesielgs.

Štai keletas principų, kaip jaunesniojo amžiaus vaikams nustatyti ribas:

1. Bendraudami su vaikais tėvai dažnai pasako per daug nereikalingų žodžių, nėra aiškaus kontakto. Kai vaikas atsiliepia į žodžių srautą, tėvai neretai reaguoja impulsyviai, ima šaukti, rėkti, net mušti. Kalbėdami su mažais vaikais, turime būti į juos atsigręžę, turime į juos žiūrėti ir juos liesti. Vaikai turi *jausti,* jog yra priimti. Aiškumas ir atvirumas padeda išvengti nepagrįstų bausmių.
2. Vargu ar padėsime vaikams laikytis nustatytų ribų, jei nuolat sakysime: „Tai pavojinga“, „Tai tau per sunku“, „Tu to dar nemoki!“ Jaunesniojo amžiaus vaikai suvokia tik veikdami. Ribos privalo būti apčiuopiamos, vaikas turi viską patirti pats: tik prikišęs pirštuką prie degančios žvakės, jis supras, kas yra karštis.
3. Ribos turi būti orientuotos į vaiko buvimą čia ir dabar, į jo konkrečią dabartį. Kas tiko kitiems vaikams, nebūtinai turi tikti jūsų mažyliui. Ribos, kurios reikalingos dabar, po metų ar dvejų gali trukdyti žengti toliau.
4. Neretai tėvai jaunesniojo amžiaus vaikus traktuoja kaip mažus suaugusiuosius. Jie bando ieškoti labai racionalių konfliktų sprendimų ir nepastebi, kokie naudingi magiški konfliktų sprendimai. Pastarieji dažnai atitinka animistinį vaikų tikrovės suvokimą, kai susipina tikrovė ir fantazija.

Pokalbiuose su tėvais išryškėja trys problemų sritys, kai bandantys ribas nustatyti tėvai pasijunta bejėgiai.

Svenja Kriuger, dvejų su puse metukų Maren mama, skundžiasi, kad ji neištveria ir pradeda rėkti, nes jos dukra negirdi, ką ji jai kad ir šimtą kartų kartoja: „Tuomet aš pratrūkstu. Paskui gailiuosi, bet nieko negaliu padaryti!"

Hubertas Ranke, dvejų metukų Larso tėtis, turi kitą bėdą: „Aiškinu tūkstantį kartų, o Larsas vis klausia „kodėl?" Atsargiai ir jautriai viską pradedu iš pradžių, bet po to ir vėl tas pats „kodėl?". Nebegaliu girdėti to žodžio. – Hubertas Ranke užsidengia rankomis ausis. – Kada gi jis pagaliau supras?"

Trejų metų Sveno mama Kristiane Šiler sako, kad ji ilgai kenčia, bet vėliau vis tiek pratrūksta: „Tuomet Svenas gauna per užpakalį ir daro tai, ko aš reikalauju. Kodėl negalima to pasiekti gražiuoju? Aš sau tada labai nepatinku! Kaip to išvengti?"

Akių kontaktas ir lietimas

Priemonės, kurias tėvai dažnai taiko nustatydami ribas, užgauna orumą, pažeidžia vaiko fizinę neliečiamybę arba būna tiesiog per griežtos. Vaikams būtina suvokti, jog nustatydami ribas tėvai elgiasi rimtai. Suaugusieji turėtų žinoti, kad jaunesniojo amžiaus vaikai kitaip suvokia tikrovę. Jie *dar nesupranta* kai kurių ribų būtinybės, pavyzdžiui, kodėl negalima eiti per gatvę degant raudonai šviesai arba kodėl negalima liesti karštos viryklės, bet jie *gali* tai pajusti. Tam būtina nekelianti abejonių tėvų laikysena, o tai reiškia, jog privalo sutapti kūno kalba ir ištarti nurodymai. Gavę dviprasmišką žinią, vaikai ribų nesuvokia.

Kuo daugiau tėvai stengiasi nustatyti ribas ilgomis kalbomis, tuo dažniau jų pastangos eina perniek. Kartais vaiką būtina paliesti – ne mušti! – kad jis pajustų tvirtą tėvų poziciją.

„Svenas negirdi. Jis laukia pylos", – tęsdama pokalbį sako Kristiane Šiler. Pamačiusi mano nustebusį žvilgsnį, ji pakartoja: „Svenas iš tikrųjų nori pylos!"

„Aš nežinau! Bet jei jūs teisi, tai ką šiuo savo ženklu nori jums parodyti sūnus?"

„Tai gal ne tai, kad turiu jį mušti!" – pasipiktina moteris.

Aš linkteliu. Ponia Šiler mąsto.

„Kas būna, kai jam sušeriate?"

„Fizinis kontaktas!" – spontaniškai sušunka ji.

„Ar jis siekia fizinio kontakto? Palietimo?"

Moteris sutrinka: „Bet tas kontaktas būna dažnai".

„Neabejoju, bet artumo jam reikia būtent konfliktinėje situacijoje. Vaikui reikia, kad jį paliestumėte. Tuomet jis pajus šitą „Ne!". Reikia, kad vaiką paliestumėte, o ne muštumėte."

Fizinis kontaktas, lietimas arba emocinė parama nėra panacėja. Jei tėvų ir vaikų santykiai pašliję, jei fizinį artumą vaikai priima kaip grėsmę ar bausmę, šių priemonių reikėtų atsisakyti. Vis dėlto jei santykiai šeimoje grindžiami palankiomis emocijomis, o vaikas pripratęs prie malonių fizinių kontaktų, tuomet artumas ar lietimas – ranka ant peties ar rankų paspaudimas – gali ne tik nuraminti vaiką, bet ir pabrėžti žodžiais suformuluotų ribų būtinybę.

Kai pabrėžiama ar akcentuojama, tai nereiškia, jog daromas spaudimas. Taip draugiškai išreiškiama tvirta nuostata. Tvirtai paliestas vaikas pajunta, jog tėvai kalba rimtai. Jei norima nustatyti ribas jaunesniojo amžiaus vaikams, fizinis kontaktas gali būti naudojamas labai anksti. Tuomet nereikės plekštelėti vaikui per užpakalį, nes to griebiamės tik tada, kai žodžiai nebepadeda. Artumas padeda išvengti nesusipratimų: viena vertus, daugelis tėvų ilgai

toleruoja netinkamą vaikų elgesį, šimtą kartų kartoja „neliesk!" arba „ne!", o kita vertus, nebesugeba kontroliuoti savo agresijos.

Vis dėlto aprašytas metodas gali būti visai netinkamas dviem atvejais:

1. Jei vaikas nenori, kad jį liestų, jei jis vengia fizinio artumo, jį būtina palikti ramybėje. Negalima vaiko apkabinti prieš jo valią. Jei fizinis sąlytis neįmanomas, gali padėti akių kontakto ir fizinio artumo kombinacija. Svarbu: akių kontaktas yra suaugusiojo iniciatyva. Negalima versti vaiko žiūrėti į suaugusįjį, pavyzdžiui, reikalauti: „Nagi pažvelk į mane!" Vaikas jaučia suaugusiojo žvilgsnį ir tada, kai į jį nežiūri.
2. Niekuomet nereikia siekti fizinio artumo ir liesti vaiko, kai jis labai susijaudinęs, nes kyla pavojus jį sužeisti. Tokiu atveju labai lengva peržengti ribą ir panaudoti fizinę prievartą. Sąlytis gali būti tik ankstyvoje konflikto stadijoje, o ne tada, kai situacija jau išplėtota. Po ilgai trukusio toleravimo ir atlaidumo ribas galiausiai bandoma nustatyti impulsyviu riksmu. Užuot užvertę vaiką žodžių lavina, po ko dažnai seka įniršio priepuoliai arba nieko gera nežadanti tyla, turėtume aiškiai ir be užuolankų formuluoti reikalavimus ir parodyti, jog būtina atsižvelgti vieniems į kitus: „Man nepatinka, kaip tu su manim elgiesi!", „Tu nedorai elgiesi su savo seserimi!"

Yra situacijų, kai negalima nustatinėti ribų ilgais aiškinimais, kai pakanka tik trumpo „ne!", kuris reikštų, jog tokio elgesio nepakęsite. Kai vaikas suvokia, kad palietęs degančią žvakę nudegs pirštukus, o išbėgęs į judrią gatvę gali būti partrenktas automobilio, kad žaisdamas su pilna sriubos lėkšte paskandins visą stalą, kitaip tariant, kai situacija aiški ir vaikui pažįstama iš ankstesnės patirties, tuomet dažnai pakanka vieno „ne!". Vis dėlto tame „ne!" neturi būti pykčio ir paniekos, jis neturi pažeisti tarpusavio supratimo ir

pagarbos atmosferos. Toks „ne!“ neturi virsti taisykle, tai greičiau *išimtis*. Jei pradėsime jį vartoti dažnai, jis neteks savo galios ir užkirs kelią keisti požiūrį. Vis dėlto kai kuriose situacijose šis žodis gali būti naudingas:

- kai vaikai nepakankamai suvokia tikrovę, pavyzdžiui, kai vaikas dar neturi patyrimo, nesupranta, jog gali susižeisti,
- kai peržengiamos kalbos padorumo ribos, vartojami keiksmažodžiai ir bjaurūs posakiai,
- kai vaikas elgiasi agresyviai, pavyzdžiui, kandžiojasi, gnaibosi ar spjaudosi,
- situacijose, kurios prieš tai buvo aptartos ir išsiaiškintos,
- kai vaikas labai susijaudinęs (šiuo trumpu žodžiu galime jį priversti suklusti),
- susiklosčius sudėtingoms aplinkybėms, kai dėl išorinių priežasčių neįmanoma visko čia pat išsiaiškinti (pavyzdžiui, esame svečiuose ir t. t.), toks „ne!“ bent *laikinai* padės išvengti konflikto.

„Ne!“ – tai su konkrečia situacija susijusi pedagoginė priemonė. Aš dar kartą pabrėžiu, jog ji nepakeičia destruktyvaus vaiko elgesio, nepateikia veiksmo alternatyvos, bet leidžia kuriam laikui atsikvėpti. Jei norime, kad šitas „ne!“ neatbuktų arba nepavirstų tarpusavio kova dėl valdžios, būtina vėliau – tarsi antroje problemos sprendimo fazėje – trumpai paaiškinti vaikui savo elgesį ir paprašyti, kad vaikas pamėgintų suprasti savąjį, arba pasiūlyti jam alternatyvius veiksmus.

Nepamirškite: vaikai tarp antrųjų ir trečiųjų savo gyvenimo metų labai smarkiai vystosi. Kai vaikas peržengia ribas, tai kartu reiškia, jog jis kartais jaučiasi pernelyg globojamas ir norėtų daugiau veikti savarankiškai.

Ir dar viena pastaba: vietoj „ne!“ galima vartoti su vaiku sutartą ženklą, pavyzdžiui, rankos mostą ar tam tikrą akių kontaktą. Ma-

žiems vaikams būtinas aiškumas ir tvirtumas, bet jie turi būti neatsiejami nuo draugiškumo ir patikimumo. Jiems reikia tokių tėvų, kurie suprastų vaikus ir atitinkamai elgtųsi, o ne skaitytų jiems ilgas paskaitas arba ant jų rėktų.

Yra ir dar du būdai, kurie galėtų padėti užglaistyti situaciją, bet jie negali pakeisti vaiko požiūrio ir sukurti alternatyvaus elgesio modelio. Jei juos ilgiau taikysime, vaikas tai suvoks kaip bausmę ar kaip menkinimą. Abu šie būdai efektyvūs tik tada, kai tėvų ir vaikų santykiai turi tvirtą emocinį pagrindą.

Kai vaikas per daug įsiaudrina, galima jį „pašalinti iš situacijos“, pavyzdžiui, primygtinai paprašyti išeiti iš kambario: „Aš manau, jog dabar tu turi išeiti. Pasikalbėsime vėliau!“, „Išeik iš kambario! Aš negaliu taip su tavim kalbėtis!“ Jokio vaiko neįmanoma priversti išeiti iš kambario, o juo labiau – išvesti jėga. Kai vaikui liepiama išeiti, tai nereiškia, kad jis izoliuojamas.

Niekuomet neuždarykite ir neužrakinkite vaiko kambaryje! Tuomet vaikas jaustų didelę paniką ir stiprią baimę, kad jis paliktas vienas.

Jei vaikas nesutinka išeiti, galite išeiti patys, tik privalote tai daryti be jokių grasinimų. Pavyzdžiui, sakote: „Aš dabar einu į virtuvę. Vėliau, kai nusiraminsiu, norėčiau su tavimi dar kartą aptarti situaciją“. Kai tėvai vaikui sako: „Man norisi bėgti iš namų!“ arba „Nuo tavo užsispyrimo aš ir vėl susirgsiu!“, vaiką ima kankinti kaltės jausmas ir baimė, jog jis bus paliktas vienas. Svarbu: suaugusysis išeina iš kambario, bet ne iš buto ar namo. Jis lieka netoliese ir po kurio laiko *būtinai* vėl siūlo pasikalbėti.

Kartais įtampą pašalina humoras, kuris neturi nieko bendra su cinizmu ar sarkazmu. Valtraud Ebert pasakoja apie savo patirtį su dvejų su puse metukų dukra Eliza: „Kai tik ji užsiožiuoja, krinta

ant grindų ir be perstojo rėkia „ne!", aš tuojau pat atsigulu šalia – jei tik esu gerai nusiteikusi. Dukra apstulbusi žiūri į mane, aš jai nusišypsau ir mes abi prapliumpame juoktis. Elizos įniršio priepuolis dažniausiai tuo ir baigiasi. Tiesa, ne visada, bet juk ir ji turi teisę suirzti!"

Dukters požiūriu motinos veiksmai atrodo netikėti ir paradoksalūs. Viena vertus, Eliza to nesitiki, antra vertus, motina nenatūraliai dar sustiprina destruktyvų dukters elgesį. Šis veiksmas pabrėžia suverenumą, tvirtumą ir neįprastomis priemonėmis nustato ribas. Reikia pabrėžti: motina nustato ribą, bet neparodo Elizai alternatyvaus elgesio. Tai paliekama vėlesniems pokalbiams.

Ribas reikia suvokti

Daugeliui jaunesniojo amžiaus vaikų nustatomos tam tikros ribos, suaugusieji kažką draudžia, aiškina grėsmes: „Tau dar negalima degti žvakės, tu dar per mažas!", „Tu dar negali nešioti porcelianinių indų, nes jie tau per sunkūs!" Draudimai turi tam tikro žavesio, kyla noras daryti priešingai.

Kai vaikas nuolat girdi: „Atsargiai!", „Būk atsargus!", jis praranda pasitikėjimą savimi, savo jėgomis (apie tai jau rašiau 49 p.) ir pranašystės pildosi. Jei nepasitikime vaikais, jie nepasitiki savimi, jiems pritrūksta drąsos ir atsakomybės, todėl vaikai patiria nesėkmę. Kad vaikai tobulėtų, jiems reikia patirties. Vaikams reikia ribų, kurias jie suvoktų. Pailiustruosime tai dviem skirtingomis situacijomis.

Žiemos diena mažame pietų Vokietijos miestelyje. Jau kelias dienas smarkiai šąla. Šmidtų sodo tvenkinys jau apsitraukė ledu, bet vaikščioti juo dar pavojinga.

Tėvai perspėja savo vaikus, dvejų su puse metų Tomą ir ketverių su puse Jakobą, kad jie neitų ant ledo, bet tvenkinio trauka nepaprastai stipri. Vaikai nesiklauso, kokie pavojai jiems gresia, aiškinimai, juo labiau draudimai nieko nepadeda. Berniukai pasikviečia kitus vaikus pasižiūrėti užšalusio tvenkinio. Jie atsargiai eina pačiu ledo pakraščiu. Vaikai dar nedrįsta žengti toliau, bet baltas paviršius juos traukte traukia.

Jakobas atsitiktinai išgirsta, jog ledo storis turėtų būti bent dešimties centimetrų, kad juo būtų galima vaikščioti. Jis ima tvirtinti, kad jų ledas jau net storesnis. Pavargęs nuo ilgo įtikinėjimo tėtis randa išeitį. Jis pasiima rankinį grąžtą, colinę matuoklę, vedasi vaikus prie tvenkinio ir sako: „Dabar aš išgręšiu skylę. Jei ledas bus plonesnis nei dešimt centimetrų, jūs ant jo neisite! Supratote?!"

Jakobas linkteli, o Tomas net nesiruošia to daryti. Vyresnysis niukteli broliukui: „Tomai, sakyk taip". Tomas tyliai ištaria: „Taip".

Tėtis išgręžia skylę. Po penkių centimetrų prasiveržia šaltas vanduo. Skylė praplatinama, kad vaikai pirštais pasiektų vandenį. „Nė žingsnio ant ledo!" Tėvo balsas griežtas. Jakobas linkteli, kiek padelsęs linkteli ir Tomas. Susitariama, kad vaikai nesiartins prie tvenkinio arčiau nei per metrą. Jei ir toliau išsilaikys šalti orai, tėtis pažadėjo kas antrą dieną gręžti ledą ir tikrinti jo storį. Tėvai matė, jog vaikai laikėsi susitarimo.

Po poros dienų ledas tikrai jau buvo tvirtas, ir vaikai galėjo laisvai bėgioti ant tvenkinio.

Petra Fridrich patyrė stresą, nes jos trejų metų Mareikė „pasakojo nebūtus dalykus!". Tai buvo žaidimas, kuris labai erzino motiną. Mergaitė mokėjo puikiai meluoti ir ne kartą ją apgavo. Nei argumentai, nei geri žodžiai nepadėjo. Kai motinos kantrybė pagaliau trūko, mergaitei tai tik sukėlė šypseną. Petra Fridrich kurį laiką

mąstė: „Tai dar nebuvo kova, kas nugalės. Dar ne! Aš tai jaučiau. Pamaniau, jog dukra dar nemoka vertinti savo melo pasekmių. Ji dar nesuvokia, ką daro!“

Motina paaiškino, kad jai nepatinka dukros melagystės ir pasakė jai, jog bus priversta daryti tą patį. Prieš vakarienę Petra Fridrich pasakė dukrai: „Vakarienei neturime ko valgyti. Aš nieko nenupirkau“. Mareikė suglumo, pribėgo prie šaldytuvo, atidarė jį ir pamačiusi maistą sušuko: „Čia visko yra!“

„Aš juk tau sakiau, kad meluosiu!“ Mergaitė nustebusi žiūrėjo į mamą.

Kitą rytą Mareikė ketina vilktis savo paltą, bet mama sako: „Šiandien negali vilktis savo palto. Aš jį padovanojau kitiems!“ Mergaitė bėga prie drabužinės ir pamato paltą. „Štai jis!“

Per artimiausias dienas žaidimas kartojosi. Kuo labiau motina leido dukrai pajusti, ką reiškia melas, tuo mažiau dukra melavo. Vieną vakarą, kai motina atėjo mergaitei palinkėti labos nakties, Mareikė pasakė: „Mama, nemeluok daugiau!“

„Gerai, aš daugiau nemeluosiu, bet tu taip pat sakysi tik tiesą! Sutarta?“

Mergaitė linktelėjo galva. Melas pasibaigė, bent jau kol kas.

Kad vaikai suvoktų ribas ir abstrakčius dalykus, jiems reikia vaizdumo, konkrečių pavyzdžių ir simbolių. Vis dėlto kai kurie tėvai nepaiso vaikų noro suprasti ir konkretizuoti. Priešingai: tėvai atsainiai žaidžia su vaikų fantazijomis, jų priekaištai kelia vaikams baimę ir nesaugumo jausmą.

Trejų metų Johanas vakarais nenorėjo valytis dantų. Tėvai visaip jį įkalbinėjo, kad sūnus įprastų prie šio kasdienio ritualo.

Visos jų pastangos ėjo perniek. Nesutarimai šeimoje augo diena iš dienos.

Tėvų argumentai atsimušdavo kaip žirniai į sieną, nors jie nuolat kalbėdavo apie tai, kodėl būtina valytis dantis, ir kaip įmanydami stengėsi įtikinti sūnų. Johanas visada kantriai klausėsi ir vos tik pasitaikydavo nedidelė pauzė, iš karto paklausdavo: „Kodėl?" Tuomet išraiškingai purtė galvą ir tuo aiškiai rodė, jog nesutinka. Ir vėl viskas iš pradžių... Vėl buvo aiškinama, kad ilgai nevalomi dantys bus puolami bakterijų ir virusų. Johanas ir vėl stoiškai klausydavo mokslo populiarinimo paskaitos. Kartą jis paklausė: „Kas tie žvėrys?"

„Virusai!" – pataisė jį tėvas.

„Kas jie tokie?" Johanas kurį laiką galvojo, pats ieškojo tinkamo atsakymo. Tėvui buvo aišku, kad reikia kuo greičiau rasti tinkamą įvaizdį, kuris padėtų Johanui suprasti. „Ar tai velniai?" – nedrąsiai paklausė Johanas.

Tėvas apsidžiaugė, jog tai bus sprendimas, nes velnių Johanas labai bijojo. Jį baugino jų maži ragai, kurie galėtų sukelti skausmą. Štai kodėl naktį šalia jo visada buvo meškiukas „Mimi", kuris galėjo apginti Johaną nuo pragaro pasiuntinių.

„Taip, tai velniai! – tėvo veide šmėstelėjo šėtoniška šypsena. – Jie stato namus tavo dantyse ir minta tarpdančiuose likusiu maistu!"

Johanas klausė išpūtęs akis ir pasidomėjo, kaip atrodo tie velniai ir jų namai. Galiausiai vaikas paklausė: „O koks jų mėgstamas valgis?"

„Jie ryja viską!" – atsakė tėvas ir labai vaizdžiai viską nupasakojo. Johanas staiga atsistojo ir, nepasakęs nė žodžio, išėjo iš kambario. Tėvas pagalvojo, kad vaikas tuoj puls valytis dantų, bet jis klydo! Berniukas stovėjo prie kriauklės, laikė rankoje vandens stiklinę ir įnirtingai skalavo burną. Šalia gulėjo sausas dantų šepetėlis.

„Ką gi tu čia darai?" – sutrikęs paklausė tėvas.

„Duodu velniams atsigerti! Tegu jie geria. Noriu, kad velniai gyventų mano burnoje!"

„Ką tu čia kalbi?“

Tėvas pasijuto visiškai bejėgis. Vėliau jis pasakojo: „Tai buvo bjauru. Stengiesi padaryti kaip galima geriau, o staiga viskas nueina šuniui ant uodegos!“

„Kam tau reikalingi tie prakeikti velniai?“

„Jie man padės. Jei jie gyvens mano burnoje, tuomet jie nuvys tuos piktuosius velnius, kurie nori pas mane ateiti naktį. Mano velniai bus daug stipresni, jiems būtina gerai valgyti ir daug gerti!“

Johanas rado sprendimą ir buvo tuo patenkintas, o tėveliui dar teko gerokai palūkėti – ištisus penkiolika mėnesių.

Vieną gražią dieną tėvai išvydo Johaną stovintį prie kriauklės ir valantį dantis. Jie netikėjo savo akimis, manė, jog sapnuoja, bet nepratarė nė žodžio. Per praėjusius mėnesius jiems sunkiai sekėsi prisiversti nepamokslauti ir dabar buvo baugu vėl atnaujinti dantų valymo temą.

„Aš valausi dantis!“ – nusišypsojo Johanas. Jie linktelėjo, bet nieko nepasakė.

„Ar nenorėtumėt žinoti, kodėl tai darau?“

„Norėtume!“ – neištvėrė mama. Johanas pradėjo aiškinti: „Velniai jau nebegali man padėti. Jie labai maži, palyginti su tais monstrais, kurie dabar mane lanko naktimis. Pasidėjau po pagalve vandens pistoletą. Jis man tiks labiau!“

Ir dar viena situacija. Ji taip pat rodo, kaip suaugusieji ir tėvai pasinaudoja personifikuotu vaikų mąstymu, kaip konkretūs baubai priverčia vaikus gražiai elgtis ir laikytis drausmės. Vis dėlto vaikai neretai būna dar kūrybiškesni ir nepaisydami visokių baimių moka pasinaudoti nelabai konstruktyviais suaugusiųjų argumentais.

Trejų metų Paulius nuolatos čiulpė savo nykštį. Jis buvo labai guvus, mėgo žaisti, labai daug bėgiojo ir savo plačiai atmerktomis rudomis spindinčiomis akimis atidžiai stebėjo pasaulį. Darželyje berniukas buvo auklėtojų numylėtinis, bet joms nepatiko, kad jis nuolat čiulpia nykštį. Tai ypač erzino jo auklėtoją Eriką Baier. Ji stengėsi su tuo kovoti, bet viskas veltui. Kuo labiau ji stengėsi, tuo greičiau Pauliaus nykštys atsidurdavo burnoje.

Vieną dieną jos kantrybė trūko. Auklėtoja nutarė imtis „drastiškesnių priemonių" ir pasakė Pauliui: „Jei nesiliausi čiulpęs nykščio, tavo dantys bus kreivi".

Berniukas sukluso.

„Taip, Pauliau, tavo dantys bus negražūs!" – tvirtino auklėtoja.

Paulius žaibiškai įsikišo nykštį į burną, tarsi ten būtų magnetas.

„Pauliau!" – griežtai sušuko auklėtoja. Nykštys lėtai pasuko atgal.

„Pauliau, nuo čiulpimo tavo dantys iš tikrųjų išsikraipys!" Dabar auklėtojos balsas skambėjo taip, tarsi ji pati abejotų tuo, ką sako.

„Kokio kreivumo bus dantys?" – Paulius žiūrėjo į auklėtoją savo žėrinčiomis akimis. Auklėtojai pritrūko žodžių, atrodė, tarsi ji būtų netekusi amo.

„Kokio kreivumo bus dantys?" – maloniu balsu pakartojo klausimą Paulius. Erika pliaukštelėjo delnu sau per kaktą ir nusišypsojo. Jai į galvą šovė mintis.

„Kaip aštriosios dramblio iltys!" Dešine ranka auklėtoja nupiešė ore ilgas ir kreivas iltis. Vaikas apstulbęs žvelgė į auklėtoją: „Kaip dramblio iltys?" Erika su užuojauta žiūrėjo į berniuką, tarsi jau matytų iš jo burnos kyšančias iltis: „Taip, Pauliau, kaip kreivosios dramblio iltys!"

Jos žodžiai tuojau pat padarė įspūdį. Vaikas tylėdamas pasižiūrėjo į savo nykštį ir lėtai įsikišo jį į kelnių kišenę. Jis ne-

galėjo patikėti, vis kraipė galvą ir kartojo: „Tokie kreivi kaip dramblio iltys?“

Kitą rytą Paulius priėjo prie auklėtojos ir vėl paklausė: „Ar tikrai mano dantys bus tokie kreivi kaip dramblio iltys, jei aš čiulpsiu nykštį?“ Erika linktelėjo. Vaikas sužaibavo savo didelėmis rudomis akimis ir tarė: „Sakyk, Erika, kaip drambliui nuo nykščio čiulpimo gali užaugti kreivi dantys? Jis juk neturi nykščio!“

Auklėjimas čia ir dabar

Larsui tebuvo vos treji, kai jis vienas pėsčiomis nuėjo 300 metrų nuo tėvų buto iki senelių namo. Jam teko pereiti vieną nedidelę gatvelę. Vaikas kirto gatvę per pėsčiųjų perėją. Jis sustojo, pažiūrėjo į kairę, paskui – į dešinę, ištiesė dešinę ranką ir atsargiai, bet neabejodamas perėjo gatvę.

Larso mamą, Pią Seibold, draskė prieštaravimai. Ji jautė, jog Larsas tai pajėgs ir ji gali juo pasitikėti, bet aplink buvo kaimynai, giminės ir pažįstami, kurie kaltino ją lengvabūdiškumu ir gąsdino: „Jei Larsui kas atsitiks, tu niekados nebūsi laiminga!“

„Sapnuose aš regėjau baisiausius vaizdus! Pabusdavau šlapia nuo prakaito ir įsivaizduodavau save sėdinčią kaltinamųjų suole.“ Moteris leidosi įbauginama ir uždraudė Larsui vienam eiti pas senelius ir draugus. Larsas nesuvokė mamos nustatytų ribų ir kasdien ištrūkdavo iš namų. Jam nieko neatsitiko, bet grįžusį pasitikdavo tikra audra, jis buvo baudžiamas, bet tai nesulaikė berniuko nuo kelionių.

Į situaciją įsikišo Larso tėtis Rolfas. Jis sukritikavo žmoną, kad toji per daug nuolaidi ir atlaidi ir pareiškė, jog dabar jis viską ima į savo rankas. Larsui buvo pagrasinta, kad jei jis be leidimo ir vėl vienas išeis iš namų, bus užrakintas savo kambaryje. Larsas tėčio

grasinimą praleido pro ausis. Jis jau buvo susidaręs nuomonę apie nenuoseklų tėčio auklėjimo stilių. Vis dėlto šį kartą Larsas apsiriko. Kai jis vėl vienas išsėlino iš namų ir pavėlavo vakarienės, tėvas buvo įtūžęs: „Rytoj užrakinsiu tave kambaryje. Tuomet tu negalėsi išeiti!“ Mama kitą dieną įvykdė tėvo paliepimą, bet Larsas atsidarė langą, mikliai, kaip katė, nulipo žemyn ir vėl nupėdino pas senelę. Tą patį vaikas padarė ir kitą dieną. Šeimoje tvenkėsi audros debesys. Nepadėjo jokie argumentai, vaikas tvirtino, jog jam nieko neatsitiks.

„Bet gali atsitikti!“

„Man ne!“

„Rytoj tu liksi namie!“

„Kodėl?“

„Tikiuosi, kad mane supratai!“

Kai dešimtą kartą vaikas paklausė „Kodėl?“, jis buvo išmestas iš kambario, o tėvai susiriejo.

„Aš manau, jog mes neteisūs!“ – bandė keisti toną žmona. Vyras tik dar labiau įsiuto. Žodis po žodžio ir atmosfera vis labiau kaito.

„Žinok, jei Larsas ir vėl pabėgs, aš jį pririšiu! Tuomet pažiūrėsime, kas laimės! Pažiūrėsime!“

Pia Seibold bejėgiškai mėgino atkalbėti vyrą nuo tokio sumanymo, bet nepadėjo jokie argumentai. Išaušo kitas rytas. Per pusryčius tėvas pasakė Larsui, ką jis ketina daryti: „Jei šiandien tu išeisi, rytoj pririšiu tave prie garažo! Supratai?“ Larsas abejingai linktelėjo galvą.

Po pietų berniukas ir vėl iškeliavo pas senelius, o kitą dieną buvo pririštas prie garažo. Virvė buvo šešių metrų ilgio, o ant vaiko pilvuko buvo surišti keli mazgai. Berniukas negalėjo patikėti tuo, kas įvyko, kaip įmanydamas bandė atsirišti, bet jam nesisekė. Larsas blaškėsi kaip liūtas narve, pasijuto įkalintas ir pradėjo rėkti. Jis rėkė vis garsiau, kol pagaliau atėjo tėvas. Larsas ėmė maldauti:

„Jei mane atriši, aš daugiau niekados neisiu!“ Tėvo širdis suminkštėjo ir jis atrišo. Po kurio laiko Larsas dingo iš namų. Jis ir vėl vienas išėjo pas draugą.

Tėvas nebežinojo, ko griebtis, mama puolė į neviltį. Jie nematė išeities. Tuomet mama pasakė: „Aš leidžiu jam eiti. Aš juo pasitikiu, – ir pagalvojusi pridūrė, – Jam nieko neatsitiks!“

„O jeigu?“

„Jam nieko neatsitiks!“

Per šeimų seminarą motina kartu su Larsu, kuriam dabar jau ketveri, pasakoja šią situaciją ir klausia, ar ji gali leisti vaikui vaikščioti vienam. „Aš jaučiu, kad jis tai gali! Vis dėlto mano protas sako, jog vaikas dar per mažas!“

„Aš tai galiu!“ – tvirtai sako Larsas.

Kad motina pasijustų saugiau, bandome susitarti dėl kai kurių dalykų: pasiekęs tikslą, berniukas paskambins namo.

Taip pat vaikas pasižada, jog namo grįš laiku ir visada eis įprastu keliu. Larsas sutinka su visomis sąlygomis.

Klimatas šeimoje gerėja, bet kaimynai nesiliauja gąsdinę. Jau ima atrodyti, jog jie tiesiog laukia nelaimės, bet nieko neatsitinka. Priešingai, berniukas pasidarė labai savarankiškas, daug ko išmoko. Kai per pokalbį paklausiau jo: „Larsai, juk tau negali atsitikti nieko bloga, ar ne?“, vaikas šyptelėjo ir spontaniškai linktelėjo.

„Gatvėmis aš einu kaip indėnas. Atsargiai sėlinu ir dairausi aplinkui, – Larsas įkiša ranką į kelnių kišenę ir išsitraukia lipduką su indėnu. – Tai mano draugas. Jau seniai jį turiu. Jis labai stiprus ir sako man, jog aš galiu!“

Kai šią istoriją papasakoju savo klausytojams, išgirstu prieštaringų nuomonių. Daugelis mano, kad mama pasielgė lengvabūdiškai, nes mažų vaikų tyko įvairūs pavojai. Šios šeimos konflikto sprendimo nereikia apibendrinti ir automatiškai perkelti į kitas situacijas.

Vis dėlto šis sprendimas atskleidžia vieną auklėjimo galimybių, kai orientuojamasi į visiškai individualų vaiko elgesį ir auklėjimą čia ir dabar: motinos elgesys nebuvo lengvabūdiškas, ji rėmėsi savo stebėjimais. Stebėdama savo vaiką, moteris suvokė, jog savo vaikui ji gali patikėti daugiau nei kitiems tokio amžiaus vaikams:

- Kai Larsas pastebėjo, jog jo tėvai savo auklėjimo stilių grindžia kitų žmonių nuomone, o ne jo realiomis galimybėmis, jis stojo su jais į kovą, kas stipresnis. Jis padarė juos bejėgius, žaidė su jais ir keršijo už nuolatinius suvaržymus.
- Larsas buvo tikras dėl savo veiksmų. Jis norėjo, kad jį priimtų kaip Larsą, kaip žmogų, kuris turi savo ypatingų bruožų, specifinių gabumų, kuris yra savitas ir kompetentingas.

Kai tėvai tai suvokė, ėmė juo pasitikėti, leido daugiau, nei paprastai leidžiama tokio amžiaus vaikams, liovėsi per daug iš jo reikalavę, vaiko ir tėvų santykiai grįžo į pirmykštes vėžes.

O dabar panagrinėkime kitą situaciją, kurioje iškyla kita auklėjimo čia ir dabar problema. Roswitha Heinrichs klausia: „Ar vaikas gali ateiti pas mane į lovą? Heikui dabar dveji. Jis beveik kasnakt ateina pas mane“.

„O kas čia bloga?“ – klausiu aš.

„Jei jis dabar neišmoks miegoti vienas, tai neišmoks niekados. Apie tai daug kalbama ir rašoma!“ – tvirtai sako motina, bet jos balse girdėti susirūpinimas ir įtampa.

„Ar jums kyla problemų, kad Heikas ateina naktį?“

„Ne!“ – energingai papurto galvą moteris.

„O ką dėl to sako jūsų vyras?“

„Jis vis vien miega kaip lokys.“

„Tuomet leiskite Heikui ateiti į lovą!“ – patariu aš.

„O kas bus vėliau?“ – teiraujasi Roswitha.

„Vėliau atrasite būdų. Heikas paaugs, galėsite aiškiau aptarti bėdą ir kartu su vaiku ieškoti sprendimo. Šiuo metu jis dar per

mažas. Jei naudosite prievartą, tai gali pakenkti jūsų santykiams su sūnumi!“

Iš šios situacijos galima daryti bendrą išvadą: jaunesniojo amžiaus vaikams nustatytos ribos neamžinos. Kai ribos nustatomos čia ir dabar, augant vaikui jos turi būti keičiamos. Ribos nėra koks nors nekintamas, visais laikais galiojantis dalykas. Kuo vaikas vyresnis, tuo labiau jis pasirengęs dalyvauti sprendžiant konfliktus. Kuo vaikas jaunesnis, tuo mažiau jis *gali* dalyvauti šiame procese, nes *dar* neturi atitinkamų gebėjimų. Jei vaikai nori naktį ar jos dalį praleisti tėvų lovoje ir jei jie netrukdo tėvams, vadinasi, nėra jokio reikalo jiems tai drausti. Žinoma, jei tėvai dėl to nervinasi, jei toks vaiko noras jiems trukdo, jie gali ir kitaip pasielgti.

Panašiai yra ir tuomet, kai vaikai naktimis verkia. Dažnai galima išgirsti nuomonę, jog mažiems vaikams reikia leisti paverkti.

Jei net nekalbėsime apie tai, kad vaikų verksmo neįmanoma negirdėti, tokia nuostata gali neigiamai veikti kūdikio įgimtą pasitikėjimą jį supančia aplinka ir savimi, taip pat pasirengimą imtis atsakomybės: „Kai aš bijau, mane palieka vieną! Kai man reikia, tėvai man nepadeda!“

Jei vaikas vėliau riksmu stengiasi atkreipti tėvų dėmesį, dar yra pakankamai laiko pakeisti tokį vaiko elgesį, bet tai daryti reikia visiems drauge. Sudėtingą miego problemą išsamiai nagrinėja ne vienas konsultantas (pavyzdžiui, Friedrich/Friebel, 251 p.). Jei naktimis vaikščiojantys vaikai tampa problema tėvams, galima pasinaudoti vienu iš daugelio nuo seno žinomų ir liaudyje vartojamų receptų.

1. Vaikui reikia aiškių ritualų ne tik dieną, bet ir vakarais, kai jis gulasi miegoti. Kuo ritualas bus aiškesnis, patikimesnis ir konkretesnis, tuo labiau vaikas jo laikysis. Savaime suprantama, kad ir vaikui būna blogų dienų. Tuomet jis nenori laiku gulti arba vaikšto naktimis, bet tai išimtys.

2. Kai vaikas turi gulti miegoti, jam tai reiškia, jog jis išsiskiria su tėvais, turi būti vienas, todėl jis patiria emocinę įtampą. Ją gali pašalinti po ranka esančios natūralios pagalbinės priemonės. Puikiai padeda koks nors mielas daiktas, pavyzdžiui, meškiukas ar lėlė, su kuriuo vaikas jaučiasi saugesnis ir ne toks vienišas. Labai svarbu, kad tokį žaislą vaikas gautų kuo anksčiau. Jis padeda vaikui priprasti prie jį supančios aplinkos ir naujų situacijų, išsiskyrimo ir vienatvės. Svarbu: turi būti tik *vienas* objektas, su kuriuo vaikas sieja savo jausmus. Po kurio laiko tai dažniausiai būna murzinas, nelabai skaniai kvepiantis nučiulptas žaislas, su kuriuo vaikas praleido daug naktų ir kuris jam padėjo įveikti tamsos baimę. Šis žaislas, dažnai iki pat paauglystės, suteikia drąsos ištverti konfliktines situacijas, išsiskyrimus, padeda susitvardyti.

Vienuolikos metų pramuštgalvis Kajus su mokykla vyko penkioms dienoms į kaimo stovyklą. Kai jis ryte atėjo į geležinkelio stotį, iš jo kuprinės kyšojo meškiuko galva. Tai buvo vienakis, nuplėšta ausimi ir iki blizgesio naktimis nučiulpta galva Samsonas.

„Kajau, ar tu ketini vežtis su savimi Samsoną?“ – paklausiau berniuko.

„Jūs nepatikėsite, – visai rimtai pasakė berniukas, – aš nenorėjau jo vežtis, bet jis tol zirzė, kol pasakiau – gerai, aš tave pasiimsiu!“

Tokių simbolinių daiktų tėvai gali surasti ir daugiau. Tai gali būti ir minkšta skarelė, mielas pagalvės užvalkalas ar kelias naktis vilkėti mamos marškiniai (prisiminkime istoriją „Apie tai per daug galvojama“ iš knygos „Vaikams reikia ribų“, nuo 21 p.). Kai vaikas nenoriai atsigula į savo lovą, tokie mieli daikčiukai jį gali nuraminti ir padėti užmigti.

Ir marškiniai, ir pagalvės užvalkalas turi vaikui gerai pažįstamą motinos kvapą. „Uostomąją“ skarelę nesunku pasidaryti: nosinę

arba vystyklą motina kelias dienas palaiko ant savo pilvo, kad skarelė prisigertų jos kvapo, ir duoda vaikui į ranką arba deda po pagalve.

Vaikai instinktyviai atpažįsta motiną iš kvapo. Kai mamos nėra šalia, jos kvapas suteikia artumo jausmą, vaikas jaučiasi saugus ir suvokia, jog tik laikinai išsiskiria su motina. Vis dėlto reikia pabrėžti: „naminės" priemonės ne visada padeda, nes vaiko miegas gali sutrikti dėl daugybės kitų priežasčių.

Yra tėvų, kurie po tam tikro laiko atima iš vaikų šias patikrintas priemones, nes mano, kad paaugusiam vaikui nedera jomis naudotis. Aš manau, kad toks vaiko gyvenimo skirstymas fazėmis – ypač kai kalbame apie emocinį vaikų ugdymą – yra per griežtas ir vaikui nenaudingas. Savaime suprantama, jog nesveikas vaiko prisirišimas prie tam tikro objekto gali byloti apie patiriamą dvasinę įtampą ar emocinius sutrikimus. Vis dėlto į tokią vaiko pamėgtą skarelę, pagalvėlę ar žaislą pirmiausia reikia žiūrėti kaip į normalų, vaiko vystymuisi būdingą dalyką. Ne vaikui gera linkintis suaugęs žmogus, o pats vaikas nuspręs, kada jam atsisakyti šio simbolinio daikto.

Jei iš vaikų per anksti atimsime mėgstamą žaislą, mėginsime atpratinti nuo pamėgtų simbolių, jų vietą užims kiti: vietoj skarelės atsiras saldumynai, vietoje pagalvėlės – raminamoji arbata. Kai šiurkščiai bandoma įveikti su jausmais susijusią frustraciją, ieškoma kitų įtampos įveikimo būdų, pavyzdžiui, pradedama daug valgyti ir gerti. Taigi *gali* išsivystyti priklausomybė.

Magiški sprendimai

Net ir jaunesniojo amžiaus vaikai geba spręsti problemas, tik tėvai tuos sprendimus praleidžia pro ausis, nes jie neatitinka jų racionalaus suvokimo. Iš mažųjų pateikiamų idėjų dažnai pasišaipoma, nors jos gali atnešti naudos.

Šį teiginį pailiustruosime dviem situacijomis, kurias per vieną seminarą tėvams papasakojo Meinholdų šeima.

Trejų metų Lasas kėlė tokią netvarką, kad visa šeima nuo to kentėjo. Ne tiek svarbu, kad nebuvo tvarkos vaiko kambaryje, – Lasas sugebėdavo per akimirksnį apversti visus namus. Tėvai dėl to dažnai prarasdavo savitvardą, nes suaugusiuosius baisiai nervino ir tai, jog vaikas sakė, kad tai ne jis kelia netvarką, o jį nuolat lankantis Mikis. Ponas Meinholdas piktinosi: „Tokie dalykai tikrai gali žmogų išvesti iš kantrybės!" Jam visiškai pritarė žmona.

Šiame pokalbyje Lasas nedalyvavo. Tuomet paprašiau tėvus išeiti, pasikviečiau berniuką, kad jis man pats apibūdintų susidariusią situaciją.

„Kaip tu manai, ką tavo tėtis papasakojo man apie netvarką namuose?"

Lasas nusišypsojo ir tarė: „Tai,.. tai dėl Mikio... Mikis dėl visko kaltas!"

Dabar vaikas žvelgė į mane ir laukė pritarimo.

„Tai kaip ten yra su tuo Mikiu?" – pasiteiravau aš.

„Jis ateina, žaidžia su manimi, paskui išeina, o viskas taip ir lieka gulėti. Man tenka tvarkyti, o aš nenoriu... Tėtis sako, kas sukelia netvarką, tas ir privalo tvarkyti... Mikis netvarko!"

Kad susidaryčiau aiškesnį vaizdą, paprašiau papasakoti visas smulkmenas. Tuomet pakviečiau tėvus. Man labai greitai paaiškėjo, jog Lasas savo netvarkingumą, savo „blogąsias" savybes, priskyrė Mikiui ir buvo tvirtai įsitikinęs, kad Mikis atsakingas ir už visą netvarką. Kai paklausiau tėvų, ką, jų manymu, man pasakojo berniukas, tėvas spontaniškai sušuko: „Tas nesąmones apie Mikį! Kaip visada! Aš jau nebegaliu klausytis!" Tėvo balse buvo justi pyktis.

„Bet tai visai ne nesąmonė!" – spigiu kaip Mikio balsu sušuko vaikas.

„Liaukis! – suirzusi pasakė mama. – Pakanka, kad apie tai nuolat kalbi namuose!“ Lasas nusišypsojo, nes dabar jis galėjo pademonstruoti tėvų bejėgiškumą. Tai buvo tikra kova, kas ką įveiks! „Lasai, – pradėjau aš, – tau reikėtų rimtai pasikalbėti su Mikiu. Juk tave netvarka taip pat erzina. Kaip manai, ar gali su juo pasikalbėti?“ Abu Meinholdai nusivylę žiūrėjo į mane. „O gal su juo turėtų pasikalbėti tavo tėveliai?“ Visiškai suglumę tėvai automatiškai purtė galvas.

„Jie negali! – sušuko vaikas. – Jie jo visai nesupranta!“

„O kaip tu jam pasakysi?“

„Aš jį išbarsiu! Pasakysiu jam, jog jis privalo tvarkytis, antraip nepriimsiu žaisti!“

Tėvams mūsų pokalbis buvo labai netikėtas ir dabar jie priblokšti tylėjo. Į mano klausimą, ar jie galėtų prisidėti, tėvai santūriai linktelėjo ir ištarė: „Jei tik tai padėtų!“ Kai jie ėjo iš kambario, man susidarė įspūdis, jog jie manęs gailėjosi, kad leidausi įsukamas į Laso žaidimėlius.

Po keturių savaičių tęsėme seminarą. Švytintys Meinholdai priėjo prie manęs ir pasigyrė, jog problema dėl netvarkos bute išspręsta. Dabar netvarka tik Laso kambaryje, kitur jis viską sutvarko.

„Neįtikėtina! Jis tvarko!“ – su šypsena sako ponia Meinhold, vis dar negalėdama patikėti, kad vaikas taip pasikeitė. Prieina Lasas.

„Na, Lasai, pasikalbėjai su Mikiu?“ – klausiu aš.

„Ir dar kaip! Pasakiau jam, jog jei jis nesitvarkys, negalės su manimi žaisti. Mano kambaryje, sakiau aš, gali nesitvarkyti, o šiaip privalai viską sudėlioti į vietas! Supratai!“

„Ir Mikis tave suprato?“

Lasas linkteli: „Kuo puikiausiai!“

Štai tas paprastas, magiškas, vaiko galvoseną atitinkantis sprendimas. Radau jį tik todėl, kad leidausi į Laso fantazijų pasaulį. Vaikas nesugebėjo priimti tėvų kritikos dėl netvarkos ir dėl to tarp

jų kilo karas. Kuo didesni buvo tėvų priekaištai, tuo intensyviau jis rengė savo mažuosius keršto žygius, kurie tėvus varė į neviltį. Aš supratau Laso fantazijas.

Mikis įkūnijo kitą Laso pusę. Šio amžiaus vaikams būdinga suvokti tarsi dvi savo asmenybės puses – gerąją, paties Laso, ir blogąją, Mikio. Tik nuo penktųjų gyvenimo metų vaikai pradeda suvokti asmenybės vientisumą, bet ir vėliau dar iš dalies išlieka dvipusis matymas, kuris ilgainiui išnyksta.

Lasui Mikis buvo blogoji jo pusė, magiškas įvaizdis, kurio reikšmės tėvai iš pradžių visai nesuprato.

Jei tėvai atidžiau stebėtų savo mažus vaikus, įsigilintų į jų fantazijas, tuomet jiems pavyktų su dvejų ketverių metų vaikais surasti visai netikėtų konfliktų sprendimų. Šie sprendimai būtų tinkami tik tam tikrą laiką, nes augdamas vaikas įgyja kitokių savybių, išmoksta kitaip bendrauti su žmonėmis. Tuomet reikšmės įgyja kalba ir racionalus svarstymas. Tai rodo antroji situacija.

Vera Fišer neseniai išsiskyrė su vyru. Abu jos vaikai, trejų metų Ankė ir penkerių Janinė, liko su ja. Kol vyko skyrybos, abiem mergaitėms priklausantis didžiulis minkštas meškinas Darius pasidarė labai svarbus. Mergaitės paskyrė jam vietą prie šeimyninio stalo, dėjo jam lėkštę ir valgymo įrankius. Jos laukdavo, kol meškinas baigs valgyti, nes jis, pasirodo, labai lėtai valgė. Mergaitės ilgiausiai ieškojo Dariui tinkamų drabužių ir jį aprengė. Darius buvo vedamas ir į restoraną. Vaikų prašoma, motina užsakydavo jam vietą, prieš jį buvo padedamas valgiaraštis. „Ačiū Dievui, Darius nebuvo geras valgytojas, – prisimena mama, – antraip būtų tekę jam užsakyti ir maistą, nes mergaičių elgesys buvo nuoseklus."

Darius gavo automobiliui vaikišką kėdutę, kurioje jis sėdėjo prisegtas tikru diržu. „Nebuvo lengva visa tai ištverti, – sako Vera

Fišer. – Žmonės žiūrėjo į mane kaip į beprotę, o kiti net patarė kreiptis į gydytoją.“

„Ir ką gi jūs darėte?“

„Man atrodė, kad žaidimas mergaitėms naudingas. Joms tikrai jo reikėjo. Kas dabar pasakys, ar tai buvo kaip nors susiję su skyrybomis, ar ne.“

„Kas stiprino šį jūsų jausmą?“

„Kartą, kai mergaitės viešėjo pas mano mamą, ji meškiuką paslėpė, nes ją labai nervino tas vaikų vaidinimas. Bet kai Darius dingo, kilo baisus skandalas. Mergaitės tiesiog kraustėsi iš proto. Vyresnioji net paskambino policijai ir pranešė, jog kažkas pagrobė Darių. Netrukus prie mūsų durų jau stovėjo keturi policininkai, kurie norėjo pasikalbėti su mano motina. Mama tuojau pat grąžino mergaitėms meškiną. Dabar jis buvo dar uoliau prižiūrimas.“

„Kiek laiko tai tęsėsi?“

„Maždaug metus. Kartą dukros sėdo į automobilį be Dariaus. Kai paklausiau, kur meškiukas, ar jis nenori važiuoti drauge, mergaitės atsakė, jog jis miega. Po pietų radau meškiną nerūpestingai numestą kampe. Nuo tada jis neteko savo reikšmės. Pirmiausia iš automobilio buvo išmesta vaikiška Dariaus kėdutė.“

Įtrauktas į ritualą, meškiukas suteikė vaikams saugumo ir patikimumo jausmą. Labai neįprastu būdu jis padėjo ištverti išsiskyrimo sukeltą skausmą, baimę ir netikrumą. Kai buvo rastas kitas kelias, meškutis prarado savo reikšmę.

Vaikams reikia magijos ir mitų, išgalvotų veikėjų ir labai savitų simbolių. Remdamiesi šiuo patikimu emociniu pagrindu jie išsiugdo pasitikėjimą savimi, suvokia savo vertę.

Agresija provokuoja

10 skyrius

Prievarta žaidimuose –
Smurtiniai žaidimai

Visur skundžiamasi, kad paaugliai nemoka žaisti, neturi fantazijos. Taip pat pabrėžiama, kad vaikų žaidimuose daugėja griaunamųjų jėgų elementų.

Kyla klausimas, ar žaidimų įvairovė visais laikais nerodė vaiko vidinės tikrovės, jo jausmų, pasaulio suvokimo, o kartu jo agresijos ir baimių. Negalima neigti, kad vaikų žaidimai pasikeitė, kad juose reiškiasi agresyvios fantazijos.

Išskirsiu tris sferas, kuriose galima pastebėti pasikeitimų:

- kitokios agresijos apraiškos žaidimuose – gaujose ir gatvių karuose;
- pasikeitusios vaikų fizinės išraiškos formos ir sutrikęs suvokimas;
- bandymai brutalią agresiją pašalinti iš kasdienybės pedagogine agresija.

Agresijos ritualų nelieka

Per vieną tėvų seminarą dalyviai, kurių vaikystė ir jaunystė prabėgo šeštajame dešimtmetyje, pasakojo, kaip jie elgėsi susidūrę su agresija.

Antonas Lichteris švytinčiomis akimis pasakoja: „Anksčiau mes „kiečiau“ aiškinomės reikalus. Egzistavo gaujos, vyko gatvių karai. Viena gatvė pešėsi su kita, viena mokykla kovojo prieš kitą. Susitardavome, kur ir kada susitiksime. Tėvai nieko nežinojo. Tėvas pykdavo tik tada, kai grįždavau sugurinta nosimi, o mama dejuodavo dėl suplėšyto megztinio. Savęs nesigailėjome, bet atėjo laikas

ir muštynės baigėsi. Pasidarė nebeįdomu arba įsikišo suaugusieji ir mus sudraudė".

„Kuo jūsų karai skiriasi nuo šiandieninių?"

Jis kurį laiką mąsto, paskui sako: „Aš manau, yra vienas esminis skirtumas. Kai per mūsų peštynes kuris nors pargriūdavo, jis iškrisdavo iš žaidimo. Jis nebebūdavo mušamas ar spardomas. Turėjome sutartinį ženklą, tam tikrą rankos mostą, kuris reiškė: aš daugiau nenoriu arba negaliu! Tuomet visi liaudavosi. Vargas tam, kuris pažeisdavo šį kodeksą! Man neramu, kad šiandien tokios taisyklės negalioja. Dabar pilna skustagalvių, kurie nesirinkdami gali primušti kiekvieną. Papročiai išsigimė, atsiveria vartai griaunamajai jėgai, nekaltos peštynės virto brutalia agresija".

Kiti tėvai ir motinos pritaria kalbėjusiam, pasakoja savo istorijas, kaip jie rengė šaulių šventes, gegužines ir šokius. Viena mama, kuri augo su penkiais broliais, pasakoja apie savo namų karus. Jie smarkiai pešėsi, bet buvo nuoširdūs. Kartais likdavo įbrėžimų, kraujuodavo nosis, suplyšdavo marškiniai, bet tėvai apie tai nieko nežinojo. Peštynės turėjo savo nerašytas taisykles, kurių visi laikėsi. Visi juto ribą, iki kurios buvo galima eiti. Moteris akimirką galvoja ir sako: „Man atrodo, dabar jau niekas nemoka dūkti, peštis, aiškintis santykių taip, kad niekas per daug nenukentėtų".

Ne tik subjektyvios nuomonės, bet ir moksliniai agresijos, kaip sudėtinės vaikų ir jaunimo kultūros dalies, tyrimai patvirtina: per pastaruosius keturiasdešimt metų gatvių karų tarp vaikų ir jaunuolių grupių, vadinamųjų gaujų, sumažėjo, bet per tą patį laikotarpį smurtaujant padaryta gerokai daugiau materialinių nuostolių ir sužalota žmonių.

Anksčiau tvirtos taisyklės neleisdavo konfliktuojančioms pusėms nueiti per daug toli. Ir paaugliai žinojo, kad už taisyklių nesilaikymą teks atsakyti. Tyčia nebuvo žalojama, niekas nemušė bejėgio, ant žemės gulinčio žmogaus. Tie, kurie nebenorėdavo kautis arba

tiesiog pritrūkdavo jėgų, galėdavo netrukdomi pasitraukti. Neketiname idealizuoti praeities ir sakyti, jog anksčiau viskas buvo gerai.

Nenorime teigti, jog praeityje viešpatavo harmonija, o dabar viskas blogai. Ankstesniais dešimtmečiais taip pat pasitaikydavo brutalių žmonių, ne visi laikėsi ritualų ir taisyklių, vienas žmogus be atodairos mušė kitą ir žemino jo orumą.

Šiandien mes norime išsiaiškinti, kodėl paaugliai nebesilaiko ritualų. Iš pokalbių su vaikais ir jaunimu ryškėja du požiūriai:

1. Svarbiausias tikslas – humaniški, abipuse pagarba grindžiami santykiai. Agresija laikoma baisia jėga. Viešose diskusijose beveik nekalbama apie konstruktyviąją agresijos pusę, pavyzdžiui, apie tai, jog ji gali būti produktyvi, skatinti kūrybingumą. Auklėdami vaikus neturėtume stengtis apskritai išstumti agresijos iš kasdienio gyvenimo, o tik aiškiai atskirti jos konstruktyviąją pusę nuo griaunamosios, žmogų niekinančios pusės. Norėdami įveikti destruktyviąją agresiją, privalome ugdyti tinkamą požiūrį į agresiją apskritai, mokyti tinkamai su ja elgtis.

Tam yra būtinos visiems privalomos taisyklės ir ritualai. Jei nuo pat mažens vaikams jų neįdiegsime, jie nesugebės jų priimti ir suvokti kaip realaus, praktikuojamo modelio. Jei paauglį paliksime vieną su jame glūdinčia agresija, vadinasi, atiduosime jį chaotiškam, kitų žmonių orumą trypiančiam smurtui. Daugybė destruktyvių paauglių veiksmų rodo, jog tokiu atveju dažniausiai prasiveržia aklas įniršis, nieko bendra neturintis su žmogiškumu.

2. Agresija – neatskiriama paauglystės dalis. Jei paauglys negali saugiai – pagal taisykles ir ritualus – išlieti savo agresijos, tuomet jis susižavi jos simboliais ir objektais. Jų paaugliai randa veiksmo ir koviniuose filmuose.

Per tėvų seminarus klausiau apie jų šeimose esančius agresijos ritualus, kai vaikai gali išsišėlti, pavyzdžiui, išbandyti savo jėgas peštynėse, mėtytis pagalvėmis, raičiotis ant grindų ir t. t. Tokius

ritualus turėjo tik du penktadaliai visų šeimų, nors tėvai patys pripažino, jog vaikams jie labai patinka.

Tokie aktyvūs žaidimai ypač nepatiko mamoms, kurioms atrodė, jog jie daro jų vaikus agresyvius ir vėlesniame gyvenime skatins elgtis asocialiai ir destruktyviai. Šios mamos labai apsirinka, jos mato tik vieną agresijos pusę. Iš lotynų kalbos kilęs žodis *agresija* reiškia: eiti prieš ką, imtis ko, mėginti. Tai reiškia jėgą, tam tikrą jausmą. Kad ir kaip tai neigsime ir stengsimės jos atsikratyti, agresija yra ir liks neatskiriama vaikų vystymosi dalis. Kuo daugiau tėvai mokys vaikus vengti ir bijoti agresijos, kuo daugiau draus, tuo vienišesni ir nesuprasti jausis vaikai, kuriems agresija yra jų asmenybės dalis.

Dabar, labiau nei kada nors anksčiau, auklėdami privalome atkreipti dėmesį į agresiją. Tai nereiškia, kad turime tik abejingai stebėti ir sakyti: „Leiskime vaikams išlieti savo agresiją". Reikia įdiegti agresijos ritualus ir patikrintus elgesio pavyzdžius, ugdyti pagarbą žmogui, mokytis pripažinti jo fizinę neliečiamybę. Kuo anksčiau pradėsime, tuo geriau vaikai priims tokius modelius, tuo greičiau jie taps jų gyvenimo dalimi.

Jei vaikus orientuosime tinkamai, jie rečiau vartos smurtą, atras tinkamesnių aiškinimosi būdų. Kita vertus, kuo jaunesni vaikai – maždaug ikimokyklinio amžiaus – tuo daugiau konfliktai ir nuomonių skirtumai sprendžiami *ir* fiziniais veiksmais. Tokio amžiaus vaikams nepakanka *vien* gero pavyzdžio, jų nepasiekia ir žodiniai argumentai.

Vis dėlto tai nereiškia, jog auklėdami neturime remtis priimtomis normomis ir vertybėmis. Priešingai: vaikus būtina mokyti tinkamai spręsti konfliktus, bet daryti tai ne „gerų" žodžių lavina, o perteikti savo elgesio pavyzdžiais. Kuo aukštesnė tėvų ir auklėtojų moralė, tuo aiškesnį modelį vaikai turi prieš akis, modelį, kurį vėliau, kai bus labiau subrendę, jie galės perimti.

Kai auklėdami pamirštame, jog žmogus turi kūną

Šešerių metų Christoferio bijo visi darželio vaikai. Kurį laiką jo tiesiog nematyti. Staiga jis atsistoja ir eina prie kurio nors vaiko. Iš pradžių jis tik žiūri, o paskui staiga smogia. Atrodo, jog jam visai nesvarbu, kad vaikui skauda, kad jis jį užgavo. Vaikai reaguoja įvairiai: vieni rėkia, pabėga, ieško pagalbos, o kiti smogia atgal. Vis dėlto vis daugiau vaikų jo ima šalintis. Auklėtojų pastangos lieka bevaisės. Akivaizdu, jog Christoferiui dėmesio netrūksta. Vaikas patraukia daugeliu savo teigiamų ir produktyvių veiksmų. Jis nekovoja dėl valdžios su auklėtojomis. Krinta į akis vienas dalykas: net ir išgirdęs apie galimas pasekmes, kai jam pasakoma, jog nuskriaudęs draugą jis tam tikrą laiką turės žaisti vienas prie atskiro staliuko, berniukas vis tiek muša vaikus.

Auklėtojos nebežino, ką daryti. Po puolimo Christoferis stovi „kaip šlapias pudelis ir gūžčioja pečiais", tarsi norėtų pasakyti, jog jis to nenorėjo. Jei labiau įsigilinsime, išaiškėja jo dilema, kuri būdinga ir daugeliui kitų vaikų. Kai su Christoferiu kalbuosi apie jo „išsišokimus", jis visada apgailestauja ir sako nenorėjęs suteikti kitiems skausmo.

Auklėtoja, kuri klausėsi mūsų su Christoferiu pokalbio, po tokių jo žodžių sušuko: „Nejaugi tu negali užmegzti ryšio neskaudindamas vaikų?"

Berniukas spontaniškai atsakė: „Ne!"

„Liaukis", – jau piktai sudraudė auklėtoja. Berniukas nuolankiai gūžtelėjo pečiais.

„Nereikia, – nuraminau auklėtoją. – Jis kalba nuoširdžiai." Auklėtoja sutriko ir, ko gero, pyktelėjo.

Stebėjau Christoferį visą popietę. Jis buvo labai susikaupęs, mokėjo meistrauti, gebėjo konstruktyviai bendrauti, gražiai elgėsi

su vaikais. Vaikas išsprendė ne vieną konfliktą, jo argumentai buvo logiški. Bet vaikščiojo jis kažkaip nerangiai, atrodė nevikrus, nors buvo gražiai nuaugęs. Bėgiojo išskėstomis rankomis, tarsi bijotų prarasti pusiausvyrą, nevikriai laipiojo ir sportavo. Kai liesdavo kitus vaikus, darė tai šiurkščiai. Kai žaidžiant vaikams reikėjo susiimti už rankų, Christoferis čiupo ir skausmingai suspaudė draugų pirštus. Vaikai rėkdami ištrūko iš jo gniaužtų. Berniukas – šiek tiek nusivylęs – pažvelgė pirma į vaikus, paskui į savo ranką.

Christoferis pasakojo man, jog namuose jam neleidžiama triukšmauti. Fiziniai veiksmai, pavyzdžiui, galynėjimasis, peštynės ar šėliojimas, buvo draudžiami. Iš pokalbio su tėvais paaiškėjo, kad tėvai stengėsi lavinti berniuko protą. Buvo kalbamasi daug ir intensyviai, berniukas buvo traktuojamas kaip mažas suaugusysis. Jo neišmokė pasitikėti savo kūnu, tai tėvams atrodė nereikšminga. Taigi intelektiniu požiūriu Christoferis buvo nepaprastai kompetentingas, bet gerokai atsilikęs fizinėje veikloje. Jis nemokėjo dūkti, buvo mažai patyręs fizinių jausmų. Kaip per pokalbį sakė jo motina, „berniukas retai priartėdavo prie savo fizinių galimybių ribos“.

Motina jam to neleisdavo: „Per daug gimnastikuodamas jis sukaisdavo ir greitai susirgdavo“. Vėliau Christoferio tėvas pasakė: „Kai maži vaikai ima šėlti ir gimnastikuoti, netrukus kas nors sudūžta. Reikia nuo vaikystės pratintis susivaldyti“.

Christoferis mokėjo gražiai kalbėti, mokėjo suformuluoti savo intelektinius poreikius ir išspręsti ginčą, bet jo kūnas buvo tarsi užrakintas, sukaustytas, jis buvo nuolat mokomas nerodyti savo jausmų. Christoferio istoriją galima laikyti apibendrinančia: daugelis vaikų nemoka įvertinti teigiamo ir neigiamo fizinių veiksmų poveikio. Jei vaikas pats nepatirs, jog vienoki jausmai kyla, kai esi glostomas, ir visai kitokie, kai tave stipriai papurto, jis niekuomet nemokės tinkamai panaudoti savo raumenų jėgos. Tokie vaikai

nori atitinkamo fizinio kontakto, bet *nemoka* jo užmegzti. Numatytas švelnus kumštelėjimas pavirsta skausmingu smūgiu.

Tokius trūkumus galima pašalinti:

1. Jei kasdieniame gyvenime įvesime fiziškai ugdančius ritualus. Tai žaidimai ir kitokia veikla, kuri padeda patirti, kuo skiriasi įvairūs masažai arba glostymas nuo tvirto sugriebimo. Dūkdami ir pešdamiesi, žaisdami purve ir vandenyje, užsiimdami specifine, pojūčius stimuliuojančia veikla, jie ugdo savo jausmus.
2. Jei įvesime kūną pabrėžiančius ritualus, kurių gausu dziudo, karatė arba krepšinyje. Tinka ir kitos sporto šakos, kuriose galioja tvirtos taisyklės, ir jų privalo laikytis kiekvienas, kuris nenori būti pašalintas iš žaidimo. Nedaug naudos duos mėgstamos sporto rūšys, futbolas ar rankinis, jei tėvai labiausiai vertins pergalę, o ne tai, kad vaikas gali patenkinti savo fizinius poreikius. Tokios sporto rūšys kaip dziudo paaugliams labai naudingos: vaikai ir paaugliai pajunta savo kūną, pasiekia jo galimybių ribą, susipažįsta su ritualais bei taisyklėmis, kurios reikalauja nesužeisti, nesunaikinti priešininko, o tik sąžiningai su juo varžytis.
3. Jei rasime vietą ir laiką, kada vaikai, laikydamiesi ritualo, gali tenkinti savo fizinius poreikius. Vienoje pagrindinėje mokykloje nuo šešerių iki vienuolikos metų vaikai nepaprastai šėldavo per pertraukas. Jų veiksmai buvo grėsmingi. Vaikai sužeisdavo vienas kitą, gadindavo daiktus. Smurto nepavyko išvengti net ir padidinus prižiūrinčių žmonių skaičių. Kai galiausiai mokykloje buvo griežtai uždrausta šėlti ir kelti triukšmą, destruktyvi agresija nukrypo į daiktus. Buvo gadinamas mokyklos pastatas, klasės, net ardomas į mokyklą vedantis takas. Čia vaikai netrukdomai, chaotiškai ir audringai išgyveno tai, ką uždraudė mokyklos taisyklės.

Tuo metu aš rengiau projektą „Prievarta mokykloje“, kuriame nagrinėjau profilaktines priemones mokykloje. Mokyklos vadovams ir tarybai aš pasiūliau mokyklos kieme įrengti specialią vietą, kurioje būtų galima peštis. Mokyklos taryba ir tėvai tokį mano pasiūlymą sutiko labai priešiškai. Jie būgštavo, kad bus dar daugiau prievartos, kritikavo mano pasiūlytą pavadinimą „peštynių zona“, pranašavo chaosą ir anarchiją.

O mergaitėms ir berniukams patiko, kai jie buvo paprašyti padėti įgyvendinti šią idėją.

Kai buvo įrengta „peštynių zona“, peštis kitose mokyklos teritorijos vietose buvo uždrausta. Kas juto poreikį šėlti, turėjo eiti į specialiai tam įrengtą zoną. Ten galiojo tvirtos taisyklės: į šią vietą niekas negalėjo būti atvedamas prievarta, peštynėse dalyvavo tik savanoriai. Buvo uždrausta čiupti už galvos, spardytis, kandžiotis ir spjaudytis ar kuriam nors vaikui tyčia kenkti. Be to, buvo sugalvotas „sutartinis žodis“. Jei kas nors sušukdavo šį žodį, budintieji tuojau pat nutraukdavo visus veiksmus. Kiekvienas vaikas, kuris nebenorėjo daugiau peštis, šiuo žodžiu paskelbdavo kovos pabaigą.

Sutartinis žodis leido valdyti visą kovos eigą arba paversti ją tam tikru ritualu. Kovos įkarštyje vaikai dažnai pamiršdavo visas taisykles, o šis žodis juos sustabdydavo ir primindavo, jog galioja tam tikri susitarimai.

Iš pradžių buvo kai kurių sunkumų (mokyklos taryba ir tėvai niekaip negalėjo patikėti, kad vaikai laikysis susitarimų), bet netrukus sutarti ritualai ir taisyklės įsigalėjo.

Didžiausią reikšmę ši priemonė turėjo „aršiausiems peštukams“. Per pertraukas jie įsišėldavo, tiesiog nerdavosi iš kailio. Didelis fizinis aktyvumas teigiamai atsiliepė mokymuisi.

Susikaupusi fizinė energija buvo išliejama per pertraukas, todėl per pamokas vaikai mažiau trukdė. Fiziškai atsipalaidavę mokiniai lengviau pakėlė protinę įtampą, pagerėjo jų santykiai su mokyto-

jais. Griaunamoji agresija nyko. Per pertraukas buvo ne mažiau triukšminga ir judru, bet galiojo ritualai, kurie užkirto kelią tyčiniam smurtui. Vaikai greitai prie jų priprato ir netrukus keletas vyresnių mokinių jau buvo pasirengę vietoj personalo budėti „peštynių zonoje".

Kai mokiniams buvo leista prižiūrėti procesą, jie tapo už jį atsakingi. Vaikai suvokė, jog jie privalo atsakyti už savo veiksmus. „Peštynių zona" leido vaikams pajusti, jog jie traktuojami kaip asmenybės.

Savaime suprantama, kartais ribos buvo peržengiamos, pamirštamos nustatytos taisyklės ir ritualai. Tai normalus reiškinys. Nusižengusiems kitą dieną nebuvo leidžiama eiti į „peštynių zoną". Tokios pasekmės vaikų nežemino, o tik padėjo jiems daug ką suprasti. Jei vaikas pešdamasis peržengdavo ribas, kitą dieną jis turėdavo lydėti budintįjį ir stebėti vyksmą iš šalies. Jam dar kartą buvo primenamos ir aiškinamos taisyklės.

Projektas susilaukė ir prieštaravimų. Protestavo kai kurie tėvai ir mokytojai. Dėl visų projekto įgyvendinimo metu atsiradusių nesklandumų jie kaltino „peštynių zoną", ji virto žaibolaidžiu, projekcijos ekranu, kuriame buvo matyti neišspręstos suaugusiųjų problemos, jų pačių agresija, su kuria jie savo laiku nesusidorojo. Vaikai laikė šį projektą labai konstruktyviu ir norėjo, kad jis būtų pratęstas.

Reikia pasakyti, jog „peštynių zonos" nėra patentuotas receptas, bet tai *vienas* iš visrakčių, padedančių susidoroti su griaunamąja agresija. Yra ir daugiau visrakčių, pavyzdžiui, mokyklų kiemuose įrengtos „poilsio ir atsipalaidavimo zonos", kur jau naudojamos kitokios priemonės. Agresija kelia mums iššūkį. Jį reikia priimti kūrybingai ir su fantazija.

Sėkmė šiame kelyje lydės tada, kai griaunamąją agresiją suvoksime ne kaip paprastą instinktyvų veiksmą, o kaip probleminių

auklėjimo santykių išraišką arba kaip vaikų pagalbos šauksmą, kad priimtume juos su visais jų jausmais.

Teisė žaisti karą

Šešerių metų Maltė vienas namuose. Jo tėvai išėjo į diskusijų klubą. Išeidami jie uždraudė berniukui po 19 valandos žiūrėti televizorių. Vaikas širdyje džiaugėsi, kad tėvai išeina, nes vakare turėjo būti rodomas kovinis filmas, jis tai perskaitė programoje. Berniuką sužavėjo ten įdėta nuotrauka, kurioje buvo matyti susprogdinti tankai ir numušti lėktuvai. Jis apdairiai nieko neprasitarė tėvams, nes „jie niekados nebūtų leidę. Man draudžiama net turėti pistoletą".

Vėliau ponia Baltus pasakojo: „Aš stengiuosi jį auklėti taip, kad jis nematytų smurto ir agresijos. Jokių ginklų. Jei jis ką parsineša, tuojau atimu. Savaime suprantama, dėl to kyla didelis triukšmas, bet jau geriau triukšmas dabar, negu atitinkamos pasekmės vėliau". Ponas Baltus ilgą laiką tam pritarė, bet dabar sakosi suabejojęs, ar tai teisinga. Abejonių kilo tada, kai jis pamatė savo sūnų ir jo draugą žaidžiančius vesterną. Iš lego rinkinio jie buvo pasidarę pistoletus ir granatas. Kai tėvas paklausė, ar tik jie nešaudo, Maltė ramiai atsakė: „Nesąmonė. Pats matai. Tai radijo telefono įranga".

„Manau, jog jūs žaidžiate vesterną."

Maltė tarė: „Tai šiuolaikinis kaubojus. Jis nešaudo. Jis turi nešiojamą radijo stotį".

Iš atšiauraus sūnaus elgesio tėvas pajuto gresiantį pavojų, kad vaikas užsidarys savyje. „Kas iš to, kad jis neturi ginklų, jei dėl to Maltė ims meluoti ir slapukauti. Tiesą sakant, aš nebežinau, kas teisinga." Ponia Baltus, pagrindinės mokyklos mokytoja, nenori su tuo sutikti: „Kiekvieną dieną mokyklos kieme matau tokio smurto padarinius".

Vis dėlto grįžkime prie to vakaro, kai berniukas žiūrėjo televizorių.

Tėvams išėjus, jis atsisėdo priešais televizorių ir ėmė laukti laidos. Jis gerai apsiginklavo: aplink jį buvo visas arsenalas medinių ir lego kaladėlių bei lazdelių. Tai buvo „pistoletai ir granatos". „Kai pasidarys per daug pavojinga, aš imsiu atsišaudyti." Prasidėjo filmas. Tai buvo dokumentinė juosta apie pasipriešinimą Afganistane. Prieš pat filmo pabaigą su triukšmu atsidarė kambario durys ir įpuolė ponia Baltus. Jos sūnus sėdi ant sofos, vienoje rankoje laiko iš lazdos padarytą pistoletą, kitoje – iš lego kaladėlių sumontuotą granatą. „Malte! Negaliu patikėti savo akimis!" – sušunka motina ir pribėgusi nuspaudžia televizoriaus mygtuką.

Maltė: „Aš nekenčiu tavęs! Aš nekenčiu tavęs!"

Ponia Baltus eina prie sūnaus, nori jį pačiupti, bet Maltė surinka: „Neliesk manęs, nes mesiu granatą!" Berniukas pašoka, bėga pro motiną į savo kambarį ir ten užsidaro.

Tėvai pradeda ginčytis. Tėvas kaltina motiną, kad ji buvo per griežta, o ji priekaištauja, jog tai jo neryžtingo elgesio pasekmė.

„Visiškai aišku – vaikas nebežino, ką daryti, ir renkasi paprasčiausią sprendimą".

Tėvai įkaitę ginčijasi, kai į kambarį grįžta Maltė. Jis išsitiesia prieš juos visu ūgiu ir sako: „Liaukitės ginčijęsi, aš vis tiek būsiu kareivis!" Po šių žodžių berniukas apsisuka ir vėl išeina iš kambario. Kurį laiką viešpatauja tyla, paskui ponia Baltus taria: „Matai, visas auklėjimas šuniui ant uodegos". Ji niršta ant vyro, verkia, nemiega visą naktį ir kiek apsiraminusi nutaria pasikalbėti su sūnumi. Kai po pietų ji pradeda pokalbį, berniukas mesteli: „Tu mane nervini!"

Ponia Baltus suakmenėja. Maltė įsmeigia akis į motiną ir sako: „Aš būsiu kareivis. Pamatysi". Ponios Baltus veido išraiška virsta kauke, kai sūnus priduria: „Karas – jėga!"

„Aš jaučiau tuštumą, – vėliau prisimena ponia Baltus. – Prieš mane tarsi atsivėrė žemė ir aš ėmiau kristi į prarają.“ Maltė atsistojo, priėjo, pažvelgė į motiną, paglostė ją ir ištarė: „Aš myliu tave, – ir po trumpos pauzės pridūrė, – bet aš būsiu kareivis“.

Šią situaciją šeima papasakojo per vieną seminarą. Drauge su kitais tėvais bandėme aiškintis. Daug kas juos palaikė, suprato. Kiti tėvai pasakojo apie panašias diskusijas ir būdus rasti tokius sprendimus, kurie leistų sušvelninti tėvų ir vaikų tarpusavio santykius.

Ponia Maltus vis dar negalėjo su tuo susitaikyti: „Kodėl Maltė taip elgiasi? Jis gi mato, kaip aš stengiuosi... Ir vis tiek!“ Moteris purtė galvą.

„Kaip tik todėl taip ir atsitiko, – įsiterpia viena motina Lėja Fišer. – Aš patyriau lygiai tą patį. Kuo daugiau aš draudžiau, tuo viskas ėjo blogyn. Galiausiai kova vyko jau ne dėl pistoleto, ji virto baisiu karu kas ką nugalės!“

Ponia Fišer smulkiai pasakoja apie anuometinę situaciją jos namuose, apie neviltį ir bejėgiškumą ir apie tai, kaip galiausiai išsikapstė iš krizės ir „vėl pasidarė veiksni“.

Daugybė pokalbių, per kuriuos su tėvais nagrinėjau jų vaikų polinkį į agresiją, patvirtino Maltės inscenizacijos prasmę: jis pradeda žaisti su pistoletais ir bombomis, taigi įgyvendina savo smurtines fantazijas, ignoruoja tėvų taikingumą, jų aukštą moralę, gyvenimo normas ir vertybes. Taip jis išreiškia savo norą būti savarankiškam. Vaikas nori būti toks, koks yra, o ponia Baltus tvirtai laikosi savo nuomonės, jog šaudyti negalima. Ši situacija drauge parodo motinos ir vaiko santykių pobūdį: „Jei tu būsi agresyvus, vadinasi, būsi blogas!“ Motina ir vaikas nesusikalba. Motina priekaištauja, o vaikas jaučiasi nesuprastas ir vienišas. Ponia Baltus nori sūnų įtikinti, jog ginklai nemoralus dalykas, kalba apie išorinę realybę, o berniuko polinkis į smurtą yra jo vidinės tikrovės išraiška. Savo vidinį agresyvumą jis gali išlieti žaisdamas karą. Maltė

jaučiasi atstumtas ir nesuprastas, todėl berniukas stoja į kovą su motina: „Aš nesu blogas! Bet jei tu nori, kad būčiau blogas, tai prašom!" Motina nesuvokia, jog tai kova kas ką nugalės net ir tada, kai berniukas išmuša jai iš po kojų pagrindą sakydamas: „Aš būsiu kareivis!" Savo santykius su motina jis tarsi užantspauduoja. Kuo labiau motina stengiasi primesti sūnui savo nuostatas, tuo atkakliau kovoja Maltė.

Kai ponia Fišer pasakoja, kad nors ji ir nepirko sūnui pistoletų, bet visada leido žaisti karinius žaidimus, ponas Baltus pasisuka į žmoną ir sako: „Matai! Tas tavo ypatingas pedagoginis auklėjimas!"

Kitą rytą po konflikto su Malte, ponia Baltus nuėjo į artimiausią biblioteką ir paprašė pažįstamos bibliotekininkės duoti jai vaikiškų knygų apie karo baisumus. Moteris, kaip ir anksčiau, buvo įsitikinusi, jog ji elgiasi teisingai.

„Norėjau jam parodyti, kur link veda ginklai ir šaudymas, kas yra karas. Tokiais dalykais negalima žaisti!" Ponia Baltus nuleidžia akis ir pasakoja, kaip tas knygas pamatęs vyras sukėlė baisų skandalą. Jis rėkęs, jog ji išsikrausčiusi iš proto. Labai susijaudinęs vyras pareiškė: „Dabar aš perimu atsakomybę, daugiau neleisiu tau kištis į šį reikalą".

„Mirtinai įsižeidžiau. Kasdien jį keikiau ir slapta vyliausi, kad jam nepavyks."

Ponas Baltus nuėjo pas sūnų ir jam pasakė: „Man nepatinka, kai tu šaudai". Paskui jie susitarė, jog bus šaudoma tik lauke ir tik žaidžiant su draugais. „Aš nenoriu, kad tu taikytum į mane. Man tai nepatinka. Supratai?" Maltė linktelėjo galvą.

Po kurio laiko berniukas liovėsi žavėtis ginklais, bent jau nedemonstravo jų tėvų akivaizdoje. Vėliau ponui Baltus paaiškėjo, jog vaikas šį spektaklį surengė daugiau ar mažiau sąmoningai, bet jo žmona vis dar nenorėjo tuo patikėti.

Maltė tai juto. Vieną rytą jis atsinešė pistoletus prie pusryčių stalo ir demonstratyviai pasidėjo šalia puodelio. Tai buvo nusižengimas sutartoms taisyklėms. Ponia Baltus tylėjo: „Kad tik vėl nekiltų skandalas. Nieko nesakiau, bet mano žvilgsnis nesulaikomai krypo į ginklus“.

Tuo tarpu tėvas įsmeigė akis į sūnų. „Malte!“ Vaikas nereagavo.

„Malte!“ – tėvo balsas skambėjo griežtai.

„Ką?“ – Maltė apsimetė, jog nesupranta, ko iš jo nori.

„Malte! Geltona kortelė!“

Geltona kortelė buvo sutartas ženklas, kad nusižengta taisyklėms.

„Ar gali jie čia gulėti?“ – klausia berniukas, žvilgsniu rodydamas į pistoletus?

„Ne!“

„Leisk jam“, – įsiterpė motina. Ponas Baltus meta jai nedviprasmišką žvilgsnį. Moteris nutyla.

„Malte! Juk prisimeni, ką buvome susitarę!“ Tėvo balsas ryžtingas, bet su draugiška gaidelė. Maltė atsistoja, pasiima ginklus ir po kurio laiko grįžta atgal.

„Tikiuosi, neprasidės vėl viskas iš pradžių!! – susirūpinusi sako ponia Baltus.

„Manau, kad ne!“

„Ar galiu savo pistoletą neštis prie stalo“, – klausia jis.

„Ne!“

„Kodėl ne?“ – atkakliai klausia vaikas.

Ponas Baltus pagalvoja ir sako: „Kai kaubojai ateina į restoraną, savo ginklus jie palieka prie durų“.

Jis nebuvo tikras, kad kaubojai būtent taip ir darė. Maltė susimąstęs žiūri į tėvą ir tuomet linktelėjęs sako: „Gerai, šerife!“

Pietūs praėjo be ginklų.

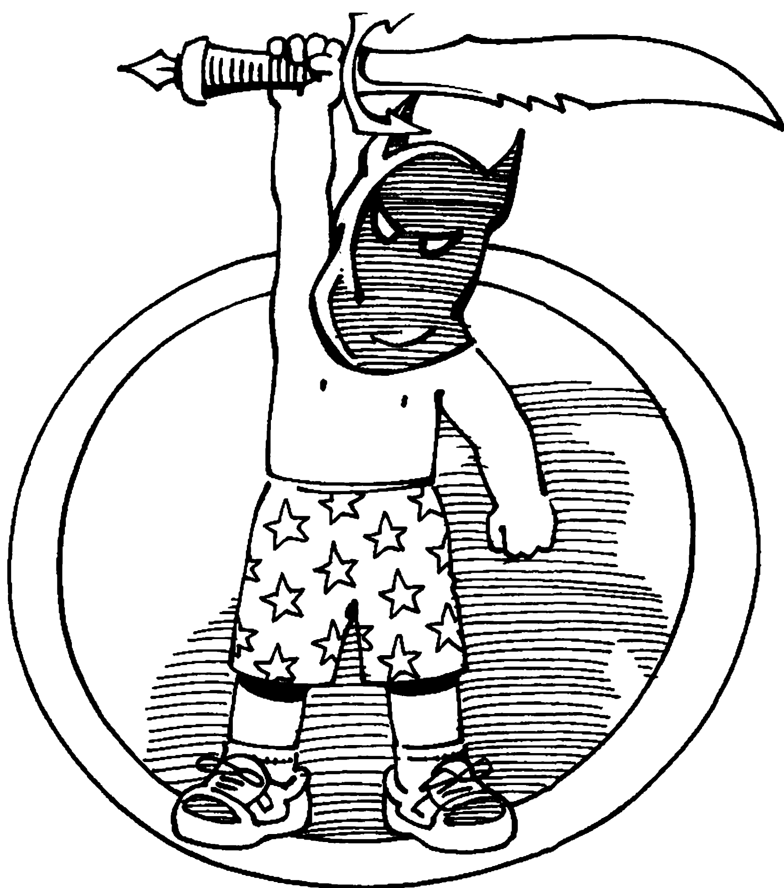
Draudimai, taip pat ir ignoravimas – jei kalbėsime apie provokacijas – reiškia bejėgiškumą. Jėgos simboliai, smurtiniai scenarijai, vaizdai ir herojai žavi vaikus, bet kartu jie siekia išsilaisvinti, būti nepriklausomi. Be autonomijos negali būti identiteto ir pasitikėjimo savimi. Vaikų agresija susijusi su vidiniu ir išoriniu judėjimu. Ta dinaminė jėga padeda suformuoti vaiko identitetą. Agresija, kaip produktyvi jėga, siekia atitrūkti nuo jau pasiektų dalykų ir padeda savyje ir kituose atrasti dar nepažintus. Agresija būtina vaiko vystymuisi, todėl auklėtojai neturi jos slopinti ir neigti, o privalo ją kontroliuoti ir nukreipti tinkama linkme. Jei agresiją neigsime, atmesime ir drausime – nepašalinsime jos iš kasdienio gyvenimo. To nepadarys ir pedagoginė agresija, kuri nori vaikus priversti elgtis taikiai.

Pedagoginė agresija – ji būdinga poniai Baltus – reikalauja, kad vaikai slopintų suaugusiesiems nepageidaujamus jausmus, kad apskritai atsisakytų bet kokių agresijos apraiškų. Pedagoginė agresija dažniausiai nepaiso vaikų vystymosi ypatumų, jų čia ir dabar patiriamų jausmų, o tik siekia sukurti prisitaikėlišką fasadą.

Psichoanalitikas Schmidbauer sako, kad tas, kuris savo kilnius tikslus kelia aukščiau vaiko tikslų, tiesiog moko vaiką naudotis hierarchija ir jėga. Vaiko vystymuisi būdingi jausmai ir norai netampa gyvenimo prasme, o priešingai, stengiamasi „šiuos vidinius jausmus užgniaužti, juos pakeisti išorinio pripažinimo lūkesčiais“ (Schmidbauer). Daugelis vaikų (pavyzdžiui, Maltė) nuo to ginasi, jie kovoja ir reikalauja, kad būtų priimami kaip visuma.

11 skyrius

Jėgos simboliai: Veiksmo filmų herojai

Jų vardai – Žmogus voras, transformeriai, vėžliukai nindzės, Himenas arba kapitonas Planeta.

Tėvai, auklėtojai ir mokytojai jų nesupranta, žiūri į juos neigiamai, o vaikai, daugiausia berniukai, jais žavisi.

Septynerių metų Benjaminas pasakoja: „Turiu jų dvidešimt. Visada puldinėju pilis. Stinkoras ir Skeletoras nori patekti į pilį, bet Himenas jų neįleidžia... Tas istorijas, kurias aš žaidžiu, reikia pirma gerai apgalvoti, o tuomet viskas vyksta savaime... Aš esu tai gerutis, tai blogiukas, bet pabaigoje aš būnu Himenas, kuris laimi ir apgina pilį".

Septynerių metų Olė: „Aš žaidžiu su Skeletoru įvairiausius žaidimus, taip pat ir su Himenu. Pasiimu sesers barbes, tuomet Himanas čiumpa savo stebuklingą kalaviją, pasidarbuoja juo ir visos barbės parkrinta. Himenas laimi, o mano sesuo pradeda rėkti".

Aštuonerių metų Olafas: „Labiausiai man patinka žaisti, kaip Himenas būna miške visai vienas. Paskui su savo laukine gauja ateina Hordakas ir nori jį nužudyti. Himenui tenka gerokai pakovoti, kol laimi".

Inscenizacija

Septynerių metų Janas Christoferis neturi Himeno figūrėlių, nes jos nepatinka mamai, bet jis žaidžia jomis pas draugus. Šešerių metų Tilmanas turi jų visą komandą ir tuo labai didžiuojasi. Figūrėles jam dovanoja senelė – berniukas ją vadina Himeno senele, – kartais jų nusiperka pats.

Tokių figūrėlių man reikėjo vienam kvalifikacijos kėlimo renginiui, todėl paprašiau, kad Tilmanas padėtų man jų nusipirkti. Jis ėjo su manimi į prekybos centrą, kad aš, anot jo, nusipirkčiau tokių figūrėlių, kurių daugumą galima rodyti mokytojams. Priėjome

figūrėlėmis nukrautą lentyną. Jis rinkosi kaip tikras specialistas, lygino kainas, patarė Hordako čia nepirkti, nes kitur jis pigesnis. Netrukus mus apspito vaikai, jie žavėjosi Tilmanu.

„Tau leidžia juos pirkti?" – paklausė vienas.

„Žinoma!"

Pirkinių vežimėlis netrukus buvo beveik pilnas. Prie kasos netikėtai sutikome berniukui pažįstamą mamą. Jie pasisveikino.

Moteris šypsojosi. Kai jos žvilgsnis užkliuvo už vežimėlio turinio, ji nusigando: „Ką tu čia turi!?"

Tilmanas šyptelėjo: „Rengiu gimtadienio vakarėlį ir man jų reikia".

Kai išėjome iš parduotuvės, vaikas ėmė juoktis iš savo pokšto ir išgąsčio, kurį jis sugebėjo išsklaidyti.

Filmų herojų figūrėlės Tilmanui labai svarbios, jis jomis daug žaidžia, bet kartu jis domisi ir kitais dalykais, judriais laisvalaikio žaidimais. Tilmano mamai figūrėlės nepatinka, ji jų jam neperka. Vis dėlto mama leidžia jomis žaisti ir sudraudžia tik tuomet, kai jis per daug įsismarkauja ir ima trukdyti. Vaikas taip pat privalo žinoti, jog kiti šių figūrėlių negali pakęsti, bet tai nereiškia, kad jie *jo* nemyli.

Tilmanui figūrėlės labai patinka, nes jis gali su jomis žaisti.

Herojų figūrėlėmis berniukas dažniausiai žaidžia vienas, inscenizuoja situacijas ir „mūšius". Jis kantriai aiškino man, kas yra kas, nes man sunkiai sekėsi atskirti bloguosius nuo gerųjų, prisiminti jų vardus ir paskirtį. Jis leido man stebėti žaidimą ir klausinėti, bet žaisti kartu neleido: „Tam tu per senas". Dažnai stebėjau žaidžiantį Tilmaną. Jis mane beveik pamiršdavo, nes greitai įsijausdavo į žaidimą.

Dėl žaidimų tokiomis figūrėlėmis yra daug nuomonių. Sakoma: „Jos žlugdo fantaziją!", „Jos žadina agresiją!", „Jos kursto nesantaiką!" Todėl čia trumpai aprašysiu vieną žaidimo situaciją.

Tilmanas kartu su Janu Christoferiu rengiasi „mūšiui dėl siaubo olos“. Pirmiausia oloje išdėstomos piktosios figūros. Ola yra kėdė. Skeletoras, Hordakas ir jo piktoji gauja laiko oloje įkalintą Himeno bendražygę Tilą. Berniukai aptaria, kaip Himenas įeis į olą ir ją išlaisvins. Orkas, stebuklingųjų galių turintis Himeno bendražygis, sugalvoja burtažodį, kurį ištarus piktadariai užmigs. Tilmanas (Orkas) kažką šnabžda į ausį Janui Christoferiui (Himenui), bet aš negirdžiu, ką jis sako. Orkas (Tilmanas) klausia: „Ar tu supratai, Himenai?“ Himenas (Janas Christoferis) atsako: „Himenas suprato“.

Tuomet Janas Christoferis čiumpa kovinį katiną, Himeno magiškąją transporto priemonę – tigro, arklio ir dinozauro hibridą – ir puola Orką. Tilmanas: „Orkai, žiūrėk, jis tapo pasipūtėliu“. Kovinis katinas įkanda Orkui. Tilmanas: „Orkai, kovinis katinas tau įkando, bet mes jam dar kartą atleisime. Ir daugiau mums neįkyrėk“.

Katinas ir toliau puldinėja. Tilmanas: „Himenai, žiūrėk, jis mane ir toliau įžeidinėja“. Paskui sako katinui: „Už tai dabar būsi užmigdytas. Katine, miegok kaip brandus baltas vynas“. Katinas užmiega, ima knarkti, sapnuoja ir staiga pašoka: „Tilai gresia pavojus“.

Tilmanas: „Orkai, jis kalba. Ar supratai, ką jis sako?“ Kovinis katinas: „Tilai gresia pavojus“. Orkas: „Katine, pabusk“. Orkas ištaria burtažodį ir katinas atsibunda.

Žaidimas trumpam nutraukiamas, vyksta pasitarimas. Tuomet Tilmanas ir Janas Christoferis, kaip Orkas ir Himenas, sėda ant katino ir joja olos link.

Vaikai pasikeičia vaidmenimis. Janas Christoferis (kaip Himenas) įsėlina į olą ir pamoja Orkui ir katinui (vaidina Tilmanas). Janas Christoferis: „Himenai, kas tau darosi?“ Apsvaigęs Himenas gulasi ant žemės. Tilmanas: „Kovini katine, Himenas užmigo“.

Janas Christoferis: „O, Dieve, ką gi mums dabar daryti?“ Tilmanas: „Taip, taip...“ Jis sumurma nesuprantamą burtažodį.

Himenas pabunda, bet tuomet ima veikti piktosios figūros. Iš pradžių gerąsias figūrėles valdo Tilmanas, o Janas Christoferis – piktąsias, paskui jie apsikeičia. Vyksta mūšis.

Į priekį išeina Orkas, ištaria burtažodį, piktadarių armija griūva ir užmiega. Tilmanas (kaip Skeletoras): „Turime bėgti“. Janas Christoferis: „Ateik, Tila. Dabar galime grįžti į pilį“. Žaidimas baigiasi.

Jėgos simbolių žavesys

Vaikai jaučia veiksmo filmų veikėjų reikšmę, jie suvokia juos tikra to žodžio prasme kaip tai, kas jiems kelia baimę. Šios figūros ne tik suteikia vaikiškiems jausmams išraišką, bet ir parodo kelius, kaip su jais elgtis. Čia nenagrinėjama pedagogų nuomonė apie prekyboje reklamuojamas fantastines figūras. Aprimo diskusijos dėl jų keliamo pavojaus, mažiau argumentų ir dėl šių figūrų auklėjamosios vertės. Abiejų pozicijų centre yra produktas, diskutuojama apie vaiką, o ne su vaiku.

Vaikus fantastinės figūros žavi dėl daugelio dalykų. Pirmiausia – su jomis smagu žaisti. Žaisdami vaikai gali regėti trokštamus vaizdus, svajoti ir įgyvendinti savo norus. Jie patiria nesaugumą, nugali baimes. Žaidimas rodo vaikų troškimus, žadina smalsumą, ugdo orientaciją ir padeda rasti sprendimus. Žaidimas išreiškia tai, kas slypi vaiko viduje: rodo jo išsivystymą, ištikusias krizes arba kasdienio gyvenimo patirtį, su kuria vaikas dar nepajėgia susidoroti. Su figūromis jis išbando tai, ko (dar) nedrįsta gyvenime arba kur (dar) nesugeba atsispirti išorinei tikrovei.

Tai, ką berniukai laiko savo žaidybinių konfliktų terpe, suaugusiems atrodo kaip smurtas. Jiems galioja klišės ir stereotipai, pavyzdžiui, stiprūs vyrai, pikti demonai. Ką suaugusieji kritikuoja, tas vaikus žavi: ar tai būtų Himenas, Skeletoras, kapitonas Ateitis, nindzės ar Šrederis. Vaikai paprastai žino, kuris iš jų geras, kuris blogas, galingas ar bejėgis, stiprus ar silpnas. Figūros suskirstytos į gerąsias ir blogąsias, jokių atspalvių, triumfuoja aiškumas.

Visai nesvarbu figūrėlių ankstesnio pasaulio erdvė ir laikas, bet visiškai išlaikoma magija ir mitai.

Herojų figūrėlės nesąmoningai, bet įtaigiai atspindi kasdienius vaikų išgyvenimus: Himenas (gerasis) ir Skeletoras (blogasis) simboliškai vaizduoja vaikų gyvenime nuolat esančią jėgos ir bejėgiškumo sąveiką.

Vaikų inscenizuojamas žaidimas turi ir simbolinių magiškų bruožų: Himenas, galingasis vaiko Aš, kovoja su blogio įsikūnijimu – Skeletoru.

Kai Tilmanas, dešinėje rankoje laikydamas Himeną, o kairėje – Skeletorą, leidžia jiems susigrumti, jis nesąmoningai ginčijasi pats su savimi. Šioje kovoje niekas nemiršta, nėra ir sužeistųjų. Kovoje laikomasi ritualų, tai Tilmano vidinės tikrovės atspindys.

Blogasis pralaimi, nes šiuo žaidimu slapta norima pasakyti: „Net jei kartais esu blogas, vis dėlto aš geras“ arba „Net jei tėvai kartais yra pikti, aš vis tiek juos myliu“. Žaidimas suteikia galimybę suvokti visas savo asmenybės puses – gerąsias ir blogąsias. Žaisdamas su figūrėlėmis vaikas pakartoja visą savo įgytą patirtį, išgyvena keršto ir atpildo jausmą, bet gali padaryti ir taip, kad niekas nebūtų sugriauta ar sunaikinta. Tilmanas pakelia nuo grindų Skeletorą ir visą piktųjų armiją ir vėl leidžia jiems kovoti su Himenu.

Agresija šiomis akimirkomis ne naikina, o padeda pasijusti savarankiškam, tvirtam ir nepriklausomam.

Kai Tilmanas aiškina man, jog negaliu žaisti dėl to, kad esu per didelis, jis nesąmoningai suvokia, jog suaugusieji gali kitaip, brandžiau, išreikšti agresiją ir autonomiškumą. Vaikams dar teks to išmokti.

Klišių reikšmė

Per šeimų seminarą vienas tėvas papriekaištavo: „Vis dėlto skirstymas tik į balta ir juoda klaidina vaikus. Manau, turiu auklėti kitaip, negu pats buvau auklėjamas. Svarbu diferencijuoti nuo pat mažens. Tik tada vaikai to išmoks. Ko neišmoko Jonelis, nebeišmoks ir Jonas". Šiai nuomonei pritarė daugelis tėvų.

Vaikai turi *laipsniškai* mokytis atsisakyti priešpriešinio mąstymo ir vertinimo, suvokti tiek savo gerąsias, tiek blogąsias puses. Tai vyksta vystymosi *proceso* metu. Jei to be atodairos reikalausime iš ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų, jiems tai bus per sunki našta, gali sutrikti jų raida.

Gero priešpriešinimas blogam, stipraus – silpnam *iš pradžių* padeda vaikui suvokti skirtumus.

Priešpriešinės figūros pasakose, knygose ir filmuose anaiptol vaikų netrikdo, nes atitinka jų pasaulio vaizdą. Iš suaugusiųjų pasisakymų matyti, kaip sunkiai jie kartais suvokia vaiko buvimą čia ir dabar, o vaikų elgesį sieja su ateitimi: „Aš nenorėčiau, kad mano vaikas užaugtų piktas". Vaikai verčiami elgtis kaip maži suaugusieji, iš jų reikalaujama diferencijuotai spręsti. Vaikai susitapatina su gerosiomis figūromis ne todėl, kad jos „geros", o kad vaikai laiko jas „geromis". Pasaulį vaikai suvokia subjektyviai. Atsakymai į kankinančius klausimus tik tada jiems bus aiškūs, jei jie neperžengs *jų žinojimo ir jausmų ribų*. Kuo didesnis vaikas, tuo mažiau jis laikosi infantiliškų problemos sprendimų; kuo vaikas jaunesnis, tuo jam

svarbesnis magiškas mąstymas; kuo labiau vaikai nepasitiki savimi, tuo jiems iš pradžių svarbesnės mitinės jėgos.

Jei nėra realių alternatyvų, padeda Himenas ir jo kompanija. Figūromis žaidžiantys vaikai to nesuvokia, bet psichoanalitikas Bruno Bettelheim teigia, jog ir „instinktyvus suvokimas yra galingas vaikų elgesį lemiantis veiksnys". Kol instinktyvios fantazijos, svajonės ir norai sudedami į žaidimą, tol tėvai gali aiškintis vaikų pateikiamus ženklus, kurie šią akimirką vaikams yra svarbūs.

Ne vien animacinių veiksmo filmų herojų figūrėlės įrodo, jog tėvai labai retai demonstruoja savo smurtines fantazijas, įniršį, pyktį, sumaištį ir baimes. Savo vaikams jie pateikia malonių fantazijų, „gražių" figūrų: „Kodėl šiuolaikiniai vaikai nemoka žaisti su savo meškučiais?" Tėvai kovoja su vaiko agresija, su jo asocialiu ir egoistišku elgesiu.

Žaidimai su figūromis, kaip jau minėjome, gali būti normalaus brendimo simbolis, o kartu jie gali parodyti ir galimus raidos sutrikimus. Tilmanas susilaukia paramos iš aplinkinio pasaulio. Kad įveiktų savo grynai asmeninius konfliktus, jam dar reikia magijos ir mito. Šalia to vaikas rado ir kitų pasaulio pažinimo būdų. Jis žino, kad tėvai, broliai ir seserys nenusigręš nuo jo todėl, kad jis turi ir neigiamų bruožų.

Dešimtmečio Andriaus patirtis su figūrėlėmis yra kitokia. Jis turi jų daugybę, nešasi į mokyklą, sustato ant stalo, surikiuoja aplink save, kad jos jį „apsaugotų". Jau maždaug dveji metai, kai filmų herojų figūrėlės pasidarė jam labai reikšmingos, pakeitė žaidimus ir kitus laisvalaikio užsiėmimus, užpildė emocinę tuštumą. Jos tapo neatskiriama jo gyvenimo dalimi. Tėvai nebežino ko griebtis, nedraudžia su jomis žaisti, nes, kaip sako jo motina, „jam tai, ko gero, padeda". Tėvai aiškina berniukui nesuprantamas jo žaidimo funkcijas, atskleidžia, ką jis „iš tikrųjų žaidžia". „Pasakėme sūnui, kas čia vyksta, ir norime žinoti, ką jis daro."

Nuo pat mažens Andrius buvo auklėjamas labai realistiškai. Nebuvo jokių išgalvotų fantastinių pasakų herojų, agresijos užuomazgos buvo tučtuojau šalinamos, visos baimės racionaliai išaiškinamos ar paverčiamos psichologiniais žaidimais. Andriaus žaidimuose su figūrėlėmis į akis krinta labai ribotas veiksmų repertuaras. Jo tėvas sako: „Su šitomis figūromis viskas aišku". Himenas arba kovoja su blogiu, arba berniukas Himenui sugalvoja įvairiausių nuotykių ir istorijų, kurios neturi nei pradžios, nei pabaigos. Andrius gyvena savo begalinių fantazijų pasaulyje.

Kai vaikas nuo pat mažens auklėjamas vien realistine dvasia, gali atsitikti taip, jog tėvai ims nesuprasti sūnaus jausmų ir jo vidinio pasaulio. Jei vaikai, pavyzdžiui, Andrius, neturi galimybės panirti į fantazijas ir svajones ir ten susidurti su visais jausmų ir instinktų protrūkiais, vėliau jie gali visam laikui pasitraukti į nerealų pasaulį. Tuomet vaikas sunkesnėmis sąlygomis kompensuoja tai, ko negavo ankstyvojoje vaikystėje. Pasitaiko, kad fantazijos laimi, nutrūksta ryšys su tikrove.

Kitaip nei suaugusieji, kurie jau nutraukė ryšius su magija ir mitais arba bent jau taip galvoja, vaikai iš magijos ir mitų tikisi pagalbos. Pavyzdžiui, žaidime su Himenu ir Skeletoru inscenizuojama gėrio ir blogio kova, kuri gali trukti ilgai ir kartotis.

Vaikai iš pradžių mokosi naudodamiesi simboliais ir ryškiais vaizdais. Baimės, troškimai ir fantazijos įgauna realią formą. Vis dėlto vėliau *turi būti* naudojamos kitos pasaulio pažinimo ir jo įvaldymo formos.

Smurtinės ir keršto fantazijos, atpildo siekimas ir baimės, kurias vaikas patiria žaisdamas figūrėlėmis, tiesiogiai neruošia vaiko vėlesniems darbams. Kas iš tokių žaidimų daro išvadą, jog ateityje kils kosminiai karai, tas ne tik viską supaprastina, bet ir nežiūri į vaikus rimtai, nesuvokia žaidimo simbolikos.

Drausti ar toleruoti

Per susitikimą su tėvais vaikų darželyje buvo diskutuojama apie animacinių filmų herojų figūrėles. Nuomonės išsiskyrė, atmosfera kaito. Balsai tų, kurie šias figūrėles toleravo, darėsi vis tylesni. Kai pradėjau kalbėti apie figūrėlių reikšmę, vienas tėvas mane garsiai pertraukė: „Taip ir maniau, kad jūs už. Tikriausiai ir čia jūs parašėte, – vyras parodė firmos katalogą, – ir nurodėte auklėjamąją figūrų vertę. Neįtikėtina! – jis pasisuko į vaikų darželio direktorę. – Kaip galite kviesti tokį gamintojų atstovą?"

Nereikia būti kovinių žaislų šalininku, kad išgirstum probleminės diskusijos intonacijas ir pradėtum kritikuoti. Man taip pat nepatinka kai kurios figūros, kai kurios žaidimų formos, ir man kyla problemų dėl perdėto technikos ir jėgos šlovinimo, bet jei kategoriškai atsisakysime figūrėlių, problemų neišspręsime.

Uždrausti galime tik vaikams, bet ne gamintojams. Drausdami ir neigdami nepašalinsime iš pasaulio smurtinių fantazijų ir noro viską naikinti. Psichoanalitikas Wolfgang Schmidbauer sako, kad griaunamąsias agresijos pasekmes galime sušvelninti tik ilgalaikėmis bendromis pastangomis.

„Vadinasi, pirkime savo vaikams kuo daugiau agresyvių herojų figūrų ir viskas bus gerai?" – sarkastiškai klausia jau minėtas tėvas. Jei šios figūrėlės padeda vaikams atrasti sprendimus ir sukelia vaikui suprantamus jausmus, reikia tik stebėtis, kodėl tėvai ir pedagogai svyruoja tarp už ir prieš. Svarbu, kaip tėvai reaguoja į žaidimų su figūrėlėmis fantazijas, ar priima savo vaikus su visais jų prasimanymais.

„Vadinasi, dabar turiu pirkti sūnui figūrėles, jei tik jis to nori?" – klausia viena mama.

„Ne, – atsakau jai. – Pati žaiskite su savo vaiku Himeną ar vėžliukus nindzes. Persirenginėkite, siautėkite, peškitės ir laikykitės

taisyklių bei ritualų, kurių pageidauja jūsų sūnus. Taip ne tik sutaupysite pinigų, bet ir parodysite vaikui, jog turite jam laiko ir mokate tinkamai reaguoti į jo agresyvias fantazijas."

„O jei jis visą laiką norės žaisti tik tokius žaidimus?" – spiriasi moteris.

„Nustatykite laiko ir vietos ribas. Suprasti vaiką, tai nereiškia paklusti visiems jo norams."

Įsiterpia vienas tėvas: „O jei mano sūnus šioms figūrėlėms ketina išleisti visus savo kišenpinigius?" Aš nusišypsau.

„Jei susitarėte su juo, kad savo pinigus jis gali naudoti kaip tinkamas, vadinasi, sūnus gali juos išleisti ir figūrėlėms!"

„Panašiai atsitiko ir mano sūnui, – priduria kita mama. – Kad nusipirktų nindzes, jis taupė maistui skirtus pinigus, bet po trijų savaičių žaislai jau gulėjo numesti kampe!"

Jei leidžiame vaikams žaisti su figūrėlėmis – būtinai nustatydami šio žaidimo ribas ir specialiai jų nepirkdami, – jei su šiomis figūrėlėmis susijusias fantazijas bandome perkelti į kitas žaidimo formas, šių žaislų žavesys pamažu ima blėsti. Mat kuo daugiau vaikai jaučiasi nesuprasti, kuo daugiau draudžiame jiems žaisti su šiais žaislais, tuo dažniau diskusijos dėl šio dalyko virsta kova kas ką nugalės, o tai nenaudinga nei tėvams, nei vaikui.

Vienas tėvas susirūpinęs klausia: „O kaip man žinoti, ar šios figūros vis dėto nėra mano vaikui žalingos?"

Labai svarbu, kad vaikus gaubtų bičiuliška šeimos atmosfera, kad jie jaustų, jog yra mylimi ir palaikomi. Janas Christoferis ir Tilmanas tą turi. Jie mėgsta šiuos žaislus, bet ryšiai su tėvais, broliais ir kitais artimaisiais jiems svarbesni. Vaikai žino, jog suaugusieji juos supranta.

Kitaip yra Andriui. Kai vaikas neturi galimybių kitaip išreikšti savo agresijos ir gali tai padaryti tik žaisdamas figūromis, kyla pa-

vojus, jog su šiais žaislais atsiras stiprus emocinis ryšys. Tuomet gali kilti daug problemų. Vaikas sunkiau suvoks save kaip asmenybę, neišsiugdys savo vertės suvokimo ir pasitikėjimo savimi jausmo.

12 skyrius

Ką daryti su vulgariais posakiais

Bandymai ir klaidos

Ketverių su puse metų Feliksas grįžta iš darželio, linksmai šypsodamasis žengia į svetainę, pažvelgia į savo mamą ir vis dar maloniai šypsodamasis išpyškina: „Labas! Sveika kekše!“ Motina nustėrsta, netenka žado. Klasikinis nokautas. Po kelių siaubingų sekundžių ji ima sūnų už rankos ir žvelgia jam į akis: „Feliksai, taip negalima sakyti!“ Feliksas sutrinka, trūkteli pečiais, nusisuka ir nueidamas taria: „Taip sakyti negalima!“ Motina negali atsipeikėti. Ji girdi, kaip sūnus laksto po namus ir be perstojo kartoja tą patį sakinį – tai garsiai, tai tyliai, tai beveik dainuodamas, ištęsdamas.

Per pietus motina sukaupia visą savo drąsą ir pradeda pokalbį: „Klausyk, Feliksai, tai negražus žodis, o tu nuolat jį kartoji“.

„Koks žodis?“

„Tas, kurį tu vis kartoji! Kur tu jį girdėjai?“

„Darželyje. Aleksas taip sako!“

Motina piktai bamba: „Rytoj būtinai paskambinsiu, – ir lyg pati sau priduria: – Stengiesi kaip įmanydama, ir še tau!“

„Kodėl kekšė toks blogas žodis?“

„Na, žinai...“ – pradeda motina.

„Kodėl?“

Motina galvoja, ieško tinkamų žodžių, o Feliksas juokiasi ir šūkauja: „Kekšė... kekšė!“ Vaikas tiesiog raitosi iš juoko ir su pasimėgavimu taria tą patį žodį.

„Feliksai! – motinos balsas jau skamba griežtai. – Tuojau pat liaukis! Girdi!“ Ji žiūri į sūnų, bet tas ramiai klausia: „Kodėl?“

„Aš jau tau sakiau: taip sakyti negalima!“

„Bet tėtė taip pat sako!..“

„Ką sako tėtė?“ – šaižiu balsu, vos atgaudama kvapą klausia motina.

„Na, visokius blogus žodžius, – vaikas akimirką pagalvoja. – Šiknaskylė! Apsišik! Ir kitus!“

Motinai šiek tiek palengvėja, bet jos viduje viskas virpa: „Nereikia... Nesakyk. Laukis!“

Bet Feliksas atkaklus, jis jaučia, jog mama išsisukinėja: „Tai kas yra kekšė?“

„Tai blogas žodis!“

„Kodėl?“

Motina nori paaiškinti, bet neranda tinkamų žodžių. Vėliau viename renginyje ji pasakoja, kad jai norėjosi vaikui pasakyti, jam paaiškinti, jog šis žodis ją žeidžia.

„Tai kodėl jam to nepasakėte?“

„Norėjau, kad jis susiprotėtų, kad suvoktų, jog šiuo žodžiu galima įžeisti ir todėl taip ilgai aiškinau. Situacija buvo nepaprastai sudėtinga. Feliksas jautė, kad aš pasimetusi.“

„O kas gi buvo toliau?“ – teiraujuosi aš.

„Vėliau jis priėjo prie manęs ir pasakė: „Na gerai jau, mama. Kekšė sakyti negalima“. Po šių žodžių jis išėjo iš kambario tyliai kartodamas sau tą patį sakinį, o aš likau visiškai sutrikusi.“

Vulgarūs posakiai ir žodžiai vaikus žavi, jais jie patikrina ribas, normų ir vertybių galiojimą. Vulgarūs posakiai ir keiksmažodžiai neretai rodo amoralias ir anarchistines vaikų fantazijas, o tai vaikų vystymesi yra normalus dalykas. Pasakymais, žodžių skambesiu, didesni ar mažesni vaikai išreiškia save, suteikia formą savo vidiniams vaizdams ir bandymams atrasti save. Vulgarių posakių, keiksmažodžių ir žargono reikšmė vaikams atsiskleidžia

tada, kai jie juos pavartoja įvairiose situacijose ir patiria aplinkos reakciją.

Maži vaikai visur girdi sąmojus, žodžių žaismą, įprastą kalbą ir nešvankius žodžius, patiria verbalinę agresiją. Šios patirties vaikai įgyja ir darželyje, nes ten praleidžia daug laiko. Čia jie sužino tam tikrus žodžius ir pasakymus, stebi, kokį jie turi poveikį, bet ne visada žino, ką iš tikrųjų šie žodžiai reiškia, nes juos dažniausiai paskleidžia vyresni vaikai.

Suvokiame pačiupinėję – šis principas galioja ir tada, kai reikia patikrinti kalbos reikšmę, kiek įmanoma konkrečiau suvokti jos turinį. Jaunesni vaikai perima – ne mėgdžioja! – nugirstus žodžius, atsineša juos į savo įprastą, dažniausiai šeimos aplinką ir stebi, kaip tie žodžiai veikia aplinkinius. Kuo stipresnė suaugusiųjų reakcija, tuo aiškiau vaikai suvokia, jog pataikė į dešimtuką. Ir kiekvienas vaikas stengsis šį „stiprų" žodį kartoti. Kai tėvai jau bus išbandyti ir puolę į neviltį, ant slenksčio pasirodžiusią senelę vaikas pasveikins švelniu „Labas, mano miela šiknaskyle!" Jei senelei taip pat atvips žandikaulis, vaikas mėgausis toliau, kol galiausiai jam bus nustatytos suprantamos ribos.

Grįžkime prie skyriaus pradžioje aprašytos istorijos. Felikso mama neatsižvelgė į keletą aspektų, kurie būtų jai padėję tinkamiau reaguoti į sūnaus keiksmažodžius:

- Pirmą ar antrą kartą išgirdę vulgarų posakį, suaugusieji turėtų apsimesti, jog nieko negirdėjo. Tokiu atveju vaikas imtų manyti, kad tai, kas kitoje vietoje turėjo poveikį, jo tėvams ar jo namuose jokio įspūdžio nepalieka. Nereikėtų vaiko klausti, kur jis tokį žodį ar posakį girdėjo. Taip paklausti vaikai tuojau ima išsisukinėti ir versti kaltę kitiems.
- Jei po to, kai tėvai apsimeta keiksmažodžio negirdėję, vaikas jį nuolat kartoja, reikia pradėti *veikti*. Jei ir toliau praleisime pro ausis vaiko vartojamus bjaurius žodžius, jie net darysis dažnes-

ni, taigi susilauksime priešingo efekto. Vaikas gali nusižengti taisyklėms tik tol, kol tariamai abejingi suaugusieji galiausiai reaguoja ir nustato ribas.

- Labai svarbu ir tai, kaip šias ribas nustatysime. Feliksas pateikia motinai „vyriškų" argumentų, o ji leidžia sūnui pasinaudoti savo patirtimi ir stebėjimais: „Taip daro ir tėtis!" Būtų buvę daug geriau ir Feliksui suprantamiau, jei mama būtų pasakiusi: „Aš nenoriu to girdėti!" arba „Aš nesu kekšė!" Jei vaikas vis dėlto būtų paklausęs „kodėl?", nereikėtų pradėti ilgai aiškinti. Vaikui reikia trumpų ir aiškių atsakymų, kurie *tiksliai parodytų* suaugusiojo poziciją. Felikso mama jaučiasi įžeista, vadinasi, ji turi išreikšti savo jausmus be didelių išvedžiojimų. Pakaktų pasakyti: „Feliksai, aš jaučiuosi įžeista!" arba: „Žodis „kekšė" mane žeidžia! Man šis žodis nepatinka!" Tik vaikas turi *jausti,* kad mama sako tiesą.

Felikso motina klausia: „O jei ir tada sūnus atkakliai klaus „kodėl?"

„Tvirtai ir draugiškai atsakykite jam du tris kartus, bet ne daugiau."

Painių aiškinimų vaikai nepajėgia suprasti. Aiškinimai paprastai negrindžiami vaikų patirtimi ir suvokimais, o parodo suaugusiųjų netikrumą, išreiškia jų poreikius: „Aš negaliu ištarti šio baisaus žodžio" „Noriu būti gera mama! Geros mamos privalo paaiškinti!"

- Labai svarbus ir dar vienas dalykas: dėl savo tariamų negražių žodžių Feliksas neturi būti kritikuojamas kaip asmenybė: „Tu esi blogas, nes negražiai kalbi!", „Tu įžūlus, nes naudoji bjaurius žodžius!" Feliksas privalo pajusti, jog jis gali išbandyti visas savo asmenybės puses, net ir peržengiančias ribas. Tik tuomet jis pajėgs suvokti ribų peržengimo pasekmes.

Žaidimas su išimtimis

Dar viena galimybė tinkamai reaguoti į keiksmažodžius, paaiškinti juos vaikams ir kartu juos apriboti – aiškiai apibrėžtų, ritualais pagrįstų išimčių įvedimas.

Vienoje darželio grupėje vaikai užsidegę žaidė vieną žaidimą, kuris auklėtojas varė į neviltį. Vyresnieji, maždaug šešerių metų vaikai, kurie kitais metais jau turės eiti į mokyklą, ėmė svaidytis bjauriais žodžiais. Grupės vadovė Gerda Albert pasakojo: „Agresyvių žodžių srautas buvo nukreiptas ne į darželio darbuotojas, o į vaikus, ypač – į mažesnius". Darželio darbuotoja ponia Leber pastebėjo, jog mažesnieji sparčiai mokėsi iš vyresniųjų, sugebėjo atsikirsti. Tiesa, jų vartojami žodžiai nebuvo tokie bjaurūs, bet vis dėlto tai buvo keiksmažodžiai. Moteris pasakoja: „Buvo tikras beprotnamis. Aš netekau jėgų. Jokie draudimai nepadėjo. Kuo daugiau draudėme, tuo daugiau šlykščių žodžių liejosi už mūsų nugarų.

Aš žinau, draudžiamas vaisius – saldus. Įsivaizduokite, visų auklėtojų akivaizdoje staiga vienas vaikas sako: „Tu šiknaskylė". Jis neištaria to garsiai, netgi nesušnibžda, juda tik jo lūpos, iš pradžių burna plačiai prasižioja, paskui lūpos susičiaupia. Kitas tučtuojau jam atsikerta, taip pat negirdimai ištaria „Mižnius". Apimta nevilties liepiu nusiraminti, bet vaikai žvelgia nekaltomis akutėmis ir tvirtina, jog jie nieko nesakę. Tai tiesa, jie neištarė garsiai, jie tik pažaidė su manimi, pasijuokė iš mano bejėgiškumo".

Vaikai jaučia, kad auklėtojos smerkia juos dėl bjaurių žodžių, jie laiko suaugusiųjų reakciją neteisinga, todėl stoja į kovą, kas ką nugalės. Gerdai Albert pasiūliau sudėtingą situaciją sušvelninti ritualu: „Pažaiskite su bjauriais žodžiais. Nustatykite laiką ir vietą, kur vaikai gali sakyti, ką nori. Kitu laiku vartoti šiuos žodžius drauskite".

„Ar tokiu atveju dar nesustiprės jų agresija? Ar nepradės tuos žodžius vartoti ir tie vaikai, kurie dabar tyli?“ – su baime klausia auklėtoja.

„Tuomet susitarkite, jog žaidime dalyvauja tik savanoriai!“

„O jei kai kurie vaikai ir po žaidimo negražiai kalbės?“ – teiraujasi auklėtoja.

„Galimas daiktas, kad tokie vaikai jus tiesiog provokuoja, stoja su jumis į kovą. Tokiems vaikams svarbūs ne tiek vulgarūs žodžiai, kiek santykiai, kuriuos jie sukuria vartodami keiksmažodžius. Čia reikėtų klausti kitaip: Kodėl vaikas bjauriai elgiasi. Gal aš kai ką praleidau? Kokiais teigiamais veiksmais vaikas galėtų atkreipti mano dėmesį?“

Gerda Albert pasikalba su vaikais, pasiūlo jiems „blogų žodžių laiko“ idėją ir perspėja, jog kitu laiku vartoti šiuos žodžius bus draudžiama, ypač – pietų ir jų bendro pasikalbėjimo metu. Taip sakydama ji įdėmiai pažvelgia iš eilės į kiekvieną vaiką. Auklėtojų nuostabai, visi vaikai sutinka. Susitariama dėl laiko ir vietos: be penkiolikos dešimtą ryte, penkiolika minučių, kampas, kurį vaikai pavadina „kiaulide“. Prieš pradėdama ritualą, auklėtoja pastato rausvą plastikinę kiaulę ir duoda ženklą pradėti.

Žaidimas prasideda. Auklėtoja pasakoja: „Pasirodo, jie žino daug mažiau bjaurių žodžių, nei aš įsivaizdavau. Na gerai, jie pasakė „šiknaskylė“, „šūdas“, „šiknius“, „kvaila karvė“, bet vėliau pasigirdo „mėšlas“, „apkakotas užpakalis“, „kakutis“, „tarakonas“, „žąsinas“, „ožys“ ir kt. Netrukus baigėsi nustatytas laikas. Vaikams žaidimas patiko. Jie juokėsi, šūkalojo, džiūgavo. Per tas penkiolika minučių, dar net anksčiau, jie išsikvėpė ir pasijuto tikrai pavargę“.

Nesutarimai dėl keiksmažodžių baigėsi, pasitaikydavo tik retų išimčių, bet tuomet pakakdavo pasakyti, jog netrukus bus galima išsikalbėti „kiaulidėje“, ir keikūnas nutildavo. Šis ritualas leido vaikams „nuleisti garą“, išsilieti.

Tardami nepadorius žodžius ir tokiu būdu peržengdami ribas, vaikai bando pažeisti egzistuojančias normas ir vertybes. Ribų peržengimas vaikams atrodo kaip žaidimas, kaip smagus žingsnis, o suaugusiesiems jis kelia stresą. Kai į žaidimą įvedamos išimtys, konflikto nebelieka:

- Vaikui signalizuojama, kad suaugusieji supranta ribas peržengiančius veiksmus ir tas vaiko asmenybės puses, kurios kelia problemų: „Tu esi geras, net jei taip kalbi". Tos problemos susijusios su kritikuotina reikalo esme, su vulgariais posakiais, o ne su vaiko asmenybe apskritai. Taigi užsimezga tokie auklėtojų ir auklėjamųjų tarpusavio santykiai, kurie išlaiko išbandymus.
- Tai, kad suaugusieji supranta, dar nereiškia, kad jie pritaria šiems dalykams. Vaikai privalo tai žinoti ir ištverti.

Įvesdami žaidybines išimtis, parodome vaikams ribas ir suaugusiesiems svarbias normas. Tokios ribos perteikia vertybes, todėl suaugusieji turi reikalauti jų laikytis. Galima suprasti, kodėl augantys vaikai vartoja vulgarius žodžius, bet negalima jiems pritarti. Kai supratimas painiojamas su pritarimu, vadinasi, nesuvokiama, jog laisvė be gyvybingų ritualų gali supančioti arba atvesti į chaosą.

- Išimtys – tai bandymas rasti išeitį. Jos rodo, kad savitarpio pagarba ir dėmesys vienas kitam įmanomi tik tada, kai stengiasi abi pusės. Išimtys padeda atsižvelgti į visų auklėjimo procese dalyvaujančiųjų norus ir poreikius.
- Tas, kas sugeba pasinaudoti išimtimis, gali žaismingai išvengti ribų peržengimo. Reikia prisiminti, kad būtina imtis vis kitokių veiksmų. Einant šiuo keliu kiekvienas žingsnis yra naujas tikslas, nauja riba. Išimtys nėra panacėja. Žinoma, išspręsta problema ir vėl gali iškilti, nors ir kitu pavidalu, bet „žaidimas su išimtimis" – tai tarsi visraktis, kurį galime panaudoti ir kitoje situacijoje.

Kalba kaip teroro priemonė

Vulgarūs posakiai, kai žodžiais pažeminamas kitas žmogus, daugeliu atvejų gali labai pažeisti tėvų ir vaikų santykius. Jei šie įžeidimai ignoruojami, jei apsimetama, jog nėra jokios kovos kas ką nugalės, visi dalyviai pasijunta bejėgiai, tarpsta neapykanta, didėja troškimas griauti.

Tėvų susirinkime viena mama sako: „Mano dukra negera". Ninai dešimt metų, ji baigia ketvirtą klasę. Tėvas tęsia: „Ji buvo labai laukiamas vaikas. Mes viską darome jos labui, kaip įmanydami stengiamės jai padėti". – „Tai kodėl gi jūsų dukra bloga?" – klausiu aš. Motina skundžiasi: „Kasdien darosi vis sunkiau. Ji išdarinėja su mumis ką tik nori". Vyras priduria: „Vakar ji man smogė... Tiesiog šiaip sau. Sudavė per veidą. Štai, žiūrėkite", – jis rodo mėlynę prie kaklo. Motina paaiškina: „Todėl, kad jis nenorėjo su ja žaisti. Tiesiog pliaukštelėjo per veidą". Tėvas rankos mostu parodo, kaip jam buvo suduota. „Ką tokiu atveju darote jūs?" – „Raminame ją, kalbame su ja... ir panašiai..." – atsako tėvas. Aš darau išvadą: „Nina negerbia jūsų, drabsto jus purvu". „Ir dar kaip drabsto", – spontaniškai pritaria tėvas.

Tuomet motina ima pasakoti, jog tai prasidėjo prieš kelerius metus, kai dukra ėmė sakyti: „Eik čia, tu subinės skyle" arba: „Duok pagaliau valgyti, sena karve".

„Kaip jūs reagavote?"

„Aš nepykau, apsimečiau, kad negirdėjau. Maniau, tai laikina, vėliau praeis. Galvojau, kad dukra šiuo gyvenimo laikotarpiu turi teisę duoti valią savo jausmams. Man tai nebuvo leidžiama. Tiesiog pagalvojau, kad dabar tokie vaikai".

Kai kurie tėvai, auklėtojai ir mokytojai reiškia didelį rūpestį ir baimę, dėl, jų manymu, vis dažnėjančio smurtavimo žodžiais

ir veiksmais. Stokojama tarpusavio pagarbos. Aprašytoji situacija atskleidžia kitus elgesio aspektus, kai ribos peržengiamos žodžiais:

- Kartais ribos peržengiamos tam, kad būtų išsiaiškinti auklėtojų ir auklėjamųjų santykiai. Savo bandymais ir klaidomis vaikai stengiasi nustatyti, kiek toli jie gali eiti, kada bus pasiekta gerų tarpusavio santykių riba.
- Kai verbalinė agresija paliečia tarpusavio santykius, būtina tučtuojau veikti. Jei negirdomis nuleisime įžeidinėjimus, jų tik daugės. Istorijoje apie Feliksą vulgarų posakį buvo galima ignoruoti, jo „negirdėti", žaismingai reaguoti į ribų peržengimą. Tai buvo *viena* iš auklėjimo priemonių. Kai tėvai girdi jų orumą žeminančius įžeidinėjimus ir apsimeta, jog nieko neatsitiko, tai gali būti suprasta kaip abejingumas, kaip iššūkis tęsti piktą žaidimą.
- Moksliniai tyrimai rodo, kad žmogus gali sužeisti, sužlugdyti ar užmušti kitą žmogų tada, kai *prieš tai* auka pažeminama.

Jei auklėtojai leisis žeminami, jie nesąmoningai paskatins vaikus dar labiau smurtauti. Jei leis vaikams nevaržomai lieti savo griaunamąjį įniršį – žodžiais ar veiksmais – patys to nenorėdami, prisidės prie nepagarbos savo pačių asmeniui.

Netikėti sprendimai

Vis dėlto aprašytieji metodai ne visada padeda. Kartais situacijos, aplinkybės bei tėvų ir vaikų santykiai būna per daug sudėtingi, kad būtų galima nustatyti aiškias ribas.

Kartais tenka remtis intuicija, griebtis netikėtos idėjos, kuri leistų kreiptis į vaiką kaip į asmenybę, ir vis dėlto nustatyti jam aiškias, apčiuopiamas ribas. Vaikai nebūtinai turi suprasti visas šių

ribų detales. Suaugusiojo laikysena, mimika, gestai, balso tembras ir žodžiai leidžia vaikui suvokti, kokią ribą jis peržengė.

Pradinės mokyklos mokytoja Svenja Hartung jau kuris laikas vargsta su savo trečiokais. Klasėje nuolat skamba keiksmažodžiai, vaikai vienas kitą įžeidinėja ir šmeižia. Pokalbiai su vaikais neduoda apčiuopiamo rezultato. Bjaurių žodžių srautai kuriam laikui nutrūksta, bet paskui vėl viskas iš naujo. Svenja Hartung ryžtasi organizuoti „purvinų žodžių" žaidimą, kuriame po pamokų dalyvauja visi, kas nori. Ateina daug berniukų ir tik kelios mergaitės. Atrodė, jog vaikai išsikvėpė ir mokytoja manė radusi su vaikais bendrą kalbą.

Tik Michaelis, kuriam netrukus turėjo sukakti dešimt metų, pakreipė situaciją mokytojai visiškai netikėta linkme.

Kai mokytoja vieną dieną tuojau po „purvinų žodžių" žaidimo įėjo į klasę, išgirdo tylų Michaelio balsą: „Šliundra!" Ne, tai neįmanoma, pagalvojo mokytoja. Tas mažas, mielas Michaelis, tas gudragalvis, kuris per žaidimą atrasdavo juokingiausių žodžių, ne, negali būti, kad jis pasakė tokį žodį!

Per kitas dienas mokytojos nuomonė lyg ir pasitvirtino. Michaelis žvelgė susidomėjęs, kai ji įeidavo į klasę, bet buvo ramus, atidus ir drausmingas.

Praėjo kelios dienos. Pirmadienį, kai mokytoja atsipalaidavusi ir gerai nusiteikusi įžengė į klasę, ji susidūrė su priekyje sėdinčio Michaelio žvilgsniu. Berniukas visai aiškiai ištarė: „Labas rytas, šliundra!" Klasė apstulbo. Mokytojai strėlė pataikė tiesiai į širdį.

Ji ignoravo tą baisų žodį, kurio gyvenime nebūtų galėjusi ištarti. Kai kitomis dienomis Michaelis ir toliau taip pat „sveikinosi", mokytoja paprašė, kad vaikas pasiliktų po pamokų pasikalbėti. Bendradarbiauti Michaelis nepanoro. Jis paaiškino: „Man staiga kažkas užeina. Aš nieko negaliu padaryti".

Svenja Hartung labai stengėsi su juo išsiaiškinti, bandė rasti abiem priimtiną sprendimą. Viskas veltui! Michaelis atmetė visus pasiūlymus, net neketino ieškoti tinkamo sprendimo. „Įdomiausia, – pasakojo mokytoja, – kad kai aš šį atvejį papasakojau profesinio tobulinimosi kursuose, referentas pasakė, jog čia padėti gali tik gera lazda. Jei visai nepadeda pedagoginės priemonės, tenka griebtis devynioliktojo amžiaus auklėjimo metodų."

„Tai ką gi man daryti?" – apimta nevilties klausė manęs mokytoja.

„O ką norėtumėt daryti?"

„O, aš norėčiau jam kai ką pasakyti", – taria įniršusi mokytoja.

„Tai kas gi jums trukdo?"

„Aš negaliu to pasakyti!"

Klausiamai žiūriu į ją. Mokytoja juokiasi: „Aš užaugau katalikų šeimoje. Vargas tam, kas pasakydavo bjaurų žodį, apie posakius, liečiančius seksą, nebuvo ir kalbos. Mes turėjome stovėti kampe mažiausiai valandą ir ten gėdytis dėl savo poelgio. Aš negaliu ištarti tokio žodžio. Jokiu būdu", – purto galvą mokytoja.

Michaelis elgėsi vis agresyviau. Jis stovėdavo klasės tarpduryje ir laukdavo mokytojos. Kai tik ją išvysdavo, koridoriumi nuskambėdavo jo išrėktas „Šliundra!". Mokykla, kurioje dirbo Svenja Hartung, buvo sena, koridoriai ilgi, o nuo akmeninių sienų grėsmingai atsimušdavo aidas.

„Tas žodis man skambėjo ausyse. Tai buvo siaubinga!"

„Michaelis tiesiog laikė mane savo gniaužtuose. Aš buvau jo marionetė. Aš žinojau, jog jis laukė, kada nustatysiu jam ribas, bet kaip tai padaryti?" Kai trečią rytą pasikartojo ta pati istorija, mokytojai staiga atsivėrė akys: „Staiga suvokiau, ką reikia daryti. Aš išvydau savo šešėlį ir įstengiau per jį peršokti!"

Michaelis, stovėdamas tarpduryje, drėbė tą patį žodį.

„Mačiau jį priešais save, tą saldainiuką. Na, dabar jau pakaks, pagalvojau aš. Tu esi apsimetėlis."

Svenja Hartung tvirtu žingsniu ėjo prie Michaelio, o ausyse be paliovos skambėjo: „Šliundra! Šliundra!" „Tas net ne bjauriai, o kažkaip žaismingai tariamas žodis", – vėliau prisimena Svenja. Mokytoja staiga atsitūpė priešais berniuką, kaire ranka draugiškai palietė jo petį ir nusišypsojo. Tuomet ji pakėlė jam prie akių savo dešinę ranką, ištiesė smilių ir nykštį, palikdama tarp jų trijų ar keturių centimetrų tarpą, ir ramiu balsu tarė: „Žiūrėk, Michaeli, tavasis tik tokio ilgio, – akimis ji parodė atstumą tarp pirštų, – tu dar nieko negali!"

Michaelis kažkaip gailiai šyptelėjo. Kai Svenja lėtai stojosi, berniukas pačiupo jos ranką ir suspaudė abu jos ištiestus pirštus. Mokytojos ranka buvo drėgna, jo – taip pat. Abu ėjo per klasę. Klasė sėdėjo apmirusi. Netikėta priemonė pasirodė efektyvi.

„Kas buvo toliau?"

„Mane draskė prieštaravimai. Per pamoką kelis kartus mačiau save stovinčią klasės kampe veidu į sieną ir girdėjau griežtą tėvo balsą: Svenja, Svenja, iki ko tu nusiritai".

Michaelio puolimas pasibaigė. „Viskas baigėsi! Negalėjau tuo patikėti! – purto galvą Svenja. – Iš tikrųjų baigėsi, bet kodėl vaikai kartais taip apsunkina gyvenimą?" – mokytoja klausiamai žiūri į mane.

„Vaikai iš tėvų ir kitų suaugusiųjų tikisi ne pedagoginiu požiūriu vertingiausio, o apskritai tinkamiausio sprendimo, – nusišypsau jai. – Vaikams reikia geriausio!"

„Bet gal ne kiekvieną dieną!"

„Tokį Michaelį taip pat ne kasdien turite!"

„Ačiū Dievui!" – spontaniškai sako mokytoja ir aš mintyse matau, kaip ji vėl stovi kampe veidu į sieną.

Kelios pastabos dėl šios situacijos:

- Svenja Hartung neieškojo Michaelio elgesio priežasčių. Jei ji būtų bandžiusi aiškintis, kokie praeities dalykai vertė vaiką taip elgtis, ji nebūtų radusi greito sprendimo.
- Mokytojos veiksmai buvo netikėti, tokio jos elgesio Michaelis negalėjo numatyti. *Konkretaus* Svenjos veiksmo negalima taip paprastai perkelti į kitą situaciją. Tai buvo jos ir Michaelio žaidimas. Žaidimo eiga buvo ypatinga ir sąlygos – labai specifinės. Vis dėlto situacijoje yra ir *apibendrinamojo* pobūdžio elementų: tarp suaugusiųjų ir vaikų egzistuoja emocinis ryšys, o tokios priemonės ne tik įmanomos, bet ir būtinos. Mokytoja laiko Michaelį asmenybe, bet tinkamu būdu parodo, kur yra jo asmeninės ribos.
- Tokie spontaniški sprendimai gali tikti ir gali netikti. Priežastis dažnai sunku paaiškinti. Kai Svenja Hartung pasakė sakinį: „Jis dar per mažas...“, ji pataikė į dešimtuką. Michaelis turi du vyresnius brolius. Dažnai jie visi kartu lygina, kurio penis ilgesnis. Michaelis pasakojo, jog visi trys broliai varžosi, kuris „siusioja“ toliausiai, ir jis nuolat pralaimi. Kartą, kai Michaelis išgirdo, kad broliui „atsistojo, kai jis bučiavo Juliją“, berniukas nusiminė: „Aš glosčiau Marion, bet nieko neįvyko“. Brolis į tai atsakė: „Ištižėlis. Tu dar per mažas“.

13 skyrius

Smurtaujantys berniukai? Taikios mergaitės?

Pedagogai dažnai diskutuoja dėl berniukų ir mergaičių specifinės veiklos ir jų pomėgių. Daug kalbama ir apie agresijos apraiškas. Vieni tyrėjai nagrinėja, kokias televizijos laidas mėgsta berniukai (pavyzdžiui, laidas apie sportą) ir kokias mergaitės (pavyzdžiui, muzikines ir laidas šeimai), ką jie veikia laisvalaikiu (berniukai sportuoja, žaidžia su draugais ir kompiuteriu, o mergaitės muzikuoja, užsiima rankdarbiais, skaito). Kiti tiria žiniasklaidoje vyraujantį moteriškumo paveikslą ir laiko jį lyčių vaidmenų stereotipų kūrimo priežastimi. Kalbama apie specifinius lyčių skirtumus. Aš daugiau linkęs kalbėti apie tai, kas būdinga tiek mergaitėms, tiek ir berniukams. Tuo noriu pasakyti, kad mergaitės gali domėtis judriais žaidimais, o berniukai nagrinėti žmonių tarpusavio santykius, nors tai jiems ne taip įprastą.

Nėra nustatyta, kad kokia nors veiklos rūšis būtų būdinga tik vienai lyčiai, kol kas to nenustatė jokie tyrimai. Skirtinga veikla, pomėgiai ir elgesys glaudžai susiję su socialine aplinka ir auklėjimu. Vadinasi, vienai ar kitai lyčiai būdingi dalykai nėra stabilūs. Juos gali keisti, taip pat ir sustiprinti gyvenimo patirtis ir mokymas.

Kepta lėlė

Verneris Maleris dirba vaikų auklėtoju viename šiaurės Vokietijos miestelyje. Susitariau, kad galėsiu stebėti jo auklėjimo šiokiadienius. Kai atvykau, buvo, anot Vernerio, kaip tik šis tas atsitikę. Jis

matė, kaip septynerių metų Jorgas ir aštuonerių metų Arminas supjaustė dalimis skudurinę lėlę, nuėjo į virtuvę, pasiėmė keptuvę, sudėjo į ją lėlės gabalus ir pradėjo skrudinti. Kai pasklido svilėsių kvapas, auklėtojas nuėjo į virtuvę.

„Ką jūs čia darote?“

„Pats matai.“

„Gal jums galvoje negerai!“

Auklėtojas pasakoja: „Žinai, toliau bus dar įdomiau. Jorgas pasakojo, kad pas draugus matė filmą apie zombius. Man net lūpa atvėpo. Išmečiau abu iš virtuvės, bet berniukai tik šypsojosi. Mane tai siutino. Tikėjausi, kad man pavyks išvengti tų sumautų siaubo filmų rezultatų, ir še tau kad nori. Maniau, kad vaikai vaidina, bet viskas atrodė taip įtikinamai“.

Tos pačios dienos pavakary kalbėjausi su Jorgu ir Arminu. Abu vaikai labai retai žiūri televizorių – kaip tik todėl jų veiksmai auklėtojui buvo labai netikėti. Kartais jiems leidžiama pažiūrėti „Tomą ir Džerį“, o jei vaikai gerai elgiasi – kriminalinį filmą, pavyzdžiui, „San Francisko gatvės“ ar panašų. Jorgas sako, jog pastarieji filmai ganėtinai baisūs.

Savaitgalį vaikai su tėvais važiavo meškerioti. Visi gaudė žuvis, bet vaikai negalėjo jų užmušti. Arminas sako: „Tai buvo nesąžininga, labai nesąžininga. Tėtis man buvo pažadėjęs. Tvirtai pažadėjęs. Aš jau iš anksto džiaugiausi. Paskui jis pasakė, jog aš tik kankinsiu žuvis. Bet tai netiesa“. Jorgas patikslina: „Mums leido tik meškerioti. Pagavome daug žuvų, bet sumetėme jas atgal į vandenį. Tėvai paskui pradėjo pykti“.

Kalbantis aiškėja, kad žaidimas su lėle buvo tik bandymas: „Norėjome pažiūrėti, kaip būna, kai užmuši ir verdi. Kai nieko neleidžiama daryti iš tikrųjų, tenka žaisti. Dabar mes išbandėme. Kitą kartą gal mokėsime“. Arminas priduria: „Kaip buvo smagu, kai

tėtis dorojo žuvį. Tik mums neleido. Liepė pasitraukti, nekankinti žuvų. Leido tik žiūrėti".

Kai paklausiau, kodėl jie to nepapasakojo auklėtojui, o paistė apie zombius, vaikai nusišiepė. Užuot atsakę, jie vėl prabilo apie savo nusivylimus per iškylą. Tik vakare, kai jau rengiausi išeiti, Arminas truktelėjo man už rankovės: „Žinai, kodėl?" Atsakiau, jog nežinau.

„Šiaip jau Verneris gana malonus. Tik kai mes žiūrime per televizorių laidas, kurių jis negali pakęsti, Verneris keistai į mus spokso. Tuomet jis mums nepatinka. Todėl ir kalbėjome apie zombius. Mes tiesiog pabandėme, o jis ir patikėjo. Mes jį apmulkinome. Jis vypsojo, kaip mes ir tikėjomės. Paskui mirėme iš juoko."

Kepdami lėlę Jorgas su Arminu vėl atgaivino sekmadienį patirtą bejėgiškumo jausmą. Jie sukūrė situaciją pagal pačių nustatytas taisykles ir pamėgino save įtikinti, kad jie viską gali ir sugeba.

Kai į jų sumanymą įsiterpė auklėtojas, jis sutrikdė kilusias emocijas ir vaikai pasijuto taip pat nuskriausti, kaip ir per žūklę sekmadienį. Sekmadienį jie priešinosi mėtydami žuvis į vandenį, o pirmadienį, prisiminę auklėtojo neigiamą požiūrį į siaubo filmus, išprovokavo konfliktą. Berniukai žaidė su auklėtojo išgąsčiu, išmušė jį iš pusiausvyros ir patvirtino savo pranašumą.

Skirtinga interpretacija

Berniukams labiau patinka nuotykiai ir judrūs žaidimai, juos domina herojų savybės: veikėjų jėga, gebėjimas valdyti kūną, judesiai, galingas balsas, mokėjimas dominuoti, kovinė valia. Visi šie dalykai berniukams labai svarbūs. Juos žavi ne tik fantastiški ir magiški televizijos laidų elementai, bet ir į išorę nukreipta agresija, kuri vėliau pereina į žaidimus.

Mergaitės filmuose daugiau reikšmės teikia tarpusavio santykiams. Šeimų istorijose, muilo operose ar pasakojimuose apie žvėris ir gydytojus jos mato įprastus kasdienio gyvenimo reiškinius, meilę ir neapykantą, išsiskyrimus ir sugrįžimus, kovą už savarankiškumą. Jei suaugusiesiems atrodo, kad filmukuose apie bitę Mają, Heidi ar kaimo gydytoją nešlovinama jėga ir prievarta, tai mergaitės čia mato aiškią konfrontaciją su šiurkščiais kasdienybės reiškiniais.

Veikėjai paleidžiami ir išvaduojami, veikia savarankiškai ir yra saugomi, jie nemylimi arba labai ištikimi. Pailiustruosime pavyzdžiu.

Jau kelios savaitės, kaip penkerių metų Beata, vos atėjusi ryte į darželį, pasitraukia į žaidimų kampelį. Mergaitė pasiima mažą lėlę, kurią ji vadina Heidi, ir su ja kalbasi. Ištisomis savaitėmis ji kalba tą patį, atlieka skirtingų veikėjų vaidmenis.

Beata: „Klausyk, mamytei dabar reikia išeiti".

Heidi: „Kodėl negali pasilikti?"

Beata: „Bet aš juk tau sakiau".

Heidi: „O ką tu man sakei?"

Beata: „Heidi, tu gi pati žinai".

Heidi: „Ar tau tikrai reikia eiti?"

Beata: „Aš juk tau sakiau. Man reikia dirbti, o tu turi pasilikti čia. Tu jau didelė mergaitė".

Heidi: „Aš nenoriu, kad tu eitum".

Beata: „Heidi, būk gera, pasilik čia. Vakare aš ir vėl sugrįšiu".

Kituose žaidimuose „Heidi" bara savo mamą, skundžiasi ja arba pratrūksta pykčiu. Beatos vaidinama mama į viską reaguoja labai kantriai, bet kažkaip įkyriai meiliai. Beata dažnai eina prie auklėtojos ir prašo paskaityti iš knygos apie Heidi. Ji vis nori girdėti dvi ištraukas, kuriose rašoma apie išsiskyrimą ir sugrįžimą ir apie tai, kaip Heidi privalo išmokti būti viena. Per vieną popietę Beat-

os mama pasakoja, jog dukra ir namie žaidžia tą patį žaidimą ir kasdien du tris kartus žiūri vaizdajuostę su animaciniais filmukais apie Heidi. Motina susirūpinusi stebi, kaip jos dukters veiksmus ir žaidimus veikia Heidi iš televizijos.

Beatos motina ketina vėl pradėti dirbti. Ji ne kartą aptarė šį klausimą su vyru, jie kalbėjosi vakarais ir Beata negalėjo jų pokalbio girdėti. „Nenorėjau, kad ji jaudintųsi", – sako motina. Kaip vėliau paaiškėjo, Beata kartą nugirdo pokalbio nuotrupas, o kitais vakarais klausydavosi prie svetainės durų. Jai įstrigo vienintelis dalykas: „Mama išeis į darbą. Tuomet aš liksiu viena".

Filme apie Heidi Beata rado panašių situacijų, ypač išsiskyrimo ir atsisveikinimo epizoduose, ir visas filmas kaskart darėsi vis reikšmingesnis. Viską, ką ji patyrė žiūrėdama filmą ir klausydama skaitomų ištraukų, mergaitė įtraukė į savo žaidimą ir jame ieškojo jos pačios problemų sprendimų. Kai Beatos mama per vieną konsultaciją atvirai pasikalbėjo su dukra apie savo ketinimus atnaujinti profesinę veiklą, mergaitės žaidimai pasidarė retesni, bet filmas ir knyga apie Heidi dar ilgai buvo jai labai reikšmingi.

Berniukų žaidimuose, kuriuose jie pamėgdžioja filmų ar knygų herojus, vyrauja į išorę nukreipta – taip pat ir griaunamoji – agresija, veiksmas, vaikai bando rasti orientyrus. Mergaičių žaidimuose dažniausiai akcentuojami žmonių tarpusavio santykiai.

Štai vienas pavyzdys.

Vienoje „Švarcvaldo klinikos" serijoje buvo pasakojama apie nelaimingą atsitikimą, kurį patyrė du berniukai. Įsitraukę į žaidimą ir norėdami padaryti įspūdį vienai mergaitei, jie nuėjo į požeminę olą, į kurią jiems buvo draudžiama eiti. Berniukai paklydo ir pateko į bėdą. Per dramatišką, įtaigiai parodytą gelbėjimo akciją jie buvo išgelbėti ir nugabenti į kliniką. Žiūrėdami šį filmą, vaikai sąmoningai ar nesąmoningai susidūrė su baime, draudimais ir agresija. Vaikai nepaisė draudimo, pažeidė socialines normas.

Filmas parodo neigiamas tokio elgesio pasekmes ir sankcijas nusikaltusiems veikėjams. Nelaimingas atsitikimas traktuojamas kaip egzistencinio sunaikinimo patirtis, dramatiški įvykiai žavi vaikus, stipriai veikia jų jausmus.

Po poros dienų dviejose vaikų darželio grupėse pradėta žaisti panašius žaidimus. Vienoje grupėje buvo Jensas, Jorgas, Nikas ir Peteris. Visiems jiems po penkerius ar šešerius metus. Jie žaidė viename sodo kampe. Iš šakų, lapų, popieriaus, kartono, vandens ir smėlio jie pastatė olą su keliomis angomis. Peteris ją vėliau pavadino „siaubo" ola.

Jensas atnešė žaislines figūrėles ir paslėpė jas oloje.

Nikas: „Jie niekados iš ten neišeis".

Jorgas: „Jiems teks mirti".

Peteris: „Aš nemirsiu. Žinau, kaip iš čia išeiti".

Toliau svarstoma, kaip būtų galima išsivaduoti iš tokios pavojingos situacijos.

Jensas: „Reikėjo pasiimti Himeną, jis man būtų padėjęs".

Jorgas: „Nereikia, kalne gyvena dvasios, kurios padeda vaikams".

Nikas: „Nesąmonė. Padėti gali tik mobilusis telefonas".

Jorgas: „Jis kalno viduje neveikia".

Jensas: „Vis dėlto padėti gali tik Himenas".

Peteris: „Arba mano stebuklingoji lazdelė. Ji gali viską".

Visi ima juoktis.

Jensas su Jorgu nueina, o kiti du atsargiai ieško figūrėlių. Abu berniukai sugrįžta ir sako: „Dabar tai tikrai juos išgelbėsime". Viena ranka jie laiko Himeną, o kita meta iš olos akmenis tol, kol ola įgriūva. Tuomet visi žarsto smėlį ir ieško figūrėlių. Kai figūrėlės pagaliau surastos, berniukai vėl ima kalbėtis.

Jensas: „Gerai, kad čia buvo Himenas".

Jorgas: „Kitaip jie būtų iš čia neišsikapstę".

Jensas sako labiau sau nei draugams: „Mums pasisekė, kad tai padarė Himenas. Jei tai būtų padarę tėvai, būtų kliuvę“. Nikas su Peteriu šaipydamiesi pamėgdžioja tėvus ir mušnoja vienas kitam per pakaušį.

Kitoje grupėje yra Olivija, Heikė ir Inga, trys šešiametės mergaitės. Vieną lėlių namo kambarį jos pavertė operacine. Iš pirmosios pagalbos dėžutės jos pasiėmė kai kuriuos reikmenis. Tuomet ant operacinio stalo buvo paguldytos dvi lėlės ir prasidėjo operacija.

Olivija yra gydytoja, Heikė ir Inga – medicinos seselės.

Olivija: „Peilį“.

Jai paduodamas peilis, lėlei perrėžiamas pilvas.

Heikė: „Ji prastai atrodo“.

Olivija: „Tepalą“. Inga paduoda Heikei tepalą, toji įspaudžia jo į prapjautą pilvą. Tuomet Olivija lipnia juosta jį užklijuoja. Inga paduoda kitą lėlę.

Inga: „Ir kodėl jie taip neprotingai žaidžia?!“

Heikė: „Jie gi berniukai!“

Olivija: „Žirkles“. Ant vienos lėlės kojos dedamas įtvaras.

Heikė: „Kitą, ko gero, teks nupjauti?“ Olivija ima žirkles ir nukerpa lėlei koją.

Inga: „Štai kaip būna!“ Heikė ima lėlių vežimėlį, deda į jį „pacientes“ ir išveža.

Aprašytuose vaizdeliuose mergaičių ir berniukų grupės žaidžia kiekvienai lyčiai būdingą žaidimą:

- Kai berniukai mėgdžioja filmus ar pasakojimus, jų agresija labiau nukreipta į išorę. Taip gali būti dėl to, kad žiūrėdami filmą berniukai vengia rodyti savo jausmus, juos slopina, o paskui „išsilieja“ energingai judėdami ir garsiai šūkaudami. Mergaitės atviriau rodo, kad filmo metu jos jaudinasi ir bijo. Jos labiau

užjaučia aukas, įsijaučia į skriaudžiamųjų vaidmenis ir domisi agresyvių veiksmų pasekmėmis.

- Labai retai tenka matyti, kad berniukai ir mergaitės žaistų kartu. Jei mergaitės įtraukiamos į žaidimą, joms dažniausiai tenka aukos vaidmuo.
- Nuotykinio vaidybinio pobūdžio žaidimuose vyrauja jėga ir kūno garbinimas. Mergaičių žaidimuose konfliktai dažniausiai sprendžiami tikroviškai, o berniukai dažniau pasitelkia magiją ir fantastiką.
- Mėgdžiodamos filmuose matytas istorijas, mergaitės būna tylesnės, mėgsta atsiskirti, elgiasi ramiau, nes žiūrėdamos tuos filmus jos jau išreiškė savo jausmus, jų neslopino. Mergaičių žaidimuose daugiau ne fizinės, o psichinės įtampos. Iš filmų paimti simboliai nėra tokie ryškūs, sunkiau nustatyti jų ryšį su konkrečiu šaltiniu.
- Berniukai, žiūrėdami filmą ar skaitydami, savo jausmus slopina. Savo nesaugumo jausmą jie bando paslėpti intensyviai judėdami arba laidydami skeptiškas pastabas: tai turėtų rodyti jų tariamą abejingumą, ramumą, suverenumą arba kompetenciją. Slopindami jausmus, berniukai patiria didelę įtampą, kuri vėliau prasiveržia žaidimuose. Pradėję smagintis, jie greitai atsipalaiduoja.

Agresijos slopinimas

Kai berniukai žaisdami mėgdžioja matytų filmų herojus ir jų veiksmus, daug lengviau identifikuoti žaidimų temą ir simboliką. Agresyvūs mergaičių žaidimai nuo seno buvo nuosekliai draudžiami. Norėčiau šią tezę sukonkretinti, parodyti, kaip su kovinių filmų herojų figūrėlėmis žaidžia berniukai ir kaip mergaitės.

Maždaug du trečdaliai apklaustų berniukų teigia žaidę su monstrų ir kitomis figūrėlėmis, o pusė jų – tas figūrėles turėję. Panašių žaislų turėjo tik dešimt procentų mergaičių, dauguma jų monstrų figūrėles „paveldėjo" iš vyresnių brolių. Tik dvi mergaitės jas nusipirko pačios ar gavo dovanų iš draugių, kad „paerzintų mamą, nes ji buvo nusiteikusi prieš tokius žaislus". Dar įdomiau išgirsti mergaičių argumentus, kodėl jos nenori žaisti su monstrais arba kodėl jiems abejingos, nes tie argumentai aiškiai rodo socialinius visuomenės procesus. Kalbėdamasis su vaikais ir stebėdamas jų žaidimus susidūriau su trejopu motyvavimu. Berniukų žaidimai su figūrėlėmis mergaitėms pirmiausia atrodo per daug triukšmingi ir per daug judrūs.

Mergaitės paprastai žaisti nekviečiamos, o jeigu žaidžia –tik kaip statistės. Kai mergaitės pasiūlo kokius nors veiksmus ar žaidimo elementus, berniukai jų pasiūlymus nuleidžia negirdomis arba tiesiog jų nepaiso. Būtent todėl mergaitėms nuobodu, neįdomu žaisti.

Šios išvados sutampa su Amerikos psichologės Maccoby ilgalaikių tyrimų rezultatais, kai buvo nustatyta, jog mergaitės mieliau žaidžia su mergaitėmis. Psichologė mini dvi priežastis: berniukų žaidimuose vyrauja išorinis judesys, dažnai šiurkštus ir nevaržomas. Tai lenktynės, kuriose siekiama dominuoti. Mergaitės bando paveikti žaidimą savo pasiūlymais, o berniukams priimtinesnis tiesioginis tikslo siekimas. Berniukai komanduoja perrėkdami vienas kitą. Mergaitės vengia su jais žaisti, nes neturi jokių galimybių žaisti taip, kaip pačios nori.

Tai viena priežasčių, kodėl mergaitės nežaidžia su monstrų figūrėlėmis.

Mergaitės mini ir kitą priežastį: mamoms, taip pat auklėtojoms ir pedagogėms nepatinka, kai tokius žaidimus žaidžia mergaitės,

o berniukams – nors ir nenoromis – tai leidžiama. Mergaitės skatinamos žaisti barbėmis ir panašiais žaislais.

Krinta į akis dar vienas skirtumas: dėl figūrėlių pirkimo arba bent pakantumo joms berniukai kovoja intensyviai, triukšmingai, dažnai net grasindami, o mergaitės yra gerokai tylesnės, ramesnės, bet ne mažiau atkaklios. Berniukai keikiasi, atvirai demonstruoja pyktį, įniršį, neapykantą ir nusivylimą. Mergaitės dažniau verkia, liūdi, slapta buria, grasina nemylėsiančios, o kartais – sąmoningai ar nesąmoningai – pasinaudoja pilvo ar galvos skausmais, kad tik pasiektų tikslą.

Instinktyvus auklėjimas

Apie su lytimi susijusias skirtingas agresijos apraiškas arba apie fizinę prievartą ir smurtą išreiškiančius simbolius sociologijoje, psichologijoje, psichoanalizėje, pedagogikoje ar biologijoje rasime daugybę dažnai vienas kitam prieštaraujančių straipsnių. Atrodo, jog specifinės agresijos apraiškas lemia kultūra, bet auklėjimas gali jas valdyti ir daryti joms įtaką. Pradėta aiškinti, kad prievarta ir smurtas reiškiasi skirtingai.

Daugybė autorių nurodo, kad anksti prasidedantį berniukų ir mergaičių auklėjimą (kad ir agresijos požiūriu), dažniausiai nesąmoningai lemia kultūriniai pavyzdžiai. Pavyzdžiui, kūdikystėje berniukai ilgiau maitinami motinos pienu, o mergaitės anksčiau ir daugiau mokomos atsakomybės ir įtraukiamos į šeimos gyvenimą, joms pavedamos tam tikros pareigos. Kitaip tariant, mergaitės anksčiau susiduria su visuomenės normomis ir vertybėmis, anksčiau suvokia ir įsidėmi, kokias jas nori matyti visuomenė (pavyzdžiui, šeima ir mokykla).

Iš mergaičių laukiama, kad jos aukotųsi, bendradarbiautų, mokėtų bendrauti, būtų nuolankios ir pasirengusios padėti. Tuo *galima būtų* paaiškinti, kodėl jos nemėgsta triukšmingų žaidimų, kai varžomasi tarpusavyje ir siekiama užimti lyderio pozicijas.

Berniukams tarsi lengviau leidžiama siekti autonomijos, ne iš karto uždraudžiama vartoti fizinę jėgą ir verbalinį smurtą. Mergaitėms daug sunkiau įsitvirtinti. Joms leidžiama būti savarankiškoms tik atliekant pareigas namuose. Dėl savo autonomijos kovojantys berniukai aktyviai, geranoriškai ir atlaidžiai remiami, o mergaitėms nustatomos griežtos ribos. Jei mergaitės nori būti savarankiškos, joms kyla pavojus netekti tėvų meilės. Kadangi baimė netekti tėvų ir artimųjų meilės labai didelė, dažniau kaupiasi vidinė agresija, pasireiškia psichosomatinės ligos arba agresyvios mergaičių fantazijos siejamos su socialiniu požiūriu pripažįstamais simboliais. Kai kurie autoriai nurodo, jog mergaitėms didelę reikšmę turi istorijos apie arklius.

Panašių dalykų galima matyti ir mergaitėms žaidžiant su barbėmis. Kai kurie auklėtojai ir dalis mokslininkų šiuos žaidimus laiko treniruotėmis, čia mergaitės mokosi atlikti visuomenės pageidaujamą moters vaidmenį. Mažai kas pastebi, kad mergaičių žaidimuose su lėlėmis ryškėja jau anksčiau įgytas, tam tikros kultūros įskiepytas elgesys. Iš pradžių mažai kas kreipia dėmesį į ramius, atsiskyrėliškus mergaičių žaidimus su lėlėmis, į akis labiau krinta triukšmingi berniukų žaidimai su monstrų figūrėlėmis, todėl praslysta žaidimų su barbėmis ypatumai.

Labai dažnai galime matyti, kaip lėlės aprengiamos ir nurengiamos, – mergaitės žaisdamos aiškinasi savo vystymąsi, išreiškia savo požiūrį į agresiją. Tai konkrečiai rodo žaidimai:

- Penkerių metų Sandra turi „gerą“ ir „blogą“ barbę. Žaidžiant „blogoji“ lėlė baudžiama, iš jos atimami gražūs drabužiai.

- Septynerių metų Ankė taip pat baudžia savo „blogąją“ lėlę, nukerpa jai ilgus šviesius plaukus ir sako: „Štai tau. Kai esi bloga, visada taip būna“.
- Aštuonerių metų Meikė už bausmę uždaro savo lėles į spintą ir palieka ten sakydama: „Kai ir vėl būsite geros, aš grįšiu“.
- Septynerių metų Sabina pasirenka žaidimą su daktaru, kad nubaustų savo „piktąją“ lėlę. Ji pasodina lėlę į kėdę, pririša, iš gydytojo lagaminėlio išsitraukia švirkštą, smagiai duria į lėlės ranką ir išlieja savo agresiją garsiu „štai!“.
- Kai aštuonerių metų Katarinai reikia „nuleisti garą“, ji pradeda šukuoti „piktajai“ lėlei plaukus. Nykščiu ir smiliumi mergaitė tvirtai suima lėlės kaklą, tarsi ketintų ją pasmaugti, ir stipriai traukia šukas per plaukus. Jei lėlė būtų gyva, jai turėtų labai skaudėti. Šukuodama mergaitė murma po nosimi: „Sėdėk ramiai, karve! arba: „Kaip reikiant skauda, ar ne, nevala tu!“ arba „Džiaukis, kad neįmetu tavęs į krosnį!“ arba „Vargas tau, jei imsi skųstis!“

Kai mergaitės žaisdamos savo agresiją išlieja slaptai, o iš išorės atrodo jautrios ir geros, tai pasekmė tokio auklėjimo, kai nenorima pripažinti, jog mergaitėms taip pat būdinga agresija ir agresyvios fantazijos. Margarete Mitscherlich nurodo, kad agresijos apraiškos siejasi su kaltės jausmu, kurį mergaitės ir berniukai suvokia ir išgyvena kitaip. Jei berniukai savo kaltes dažnai suverčia „atpirkimo ožiui“ ir dėl to gali drąsiai fantazuoti apie kerštą, mergaitės baiminasi, kad agresijos protrūkiai gali pakenkti jų santykiams su tėvais. Jos bijo netekti tėvų meilės ir todėl susiranda – anot Bruno Bettelheim – „sublimacijos galimybių“. Todėl istorijos su arkliais ar „gydytojo“ žaidimai mergaitėms yra tarsi vožtuvas. Valdžios demonstravimas gyvuliui ar daiktui gali būti interpretuojamas kaip vyriškojo prado ir seksualinių instinktų įveikimas.

Agresiją lemia kultūra. Agresijai, taip pat ir elgesiui su griaunamąja ir konstruktyviąja agresija didelės reikšmės turi laikotarpis tarp antrųjų ir penktųjų vaiko gyvenimo metų, vadinamoji oralinė ir analinė fazė. Agresijos atsiradimas glaudžiai susijęs su artimiausių ir svarbiausių žmonių elgesiu.

Be konstruktyvios agresijos neįmanoma autonomija ir atsiskyrimas. Mergaitėms agresija daug stipresnis dalykas nei paprastas savitarpio konfliktas. Lemiamos reikšmės turi motinos reakcija į dukters norą būti savarankiška ir kaip mergaitė reaguoja į šią motinos reakciją.

Trejų metukų Hela įeina į svetainę, pamato motiną ir sako: „Aš tave užmušiu".

„Hela, ką tu sakai!"

„Aš tave užkaposiu!"

„Tuomet aš mirsiu."

„Nieko nepadarysi, aš tave užmušiu."

„Hela, negalima taip kalbėti."

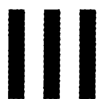
Mergaitė eidama iš kambario atsisuka ir taria: „Aš tavęs nekenčiu!"

Hela savo norą būti savarankiškai išreiškė labai drastiškai. Motinos mirtis jai yra savarankiškumo simbolis. Savaime suprantama, motina pasibaisi ir kartu reglamentuoja mergaitės elgesį, jos simbolinę fantaziją susieja su tikrove. Hela pyksta, ji (dar) nepasirengusi prisitaikyti. Ji pajunta neapykantą, ir agresija išsiveržia į išorę. Margarete Mitscherlich pabrėžia, kad norėdama būti savarankiška, mergaitė patiria daug prieštaringų jausmų, jaučia savo kaltę. Mergaitės greičiau tampa priklausomos nuo šalia gyvenančių žmonių, paklūsta jiems. Jos anksčiau už berniukus ima laikytis tėvų nurodytų taisyklių ir draudimų, jos anksčiau pajunta su kaltės jausmu sumišusią agresiją, kurią vėliau slopina klusnumu, prisitaikymu, nuolatiniais meilės įrodymais ar apsidraudimais. Agresija

nebūtinai išliejama į išorę, ji gali būti nukreipta į vidų, o vidinė agresija neretai prasiveržia staigiais, netikėtais veiksmais. Helos mama sako: „Aš leidžiu daug ką su manimi daryti, kol pasiekiama riba. Tuomet rėkiu, imu barti vaiką. Kartais suduodu Helai ir po to blogai jaučiuosi".

Lyties sąlygojami agresijos apraiškų skirtumai nėra nulemti likimo, jų nesumažina fiziniai anatominiai arba biologiniai aspektai. Į fantaziją ir žaidimus mergaitės žiūri rimčiau už berniukus, jos jais išreiškia savo slaptus norus, mato juose simbolius.

Fantazija ir žaidimai atveria kelius išbandyti naują patirtį ir galimybes. Todėl ne tiek svarbu mokyti elgtis su agresija, kiek „instinktyviai auklėti", nes dažniausiai motinos – ir ne tik jos! – pačios nemoka elgtis su agresija ir savo bejėgiškumą perduoda vaikams, dažniausiai – mergaitėms.

Vaikai ir ribinė patirtis

14 skyrius

Seksualumas vaikų kasdienybėje

Dėl lytinio vaikų auklėjimo susidarė keista ir prieštaringa situacija: dalis suaugusiųjų skundžiasi, kad daugiausia dėmesio skiriama lytinių santykių technikai ir per mažai kalbama apie jausmus ir meilę. Jie apskritai norėtų atsisakyti seksualinio auklėjimo arba kištis į jį kiek galima mažiau. Kiti, norintys pasirodyti labai šiuolaikiški, gerai suprantantys vaikus, besistengiantys išmesti iš galvos perspėjantį pedagogo pirštą, neretai pamiršta santykius tarp žmonių ir emocijas. Yra tėvų, kurie džiaugiasi iliustruotomis knygomis ir brošiūromis, mielai perleidžia šį auklėjimą mokyklai ar darželiui, o ten auklėjama dažniau blogai negu gerai, vangiai ir sunkiai, ir tik kartais – jautriai ir pareigingai. Dar kiti tėvai labai stengiasi, skaito knygas ir dalyvauja seminaruose, kad kuo geriau ir kuo anksčiau savo vaikams išaiškintų lytinius klausimus. Nesupraskite klaidingai: aš matau ir vertinu, kaip stengiasi tėvai, mokykla ir vaikų darželis, bet kartu pastebiu ir sunkumus. Iš konsultacijų ir seminarų aiškėja, jog viskas daroma planingai ir ramiai, nedrįstama nukrypti į šalį ir vengiama staigmenų. Remiamasi moto: reikia dirbti taip, kad visi būtų patenkinti ir kad niekas negalėtų prikaišioti, jog buvo neapgalvotų dalykų.

Auklėtojai turi kalbėti ne tik apie tėvų, tėvų ir vaikų bei vaikų tarpusavio santykius. Kai vaikai nori sužinoti apie seksą, juos domina ne tik dalykiniai klausimai, bet ir santykiai, kurie kelia nerimą, abejones ir baimę. Jei auklėtojas nesuvokia tokio daugiasluoksniškumo ir vengia kalbėti apie tokius santykius, tarp jo ir vaikų gali kilti konfliktų.

Lytinio auklėjimo niekada negalima laikyti baigtu, tai užduotis visam gyvenimui: pirmiausia kalbamės su vaikais, vėliau – su jaunuoliais, toliau eina įvairiausios partnerystės fazės ir taip iki senatvės. Kiekvienas gyvenimo tarpsnis duoda naują patyrimą. Savaime suprantama, vaikystėje įgyjama svarbios patirties, paauglystė, be abejonės, yra pagrindinis ir neišdildomas lūžis, bet tai dar ne lytinio auklėjimo pabaiga.

Jei tėvai ir auklėtojai tai suvoktų, vaikams šiuos klausimus aiškintų kaip vaikams, o ne kaip mažiems suaugusiesiems, ir neskubėtų su kai kuriais atsakymais. Tai nereiškia, jog vaikus reikia raminti pažadais, kad apie viską sužinos vėliau. Vaikams privalu duoti atsakymus, kurie atitinka jų išsivystymą ir patirtį. Kartais mažiau yra geriau, o šaltas kraujas geresnis palydovas negu geri norai.

Šaltakraujiškumas negali būti tapatinamas su abejingumu, o nuoroda, jog vaikas turi teisę būti vaiku, nereiškia vaikiškumo. Ramus auklėjimas apsaugo nuo stresų ir nuo to, kad geri norai nevirstų lytinio auklėjimo sportu.

Dirbantys su vaikais nuolat susiduria su dviem asmenimis: su vaiku savyje ir vaiku priešais save. Kuo daugiau savo vaikystės praradimų norime atitaisyti kalbėdamiesi su prieš save esančiu vaiku – „Tik nekartokime mito, kad tėvų namai buvo nusiteikę prieš seksą!“, – kuo geresni rezultatai, tuo mažiau suvokiame vaiko čia ir dabar buvimą ir tuo didesnė tikimybė, kad auklėjimas bus panašus į mokslo tikslų katalogo realizavimą.

Žinios apie lytinius klausimus vaikams turi būti perteikiamos aiškiai ir atvirai. Vis dėlto daug svarbiau už bendro pobūdžio ir gamtos mokslų žinias yra tikrumas, autentiškumas, konkretumas ir vaizdingumas, taip pat pastangos suvokti vaikų klausimų tiesioginę ir slaptą prasmę. Tuomet galėsime tinkamai įsigilinti į vaikų dalykinius klausimus ir emocijas.

Kartais nuoširdus atsakymas geriau nei absoliučiai teisingas ir priimtinas. Ir nepamirškite: kartais būna laikotarpių, kai su vaikais labai sunku bendrauti. Tuomet netinka ir pripažinti sprendimai. Padrąsinkime save ir pasiguoskime bent tuo, jog ir sunkūs laikotarpiai kada nors baigiasi! Tai turėtumėte prisiminti, kai skaitysite tolesnius samprotavimus.

Mano patarimai nepretenduoja į išsamų lytinio auklėjimo aiškinimą. Panagrinėsiu kelias svarbias situacijas ir klausimus, kurie susiję su tėvų ir vaikų ribine patirtimi:

- vaikų patirtį, kai jie susiduria su tėvų seksualumu („tėvų miegamasis"),
- su vaikų auklėjimu siejamas tėvų seksualumo problemas,
- tėvų reakciją į vaikų seksualines fantazijas,
- drąsą imtis fragmentinių dalykų ir magiškai mistinių konfliktų sprendimų,
- nuoširdžius atsakymus į vaikų klausimus apie seksą.

Tėvų miegamasis – ar tai riba?

Vieną rytą penkerių metų Maksas vaikų darželyje vis suko ratus apie savo auklėtoją Moniką Seibold. Toks vaiko elgesys ją stebino, nes paprastai Maksas būdavo linksmas ir nelabai mėgo, kad jį glostytų ir myluotų. Auklėtoja buvo tikra, kad vaiko šeimoje viešpatauja ramybė.

Tą rytą vaikas elgėsi tikrai keistai. Kai jis ir vėl priėjo prie jos, auklėtoja paklausė: „Kas atsitiko, Maksai?"

Vaikas papurtė galvą ir nenuleido akių nuo dviejų skudurinių lėlių, kurias laikė rankose. Jis vadino lėles Nina ir Dinu, suglaudė jas ir padarė, kad jos apsikabintų.

„Maksai, kas atsitiko? – auklėtoja buvo atkakli.

Berniukas delsė, svyravo, negalėjo apsispręsti. Paskui staiga prabilo: „Tėtė nori užmušti mamą!“ Šiuos žodžius Maksas ištarė visai rimtai.

„Maksai! Maksai! Nepasakok siaubo pasakų!“ Auklėtojos balsas rodė, kad ji nieko nesupranta ir nepriima berniuko žodžių rimtai.

„Tai tiesa! – treptelėjo koja Maksas. – Tėtė tikrai nori užmušti mamą!“

Auklėtoja papurtė galvą ir paglostė berniukui plaukus: „Dabar eik žaisti“.

Ji tikėjosi, kad vaikas viską pamirš. Tikriausiai Maksas bus sapnavęs blogą sapną. Vis dėlto auklėtoja nutarė pasikalbėti su motina.

Kitą popietę Makso mėgstamiausias žaislas buvo supamasis arkliukas. Nutaikęs progą, jis vis sėdosi ant arkliuko, tvirtai suspausdavo jį šlaunimis, intensyviai lingavo pirmyn atgal. Jo veidas paraudo, kaktą išpylė prakaito lašeliai. Berniukas tyliai švokštė sau po nosimi: „Aš tave sutvarkysiu! Aš tave sutvarkysiu!“ Paskui, lyg pats sau atsakydamas, apimtas ekstazės rikteldavo: „Taip! Taip!“

Žaidimas vis kartojosi. Auklėtoja paliko vaiką ramybėje, bet ją apniko įvairios mintys.

Netrukus pasitaikė proga pasikalbėti su Makso mama. Auklėtoja su ja palaikė draugiškus santykius, todėl iš karto papasakojo, ką pastebėjusi. Motina akivaizdžiai sutriko. Moterys pasišaukė Maksą ir pamėgino ką nors iš jo sužinoti.

„Maksai, ką tu čia pasakoji?“ – piktokai paklausė motina, nors pati stengėsi išlikti rami. Vaikas tik gūžtelėjo pečiais. „Tu sakai, kad tėtis nori mane užmušti!“ Maksas suglumęs žvelgė į motiną. „Sakyk, ką tu čia išsigalvoji! Tau galvoje negerai!“ Motina pasuka pirštu sau prie smilkinio.

„Veronika, nereikia“, – ramina ją auklėtoja.

„Aš visai neišsigalvoju, – Makso balsas skamba atkakliai ir labai rimtai. – Aš neišsigalvoju.“

Makso motina giliai įkvepia ir sako: „Tuomet prašom tučtuojau papasakoti, kas atsitiko... tučtuojau“.

Motina nekantrauja, jos balse girdėti grėsmingos gaidelės.

Vaikas prieina prie auklėtojos ir paima ją už rankos.

„Neseniai mačiau, kaip tu sėdėjai ant tėtės ir šaukei: „Taip! Taip!“ Tu manęs visai negirdėjai. O tėtė sakė: „Aš tave sutvarkysiu“.

Makso motina apimta siaubo žengia du žingsnius atgal. Ji uždengia ranka burną ir akimis bejėgiškai ieško pagalbos. Maksas patraukia auklėtoją už rankos, kad į jį pažvelgtų. „Tėtė vis kartojo: „Aš tave sutvarkysiu“. Tu garsiai dejavai ir sakei: „Gerai!“ Aš užspaudžiau rankomis ausis, nes maniau, kad tu miršti.“

Dabar Veronika žengia du žingsnius berniuko link: „O, Dieve, Maksai, – ji paglosto jo plaukus. – Ar tai buvo tada, kai tu naktį atėjai pas mane ir priglaudei ausį man prie burnos?“

Maksas linkteli: „Norėjau paklausyti, ar tu dar kvėpuoji“. Veronika apkabina sūnų ir sako: „Aš tave myliu, Maksai“.

„Ar tėtė tikrai norėjo tave užmušti?“

„Ne!“ – spontaniškai atsako motina, bet toliau jai pritrūksta žodžių. Vėliau ji pasakojo, jog tą akimirką jos galva buvusi visai tuščia. Mintys skriejo ratu ir buvo labai baisu ką nors pasakyti ne taip. Maksas pajuto motinos bejėgiškumą: „Mama! – jis žiūrėjo aukštyn į motiną. – Tu su tėte žaidei supamąjį arkliuką? Ir tau tai labai patiko, taip?“ Auklėtoja neištveria nenusišypsojusi, Makso motina su palengvėjimu atsikvepia: „Taip, labai patiko“. Maksas paglosto mamą, eina prie supamojo arkliuko, užsėda ant jo ir išstena: „Aš tave sutvarkysiu!“

Iš Makso istorijos aiškėja, kodėl tėvų miegamasis vaikams gali būti reikšminga riba. Reikia pabrėžti, jog tai *gali* būti riba. Ši riba nėra kokia nors dogma, ji priklauso nuo suaugusiųjų reakcijos.

Tėvai turi teisę savo kambaryje ir tam tikru laiku intymiai pabūti dviese ir nevaržomai mylėtis. Tai neturi nieko bendra su netinkamu požiūriu į seksą. Jei tėvai paisys tik vaikų poreikių, jei jų veiksmai bus nukreipti tik į vaikų gerovę, o savo pačių poreikiai nustumti į šalį, jie pavirs pilkomis pelėmis, iki ausų įklimpusiomis į auklėjimo uždavinius. Vaikai nevertins jų kaip asmenybių. Kas negerbia savęs, to negerbs ir kiti.

Lygiai taip, kaip vaikas turi teisę turėti savo kambarį ir tam tikrą laiką būti jame vienas, tą teisę turi ir tėvai. Labai svarbu vaikui paaiškinti, kad tėvai turi skirti laiko sau, kad galėtų pabūti dviese, kad „viešbutis „Mama“ tam tikru laiku uždaromas“. Jei šią taisyklę įdiegsime kasdieniame gyvenime, jei vaikams ji atrodys normali ir savaime suprantama, jei tėvų poreikiai bus nuosekliai įtraukiami į vaikams suprantamus ritualus, vaikai bus greičiau pasirengę – jei nekreipsime dėmesio į kai kurias išimtis – šios taisyklės laikytis. Vaikai nesijaus apskritai palikti vieni, o tik tam tikram, neilgam laikui.

Tėvų nustatytos ribos neatmeta vaiko kaip asmenybės, nors vaikai kartais bando daryti tėvams moralinį spaudimą pateikdami, pavyzdžiui, tokį argumentą: „Jūs manęs nemylite!“ Tvirtos ir aiškios pozicijos neturintiems tėvams, kurie nesugeba išsireikalauti tik sau skirto laiko, kyla pavojus priverstinai taikytis prie vaikų.

Jei šeimoje nėra krizinės situacijos, jei šeimos narius sieja tvirti emociniai ryšiai, vaikams visai nesunku trumpam išsiskirti su tėvais.

Tėvai gali be sąžinės graužimo džiaugtis vienas kitu. Jei partneriai intymiomis akimirkomis galvoja ne tik apie vienas kitą, jei jų mintys sukasi apie „vienišą, paliktą vaiką“ ir viena ausimi klauso-

masi, ką jis veikia, tuomet jų tarpusavio santykiai gali pašlyti. Tokios situacijos ilgainiui ima slėgti, tėvai nesugeba atsikratyti įtampos. Neretai ši įtampa subtiliai perduodama vaikams: „Tu mane susargdinsi!“, „Aš su tavimi taip gražiai elgiuosi, o ką darai tu?“

Vis dėlto ne kiekvienoje situacijoje įmanoma išlaikyti aiškumą. Ypač sunku išaiškinti vaikams, kai šeimoje gyvena ne vienas mažas (iki trejų metų amžiaus) vaikas. Jiems, žinoma, taip pat galima pasakyti, kad tėvai privalo turėti sau skirtą laiką ir kambarį, galima jų paprašyti, kad jie neatidarytų uždarų – ne užrakintų! – durų.

Vis dėlto jaunesniojo amžiaus vaikai elgiasi spontaniškai – aš nekalbu apie situaciją, kai kovojama, kas ką nugalės, – jie tiesiog pamiršta. Jei toks vaikas staiga išdygsta prie lovos, kurioje tėvai glamonėjasi ar mylisi, labai svarbu liautis ir jokiu būdu neišsiųsti vaiko iš kambario. Kai vaikas stovi už uždarų durų ir prašo leidimo įeiti, vadinasi, jį apėmė baimė, kad paliko vieną. Tokiu atveju geriau – suprantu, tai sukelia frustraciją! – leisti vaikui įeiti. Vaikai smalsūs, jie nori žinoti, ką tėvai daro. Pakaks paaiškinti, kad jie vienas kitą švelniai glosto ir myluoja ir, jei įmanoma, kartu švelniai pamyluoti ir vaiką.

Vyresni vaikai kartais stengiasi pamatyti, kaip tėvai mylisi.

Tokio poreikio negalima aiškinti vien noru žinoti. Augdamas vaikas daug fantazuoja, susikuria sau įvairių vaizdų, kuriuos jis vėliau siekia patirti gyvenime. Yra tėvų, kurie tai leidžia. Šie tėvai vėliau pasakoja, kad patenkinę savo smalsumą vaikai išeina. Visai galimas daiktas.

Aš laikausi kitokios nuomonės: ši sritis priklauso tik dviem žmonėms. Tai siejasi su intymumu, artumu ir atsidavimu vienas kitam, todėl į šią sritį neturėtų brautis joks kitas žmogus, net ir savi vaikai. Vaikams pademonstruotas lytinis aktas, kaip vaizdi bio-

logijos pamoka, turi nemalonų poveikį, o sudėtingas kompleksiškas procesas suvedamas į technines ir fizines detales. Kai vaikai užsimano viską sužinoti, gal būtų naudingiau pasitelkti į pagalbą vieną daugelio specialių konsultacinio pobūdžio knygų, kurioje taktiškai, jautriai, konkrečiai ir vaizdžiai aiškinama apie seksą ir lytinius santykius. Jei šią knygą pasklaidysime kartu su vaikais, vaikai nesijaus atstumti, atskirti nuo tėvų ir suvoks, jog tėvai nesikrato atsakomybės.

Visai kas kita, jei vaikai užsimano pamatyti, o gal net atsargiai paliesti tėvų lyties organus. Jei tėvai *gali* tai leisti, jei tai nepažeidžia jų fizinio neliečiamumo, vaikai gautų galimybę seksualumą suvokti ne abstrakčiai, o patirti tai vaizdžiai savo pojūčiais.

„Mano penkerių metų sūnus Benjaminas neseniai atsigulė ant manęs. Abu buvome nuogi. Jis įspaudė savo mažą varpą tarp mano šlaunų ir ėmė judėti pirmyn ir atgal. „Mama, dabar mes darome fiki fiki!“ Mane ištiko šokas, nebežinojau, ką daryti.“ – moteris nusiminusi žvelgia į mane.

„Tuojau pat nulipk“, – pasakiau sūnui ir šiurkščiai nustūmiau jį nuo savęs.“

„Tėtis irgi taip daro! O man negalima!“

Moteris susimąsto: „Jis teisus! Bet ką aš galėjau pasakyti!“

„Ir ką gi jūs pasakėte?“

„Kad taip negalima! – ji nuleidžia akis. – Žinau, jog tai kvailas atsakymas!“

Aš nesileisiu į samprotavimus, kodėl Benjaminui kyla tokių norų.

Psichoanalizėje kalbama apie Edipo kompleksą ir vaiko norus susilieti. Tai gal ir paaiškintų situaciją, bet nepadėtų motinai rasti teisingo sprendimo. Ribas nustatantis atsakymas galėtų skambėti maždaug taip: „Su tėčiu man patinka miegoti ir daryti tai, ką tu

sakai. Taip daryti galime tik mes su tėčiu. Aš tave labai myliu, apkabinu ir glostau".

Į vaikų klausimus „kodėl?" galima reaguoti dvejopai: veikti sugedusios plokštelės principu – tvirtai ir draugiškai kartoti: „Benjaminai, tai yra tik mano ir tėčio reikalas!" arba atsakyti klausimu: „Ką dar norėtum sužinoti?"

Gal noras fiziškai suartėti slepia troškimą žinoti dalykus, kurie vaikui neduoda ramybės.

Iš aprašytų situacijų aišku, kad tėvų lytinį aktą vaikas gali neteisingai suprasti. Tai, kas tėvams teikia didelį malonumą, vaiko gali būti suprasta kaip agresyvus elgesys ir jėgos vartojimas. Dėl tokio skirtingo suvokimo gali atsirasti daug nesusipratimų, kurie gali sukelti sumaištį vaikų emociniame pasaulyje.

Šešerių metų Angela rytais ateina pas tėtį į lovą. Jis jau nebemiega, tik dar nenori keltis. Angela prisiglaudžia prie tėvo kaip katytė, glosto jam plaukus.

„Pažaiskime, tėte", – staiga sako mergaitė.

„Ne dabar!"

„Dabar", – primygtinai prašo dukra.

Tėvas nusileidžia: „Tuomet greitai atsinešk žaislų. Pasirink, kurie tau patinka".

„Ne! Žaiskime čia!"

Tėvas sutrikęs žiūri į mergaitę: „Ką nori pasakyti?"

Angela pačiumpa tėvo ranką: „Tai, ką tu darai su mama!" Mergaitės balse girdisi reikalavimas.

„O ką aš darau su mama?" – kiek karštligiškai klausia tėtis ir nekantriai sujuda.

„Jūs abu gulite apsikloję, o tu dedi ranką čia, – Angela prievarta prisitraukia tėvo ranką, deda ant savo pilvo ir prispaudžia. – Tavo ranka guli mamai ant pilvo, o ji tuomet užmerkia akis."

Mergaitė užsimerkia. „Tuomet mama sako tau: Morisai, pažaisk su manim... pažaisk su manim,.. tavo rankos tiesiog stebuklingos. Ir jūs žaidžiate."

Angela mėgdžioja motiną. Tėtis jaučiasi bjauriai, galvoje sukasi kvailos mintys. Angela sugrąžina tėvą į tikrovę: „Tėti! Prašau, užburk ir mane!" Tėvui išdžiūvo burna, jis vos tvardosi: „Angela, kokius niekus tu čia kalbi? Gal sapnavai blogą sapną?"

Mergaitė apsimeta nepastebinti, kad tėtis sutrikęs, o gal to ir nesuvokia. Ji tvirtai sako: „Neseniai jūs vieną vakarą grįžote namo vėlai. Tu priėjai prie mano lovos ir pabučiavai mane, o mama tik paglostė. Aš dar nemiegojau. Mama tau pasakė, kad eitum su ja, ir išėjo iš kambario. Ji manęs nepabučiavo. Tuomet aš atsikėliau ir norėjau nueiti pas mamą, kad ji mane pabučiuotų. Nuėjau į miegamąjį, bet ten buvo tuščia. Pamaniau, kad jūs vėl išėjote. Bet jūs buvote svetainėje. Mama gulėjo fotelyje, o tu buvai priešais ją. Tu būrei rankomis, – Angela užsikerta. – Aš nemačiau, bet mama vis kartojo tuos žodžius".

Dabar Morisas Šeferis suvokia situaciją. Per seminarą jis pasakoja: „Tai buvo nuostabu, mes nieko nematėme ir negirdėjome. Bet juk tai normalu, ar ne?" Aš linkteliu.

Angela neatlyžo: „Na, tėveli, užburk, greičiau užburk!"

„Turėjau ką nors daryti, – vėliau pasakojo Morisas. – Buvo akivaizdu, jog mergaitė matė ne viską. Bijojau savo burtais ką nors sugadinti. Tuomet į galvą šovė mintis."

„Bėk ir atsinešk iš savo kambario savo stebuklingus žmogeliukus. Žaisime pilvo teatrą!"

„Puiku!" – sušuko mergaitė ir nuskubėjo atsinešti lėlių, su kuriomis tėvelis prieš miegą dažnai išdarinėjo visokius triukus. Ji jau buvo paskubomis apsivilkusi bikinį. Dabar Angela vėl atsigulė į lovą ir ėmė glostyti savo bambą. Dar tėvui nespėjus nieko pasakyti, mergaitė tarė: „Mano pilvo teatras atidarytas".

„Kažin ar Miraklis, – Angela taip vadino vieną savo stebuklingų lėlių, – gali padaryti taip, kad bamba dingtų?“

„Pamėginkime“, – pasiūlė tėvas. Abu jau kuris laikas darė ant pilvo stebuklingus triukus ir linksmai kikeno. To kikenimo privilioota į miegamąjį įėjo Eva Šefer ir paklausė: „Ką gi jūs čia veikiate?“

„Mes čia darome stebuklus, kaip tėtė daro su tavimi!“

Moteris išsigando. Staiga toptelėjo mintis apie vaikų seksualinį išnaudojimą. Ją išpylė karštis. Morisas Šeferis suprato, ką ji galvoja, ir šypsodamasis papurtė galvą: „Ne, ne taip kaip su mama, kaip su tavimi, Angela!“

Angela pažiūrėjo į tėtį ir pasakė: „Tegu bus taip!“ Eva Šefer vis dar negalėjo atsipeikėti.

Iki šiol apie tėvų miegamąjį aš kalbėjau kaip apie *galimą* ribą tik iš vaiko pozicijų ir nenagrinėjau dėl to kylančių problemų. Dabar pamėginsiu trumpai apibendrinti kai kuriuos aspektus:

- Nenoriu pasakyti, kad tėvų seksualumą reikėtų uždaryti kareivinėse, o uždaras duris laikau vieninteliu tinkamu sprendimu, kad tėvų seksui nieks netrukdytų. Man visiškai aiškus vienos moters pasakymas: „Jūs tik pagalvokite, kuo labiausiai mėgaujasi žmonės, kai jie turi meilužius: jie turi atskirą butą ar kambarį, gali vaikščioti nuogi, nuogi gaminti maistą, mylėtis ant valgomojo stalo ar važiuoti į mišką. Ir be vaikų!“ Nevaržomam seksui būdingas spontaniškumas, o uždaros durys ne visada garantuoja saugumą.
- Ir dar šis tas apie spontaniškumą: daugelis tėvų išsiunčia savo vaikus pas senelius ar pažįstamus, išsinuomoja kambarį viešbutyje. Bet tuomet – kaip sako vienas tėvas – jaučiamas didelis psichologinis spaudimas ir nesinori nieko, tik žiūrėti televizorių.

- Ir galiausiai: jei maži vaikai visą dieną be perstojo sekioja paskui motiną, tuomet ji džiaugiasi galėdama porą valandų pabūti viena. Viena mama aiškina: „Tada sunku galvoti apie ką nors kita. Jei kai kurie vyrai sako, jog jų žmonos neturi noro mylėtis, tai jiems reikėtų paaiškinti, kodėl šiuo laikotarpiu, kai vaikai dar maži, taip atsitinka. Vyras turėtų palaukti, kol moteris to norės. Mano vyras kartais panašus į pavydų vaiką, kuris vaikšto iš paskos ir reikalauja“.

Kita mama pratęsia jos mintį: „Net jei galva prikimšta auklėjimo problemų ir nebenori nieko žinoti apie erotiką, tarp kojų geismas vis dar išlieka. Kartais paprasčiau jį patenkinti pagalve tarp šlaunų“.

Įvairiose situacijose, kurios susidaro dėl vaikų klausimų ir veiksmų, tenka ieškoti skirtingų sprendimų. Čia nėra vienintelio recepto, o perfekcionizmas iš visų dalyvių pareikalauja per daug pastangų. Tikslas yra kelias. Šis teiginys be galo aktualus. Kartais tas kelias lygus, be duobių, o kartais ir lyguma eiti tikrai sudėtinga. Reikia save padrąsinti ir paguosti tuo, jog lygumoje yra oazių, kurios žada malonumą, linksmybes ir aistrą.

Vaikų klausimai apie seksą tėvus gerokai vargina, o kartais virsta jiems nepakeliama našta, jei tėvai mano, jog į kiekvieną klausimą jie privalo atsakyti. Tie klausimai dažnai būna netikėti, tėvai pasijunta bejėgiai, suabejoja savo jėgomis. Tai visiškai normalu. Vaikai klausinėja gyvą žmogų, o ne robotą, kuris į visus klausimus turi gatavus atsakymus. Atsakymai gali būti labai įvairūs, nes jie privalo atitikti esamą gyvenimo situaciją – realistiški ir moralizuojantys, magiškai žaismingi, kartais visiškai intuityvūs, bet vis dėlto tvirti, kaip rodo toliau pateikiama situacija.

Laikrodis rodo be kelių minučių vidurnaktį. Devynerių metų Tilmanas eina į savo kambarį. Eidamas pro tėvų miegamąjį ber-

niukas stabteli, dvejoja, delsia. Paskui jis nuspaudžia durų rankeną, praveria duris ir žvelgia į tamsą. Žengęs kelis žingsnius, Tomas įbeda akis į tėvų lovą. Bertoldas ir Bruni nieko nemato, nieko negirdi. Jie tvirtai apsikabinę. Bruni rankos švelniai glosto vyro nugarą. Kojos tvirtai laiko apkabinusios jo strėnas, ji nori kuo stipriau jausti.

Tilmanas girdi dejones ir aistringus garsus. Berniukas prieina prie pat lovos, žiūri į susipynusius kūnus ir sausu balsu klausia: „Ką jūs čia darote?"

Bruni išsigandusi pašoka, Bertoldas pakelia galvą. Aistros kaip nebūta, juos persmelkia baimė. Šokas trunka kelias sekundes, paskui pasigirsta juokas. Tilmanas atkakliai kartoja: „Ką jūs čia darote?"

Bertoldas atgauna žadą: „Tilmanai, apie tai pakalbėsime rytoj".

Tilmanas jaučiasi nejaukiai, dvejodamas vis dar trypinėja prie lovos, o motina visą laiką kikena. Tėvo balsas nekantrus, nors jam jau visiškai aišku, kad šiandien nieko nebebus: „Tilmanai, kai tu kitą kartą sugalvosi ateiti, pirma pasibelsk... O dabar eik".

Tilmanas apsisuka, išeina ir uždaro paskui save duris. Tėvai juokiasi. Bruni vėliau sako: „Aš pajutau ir kažkokį palengvėjimą. Staiga, be sensacijų, atsiskleidė paslaptis. Nesvarbu, kad visus ištiko šokas!"

Į duris vėl pasibeldžia. Bertoldas sako: „Prašom!"

Tilmanas praveria duris, įkiša vidun galvą ir taria: „Dar vienas klausimas! Ar Bertoldas buvo su prezervatyvu?"

Tėvai prunkšteli. Tilmanas stovi tarpduryje. Tėvas atsipeikėja pirmas: „Dabar jau užteks. Viską aptarsime ryte".

Bruni užmiega Bertoldo glėbyje. Kitą rytą per pusryčius šalia Tilmano sėdi jo vyresnysis brolis Filipas. Tilmanas atrodo susimąstęs. Po kurio laiko jis visai tvirtai pradeda: „Dar kartą dėl vakar vakaro. Kaip tai daro gyvūnai?" – teiraujasi berniukas.

Tėvai susižvalgo, jie nežino, ką atsakyti. Tilmanas tai suvokia. Kadangi šeima turi šunį, jis sukonkretina savo klausimą: „Norėčiau žinoti, kaip tai daro šunys“.

Kai trumpai pagalvojusi Bruni jau ketina atsakyti, Tilmanas priduria: „Ar jie tamposi taip pat mėšlungiškai, kaip ir žmonės?“

Bruni suraukia kaktą ir pamąsčiusi bando išsiaiškinti, ką reiškia jo žodis „mėšlungiškai“. Tilmanas nė kiek nedvejoja: „Vakar tu buvai kojomis mėšlungiškai apkabinusi Bertoldą. Ar ir šunys taip daro?“

Tėvui pritrūksta žodžių, o mama paaiškina, jog tai visai nebuvo mėšlungiška. Ji labai myli Bertoldą, todėl gali taip daryti. Bruni stengėsi trumpai atsakyti į visus berniuko klausimus. „Mes nuostabiai ir nevaržomai kalbėjomės. Aš stengiausi neišsakyti visko iki galo, kad nesuvulgarinčiau intymių ir nuostabių dalykų. Kai kas dar turėjo likti paslaptis. Kadangi aš tik atsakinėjau į sūnaus klausimus, jam nebuvo per daug sunku. Man – taip pat. Daugiau jis niekados neidavo į kambarį nepasibeldęs.“

Pageidautini trukdymai?

Ne tik vaikai trukdo tėvams intymiomis akimirkomis. Sąmoningai ar nesąmoningai tai daro ir patys tėvai. Per konsultacijas ir šeimoms skirtus seminarus aš susidūriau su labai paradoksaliomis situacijomis.

Džesika Roberts jau kuris laikas gerokai nesutaria su vyru. Nesutarimų priežastis yra seksas. Klausas Roberts visą laiką prikaišioja žmonai, kad ji „viena ausimi nuolat klauso, ką daro vaikas“, ir laiko tai visiškai nenormaliu dalyku. Moteris teisinasi, kad ji taip pat nori mylėtis, bet šiuo metu tas noras sumažėjęs, nes visą savo dėmesį skiria dvejų metukų Sarai.

Sarai neegzistuoja jokie vakariniai ritualai, jokios laiko ribos. Jai leidžiama bet kuriuo metu eiti į svetainę ir į tėvų miegamąjį. „Klausas turėtų tai suprasti. Kada nors aš vėl galėsiu jam skirti daugiau laiko."

Vyras net nesistengia suprasti, jaučiasi nustumtas į šalį.

Per pokalbį Džesika atvirai prisipažįsta: „Aš patenkinta, kai Sara ilgai pas mus žaidžia ar tiesiog užsibūna. Klausas tuomet viską girdi ir supranta, man nereikia ilgai aiškinti ir diskutuoti".

Štai kita situacija. Ketverių metų Beatrisė iki pat vienuoliktos valandos vakaro gali eiti pas tėvus, ir visai nesvarbu, ar jie dar sėdi svetainėje, ar jau guli lovoje. Mergaitės tėvas Volfgangas dėl to pyksta, o jo žmonai ši situacija atrodo kebli.

Ji bando mergaitei nustatyti ribas, bet prisipažįsta, jog net tada, kai ji pratrūksta rėkti, mergaitė neklauso ir po minutės vėl įžengia pas tėvus. „Tuomet man pasidaro gaila, kad ją apšaukiau, ir vėl leidžiu pasilikti."

Volfgangas Jėgeris nesikiša į vaikų auklėjimą, tik „kai negaliu ištverti, tuomet jau trenkiu. Ne iš tikrųjų, tik žodžiais!"

„O kada tai būna?" – klausiu aš.

Vyras tyli. Žiūriu į jį, o jis mąsto.

„Kai jam iš manęs kai ko reikia", – įsiterpia Vera Jėger. Jos balsas skamba tarsi metalas. Moteris įsmeigia akis į vyrą, o tas spontaniškai sako: „Ką čia svaičioji". Volfgangas energingai papurto galvą, smiliumi baksnoja į kaktą: „Nesąmonė!"

„Sąmonė! Man visiškai aišku, kada tu pradedi rėkti. Kas dvi tris dienas, daugiau tu neištveri. Aš jau tai suprantu, vos tu grįžęs iš darbo įžengi pro duris. Šiandien ir vėl ardysies!"

Volfgangas Jėgeris apstulbęs, visą laiką purto galvą. Moteris tikina, kad jos pastabos teisingos. Sutuoktiniai ginčijasi, kiekvienas įrodinėja savo tiesą. Vyras atkakliai neigia žmonos teiginius. Kai jis

ir vėl pavadina tai „tuščiais plepalais“, moters balsas įgauna šiurkštų skambesį.

„Ar gali būti taip, jog jūs džiaugiatės, kai dukra jums trukdo?“ – paklausiu aš.

Veros lūpų kampučiai pastebimai trūkčioja: „Žinoma. Tuomet aš rami“.

„Ak taip, – surinka vyras. – Aš taip ir žinojau.“ Po akimirkos jis vėl tęsia: „Aš vyras, man to reikia reguliariai. Kas man darbo, jei tau to reikia retai“.

Ji bando sušvelninti situaciją: „Jei tu bent būtum švelnesnis!“

„Liaukis pagaliau! Vis aš dėl visko kaltas.“

„Aš taip nesakau, bet tu paisai tik savo malonumo, o visa kita tau nesvarbu!“

„Gali pati tuo pasirūpinti!“ Įsižeidęs vyras atsilošia ant sofos.

„Taip būna visada, – nusiminusi sako Vera Jėger. – Apie tai su juo neįmanoma kalbėtis.“

Šiose dviejose labai skirtingose situacijose galima pamatyti, kaip nevienodai nustatomos ribos, kai viskas siejasi su tėvų seksu:

- Kai kurie tėvai pasinaudoja vaikų trukdymais ir dedasi labai gerais pedagogais, nepaisančiais savo asmeninių poreikių. Jie apsimeta auklėjimo aukomis, kurios negali skirti sau nei laiko, nei vietos. Kad aprašytos situacijos nebūtų klaidingai aiškinamos, pabrėžiu: vaikų negalima guldyti į savo lovą vien tam, kad – kaip vyrus pavadino viena motina – „šokliai“ turėtų progos išsakyti savo argumentus: „Tu privalai su manimi miegoti! Aš apie tai skaičiau vienoje knygoje!“
- Šeimoje pasitaiko kritinių momentų, kai iki vėlyvo vakaro tėvų ramybėje nepaliekančiais vaikais nesąmoningai pasinaudojama, kad būtų išvengta dažniausiai vienpusių, pasitenkinimo ne-

teikiančių lytinių santykių. Vaikai, tarsi prie savęs laikoma kokia emocinė pagalvėlė, padeda išlaikyti atstumą tarp partnerių. Kai tėvai neįstengia pasiekti, kad vaikai vakarais jiems netrukdytų, gali (bet neprivalo!) būti, jog to priežastis yra sutrikęs partnerių fizinis ir seksualinis bendravimas. Savaime suprantama, nereikia pamiršti ir kitų veiksnių bei ekstremalių sąlygų, dėl kurių sunku išreikalauti, kad vaikai laiku gultų į savo lovą. Pavyzdžiui: kai nėra vakarinio ritualo, kai atsitinka kritinių dalykų, kai tėvai ilgai būna išvykę, kai vaikas serga ir jam ką nors skauda. Jei vaikas kas vakarą elgiasi nenormaliai, nesuvokia ribų arba tos ribos jam nenustatytos, tai jau yra esminės krizės simptomas.

- Kad dėl aprašytų situacijų nebūčiau klaidingai suprastas: konsultacijose ir pokalbiuose dažnai galima išgirsti moterų skundus, kaip vyrai į jas nekreipia dėmesio, rūpinasi tik savo karjera ir visai nenori mylėtis. Keturių vaikų motina Sara Vinter sako: „Vyras man daro vieną vaiką po kito, kad tik palikčiau jį ramybėje ir kad jis galėtų visą dėmesį sutelkti į savo darbą".

Onanizmas

Dorotėja Elser delsia, jai nelengva per seminarą suformuluoti savo klausimą.

Galiausiai ji pradeda: „Taigi mano sūnus Benas dažnai guli ant pilvo ir juda pirmyn ir atgal..." Ji klausiamai žiūri į mane, ar aš supratau jos klausimą.

„Jis onanizuojasi", – patikslinu aš.

„Taip", – moters balsas tylus ir trūkčiojantis.

„Tuomet jo galva parausta... Aš stengiuosi nukreipti jo dėmesį kitur, bet niekas nepadeda." Jos akys nukrypsta į viršų. Moteris purto galvą ir vėl žvelgia į mane: „Aš skaičiau, jog savęs tenkinimas

susiję s su seksualine prievarta, bet Benas tokios prievartos nepatyrė. Tuo aš esu visiškai tikra, garbės žodis. Aš nežinau, ką daryti".

Kita situacija. Gisela Bartels užsikirsdama pasakoja, jog jos septynerių metų dukra Jasmina nuolatos masturbuojasi...

„Nuolatos?"

„Na, gal ne nuolatos, bet aš tai pastebiu..." – moteris sutrikusi ir apimta nevilties.

„Jūs bijote?"

„Taip. Juk tiek daug rašoma, kad taip darantiems vaikams gresia pavojus."

„Ar Jasminai gresia pavojus?"

„Jasminai ne!" – tvirtai sako ponia Bartel.

„O kam gresia?"

„Aš nežinau... – jos akyse pasirodo ašaros. – Aš labai bijau, kad Jasminai gali kas nors atsitikti!"

„Kas atsitiko jums?"

Tuomet Gisela Bartels pasakoja, kad vaikystėje ji labai mėgo masturbuotis ir darė tai dažnai. Tai kartą pastebėjo jos teta. Ji elgėsi su mergaite maloniai. Vakarais ji kvietėsi ją į savo lovą ir tvirkino. „Tuomet aš dar nieko nesupratau. Man buvo tik penkeri ir man tai patiko..." Gisela pravirksta. „Bet paskui atėjo laikas, kai man to nebesinorėjo. Vis tiek privalėjau eiti į jos lovą. Teta pagąsdino, kad priešingu atveju ji viską papasakos mano mamai... Labai džiaugiausi, kai teta persikėlė gyventi kitur... Vėliau, – Gisela pasipurto, – man buvo net gaila jos, nes buvo be galo vieniša, – moteris rimtai pažvelgia į mane. – Dabar aš bijau, kad ir Jasminai neatsitiktų ko nors panašaus."

Į onanizmą ir masturbaciją žiūrima labai neigiamai. Jei anksčiau už šį keistą reiškinį buvo baudžiama, tai šiandien daugiau kalbama apie tai, kad onanizmas kelia grėsmę, jog vaikas bus seksualiai iš-

naudojamas. Kitaip tariant, dažnas masturbavimasis yra tarsi nuoroda į seksualinę prievartą.

Vaikas, tenkindamas save, tarsi nori atkreipti kitų dėmesį į jo situaciją. Tam tikrais atvejais tai gali būti svarbu. Vis dėlto jei į onanizmą žiūrėtume iš vaiko pozicijų, tai jis turėtų labai daug reikšmių:

- Onanizmas yra fizinio savęs suvokimo ir emocinio seksualinio vystymosi dalis. Tokia išraiškos forma pasitaiko dažniau, nei mano tėvai. Viskas vyksta tada, kai niekas nemato. Onanizmas susijęs su savo kūno atradimu ir jo pajautimu. Savęs tenkinimas būdingas ir suaugusiesiems, taip daro net poros.
- Kad kūno lietimas siejasi su geismu ir maloniais pojūčiais, vaikas sužino dažniausiai atsitiktinai: kai tam tikras kūno dalis liečia drabužiai, kai vaikas guli ant pilvo. Šie pojūčiai dar labiau sustiprėja, kai berniukai liečia savo lyties organą, ritmingai spaudo jį prie minkštos paklodės, mergaitės liečia savo klitorį ranka, o norėdamos pasiekti dar didesnį efektą, tarp šlaunų įsideda minkštą žaisliuką.
- Vaikams onanizmas – malonumas. Jis nedaro nei fizinės, nei dvasinės žalos. Emocinio vystymosi metu atsirandantis poreikis tenkinti save nėra baisus reiškinys. Kai vaikas pajunta, kad tam tikri judesiai teikia malonumo, jis nori eiti toliau, jam knieti sužinoti, ką dar galėtų išgauti iš savo kūno, kaip dar galima su juo žaisti.
- Dėmesį būtina atkreipti tada, kai vaikai tyrinėja vienas kito lytinius organus ar ima vienas kitą stimuliuoti. Taip dažniausiai elgiasi maži vaikai, kurie nesuvokia tokių veiksmų pasekmių. Atkreipti dėmesį – nereiškia drausti ar išskirti vaiką iš kitų. Draudimai ir panašios priemonės tik privers vaikus slapstytis ir vargu ar padės ugdyti vaikų fizinį ir seksualinį sąmoningumą.

Ribos nustatomos tik aiškiomis taisyklėmis ir ritualais: seksualiniuose žaidimuose gali dalyvauti tik to paties amžiaus ir tos pačios lyties vaikai. Jie gali tai daryti tik savo noru, žaidimuose negali būti jokios prievartos. Būtina stebėti, kad įsitraukę vaikai nesusižeistų, kad į lytinius organus nebūtų kišami visokie daiktai.

Be to, vaikai privalo suprasti, kad ne kiekviena kasdienio gyvenimo situacija tinka jų lytiniams poreikiams tenkinti. Kad ir kokie tolerantiški būtume, vargu ar rytinis pokalbis darželyje, kai vaikai susėda ratu ant kėdžių, galėtų tikti vaikų fizinių ir lytinių jausmų demonstravimui. Tą patį galima pasakyti ir apie sekmadieninį kavos gėrimą, kai šeimą aplanko močiutė. Jokiu būdu nedrauskime, bet pamėginkime tą vaiko poreikį atidėti kitam laikui, gal net patarkime jam tai daryti atskirame vaikų darželio kampelyje ar savo kambaryje.

Jei vaiką suprasime ir jam padėsime, mokykloje jam bus lengviau šį savo poreikį nukelti į tinkamesnį laiką arba jį sublimuoti, atrasti adekvačių simbolių, kurie padėtų pajusti pasitenkinimą.

Neįprasti atsipalaidavimo būdai

Septynerių metų Patricijos mama Marion Vėber pasakoja: „Tiesiog nebežinojau, ką daryti. Patricija čiulpė ir čiulpė. Jos nykštys nuolat buvo burnoje. Draudžiau jai, aiškinau, kad tai bjauru, kad ji panaši į beždžionę".

„Ar padėjo?" – teiraujuosi aš.

„Ir dar kaip! – ironiškai sako moteris. – Dabar ji masturbuojasi kaip pašėlusi. Anksčiau jos burnoje buvo nykštys, o dabar minkštas žaislas tarp kojų. Ji gulasi ant pilvo ir prasideda... Jau geriau ji būtų ir toliau čiulpusi nykštį."

Dar viena situacija. Penkerių metų Katarina du tris kartus iki pietų eina prie savo stalo, stovinčio vaikų darželio kambario kampe. Ji praskečia kojas, apžergia stalo kampą ir apsvaigusi ritmiškai juda pirmyn ir atgal.

Mergaitė išrausta, jos akys apsitraukia migla, ji negirdi, kas darosi aplinkui. Po dešimties minučių Katarina atsipeikėja, atsistoja, eina prie kitų vaikų ir žaidžia toliau.

Auklėtojoms Katarinos elgesys atrodo keistas, o vaikai visai nekreipia į tai dėmesio. Jiems tai, ko gero, atrodo normalu.

Katarinos mamai toks dukters elgesys kelia nerimą. Mergaitė panašiai elgiasi ir namie, tik čia ji naudoja kėdę. Jos lytiniai organai paraudę ir skausmingi, bet ji ir toliau daro tą patį.

„Kada Katarina onanizuojasi?"

„Visada!" Aš suraukiu kaktą.

„Beveik visada!"

„Kada tiksliai?" – neatlyžtu aš.

Motina įtemptai galvoja. Ji mėgina prisiminti situacijas, kai dukra bando tenkinti savo lytinius potraukius.

„Kai ji nori nusiraminti", – spontaniškai išsprūsta motinai.

„O kas būna prieš tai?"

„Prieš tai ji būna gavusi pylos. Ji be galo daug sau leidžia!"

„O kokius reikalavimus jūs keliate savo dukrai?"

„Na, aš tik noriu, kad ji šio to pasiektų!"

Kad iš vaiko pozicijų tiksliau nustatytume subjektyvią tokių veiksmų reikšmę, būtina tiksliai stebėti laiką ir vaiko dienotvarkę. Daugelis vaikų patiria stresą, jie neturi laisvalaikio, privalo tiksliai laikytis nustatytos dienotvarkės. Jie jaučia spaudimą, nes tėvai iš jų reikalauja labai daug.

Didelės įtampos vaikai nepajėgia ilgai ištverti. Jei nėra kitų galimybių tą įtampą sumažinti, vaiko organizmas pats bando apsigin-

ti: vaikas čiulpia, regresuoja (ima elgtis kaip kūdikis), pavyzdžiui, nori, kad jį vystytų, reikalauja perdėto švelnumo arba – onanizuojasi. Kai vaikas nebepajėgia vystymosi sąlygojamo poreikio perkelti į kitus objektus, atsipalaidavimo jis siekia dirgindamas savo lytinius organus.

Tokiu būdu vaikas bando atsikratyti streso ir per didelio krūvio. Vaikui galima paaiškinti, kad atsipalaiduoti galima ir kitaip, patarti imtis meditacijos, jogos, autogeninės treniruotės ar sporto. Tuomet vaikas galės nevaržomai išlieti savo fizinius jausmus.

Reikia pabrėžti: lytinio savęs tenkinimo sublimacija neturi nieko bendra su draudimu. Vaiką reikia supažindinti su daugybe būdų, kurie suteiktų galimybę atsipalaiduoti jo amžiui ir situacijai tinkamu būdu.

Vaikų fantazijos

Situacija iš vienos pailgintos dienos grupės. Per pamokų ruošą spontaniškai kyla diskusija apie apsaugos priemones nuo nėštumo. Kitą dieną šešerių metų Janas atneša auklėtojai margą prezervatyvą. Jie ima kalbėtis.

„Štai“, – sako berniukas ir rodo ant piršto užmautą prezervatyvą. Auklėtoja priblokšta ir nesumoja, ką atsakyti.

„Štai“, – atkakliai demonstruoja vaikas.

Auklėtoja pamažu atgauna žadą ir klausia: „Iš kur jį gavai?“

„Iš tėtės spintelės stalčiaus. Ji stovi prie lovos.“

Auklėtoja nori kažką sakyti, bet pritrūksta žodžių. Ji nusišypso vaikui ir klausia: „Na ir kas iš to?“

„Atspėk, Elizabete, kodėl jis turi žemuogių skonį?“

„O iš kur tu žinai?“

„Aš palaižiau.“

Auklėtoja tylomis žiūri į Janą.

Berniukas šypteli: „Skanu! Kaip saldainis! Nori paragauti?“ Vaikas kyšteli jai pirštą. Auklėtoja atšlyja ir energingai papurto galvą. Janas susimąstęs klausia: „Elizabete, kodėl sargiai turi būti žemuogių skonio? – dar nesulaukęs atsakymo, vaikas papurto galvą ir svarsto toliau: – Juk jis reikalingas tam, kad nebūtų vaikų. Keista!“

Janui tariant paskutinius žodžius, prieina aštuonerių metų Tomas ir klausosi, ką jis sako. Tuomet Tomas visu ūgiu išsitiesia priešais jaunesnį Janą ir taria: „Tu nieko neišmanai“.

Janas sutrinka, bet paprieštarauja.

„Tomas išdidžiai paaiškina: jie todėl yra žemuogių skonio, kad mama ima tėtės daiktą į burną. Mamai labiau patinka, kai jis kvepia žemuogėmis“.

Jano blakstienos krūpteli, vaikas lėtai purto galvą, rauko kaktą ir pažvelgia į auklėtoją. Abu neprataria nė žodžio.

„Taip buvo geriau, – prisimena vėliau auklėtoja. – Būčiau pasakiusi kokią kvailystę.“ Tomas nusisuka. Jis įsitikinęs, jog kaip reikiant pamokė tą mažvaikį. Janas vis dar purto galvą, užsiropščia auklėtojai ant kelių, prisiglaudžia. Vaikas sutrikęs ir pasimetęs.

Auklėtoja pasakoja, kad pats vaikas padėjo jai išsigelbėti iš keblios situacijos ir kartu atsiskleidė jai.

Kurį laiką mąstęs, Janas staiga sako: „Aš žinau, kodėl jie žemuogių skonio“.

Auklėtoja žiūri į vaiką.

„Kad vaikai, kurie dėl sar... na, dėl šio daikto – vaikas galva parodo į ant piršto užmautą prezervatyvą – taip neliūdėtų, kad jie negims.“

Ištaręs šį sakinį vaikas atrodo patenkintas radęs savo sprendimą, jis apskritai patenkintas savo sprendimu. Auklėtoja nieko ne-

sako. Ji nukelia vaiką nuo savo kelių ir nueidama svarsto, ar jai reikėjo dar ką nors pridurti.

Ir dar du šios situacijos papildymai. Netrukus po to auklėtoja priėjo prie Tomo ir kai jie liko vieni paklausė: „Iš kur tu žinai apie tą žemuogių skonį?“ Iš pradžių vaikas dėjosi visažinis: „Taigi čia viskas aišku!“, bet griežtai sudraustas ir paprašytas nedaryti šou surimtėja. Jis pasakoja skaitęs tokią brošiūrą, kurioje buvo apie tai rašoma. Baigiantis pokalbiui jis sako: „Bet man tai atrodo bjauru. Aš jau geriau čiulpčiau žemuoginį saldainį“.

Antrasis papildymas – maždaug po metų. Janas prieina prie Elizabetės ir sako, kad dabar jis jau viską žinąs apie tą žemuogėmis kvepiančią gumelę. Mama jam paaiškinusi, kad jai patinka tėtės pimpaliukas, todėl jį bučiuojanti. Bučiuotis tik į lūpas yra nuobodu, o ji mėgsta žemuoges. Atrodo, Janas suprato, ką aiškino mama.

Jo žvilgsnis, rodos, naršo po motinos nupasakotus vaizdus.

„Bet, auklėtoja, kodėl ji tada nepatepa pimpaliuko žemuogių marmeladu?“

Vėliau auklėtoja pasakoja: „Aš ėmiau juoktis. Ir ką gi galėjau sakyti. Taip, kažką sakiau. Rodos, kad tėtės pimpaliukas ne kokia nors bandelė. Tuomet vaikas ėmė raitytis iš juoko“.

Štai tokia istorija. Man joje svarbūs šie aspektai:

- Lytinis auklėjimas yra ne vien kalbėjimas, ne vien tiksli informacija. Kad vaikui tinkamai paaiškintume, būtinas artumas ir abipusis pasitikėjimas. Vaikas privalo jausti, kad jis neatstumiamas, kad jį supranta.
- Auklėtoja rėmėsi specifine vaiko vystymosi faze ir patirtimi. Kadangi Jano ir Tomo patirtis buvo nevienoda, auklėtoja atitinkamai ir elgėsi.
- Auklėtoja pasikliovė savo nuojauta ir pasitikėjo vaikais. Kai vaikai nepatenkinti atsakymais, jie atkakliai klausinėja ir toliau

provokuoja suaugusiuosius. Yra ir atvirkštinis variantas: kai atsakymai vaikams per daug sudėtingi, jie užsidaro savyje ir tyli.

- Auklėtoja įvertino skirtingą vaikų patirtį. Janas pasaulį matė dar magiškomis spalvomis, o Tomas jį suvokė jau tikroviškai.
- Auklėtoja turėjo drąsos kalbėtis su kiekvienu atskirai. Jei būtų susidūrusi skirtinga Jano ir Tomo patirtis, auklėtoja nebūtų radusi abiem berniukams tinkamo sprendimo. Iš pradžių ji apsimetė negirdėjusi Tomo aiškinimo ir pirmiausia kalbėjosi su Janu. Ji priėmė Tomą kaip asmenybę, apsimetė negirdėjusi tik jo prieštaravimo. Todėl labai gerai, kad ji vėliau pasikalbėjo su Tomu. Dar svarbesnis dalykas, kad auklėtoja išdrįso neprieštarauti magiškam Jano tikrovės aiškinimui. Ji jautė, kad *šią akimirką* toks aiškinimas yra tinkamas. Didelės reikšmės turi ir tai, kad šis magiškas aiškinimas nebuvo vaikui primestas iš šalies. Vaikas pats jį sugalvojo ir jis atrodė jam tinkamas.
- Auklėtoja tikėjosi, kad Janas ir vėl ateis pas ją, jei jam iškils kokių klausimų ar problemų. Taip ir buvo. Elizabetė nuosekliai laikėsi nuostatos čia ir dabar, orientavosi į vaikui suvokiamus dalykus, o ne į tai, ką pati žinojo, nebandė apie šį dalyką aiškinti apskritai. „Tiesą sakant, mane visą išpylė prakaitas. Tos žemuogės – o Dieve, aš jų apskritai nemėgstu, o dar tokioje vietoje!“
- Galiausiai Elizabetė turėjo drąsos ištarti Janui visai netikėtą sakinį: „Bet tėtės pimpaliukas ne kokia nors bandelė!“ Tik todėl, kad auklėtoją ir vaiką siejo abipusis pasitikėjimas ir emocinis ryšys, ji galėjo suformuluoti tokį sakinį, o vaikas – jį priimti.

Magiški sprendimai

Markas ir Jakobas, du šešerių metų berniukai, seksualumo turinčiais bandymais suartėti stoja į kovą su savo auklėtoja Stefanija Šrader: tai jie krimsteli jos palaidinę, tai bando ją atsegti, tai sviedžia auklėtojai tarp kojų krepšelį su sportine apranga. Auklėtoja juos perspėja, pagrasina bausmėmis, bet viskas veltui. Net kai ji aiškiai nustato ribas ir paaiškina savo teisę į fizinę neliečiamybę, berniukų veiksmai tęsiasi, jie nepaiso gresiančių bausmių. Priešingai, kova darosi dar intensyvesnė.

Vieną dieną, kai auklėtoja stovi vaikų būryje, Markas staiga šoka prie jos, pasistiebia, atsargiai paliečia jos krūtį, apglėbia ranka, paskui staiga labai skausmingai įkanda per ploną nertinį. Toks vaiko elgesys auklėtojai buvo labai netikėtas, bet šokas truko tik akimirką. Ji staiga pasilenkia prie vaiko, nutveria jį, ima ant rankų ir garsiai bučiuoja jo skruostą.

„Privalėjau veikti nedelsdama, – vėliau prisimena Stefanija. – Markui nepakako žodžių, žodžiais nustatomų ribų vaikui buvo per maža, jis ir toliau darė tą patį.

Mano santykiai su Marku buvo geri, aš tai jaučiau, bet reikėjo, kad kas nors atsitiktų. Žinojau, kad jis labai meilus vaikas, bet grupėje vaidina stipruolį... neliečiamąjį. Aš elgiausi spontaniškai. Turėjau parodyti vaikui, kad jis mane skaudina. Reikėjo, kad jis suprastų. Padariau tai, kas jam nepatiko. Pedagoginiu požiūriu aš elgiausi netinkamai, aš tai žinau. Vis dėlto vaikas mane suprato. Nuo tos dienos jis paliko mane ramybėje."

Auklėtoja toliau pasakoja, kad vaikas pasitraukė ir tik stebėjo ją. Jie normaliai atsisveikino. Kitą rytą Markas drąsiai priėjo prie auklėtojos, padavė jai ranką ir nusišypsojo. „Na, – paklausė Stefanija, – ar nori dar kartą įkąsti?" Markas tvirtai atsakė: „Ne, aš nuodingas". Berniukas atsmaukė megztinio rankovę. Ant rankos

jis buvo ryškiais dažais nusipiešęs gyvatę, kuri visai neatrodė grėsminga. „Matai, aš nuodingas, todėl nebegaliu kandžiotis."

Skausmingi vaiko išpuoliai baigėsi. Iš šios situacijos aiškėja ir kiti reikšmingi aspektai.

- Aš vis dažniau girdžiu, kad paaugliai negerbia tėvų, mokytojų ar auklėtojų fizinės neliečiamybės. Vis dėlto galima konstatuoti ir priešingą dalyką: kai kurie suaugusieji begėdiškai naudojasi savo padėtimi, išnaudoja vaikus fiziškai ir seksualiai. *Bet ši istorija ne apie tai.* Ji byloja apie įvairovę ir iš anksto nenumatomus dalykus, iškylančius suaugusiųjų ir vaikų tarpusavio santykiuose.

Stefanija teisėtai reikalavo savo fizinio neliečiamumo. Kad išsaugotų abipusę pagarbą, auklėtoja siekė nustatyti ribas, nors tai padarė ne iš karto. Kad ir kaip toleruotume vaikų elgesį, vis dėlto būtina nustatyti griežtas ribas, kai pažeidžiamas auklėtojos fizinis neliečiamumas. Kai nepadeda žodžiai, būtina veikti.

- Auklėtojos elgesys Markui pasirodė labai paradoksalus. Tokios reakcijos jis nesitikėjo. Konkrečiu ir jam suvokiamu veiksmu auklėtoja parodė: „Jaučiuosi puolama ir įžeista". Markas galėjo priimti tokį auklėtojos veiksmą, nes jų emocinis tarpusavio ryšys buvo tvirtas.

Vaikas mylėjo Stefaniją, ji taip pat mėgo vaiką. Auklėtoja nenorėjo berniuko kompromituoti, o tik *vienintelį* kartą parodyti, ką gali sukelti jo netinkamas elgesys. Vaikai mokosi iš patirties, o ne iš žodžių.

- Augantiems vaikams labai svarbu suvokti savo identitetą, o tam būtinas atitinkamas pagrindas ir orientacija. Vaiko vystymasis atsispindi ir jo viduje. Vidinė jo tikrovė matyti mituose, fantazijose, simboliuose ir istorijose. Marko elgesį galima traktuoti tikrovišku ir magišku aspektu. Nėra abejonių, jog vaikas pats nesuvokia savo elgesio priežasčių, kodėl jis trukdo ir „kovoja" su auklėtoja. Jis mato tik rezultatą, tik neginčijamą savo išpuo-

lių „sėkmę". Todėl jis ir *negali* apie tai kalbėti, ir auklėtoja buvo teisi veikdama, o ne kalbėdama. Markas taip pat rado magišką sprendimą. „Pasivertęs" gyvate vaikas apsaugojo ir save, ir auklėtoją: viena vertus, tai buvo apsaugos simbolis, kad vaikas nebesikandžios – „Aš esu nuodingas. Daugiau nesikandžiosiu!", kita vertus, gyvatė apsaugojo ir jį patį – „Jei tu mane pabučiuosi, aš tave apnuodysiu!"

Tokiu būdu labai konkrečiai parodoma, kokią reikšmę vaikams turi monstrai, pavojingi žvėrys ar šmėklos: šie simboliai baugina, bet kartu ir padeda įveikti baimę. Nuodingos gyvatės kelia pavojų. Jų visi bijo. Todėl patariama laikytis nuo jų atokiau. Jei vaikas įsivaizduoja pats esąs nuodinga gyvatė, vadinasi, jis stiprus, gali įsitvirtinti ir save apginti. Tokie simboliai primena, kad būtina laikytis taisyklių ir ritualų.

- Situacija konkrečiai rodo, kaip galima rasti netradicinį sprendimą, kai vaikų elgesys trikdo. Nebandoma ieškoti priežasčių, kodėl Markas taip elgiasi, ir visiems priimtino bei suprantamo sprendimo, kuris tą elgesį galėtų pakeisti. Kai situacijos dalyviams parodomas būdas, kaip konstruktyviai spręsti konfliktus ir kaip elgtis kovojant, tuomet nebūna pralaimėjusiųjų.

Stefanijos ir Marko istorija atskleidžia vieną aspektą, į kurį dažnai nekreipiama dėmesio: vaikai patys atranda magiškų sprendimų ir teikia jiems didelės reikšmės. Magija ir simboliai, pavyzdžiui, gyvatė ar Jano fantazijos apie žemuoginio prezervatyvo funkcijas, padeda vaikams susidoroti su savo vidine tikrove. Magija, simboliai ir žaidimai yra tie instrumentai, kurie padeda įveikti vidinius konfliktus. Su simboliais vaikas gali ginčytis, ilgai su jais kamuotis ir taip atsikratyti baimių. Kovodamas su baimėmis, vaikas nėra bejėgis, jis turi savų priemonių spręsti vidinius konfliktus.

Vaikų klausimai

Volkeris Apelis, šešerių metų Džesikos tėvas, beveik apsidžiaugia, kai dukra paklausia, iš kur atsiranda vaikai. Jis jau buvo pradėjęs nerimauti, kodėl ji niekados neužduoda tokių klausimų, kuriais visi kiti vaikai tiesiog veda tėvus iš kantrybės. „Ar ką nors padariau ne taip? Ar mes buvome pernelyg drovūs?“ Jis, tarsi atsitiktinai, palikdavo bute šią temą nagrinėjančių knygelių, bet Džesika jų nepastebėdavo. Atrodė, kad ji skiriasi nuo tų literatūroje aprašytų vaikų, kurie užverčia tėvus klausimais, o tėvai moka tinkamai į juos atsakyti.

Pagaliau pasitaikė proga. Volkeris Apelis neatsakė į dukters klausimą. Jis pirmiausia prabilo apie lytinį aktą, aiškino, jog tai ne techninis procesas, o meilės aktas, dėstė apie aistrą, apie mamos lytinių organų drėgmę, apie savo varpą, sėklos išsiliejimą, apie kiaušinėlio įsitvirtinimą gimdoje. Jis stengėsi kalbėti paprastai ir suprantamai. Besistengdamas tėvas nepastebėjo, kad Džesika sėdėjo labai nustebusi, negalėdama sustabdyti besiliejančio žodžių srauto. Jis buvo skaitęs daugybę brošiūrų, dalyvavęs visokiuose seminaruose ir konsultacijose. Volkeris Apelis vis kalbėjo ir kalbėjo, pasakojo apie vaisių, vėliau pasitaisė, aiškino apie mažą vaikelį, kuris auga mamos pilve, o mama dėl to storėja.

Sakė, jog mama jaučianti savo kūdikį, kol vieną dieną, ne – ne vieną dieną, o po devynių mėnesių, kartais šiek tiek anksčiau, kartais vėliau, kūdikis ateina į šį pasaulį.

„Ar skauda?“

„Kas?“

„Kai daromas vaikas?“

„Ką?“

„Kai pimpaliukas įkištas į mamą?“

Tokio klausimo tėvas nesitikėjo, nes jis jau kalbėjo apie gimimą, o dukra teiravosi apie darymą. Tėvas sutriko: „Manau, kad ne, jei pakankamai drėgna..."

„O kaip pasidaro drėgna?"

Volkeris Apelis referavo apie hormonus ir liaukas, apie aistrą ir susijaudinimą, žinoma, – „vaikui suprantama" kalba. Kai jis jau buvo beveik viską papasakojęs, Džesika jį pertraukė, nes atrodė, kad žodžių srautas niekados nesibaigs. Mergaitė tvirtai pasakė, kad ji nenorėsianti vaikų, nes viskas skauda. Iš pradžių – kai nepasidaro drėgna, paskui – kai reikia gimdyti.

Džesika buvo visiškai įsitikinusi, kad niekas nedarys jai vaikų. Mergaitė atsistojo, lengvai paglostė tėvą ir paliko jį supratusį, kad viskas išėjo atvirkščiai ir kad daugiau nepradės nieko aiškinti.

Vaikų klausimai apie seksualinį gyvenimą kyla dėl įvairių motyvų:

- Ketverių penkerių metų vaikams pagrindinis klausimų motyvas – troškimas žinoti. Vaikas jau turi patirties, jam nebeužtenka turimų žinių. Jis nori kitaip sugrupuoti pasikeitusią informaciją.
- Iki šiol vaikas į savo klausimus gaudavo jo amžių atitinkančius atsakymus, kurie dabar jau jo nebetenkina. Gal suaugusieji neįdėmiai klausėsi, gal nesuprato vaiko klausimuose slypinčios reikšmės ar ne taip ją interpretavo.
- Nesusipratimai dažnai kyla dėl to, kad suaugusiųjų atsakymai būna pernelyg intelektualūs ir racionalūs, nekreipiama dėmesio į tai, kad vaikas savaip mato ir suvokia.

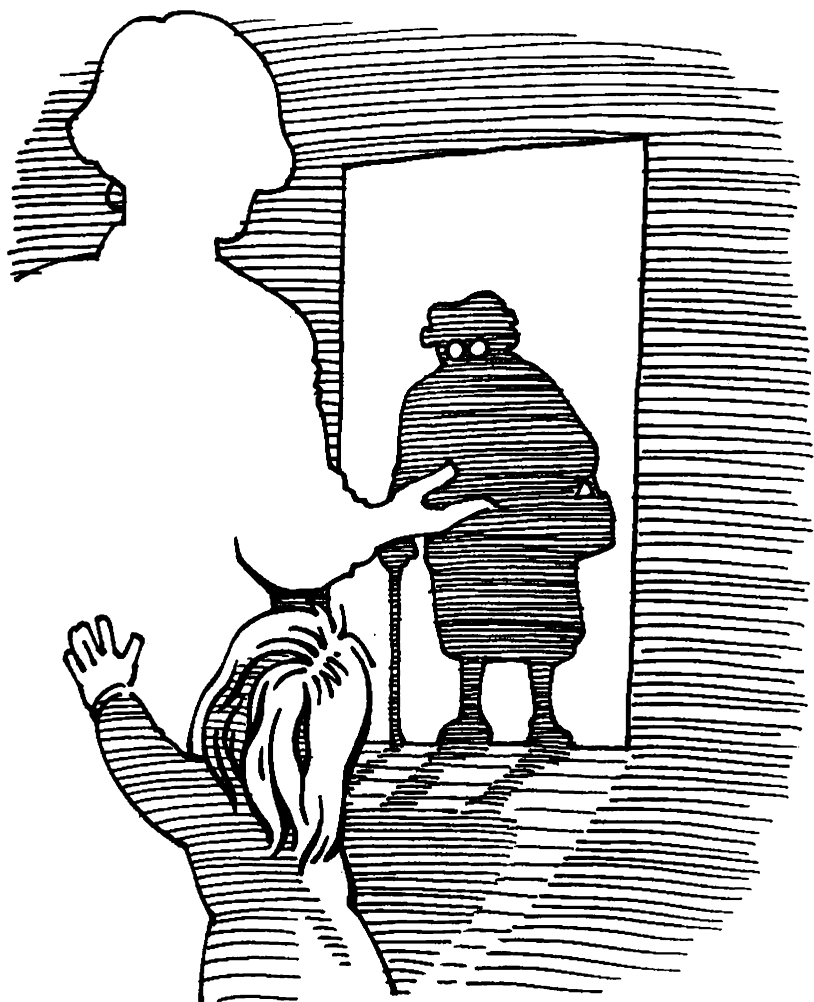
  Kartais geriau ne teisingas atsakymas, o tas, kuris atitinka vaiko suvokimo lygį ir fantazijas.

Iš to, kas pasakyta, galima išskirti kelis principus, kurie svarbūs atsakant į vaikų klausimus apie lytinius dalykus:

1. Svarbu teisingai suvokti klausimo prasmę. Vaikų klausimai nebūna abstraktūs ar moksliški, vaikai tiesiog domisi žmogumi. Todėl nereikia skaityti mokslinio pranešimo apie seksualinį gyvenimą. Labai svarbu, kad tėvai – jei jie nori atsakyti kompetentingai – žinotų, ką jie nori pasakyti. Atsakydami jie neprivalo išdėstyti visko, ką patys žino. Toks atsakymas vaiką prislegia. Ilgi išvedžiojimai ne tik nepaaiškina, ko iš esmės klausia vaikas, bet ir prasilenkia su vaiko suvokimo galimybėmis.
2. Kuo mažesnis vaikas, tuo trumpesni, konkretesni, aiškesni ir vaizdingesni turi būti atsakymai. Svarbu neiškreipti dalyko esmės ir turėti drąsos kalbėti apie detales.
3. Tokie atsakymai skatina vaikus klausinėti. Kuo labiau vaikas pajus, jog atsakymai skiriami būtent jam, tuo drąsiau jis klausinės. Atsakydami turime paisyti vaiko jausmų.
4. Į vaikų klausimus tėvai gali atsakyti klausimu, pavyzdžiui: „Kaip tu tai įsivaizduoji?"
   Vaikų atsakymai suaugusiajam padeda suvokti vaiko emocijas ir jo intelekto lygį. Kiekvienas vaikas įsivaizduoja, turi savo nuomonę ir poziciją ir tėvai privalo į tai atsižvelgti. Atsakymai, kurie prasilenkia su vaiko čia ir dabar, yra ne vaiko jėgoms.
5. Seksualinį auklėjimą būtina suvokti kaip procesą. Priešingu atveju būna sunku visiems ir galiausiai visi lieka nepatenkinti. Pasitenkinimą teikiantys seksualiniai santykiai ir seksualumo suvokimas yra viso gyvenimo uždavinys.

15 skyrius

Kai peržengiamos ribos

Pastaraisiais metais imta plačiai kalbėti apie vaikų seksualinę prievartą ir vaikų seksualumą. Šie reikalingi ir naudingi debatai atkreipė dėmesį į nuo seno tabu buvusią temą. Šio dėmesio ji seniai nusipelnė. Prievartos aukos išdrįso prabilti apie patirtas kančias, atskleisti jau seniai žinomas paslaptis, išsivaduoti iš įtampos ir košmarų.

Vis dėlto buvo pamiršta kita seksualumo pusė, kai džiaugiamasi kūnu ir prisilietimais. Normalios vaikų seksualumo apraiškų formos, pavyzdžiui, sekso žaidimai ar onanizmas, buvo traktuojamos vienpusiškai ir skubotai siejamos su prievarta. Turiu pasakyti, kad kai kurie straipsniai, pranešimai ir seminarai šia tema daug ką supaprastino, neišnagrinėjo visos vaikų seksualumo išraiškų formų paletės, susiaurino ją iki prievartos.

Manau, verta paaiškinti tėvams ir pedagogams, kad seksualinius veiksmus galima, bet nebūtina sieti su prievarta.

Viešose ir pedagogams skirtose diskusijose pasigedau jautraus požiūrio. Kartais man susidarydavo įspūdis, kad seminarai, kursai ir kitokie renginiai buvo skirti ne detaliam akiračio ir kompetencijos plėtimui, o painiems aiškinimams, kaip atpažinti prievartą ir net kaip ją gydyti.

Kad ir kaip šios priemonės buvo grindžiamos gerais norais viską išaiškinti, ne vienas toks „geras noras“ baigėsi paviršutinišku renginiu, o rekomenduotos priemonės pasirodė esančios netinkamos.

Reikia prisiminti ir kitą, jau minėtą viešųjų debatų pusę. Diskusijose apie AIDS buvo teigiama, kad įveiktas priešiškumas seksui ir aistrai apskritai, bet pasirodė, jog šis priešiškumas iš tiesų tik

dar labiau išsikerojo. Panašūs dalykai pastebimi ir debatuose apie seksualinę prievartą. Kartais susidarydavo įspūdis, kad apribotos seksualinės moralės atstovai diskusijas apie seksualinę prievartą pakreipdavo savo naudai, kad paruoštų dirvą naujai priešiškumo jausmams bangai.

Jokiu būdu neketinu priekaištauti tiems, kurie nuoširdžiai rūpinasi seksualinės prievartos aukomis – vis dėlto diskusijos apie seksualumą nevyksta nuo visuomenės izoliuotoje erdvėje. Diskusijų negalima atskirti nuo socialinių psichologinių ir socialinių kultūrinių sąlygų. Šios sąlygos egzistuoja ir Vokietijoje. Jei kalbėsime apie seksualinius klausimus, tai ir čia stengiamasi neigti, atmesti, įslaptinti, o ne išaiškinti. Būtent todėl teigiami aštuntojo ir devintojo dešimtmečio poslinkiai, kad ir kokie nedideli jie būtų, kai buvo kalbama, jog žmonių tarpusavio santykiuose pasigendama emocionalumo, neturi dingti be pėdsakų.

„Aš buvau įpratęs paploti mokiniui per petį, paglostyti jo plaukus, jei tik jis to norėjo. Dabar turėčiau savo elgesį iš esmės keisti. Jaučiuosi taip, tarsi mano jausmai būtų amputuoti, – sako pradinės mokyklos mokytojas Jozefas Alberts. – Jausmais grįstas bendravimas buvo malonus man ir mokiniams. Aš ir toliau taip bendrauju. Jei mokinys nori atsisėsti man ant kelių, nes jam liūdna ar nori švelnumo, aš priimu jį su meile. Tikrai nesirengiu kraustytis iš proto!“

Rosvita Šneider dirba auklėtoja vaikų lopšelyje, prižiūri vaikus iki trejų metų amžiaus. „Kai vaikus prausiu, vystau, man smagu žiūrėti į apskritus berniukų užpakaliukus. Bet aš negalvoju nieko bloga, – auklėtoja pažvelgia į mane, kad įsitikintų, jog teisingai ją supratau. – Man niekados neateitų į galvą mintis piktnaudžiauti ar manipuliuoti vaikais. Negali būti, kad normalus elgesys ir požiūris į seksualumą būtų laikomas iškrypėlišku.“

Ribojanti seksualinė moralė yra derlinga dirva, kurioje klesti seksualinė prievarta. Kuo daugiau stengiamasi atmesti seksualumą, apgaubti jį paslaptimi, tuo labiau įmanoma seksualinė prievarta. Viena puristinė paslaptis traukia paskui save kitą – brutalią, niekinančią vaikus ir žudančią jų sielas.

Nuo seksualinės prievartos nėra efektyvios apsaugos, bet egzistuoja auklėjimo tikslai, normalūs tėvų ir vaikų santykiai, kurie padeda nuo to apsisaugoti. Vaikus reikia auklėti taip, kad jie patys sugebėtų *save apginti.*

Nesavarankiški, savimi nepasitikintys, savo kūno nepažįstantys vaikai, kurie nemoka pasakyti „Ne!“, kurių nepadrąsina tėvai, dažniau tampa aukomis nei drąsūs ir savarankiški vaikai. Kai sąmoningai suvokiamas savas kūnas – „Aš sau patinku!“, „Aš savimi rūpinuosi!“, „Aš turiu gražų kūną!“, „Aš pats nuspręsiu, kam bus leidžiama liesti mano kūną!“, kai išsiugdomas seksualinis sąmoningumas – švelnumas sau ir kitiems, malonus elgesys su kitais žmonėmis, – tuomet galima manyti, jog tokiu būdu sukurtas ir veiksmingas apsaugos nuo seksualinės prievartos mechanizmas.

Kai trūksta pagarbos

Dvejų metukų Ana Lėna stovi ilgame tėvų buto koridoriuje. Pasigirsta durų skambutis. Motina atidaro duris, Ana Lėna laukia už kelių žingsnių. Pamačiusi senelę, kurios nematė jau kelis mėnesius, nes ji gyvena kitame mieste, mergaitė instinktyviai slepiasi už mamos, įsikimba į jos koją. Suaugusieji maloniai sveikinasi.

Senelė maloniu ir tyliu balsu sako: „O kur Ana Lėna?“ Mergaitė mėšlungiškai laikosi įsikibusi į mamą ir nepasiduoda senelės vilionėms. Kai senelė žengia žingsnį pirmyn, kad pamatytų, kur

slepiasi anūkė, mergaitė pasitraukia kelis žingsnius į koridoriaus gilumą. Kai atstumas jau saugus, mergaitė atsisuka ir nedrąsiai žiūri į senelę.

„Ateik, Ana Lėna!“ – senelės balsas vis dar draugiškas, ji mergaitės neskubina. Vis dėlto mažylė užsispyrusi, nesileidžia į jokias kalbas – suartėjimui dar neatėjo laikas. Tuomet senelės balsas darosi nekantrus, ji išskečia rankas, tiesia jas mergaitės link, tarsi lauktų, kad ji džiaugsmingai puls į senelės glėbį.

Vis dėlto Ana Lėna nesuteikia senelei tokio malonumo. Kuo daugiau senelė stengiasi prisivilioti anūkę, tuo labiau priešinasi mergaitė, tvirtai sukryžiuotos rankos ir kietai suspaustos lūpos rodo, jog mažylė neketina pasiduoti.

Motina žengia dukrelės pusėn. Toji apsidžiaugia patikima parama ir įsikimba į mamos sijoną.

„Kas atsitiko, Ana Lėna? Argi tu nepažįsti senelės?“

Mergaitė papurto galvą. Ji niekaip negali prisiminti tos už kelių žingsnių stovinčios moters. Ir kaipgi ji prisimins, jei nuo paskutinio jos apsilankymo praėjo jau keli mėnesiai.

„Na, eik pas senelę!“ – mamos balsas šiek tiek suirzęs. Mergaitė sustingsta ir nė per centimetrą nepajuda iš vietos. Senelė pasirausia ant grindų pastatytame kelioniniame krepšyje, išsitraukia šokoladuką, kuris, jos manymu, turėtų „suminkštinti“ anūkę, ir pamojuoja juo ore: „Žiūrėk, Ana Lėna, tu juos mėgsti. Senelė tau atvežė!“

Ana Lėna smalsiai pažvelgia aukštyn į mamą. Tai tiesa – senelė atvežė jos mėgstamą šokoladuką.

„Na, tai eik.“ Mama lengvai stumteli dukrą, bet toji ir vėl sako „Ne“, nepajuda iš vietos, tik smalsiai stebi senelę.

„Na, eik, Ana Lėna! – šį kartą mama sako daug garsiau. – Senelė seniai tavęs nematė. Ji labai nusimins, jei tu neisi.“

Šį kartą pavyksta. Mergaitė lėtai, labai lėtai, atsiplėšia nuo mamos, žingsnelis po žingsnelio artėja prie senelės, kuri čiumpa ją į glėbį. Senelė, savaime suprantama, laiko mažylę tvirtai apkabinusi, mergaitė paklūsta. Ji nejaučia, kaip senelė nuoširdžiai ją glosto ir bučiuoja, mergaitės akys nukreiptos į šokoladą. Paskui mažylė meta bejėgišką žvilgsnį į motiną, tarsi norėtų pasakyti: „Aš myliu senelę, bet kodėl viskas turi vykti taip greitai!“

Psichinės ir emocinės sąlygos, kurios gali sukurti prielaidas seksualinei prievartai, susidaro labai anksti, o neapgalvotas suaugusiųjų elgesys, jiems patiems to nesuvokiant, dar prie to prisideda. Kūdikiai jau nuo šeštojo savo gyvenimo mėnesio daug ką suvokia, pavyzdžiui, skiria pažįstamus žmones nuo nepažįstamų.

Pažįstami žmonės, kuriuos kūdikis kasdien ar labai dažnai mato, jam reiškia saugumą ir patikimumą, jais jis pasitiki.

Į nepažįstamus žmones kūdikis žiūri skeptiškai, „drovisi“ jų, laikosi tamt tikro atstumo, kuris suteikia vaikui saugumo. Suaugęs žmogus gali tą atstumą išlaikyti, nes tai nereiškia, kad vaikas nemyli arba nėra emocionalus. Mažas vaikas – ir ne tik mažas – turi pasitikėti savimi, kad užmegztų kontaktą su nepažįstamu žmogumi, net jei tai būtų ir vaiko senelė. Vaikas – kaip daro Ana Lėna – nustato ribas. Suaugusiesiems toks elgesys gali pasirodyti keistas, bet vaikui ši riba reiškia apsaugą, ji teikia jam saugumo jausmą. Tik žinodamas ir pasitikėdamas vaikas gali susigaudyti nepažįstamoje situacijoje. Jis instinktyviai jaučia, kad be šios ribos jam bus keliami per dideli reikalavimai, bus per didelis emocinis krūvis. Kai vaikas turi galimybę gana ilgai stebėti nepažįstamą žmogų, jį įvertinti, jis ima jaustis drąsiau, užmezga – nors iš pradžių labai lėtai ir nedrąsiai – su juo kontaktą. Apie suartėjimą signalizuoja akys ar maži žaidimėliai. Svarbu: žaidimų taisykles nustato vaikas.

Jei suaugusieji pažeidžia vaiko nustatytas ribas, kaip tai buvo Anai Lėnai, jei vaiką bandoma papirkti žaislu, saldumynais arba daromas emocinis spaudimas („Senelei labai liūdna!"), vaiko elgesyje gali atsirasti netikrumo. Reikia pabrėžti, jog taip atsitinka ne visada. Vaikai pradeda nepasitikėti savimi dažniausiai tada, kai toks suaugusiųjų elgesys dažnai kartojasi. Toks tėvų elgesys stumia vaiką į aklavietę: jis jaučia, kad jo „ne!" teisingas, kūnas siunčia signalą, jog reikia išlaikyti atstumą, bet, kita vertus, artimi ir pažįstami suaugusieji skatina vaiką veikti prieš savo valią.

Jei šiuo gyvenimo laikotarpiu vaiko nepaskatinsime remtis savo paties jausmais, sunaikinsime jo gynybos mechanizmą. Vaikas pradės abejoti savo veiksmais ir kitoje situacijoje, kai šalia nebus tėvų ar kitų artimųjų, jis bus bejėgis, nesugebės apsiginti.

Todėl palaikykite savo vaiką, kai jis sako „ne!", net jei kitiems asmenims tai būtų skaudu! Gerbkite vaiko nustatytas ribas! Jūsų vaikas turi suvokti: asmenys, kuriais aš pasitikiu, mano fizinę neliečiamybę vertina labiau nei kokį nors „gerą elgesį", kurio iš manęs tikisi aplinkinis pasaulis. Vaikas įsisąmonins: suaugusieji gerbia mano kūną! Ir atvirkščiai: suaugusiųjų, kurie mano kūno negerbia, nereikia prisileisti arti.

Kai suaugusieji nuolatos nepaiso vaiko „ne!", jo noro išlaikyti nuotolį, vaikas ne tik sutrinka, nepasitiki savo jausmais, bet ir *praranda gebėjimą išlaikyti atstumą,* nes nėra tvirto ryšio su artimais žmonėmis arba vaikas apskritai neišmoko atskirti pažįstamų žmonių, kuriais galima pasitikėti, nuo nepažįstamų, nuo kurių reikia laikytis atokiai.

Tokiam vaikui *visi* žmonės yra vienodai artimi arba vienodai tolimi. Kadangi vaikams labai svarbu jausti ryšį, nes priešingu atveju jausmų sferoje jie būtų visai apleisti, vaikai eina prie kiekvieno su-

augusiojo, taip pat ir prie vaiko. Jie kabinasi jiems ant kaklo tikra to žodžio prasme, sėdasi ant kelių, įsikimba į kiekvieną pasiekiamą sijoną ar kelnes. Jei vienas asmuo juos atstumia, jie tučtuojau kimba į kitą.

Tokie vaikai dažniausiai nesuvokia savo vertės, neturi fizinio ir seksualinio savigarbos jausmo ir dėl to yra didelė tikimybė, jog tuo bus piktnaudžiaujama. Nesavarankiški ir nesaugiai besijaučiantys vaikai visada gali būti skriaudžiami, išnaudojami fiziškai ir dvasiškai.

Vaiko nesugebėjimas nustatyti atstumo gali būti ne vien klaidingo auklėjimo pasekmė. Šią savybę gali išugdyti ir nepalankios gyvenimo sąlygos pirmaisiais gyvenimo metais: kai vaikas dėl ligos ilgai atskiriamas nuo šeimos ir nuo motinos, kai motina miršta, kai nuolat keičiasi vaiką prižiūrintys žmonės ir t. t. Jei pirmaisiais gyvenimo mėnesiais neužsimezga tvirtas ryšys tarp vaiko ir artimų asmenų, jis *gali* neišmokti nusistatyti atstumo ir sąmoningai suvokti savo kūno.

Patirta prievarta

Vaikų darželio auklėtojos per pastarąsias savaites atkreipė dėmesį į penkerių metų Bjorno elgesį: tam tikromis dienomis jis ėmė keistai tuštintis ir palieka savo krūveles smėlio dėžėje ar žaidimų pievelėje taip, kad jų neįmanoma nepastebėti. Paskui berniukas eina į prausyklą, nusimauna džinsus ir apatines kelnaites, pasiima rankinį dušą ir prausia sau užpakaliuką. Be to, du tris kartus per dieną vaikas eina į lėlių kampelį, pasiima lėlę, pasisodina ją ant pilvo, mėgdžioja lytinį aktą ir garsiai šūkčioja: „Aš tave krušu! Aš tave krušu!“, o kartais dar priduria: „Aš užkrušiu tave mirtinai!“

Baigęs šį žaidimą, Bjornas taip pat eina su lėle prie kriauklės, prausia lėlei tarpkojį, švelniai nušluosto ir vėl padeda ją į kampą.

Auklėtojoms iš pradžių nesiseka suartėti su Bjornu, nors jo tuštinimąsi arba žaidimą su lėle ir prausimosi ritualą jos vienareikšmiškai supranta kaip pagalbos šauksmą. Darželio darbuotojai pasikviečia mane su viena kolege ir Bjorno mamą pokalbiui, nes susidariusi situacija auklėtojoms per sunki. Pakviestas ir tėvas, bet jis neateina, laikosi nuošaliai.

35 metų Bjorno mama Paula Šmits neišvaizdi: sulipusių plaukų sruogomis apkritęs veidas, aplink giliai įkritusias akis tamsūs ratilai. Ji mūvi džinsus ir vilki kelius siekiantį apdribusį megztinį, kuris slepia moters kūno formas, sėdi plačiai praskėtusi kojas ir atrodo labai pavargusi. Kai moteris ima karštos kavos puodelį, jos rankos virpa. Veide vien rūpestis, kančia ir nelaimė.

Auklėtojos smulkiai pasakoja, ką pastebėjusios, ir stengiasi sužinoti motinos nuomonę.

Iš pradžių visi klausimai atsimuša kaip į sieną: „Aš taip pat nežinau, kodėl jis taip daro!“ Vėliau moteris sako, kad žaidimus su lėle ji taip pat pastebėjusi, tik ten buvęs meškutis. Paula susimąsto, paskui taria: „Bet jis negalėjo to matyti!“

„Ko negalėjo matyti?“ – klausia mano kolegė.

„Kaip mano vyras puola ant manęs.“

Tuomet moteris papasakoja, jog jos vyras verčia ją kas antrą dieną su juo mylėtis.

„Aš nesiginu. Kai jis ant manęs guli, aš galvoju apie ką nors kita. Jis tik vaitoja ir darbuojasi. Aš mąstau apie ką nors kita... Netrukus jis baigia.“

„O kur tuo metu Bjornas?“

„Savo kambaryje. Ten jis užrakinamas arba pasiunčiame jį žemyn.“

„Ar Bjornas gali ką nors girdėti ar matyti?“ – klausiu aš.

„Nežinau. Gali būti. O gal ir ne, – moteris galvoja. – Vėliau jau jis kai ką mato. Po visko mano vyras lipa žemyn valgyti. Jis koneveikia mane, kad aš lovoje abejinga. Aš pirmiausia einu į tualetą, paskui atsistoju vonioje ir ilgai leidžiu karštą vandenį sau tarp šlaunų. Noriu apsivalyti. Kiekvieną kartą būna tas pats: vyras čiumpa mane, griūva ant manęs ir po visko išeina. Aš nieko nejaučiu. Gerai, kad galiu eiti į vonią ir tuojau pat nusiprausti. Tik taip galiu ištverti!“

Pokalbio dalyviai sukrėsti. Viena auklėtoja pilnomis ašarų akimis išbėga iš kambario. Ji neištveria įtampos, jai pasidaro bloga.

„Kai nuoga stoviu po dušu, žiūriu į savo kūną ir klausiu savęs, kodėl mano vyras dar manęs nori!“

Paula Šmits visiškai apatiška, kalba abejingai, be ašarų. Prievartaujamas kūnas, o jo siela, kad išgyventų, susigūžė giliai viduje.

„Manau, kad Bjornas kai ką nutuokia. Jis manęs klausia, kodėl taip dažnai prausiuosi po dušu. Sakau jam, jog noriu būti švari. Ką dar galėčiau sakyti?“

„Ar jums atrodo, kad Bjornas gali suprasti, ką vyras su jumis daro?“ – klausia mano kolegė.

Moteris pažvelgia į mus: „Iš pradžių aš dar sakydavau, kad jis Bjorną išsiųstų... bet, – ji užsikerta, – aš tiesiog nebeturiu tam jėgų. Jis meta mane ant grindų... išvaro Bjorną, bet... – moteris bejėgiškai trūkteli pečiais, – ką tai reiškia. Aš tiesiog nebeturiu jėgų. Manau, jog jis kai ką mato“.

Kai po pokalbio vaikų darželyje Paula grįžta namo, jos jau laukia vyras. Jis sumuša moterį ir išprievartauja. Kai vyras užmiega, Paula pabėga į darželį. Mano kolegė parūpina jai vietą kito miesto moterų prieglaudoje.

Bjornas vyksta su motina. Jo prausimosi ritualai tęsiasi dar maždaug mėnesį. Kai motinos situacija tampa stabili, baigiasi nenormalus vaiko tuštinimasis ir ritualai.

Ši situacija išryškina kitą seksualinio smurto aspektą, kuris iki šiol nebuvo pakankamai nagrinėtas. Vaikai tampa ne tik tiesioginio smurto aukomis. Daugelis jų mato ir girdi, kas vyksta, todėl tampa netiesioginių prievartos aktų aukomis. Tai pasakytina ne tik apie vaikus iš krizinių pasaulio regionų, kur jie iš arti mato, kaip prievartaujamos jų motinos ir seksualinį smurtą. Tėvo ar gyvenimo draugo prievartaujamą motiną mato ir Vidurio Europos vaikai. Jie ne tik susiduria su nesuvokiamu, brutaliu smurtu, bet ir pasijunta esą visiškai bejėgiai ką nors pakeisti. Tokia patirtis vėliau gali virsti griaunamąja agresija.

Vienuolikos metų Nikas pasakoja: „Kartą, kai tėvas gulėjo ant mamos, aš girdėjau, kaip ji rėkė, o paskui tik gailiai dejavo, – berniukas užsikerta. – Aš paėmiau žirkles, nubėgau į svetainę ir suvariau jas jam į sėdynę". Nikas liūdnai šypteli: „Jis pašoko, ėmė rėkti, kad atiduočiau žirkles, antraip jis užmuš mano mamą. Atidaviau. Tuomet jis tomis žirklėmis iškarpė man plaukus".

Nikas rodo vietas, kur dar aiškiai matyti tėvo smurto pėdsakai.

Tokia patirtis, kokios įgijo Bjornas ir Nikas, gali turėti įvairių emocinių pasekmių.

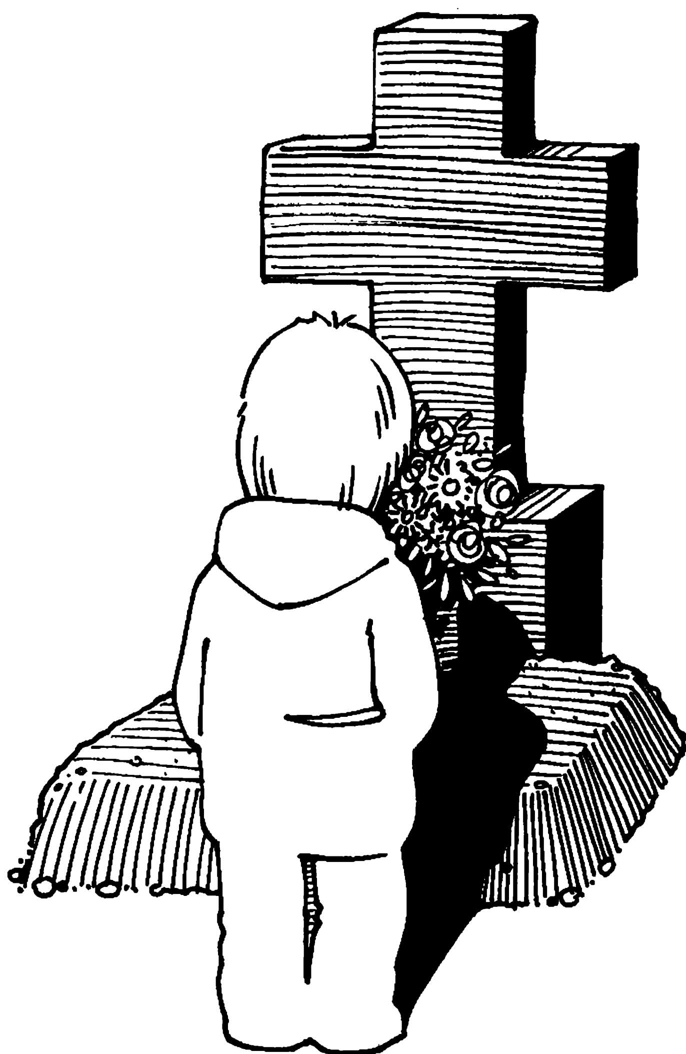
- Motina pademonstruoja vaikui labai menką savo kūno suvokimo jausmą. Sprendžiant iš jos gyvenimo, motina neišsiugdė ir seksualinės savigarbos bei pasitikėjimo savimi. Kadangi vaikas nemato kitų alternatyvų, jis pripažįsta šį modelį. Tokie vaikai vėliau gali tapti fizinio ir dvasinio smurto aukomis. Apimti bejėgiško įniršio, jie patys gali tapti smurtautojais.
- Tokiais atvejais vaikų elgesys gali regresuoti, vaikai tarsi sugrįžta į ankstyvąją vaikystę: šlapinasi į lovą, tuštinasi ne vietoje, suserga ir „prisidengia" skausmu... Išryškėja nevisavertiškumo kompleksas, jie bailūs ir užsidarę savyje.

Neišmokę sąmoningai suvokti savo kūno, jie kartais perdėtai bijo bet kokio fizinio kontakto.

- *Elgesio regresija gali virsti griaunamąja agresija tikra to žodžio prasme. Tokie vaikai kaip Bjornas ir Nikas, kurių niekas neišmokė gerbti žmogaus kūno, kurie negalėjo apsaugoti savo fizinės neliečiamybės, vėliau patys negerbia ir nepaiso kitų žmonių fizinės neliečiamybės.*

16 skyrius

Vaikas, mirtis ir sielvartas

Penkerių metų Marlena ateina į svetainę, atsisėda ant sofos prie mamos:

„Ar tu gali mirti, mama?“

Motina nustemba ir pagalvoja, kad dabar jau prasidės tokio pobūdžio klausimai. Ji lėtai atsisuka į dukterį, paima jos ranką, mintyse nusprendžia nepradėti ilgų išvedžiojimų ir tvirtu balsu sako: „Taip!“

Motina nėra tikra, kad dukra tinkamai reaguos.

Marlena nusišypso ir ryžtingai taria: „Bet dar labai negreitai!“

Mama linkteli: „Tikiuosi, kad dar gyvensiu ilgai!“

Marlena glosto mamą: „Mes dar daug kartų važiuosime atostogauti, ar ne?“

„Taip, dar daug kartų!“

Marlena susimąsto: „Mama?“

„Ką, Marlena!“

„Pirma mirs senelė ir senelis, taip?“

„Marlena, koks čia klausimas! – sutrinka motina. – Kaip tau šovė į galvą tokia mintis?“

„Senelė ir senelis jau seni. Jų plaukai jau visai žili.“

„Senelė ir senelis gali mirti, bet jie dar pagyvens.“

Marlena linkteli ir atsistoja. Atrodo, kad ji – bent jau kol kas – patenkinta gautais atsakymais.

Kita situacija. Septynerių metų Margretė laikraštyje perskaitė apie lėktuvo sudužimą. Žuvo daug žmonių. Mergaitė žinojo, kad po poros savaičių jie skris į Graikiją. Ji žiūri į nuotrauką laikraštyje,

kur matyti rūkstančios lėktuvo nuolaužos ir bejėgiški gelbėtojai, kurie vis dar bando rasti gyvų žmonių, ir eina su laikraščiu prie mamos.

„O kas bus, jei nukris mūsų lėktuvas?“ – pradeda pokalbį Margretė.

„Mūsų lėktuvas nenukris“. Irena Maler visiškai tuo tikra. Bent jau tai girdėti iš jos balso.

„O jeigu... – neatlyžta dukra. – Juk gali taip atsitikti...“

„Margrete, – ponia Maler purto galvą. – Ateik čia, Margrete!“

Mergaitė prieina ir sėdasi mamai ant kelių. Mama ją stipriai apkabina ir paglosto skruostą.

„Mama, bet juk taip gali atsitikti...“

„Ne...“

„Žiūrėk, ten kažkas sprogo, – mergaitė rodo nuotrauką. – Gal jie irgi skrido atostogauti?“

Irena Maler įveikia save: „Taip, tai gali atsitikti“.

Margretė pažvelgia į mamą: „Matai, aš gi sakiau... O kas tada?“

Motina gūžteli pečiais: „Nežinau!“

„Ar mes tada visi mirtume?“ – nervingai klausia mergaitė.

„Aš būsiu su tavim! – spontaniškai sako Irena Maler ir tvirtai priglaudžia prie savęs dukterį. – Aš būsiu su tavim!“

Žodžiai nuskamba kaip užkeikimas.

„Tikrai?“ – skeptiškai klausia dukra.

„Žinoma! – patvirtina mama. – Žinoma būsiu, Margrete!“

Mergaitė nenurimsta, atkakliai klausinėja toliau: „Kas bus paskui?“

Ji iškalbingai nusišypso motinai. Ši neranda atsakymo, jos galva beveik pasislepia tarp pakeltų pečių.

„Cha? Paskui?“ – motina nežino atsakymo.

„Aš žinau, – skubiai sako mergaitė. – Aš žinau, mama. Tuomet mes kartu skrisime į dangų.“

Margretė išsivaduoja iš mamos glėbio, pašoka, nusišypso, dar kartą pasako, jog abi skrisiančios į dangų, ir išbėga iš kambario.

Klausimai apie mirtį

Kuo vyresni vaikai, tuo dažniau tokių klausimų kyla visai nepriklausomai nuo to, ar artimoje vaiko aplinkoje pasitaikė mirties atvejų. Ikimokyklinio amžiaus vaikams mirtis dar nėra absoliuti pabaiga. Iš pradžių vaikai dar be baimės klausinėja apie mirtį, bet tada neretai išvysta sutrikusius suaugusiųjų veidus ir gauna bauginančius atsakymus.

Mirtis reiškia kančią, sielvartą, skausmą ir neviltį, bet jaunesniojo amžiaus vaikai dar nesuvokia mirties reiškinio.

Klausimai apie mirtį suaugusiesiems rodo, kokioje vystymosi pakopoje yra vaikas: pradedama galvoti, iš kur ateiname ir į kur einame. Mirtį vaikai sieja su senyvu amžiumi, su vienatvės jausmais, taip pat ir su miego būsena.

Maždaug iki šešerių metų vaikai nelaiko mirties negrįžtamu reiškiniu, mano, jog tai laikina būsena. Jiems dar sunku suvokti, kad miręs žmogus nebeatgyja. Todėl šio amžiaus vaikams būtina paaiškinti, kad jų agresyvūs veiksmai žaidžiant metu gali kitus vaikus sužeisti ar kitaip jiems pakenkti. To nepadarius gali iškilti rimta grėsmė vaikų sveikatai. Ypatingas pavojus kyla tada, kai vaikai dar nesuvokia kūno, kai jie sutrikę emociškai ir nesupranta, kuo gali baigtis tam tikri jų veiksmai.

Iki šeštųjų gyvenimo metų savo vaizdinius apie mirtį vaikai sieja su tam tikrais simboliais, specifinėmis situacijomis ir savo išgyvenimais: juoduoju žmogumi, tamsa, naktimi, liga, sužeidimais ar skausmu. Tik mokyklinio amžiaus vaikai pradeda suvokti, jog mirtis yra negrįžtamas reiškinys.

Visiškai normalu, kai vaikai klausia apie mirtį, liūdesį, Dievą ir dangų. Suaugusiesiems dažnai į tuos klausimus sunku atsakyti, nes reikia kalbėti apie tai, ką mes nuo savęs stumiame, ko nenorime pripažinti. Kuo daugiau suaugusieji bando išstumti mirtį iš savo kasdienio gyvenimo, kuo jie bejėgiškesni prieš šią ribinę patirtį, tuo labiau vieniši jaučiasi vaikai sunkių išgyvenimų metu, nes nesulaukia artimiausių žmonių paramos. Vaikų klausimai apie mirtį tai ne vien klausimai apie pabaigą. Klausdami jie nori sužinoti pagrindinius žmogaus gyvenimo prasmės dalykus.

Mirtis kaip simbolis pasirodo jau ankstyvuoju vaiko vystymosi laikotarpiu. Vaiko vystymosi neįmanoma įsivaizduoti be autonomijos. Jis niekados netaps savarankišku, jei nesugebės atsisveikinti su įprastomis situacijomis ir artimais žmonėmis. Gebėjimas ištrūkti iš simbiozės su motina, iš jaukaus namų židinio, iš įprasto draugų būrio yra egzistencinė vaiko patirtis.

Mirtis siejama su išsiskyrimu, su atsisveikinimu, kurie savo ruožtu rodo mirties baigtinumą. Kai vaikas pamažu darosi vis labiau savarankiškas, nepriklausomas, kai jau gali sau pasakyti: „Aš galiu ir vienas", ir galiausiai įgyja ribinės patirties, pavyzdžiui, „Man jau nebereikia tėvų", – visi šie procesai siejasi su atsisveikinimu ir išsiskyrimu.

Gyvenimas be mirties simbolių yra skurdus, nevisavertis. Vaikai tai jaučia. Jų suvokiama tikrovė yra daugialypė. Mirtis neatskiriama nuo gyvenimo, ligos atveju sveikata įgauna neįkainojamą vertę, laimė be liūdesio neįsivaizduojama, tik pralaimėjimai išryškina pergalės džiaugsmą, tik įdėję savo pastangų galėsime patirti šventinio ritualo prasmę, dienos neįmanoma atskirti nuo nakties, o nakties – nuo dienos, mėnulio – nuo saulės, konflikto – nuo susitaikymo. Vaikai jaučia, jog mirtis dar ne pabaiga.

Mano svarstymai apie „Vaikus, mirtį ir sielvartą" grindžiami kasdienio gyvenimo situacijomis, kuriose įgyjama ribinės, su mirtimi

susijusios patirties. Jei kas norėtų plačiau susipažinti su šia daugeliu atvejų tėvų ir vaikų nenoriai aptariama tema, gali susipažinti su Kübler-Ross, Brocher, Leist ir Tausch-Flammer / Bickel turiningomis ir giliomis publikacijomis (Literatūros sąrašas, 251 p.).

Pradžioje aprašytos situacijos, nepaisant visų suaugusiuosius apimančių prieštaringų jausmų, rodo konstruktyvias galimybes, kaip atsakyti į vaikų klausimus apie mirtį ir sielvartą:

- Ateina laikas, kai vaikas ima klausinėti apie mirtį. Tai nesusiję su aktualiais įvykiais, pavyzdžiui, šeimos nario ar giminaičio mirtimi. Vaikas auga, vis geriau suvokia savo kūną ir fizinę jėgą. Vis dėlto lygindamas save su suaugusiaisiais, jis atrodo sau labai mažas ir pažeidžiamas. Dėl to kyla sunaikinimo baimė. Animistinis simbolinis vaiko mąstymas verčia jį galvoti apie monstrus, šmėklas, įsibrovėlius, plėšikus ir apie laukinius žvėris. Vaikų požiūriu tokie simboliai yra dviprasmiai: „gerieji" žvėrys ar monstrai įkūnija vaiko poreikį atsiremti į stipresnį; „piktieji" elementai simbolizuoja vaiko agresyvias griaunamąsias fantazijas. Pamažu vaikas pradeda suvokti laiką, ima svarstyti „iš kur" ir „į kur". Ši įtampa trikdo vaiką, bet kartu ir kursto jo troškimą žinoti. Jei emociniu ir pažintiniu požiūriu vaikas normaliai vystosi, jo klausimai apie mirtį yra brandumo ženklas. Atsiranda vis naujų interesų, ligi šiol įgytų žinių nepakanka, todėl keičiasi ir klausimai. Vaikas jaučia, kad pakitusios situacijos kelia kitus klausimus, reikalauja kitokio požiūrio į tikrovę.

Vaikas siekia kitokio, bet lygiai tokio pat tvirto ir patikimo saugumo. Savo klausimais jis ieško gyvenimo prasmės, bet kartu jie išreiškia ir jo norą turėti į ką atsiremti ir būti mylimam. Tik turėdamas tokį pagrindą, jis bus pasirengęs naujai, nepažįstamai patirčiai.

- Vaikai anksti įsukami į daugybės visuomeninių, socialinių, ekonominių problemų ir krizių ratą. Kai vaikas mato žiniasklaidoje

aprašomas ir rodomas nelaimes, jis susiduria su abstrakčiai ir jam nelabai suprantamai apibūdinamomis situacijomis, kurios vaikui sukelia sunaikinimo ir išsiskyrimo baimę. „Mums taip neatsitiks!“, „Tau visai nėra reikalo dėl to baimintis!“, „Nereikia taip kalbėti“ – tokie atsakymai mažai tepadeda vaikui, jie tik signalizuoja apie tėvų bejėgiškumą. Tuomet vaikas *pasijunta* paliktas vienas.

Kadangi vaikams iki aštuonerių ar devynerių metų katastrofos ir nelaimės tik sustiprina (jau buvusį) sunaikinimo ir išsiskyrimo baimės jausmą, labai svarbu, kad tėvai jiems sąžiningai atsakytų ir parodytų savo tvirtumą: „Taip gali atsitikti! Jei taip atsitiktų, aš būsiu su tavim!“ Šį teiginį patvirtina pasakojimai apie Antrojo pasaulinio karo naktinius bombardavimus: vaikai, kurie per bombardavimą buvo šalia savo motinų ir emociškai jautėsi saugūs, išlaikė daug mažiau sunkių prisiminimų negu tie, kurie šioje siaubingoje situacijoje buvo vieni, be motinų.

- Apskritai reikia pabrėžti: tėvai ir auklėtojai gali pradėti kalbėti apie mirtį tik tada, kai vaikai apie tai klausia. Jei apie tai pradeda pirma kalbėti suaugusieji, vaikams paprastai tai būna per sunkus emocinis krūvis.

Į vaikų klausimus būtina gerai įsiklausyti ir suvokti, ko iš tikrųjų nori vaikas. Jei atsakyti keblu, gali padėti atsakymas nesudėtingu klausimu.

„O kas bus, kai aš mirsiu? Ar mane gražiai palaidos?“ – klausia septynerių metų Sibilė. Tėtis prieina, nusišypso dukrai ir sako: „Manau, jog tu dar ilgai gyvensi, – ir po trumpos pauzės priduria: – O kaip tu norėtum, kad atrodytų tavo laidotuvės?“

Kita situacija: šešerių metų Johanas klausia: „Jei senelė dabar danguje, tai kaip ten atrodo?“ Motina atsako klausimu: „O kaip tu manai, kaip ten atrodo?“ Berniukas kurį laiką galvoja, paskui ima fantazuoti. Atsakymai klausimu leidžia pasireikšti vaikų išmo-

nei. Vaikas jaučiasi priimamas čia ir dabar. Jis suvokia: „Į mano klausimą žiūrima rimtai. Aš nesu bejėgis ar per mažas tokiems klausimams!“

Būna situacijų, kai į klausimus atsakyti neįmanoma. Kartais žmogus užklumpamas tokios būsenos, kad neįstengia rasti tinkamo atsakymo, kartais turi pagalvoti arba pats yra prislėgtas artimo žmogaus mirties, kartais vaiko klausimas būna labai netikėtas. Jei ir tokiais atvejais stengsimės rasti atsakymą ir remsimės moto: „Aš privalau pasielgti teisingai!“, mus apėmusi įtampa nepastebimai persiduos vaikui. Gali pagelbėti tokie žodžiai: „Dabar aš negaliu atsakyti, bet vėliau skirsiu tau laiko. Tuomet aš ateisiu!“ Gal nereikėtų priminti, jog vėliau būtina laikytis pažado ir pasikalbėti su vaiku.

- Vieni tėvai ir pedagogai vengia vaikų klausimų apie mirtį, kiti atsakinėja labai noriai. Jie užverčia vaikus informacija, kurios gal dar visai nereikia, nes vaikas neįstengia jos apdoroti. Tokie aiškinimai gali sukelti vaizdų ir fantazijų, kurioms vaikas dar nepasiruošęs. Tėvai turi prisiminti: jei vaiką priimame čia ir dabar, vadinasi, tikime, kad vaikas ir vėl galės ateiti pas tėvus, kai tik jam iškils daugiau klausimų.

Tėvų atsakymas į kiekvieną vaiko klausimą gali baigtis žodžiais: „Jei norėsi sužinoti daugiau, gali klausti, kada tinkamas“. Vaikui reikia aiškių ir nuoširdžių atsakymų.

Vis dėlto per tokius pokalbius ne mažiau svarbus emocinis ir fizinis artumas. Vaikams būtina patikima atrama – tik tuomet jie pajėgs susidoroti su tėvų ir kitų suaugusiųjų atsakymais.

Laidotuvės

Penkiametės Barbaros mama Anita Bach sutrikusi. Ji pasakoja, jog mirė jos tėvas, o ji dabar svarsto, ar galima leisti Barbarai atsisveikinti su seneliu. Jį pašarvojo gretimame name, vyro tėvų bute.

Barbara buvo su seneliu labai artima ir jai norėjosi su juo atsisveikinti.

Senelio mirtis buvo labai netikėta, visus prislėgė liūdesys. Anitai Bach jos dukters noras pasirodė savaime suprantamas. Šią moterį pažinojau iš tėvams skirtų seminarų.

„Ar Barbara pati nori eiti?" – paklausiau aš.

„Taip, – skubiai atsakė motina. – Ji klausinėja ir klausinėja. Aš manau, jog bus geriau, jei ji pamatys savo senelį. Jis guli toks ramus!"

„Ar galite padėti savo dukrai atsisveikinti? Ar esate pasirengusi ją palaikyti?"

„Tikiuosi, – moteris užsikerta. – Taip! Aš galėsiu! Jau su juo atsisveikinau ir manau, kad esu pasirengusi!"

Kai kitą dieną Anita Bach jau ketina eiti į kambarį, kuriame pašarvotas velionis, prieina du giminaičiai.

„Anita, ką ketini daryti?" Galvos linktelėjimu jie parodo į Barbarą, kuri stovi nedrąsi ir tvirtai laikosi motinos rankos. Motina gana griežtai atšauna: „Einu pas senelį. Barbara taip pat eis kartu. Ji nori atsisveikinti".

Abiejų giminaičių pastaba išmuša motiną iš vėžių, ji pradeda abejoti.

„Tu negali to daryti! – piktinasi teta. – Vaikas visam gyvenimui patirs šoką!" Šalia stovintis dėdė griežtai sako: „Ar tau galvoje negerai!"

Ką tik buvusi tvirta Anita Bach pradeda svarstyti: gal giminaičiai teisūs? Gal dukrai bus per sunku matyti negyvą žmogų?

Barbara dar labiau priglunda prie mamos ir baimingai žvalgosi į duris, už kurių guli pašarvotas senelis.

Motiną apleidžia drąsa. Laikydama už rankos dukrą, moteris apsisuka.

„Ateik, vaikeli, eime iš čia."

Per kitą dienos dalį motina išgirsta iš giminaičių daug priekaištų, beveik niekas jos nepalaiko. Nors buvo planuota, Barbara nelydi senelio ir į kapines. Išorinis emocinis spaudimas buvo per didelis.

Praėjus vienai dienai po laidotuvių, motina su Barbara eina į kapines ir sustoja prie gėlėmis ir vainikais apkrauto kapo.

„Kas čia parašyta?" – mergaitė parodo į baltą juostą juodu kraštu, ant kurios nupieštas kryžius.

„Ilsėkis ramybėje!" – lėtai perskaito motina.

Barbara prityla, kažką mąsto, paskui pakelia akis į motiną ir klausia: „Ar senelis čia miega?"

„Taip, – sutrikusi sako Anita Bach ir bando aiškinti toliau. – Taip, senelis guli čia. Bet čia tik jo kūnas. Jo siela išskrido į dangų."

Barbara žiūri į kapą, paskui pakelia akis į dangų. Ji tai pakartoja keletą kartų.

„Klausyk, mama!"

„Taip!"

„Sakyk, mama, kaip senelis gali iškeliauti į dangų, kai virš jo karsto toks storas sluoksnis žemių?"

Motina nežino, ką atsakyti. Mergaitė daugiau neklausinėja. Kai jos eina nuo kapo, Barbara nedrąsiai mosteli ranka, pažvelgia į dangų ir labai užsigalvojusi papurto galvą.

Po šio įvykio mergaitė ištisus mėnesius žaidė laidotuves. Už namo esančioje smėlio dėžėje ji iškasdavo duobę, guldydavo į ją lėlę ir užkasdavo. Po kurio laiko ji lėlę iškasdavo ir mesdavo į viršų sakydama: „Dabar tu skrisi į dangų!" Barbara nieko neklausinėja

mamos, ji nieko nenori iš suaugusiųjų, tik žaidžia tai, ko nesuprato ir nesupranta. Bėgant laikui tokie žaidimai retėja, bet Anita Bach pastebi, jog ta laidotuvių istorija, dangus ir neįvykęs atsisveikinimas ir toliau jos dukrai lieka neaiškūs. Po dvejų metų. Dabar Barbarai septyneri.

Senelė miršta taip pat netikėtai kaip ir senelis. Ir šį kartą velionė pašarvota tame pačiame name. Šį kartą motina intuityviai nusprendžia elgtis taip, kaip jai atrodo teisinga.

Po to, kai su velione atsisveikino vyresnieji šeimos nariai, motina nesileidžia į kalbas su jokiais giminaičiais. Barbara taip pat nori atsisveikinti su senele: „Noriu ją pamatyti! Ji turės pasakyti seneliui, kad aš jį mylėjau!“

Anita Bach stovi su dukra priešais duris, kur guli senelė. Motina nervinasi, o Barbara apimta džiaugsmingo jaudulio.

„Tu turi elgtis tyliai. Senelė miega!“ Mergaitė linkteli sutikdama. Motina atidaro duris ir jos įeina į vidų. Kambaryje prieblanda, dega žvakės, dvi lempos skleidžia blausią šviesą. Tamsa šiek tiek išgąsdina Barbarą, ji instinktyviai susiranda mamos ranką. Kai mergaitė apsipranta su tamsa, motinos ranką paleidžia.

Motina sudeda rankas maldai. Mergaitė daro tą patį.

„Ką tu darai?“

„Aš meldžiuosi!“

„Aš taip pat!“ Barbara, kaip ir motina, nulenkia galvą, paskui abi eina aplink pašarvotą senelę.

„Senelė gražiai atrodo!“ – šypsosi Barbara.

„Ts!“ – motina priglaudžia pirštą prie lūpų.

„Labas, senele! – Barbaros balsas aiškus ir skardus, mergaitė žiūri į senelę. – Senele, noriu su tavim atsisveikinti.“ Barbara dar atkakliau žvelgia į motiną. Atrodo, tarsi ji lauktų senelės atsakymo.

„Ak, senele, – mergaitės balse beveik aiškiai girdėti atsiprašymas. – Tu jau nebegali kalbėti!“

Mergaitė įdėmiai žiūri į senelę ir mąsto. Viešpatauja tyla ir ramybė, tarsi mergaitė galvotų, ką jai reiškė senelė. Paskui ji tarsi pabunda ir patraukia motiną už rankovės: „Mama, ar senelės siela taip pat danguje?“

„Tikiuosi, kad taip! – Anita Bach apkabina dukters petukus. – Dabar, mažyle, jau turime eiti.“

„Ar galiu senelę pabučiuoti?“ – klausia Barbara. Motina priblokšta. Vėliau ji pasakoja, jog šis klausimas jai buvo labai netikėtas. „Galvoje skriejo nerišlios mintys. Lavonas jau buvo atšalęs. Prisiminiau visas tas kalbas, jog tai gali būti pavojinga.“

Moteris greitai susitvardė ir vėl atgavo žadą: „Gerai, tik atsargiai. Ir tik į kaktą“. Anita Bach pakelia dukrą, o ta lūpomis siekia senelės kaktos. Mergaitė atsargiai bučiuoja senelei į kaktą ir paglosto medžiaga užklotą jos ranką. Kai mergaitė vėl stovi ant grindų, ji vėl pažvelgia į senelę ir sako: „Lik sveika, senele. Ir pasakyk seneliui, kad man neleido su juo atsisveikinti. Tegu jis neliūdi“.

Abi išeina iš kambario. Netrukus Barbara bėga prie smėlio dėžės ir vėl žaidžia senelio laidotuves. Anita Bach nuskuba į miegamąjį, užsirakina ir rauda, kaip ji vėliau pati sakė, iš palengvėjimo. Reikėjo išsivaduoti iš dvejus metus trukusios įtampos: „Pusę valandos paverkiau ir pasidarė geriau“.

Iš kelių šios situacijos, kurią ponia Bach papasakojo viename seminare tėvams, aspektų matyti, kada vaikams susidūrimas su mirtimi tampa sunkia, per daug iš vaiko reikalaujančia patirtimi:

1. Jeigu mirtis lyginama su miegu, jaunesniojo amžiaus vaikai gali bijoti užmigti, sapnuoja baisius sapnus, neramiai miega, nuolat tikrina, ar tėvai ir kiti artimieji dar gyvi. Štai kodėl naktimis jie

eina į tėvų lovą, glosto ar gnybia tėvams, kad tėvų reakcija patvirtintų: mano tėvai dar gyvi.

Yra ir kitas panašus atvejis: daugelis tėvų ir pedagogų nenori dalyvauti vaikų žaidimuose, kuriuose šaudoma. Vaikams pagrasinama: jei tikrai šaudysite, aš galiu mirti. Tai, kas vaikams turi simbolines funkcijas, suaugusiesiems – realų pagrindą, nes tėvų patirtis kitokia. Kai kurie suaugusieji mėgina šią savo patirtį drastiškai perteikti vaikams.

Jochenas paties pasidarytu mediniu pistoletu kaip pašėlęs pyškina aplink save, taikosi ir į tėtį. Tėvas, Jozefas Meiksneris, iš karto griūva „pakirstas kulkos". Jochenas bėga prie tėvo, purto jį, traukia už rankovės: „Kelkis! Tai buvo tik žaidimas!" – rėkia vaikas ant grindų gulinčiam tėvui, kuris nerodo jokių gyvybės ženklų.

Tėvas nejuda, kvėpuoja taip, kad vaikas to nepastebi. Berniukas purto į nieką nereaguojantį tėtį, jį apima panika: „Tėti! Pabusk! Tėti, pabusk!"

Pagaliau – vaikui atrodo, jog praėjo visa amžinybė, – tėtis atmerkia akis, lėtai sėdasi ir sako: „Štai kaip bus, jei tu šaudysi į žmones".

„Bet aš ne iš tikrųjų šoviau, – tvirtina vaikas, – tai buvo tik žaidimas!" Berniukas vis dar negali atsipeikėti.

Tėvas pažeidė vaiko nustatytas žaidimo taisykles. Simboliniai Jocheno veiksmai visai netikėtai virto išorine tikrove. Ši tikrovė buvo per sunki vaiko protui ir jausmams. Liko baimė: ne baimė ir toliau šaudyti, o baimė, kad dėl jo kaltės tėtis gali mirti. Tokiu būdu gali išsivystyti tikrasis kaltės jausmas, kuris kelia sumaištį vaiko širdyje, jis tampa bejėgis.

Būtų buvę teisinga apriboti Jocheno žaidimą tam tikromis aiškiomis taisyklėmis ir ritualais. Drastiškas Jocheno tėvo metodas tik sukėlė paniką, privertė vaiką pasijusti nesaugiai, suabejoti savo jėgomis, stipriai sukrėtė jį.

Lygiai taip pat fatališkos ir keliančios baimę gali būti formuluotės, pavyzdžiui, „Tu nuvarysi mane į kapus!“ arba „Vieną kartą tavo elgesys mane pribaigs. Pamatysi!“

2. Vaikai savo žaidimuose įprasmina nesuvoktus dalykus. Kai Barbarai nebuvo suteikta galimybė atsisveikinti su seneliu, jai liko tik žaidimas, kuris mergaitei padėjo patirti atsisveikinimo jausmą. Po laidotuvių išvydusi senelio kapą, ji negalėjo įsivaizduoti, kaip iš jo senelis galėjo patekti į dangų. Žaidimas buvo savarankiškas bandymas atrasti savo sprendimą.

Atsakydami į vaikų klausimus apie mirtį ir laidotuves, galime sėkmingai naudotis mitais, magija ir simboliais. Ir nebūtinai jie turi būti visiškai teisingi, bet privalo būti tikroviški. Tuomet tėvų atsakymuose vaikas atras save su savo visomis fantazijomis ir vaizdiniais.

Šešerių metų Kornelija klausia mamos: „Ar man reikės gulėti žemėje, kai numirsiu?“

Glostydama dukters plaukus, mama atsako: „Žinai, tai, kas guli žemėje, yra tik apvalkalas, kaip žirnių ankštis. Tu išskrisi kitur“.

„Kur, mama?“

„Toli nuo čia!“

„Tuomet aš vis tiek galėsiu matyti tave... ir Filipą, ir tėtę...“

„Kaip tu mus galėsi matyti?“

„Galėsiu tave matyti. Visus galėsiu matyti“, – tvirtu balsu sako mergaitė.

„Aš irgi taip manau“, – patvirtina mama.

„O kas bus, kai mirsi tu, mama?“

„Aš dar gyvenu ir ketinu dar šiek tiek pagyventi“, – šypteli motina.

„Bet jeigu, mama!“ – Kornelija energingu balsu reikalauja atsakymo.

„Tuomet bus taip pat kaip ir tau.“

3. Vaikams galima leisti dalyvauti laidotuvėse, jei jie patys to nori, bet nė vieno vaiko negalima versti. Svarbiausia, kad vaikas tai darytų savanoriškai. Jis pats geriausiai žino, kokį emocinį krūvį pajėgia pakelti. Vis dėlto kartais tas emocinis krūvis gali būti vaikui per sunkus, todėl labai svarbu, kad per laidotuves šalia būtų artimas žmogus, kuris tarsi ramstis jį palaikytų.

Gera pagalba gali būti vaiko rengimas mišioms, jų eigos ir ritualų aiškinimas. Vyresniems vaikams tai dažnai būna labai įdomu.

Apibendrinant reikia pasakyti: kuo intensyviau vaikas jaučia ryšį su artimais žmonėmis, tuo daugiau naudos duoda ribinė patirtis, kai vaikas susiduria su mirtimi ir gedulu. Negalima teigti, jog po tokios patirties vaikas neverks, nepatirs įniršio, pykčio priepuolių, kad jis nepasuks atgal ir nepradės šlapintis į lovą, vapėti kaip kūdikis, nereikalaus perdėto meilumo ar nebijos tamsos. Vis dėlto kai vaikas pats nusprendžia pamatyti savo mirusius artimuosius, tokiose situacijose jis suvokia, kad yra ne vienas ir kad yra kelių, kuriais jis gali eiti savarankiškai.

Atsisveikinimas

Simonas, kuriam netrukus turėjo sukakti penkeri, lankė darželį. Ten jis buvo mėgstamas. Daugeliui berniukas patiko tada, kai jis vaidindavo plėšiką Hocenplocą. Plėšiką jis vaidindavo dažnai, nes – kaip sakė auklėtojos – „nebuvo gražesnio plėšiko už jį“.

Vieną rytą Simonas nepasirodė darželyje. Netrukus paskambino berniuko mama ir pranešė, kad vakar Simonas žuvo eismo nelaimėje.

Darželio darbuotojai buvo priblokšti. Tą dieną – koks sutapimas, bet sutapimų nebūna! – nė vienas vaikas nepasiteiravo, kur Simonas, ir auklėtojos turėjo laiko apmąstymams. Nuomonės,

kaip vaikams pranešti apie Simono mirtį, išsiskyrė: vieni siūlė neskubėti, nes dar patys negalėjo atsikvošėti, kiti norėjo būti vaikams teisingi ir sąžiningi. Buvo nutarta, kad vaikai apie draugo mirtį sužinos kitą dieną. Sprendimas pasirodė esąs teisingas, nes vėliau jau visas kvartalas kalbėjo apie nelaimę.

Kitas rytas: pusračiu sustatytos kėdės, viduryje stovi Simono portretas, dega dvi žvakės, aplinkui išdėlioti Simono darbeliai.

Grupės vadovė Kristiana Berger pasako vaikams, kad Simonas daugiau nebeateis, kad jis žuvo per avariją.

„Nebeateis?", „Kas yra mirtis?", „Ką Simonas dabar veikia?" – pasipylė vaikų klausimai. Vieni vaikai spontaniškai prakalbo apie senelių mirtį, kiti pasakojo, kaip nusibaigė jų žiurkėnas ar jūrų kiaulytė, o dar kiti sakė jau buvę laidotuvėse.

„Tai kur dabar Simonas?" – paklausė auklėtojos Anabela.

„O kaip jūs manote, kur jis dabar?"

„Danguje!"

„Debesyse!"

„Pas Jėzų!"

„Prie dangaus vartų, bet jie nenori priimti plėšikų vado!"

Pasipylė įvairiausi vaikų atsakymai.

„O kaip atrodo danguje?" – klausia Elizabetė.

„O kaip tu manai, kaip yra danguje?" – klausimu atsako Kristiana Berger.

Mergaitė pagalvoja ir pradeda pasakoti apie dangų kaip apie svajonių šalį, o paskui sako: „Ten Simonas visada galės vaidinti Hocenplocą".

Kiti vaikai taip pat vienas per kitą pasakoja apie dangų, tarsi būtų jame buvę.

„O dabar kiekvienas papasakokite kokią istoriją ar gražiausią nuotykį, kurį patyrėte su Simonu. Būtų gerai, jei pasakodami žiūrėtumėte į viduryje stovintį portretą."

Vaikai turėjo apie ką pasakoti: apie visokius nuotykius, ginčus, linksmus dalykus ir konfliktus. Niekas nesistengė Simono kelti į dausas. Jis buvo čia, nematomas sėdėjo su savo draugais. Vaikai pagarbiai klausėsi pasakojimų, viešpatavo paslaptinga tyla, visi įtemptai mąstė.

Simono mama pasiūlė darbuotojams, jog norintieji gali ateiti į laidotuves. Ėjo beveik visi vaikai. Per mišias vaikai sėdėjo aplink mažą karstą. Prieš atsisėsdami visi padėjo po gėlę. Kiekvienas vaikas buvo nupiešęs paveikslą, ką nors sumeistravęs, sukonstravęs ar nulipdęs. Aplink karstą gulėjo juokingiausi ir keisčiausi dalykai, kurie leido pro sielvartą sužibėti vilties ir būsimo gyvenimo kibirkštėlei. Vaikai buvo išmokę dainelę apie plėšikų vadą Hocenplocą ir labai jausmingai, garsiai ir karštai padainavo ją per gedulingą ceremoniją. Laidotuvių dalyviai tai verkė, tai šypsojosi.

Simono mama vėliau pasakojo: „Man tai suteikė be galo daug jėgų, aš jaučiau, jog Simonas yra čia. Tai buvo sielvartas, kuris man labai daug davė". Kiek pagalvojusi, moteris pridūrė: „Gal Simonas atėjo į šį pasaulį parodyti, kaip sielvartas gali sustiprinti žmogų!"

Po pokalbio su mama buvo nuspręsta nevesti vaikų į kapines, nes stiprūs jausmų protrūkiai galėjo per daug prislėgti vaikus.

Vaikai grįžo į darželį. Simono mama buvo iškepusi pyragą, atnešė saldumynų, kakavos ir sulčių. Visi linksmai vaišinosi. Kai Simono mama iš kapinių atvažiavo į darželį, ji atvežė daug margų balionų. Kiekvienas vaikas galėjo perduoti Simonui savo sveikinimą, kurį suaugusieji užrašė ant mažo atviruko ir pritvirtino jį prie baliono. Kai šventė baigėsi, visi vaikai išėjo su savo balionais į sodą ir paleido juos skristi. Tai buvo „sveikinimas danguje esančiam Simonui!" Raudoni, mėlyni, geltoni ir žali balionai lėtai kilo į dangų, o vaikai ilgai žiūrėjo į juos užvertę galvas. „Kažin ar Simonas apsidžiaugs?" – paklausė Elizabetė, bet tuojau pat tvirtai

atsakė: „Jis apsidžiaugs, nes mano atviruke parašyta: Tu esi *mano* plėšikų vadas!“

Simono nuotrauka dabar stovėjo ant grupės vadovės rašomojo stalo. Vaikai ir toliau kalbėjo apie Simoną, klausinėjo apie mirtį ir dangų, svarstė, ar jam ten gerai. Jiems buvo liūdna, kad nėra Simono, bet vaikai su juo atsisveikino, o pasiilgę galėjo pasižiūrėti į jo nuotrauką. Atrodė, kuo daugiau vietos jie skyrė Simonui savo širdyje, tuo mažiau reikšminga darėsi nuotrauka, tuo rečiau jis buvo minimas pokalbiuose.

Praėjo vieneri metai. Christianas sėdi žaidimų kampelyje ir su keliomis lėlėmis žaidžia „plėšikus ir policininkus“. Staiga jis garsiai surinka: „Simonai, dabar jau iš tikrųjų pakaks! Jau iš tikrųjų atėjo laikas tau sugrįžti. Dabar jau tikrai užteks!“ Vaikas pašoka ir su ašaromis akyse bėga prie nuotraukos ir piktokai išrėkia: „Simonai, grįžk pagaliau!“

Auklėtoja prieina ir tvirtai apkabina berniuką: „Christianai, tai neįmanoma!“

„Kodėl ne? – klausia nevilties apimtas vaikas. – Be jo Hocenplocas toks nuobodus!“

Auklėtojai pristinga žodžių: „Bet Simonas yra mūsų širdyse!“

„Kaip tik tai, – atkakliai taria vaikas. – Širdyje Hocenplocas kaip tik ir yra nuobodus, visai neįdomus!“

Papasakota situacija rodo, kiek nedaug racionalūs aiškinimai ir geranoriški žodžiai padeda vaikams iki aštuonerių devynerių metų, kai jiems tenka patirti sielvartą. Kaip rodo destruktyvus Konstantino elgesys (žr. nuo 72 p.), gailestis taip pat trikdo vaiką: jis jaučiasi paliktas vienas su savo skausmu, įniršiu ir bejėgiškumu. Jam reikėjo atramos ir aiškumo, o kai suaugusieji vis dar rodė jam savo gailestį, vaiko bejėgiškumas virto griaunamąja energija. Tik tuomet berniukas susilaukė taip trokštamo suaugusiųjų dėmesio.

Lygiai taip, kaip vaikui reikia minkšto žaisliuko, prie kurio prisiglaudus išsiskirti su mylimu asmeniu būtų lengviau, kaip meškutis padeda ištverti vienam savo lovoje, kaip motinos kvepianti skarelė padeda atsisveikinti su vaikyste darželyje, taip ir pokalbis apie mirusį žmogų, jo paveikslo atgaivinimas gali padėti ištverti sielvartą ir išsiskyrimą. Ritualai gali būti vaikui atrama ir parodyti, kaip jis gali įveikti savo bejėgiškumą.

Atsisveikinimas su Simonu buvo susietas su vaikams gerai suvokiamais, apčiuopiamais ritualais. Ritualai padėjo ne tik tinkamai pagerbti draugą, bet ir leido vaikams susivokti situacijoje. Vaikai savo ruožtu susilaukė paramos, reikiamo dėmesio ir supratimo.

Kai parodoma, jog mirtis yra mūsų kasdienybės dalis, vaikų tai negąsdina, o tik skatina juos labiau atsiskleisti, sąmoningai džiaugtis kiekviena diena, patirti laimės akimirkas, jausti savo jėgą taip, tarsi tai būtų paskutinis kartas. Tai yra gyvenimo prasmė. Kuo daugiau mirtį ir atsisveikinimą susiesime su ritualais, kurie teikia džiaugsmo ir palengvina skausmą, tuo daugiau prasmės įgaus tos dienos.

Nepaisant visų pastangų, tėvai neturėtų pamiršti: mirties akivaizdoje vaikai turi teisę niršti ir pykti. Kartais jie reaguoja liga, kartais – griaunamąja agresija ar depresija. Kai kurie vaikai iš pradžių neigia mirties faktą, kiti derasi su mirtimi, už mylimą žmogų siūlo atiduoti mylimą gyvūną. Dar kiti – regresuoja, ima elgtis kaip kūdikiai, jų vystymasis sustoja. Kai suaugusieji patys nebepajėgia susidoroti su šiais procesais, būtina pasitelkti profesionalią pagalbą.

Suaugusieji greičiau padės vaikams susidoroti su mirtimi ir sielvartu, jei jie sugebės įsijausti į jų fantazijas ir mąstyseną. Tai aiškiai iliustruoja Jano ir Trinchen istorija, kuri atsitiko prieš keturiasdešimt metų ir iki šiol išliko labai pamokanti.

Janas ir Trinchen

Septynerių metų Janas išbėga į sodą. Valstietiškas sodas su vaismedžiais, gėlių ir daržovių lysvėmis kitoje mūrinio namo pusėje. Čia jis susitinka savo prosenelę Trinchen. Prosenelei ką tik sukako devyniasdešimt metų. Vasara. Vaiskus mėlynas dangus, nematyti jokio debesėlio. Trinchen kabina ant virvės išskalbtus lovos skalbinius.

Janas trykšta džiaugsmu. Jis ką tik sužinojo, jog šiemet važiuos su tėvais buriuoti į Daniją. Tai pirmos Jano atostogos, jis pirmą kartą ilgam išvyks iš namų.

Janas prišoka prie prosenelės ir uždusęs išpyškina: „Aš važiuosiu į Daniją, toli nuo tavęs". Trinchen apkabina jį ir nusišypso: „Puiku, aš taip pat ten buvau. Bet tai buvo labai seniai!"

Janas susimąsto ir pažvelgęs į prosenelę sako: „Kai buvai tokia pat maža, kaip dabar aš?"

Prosenelė šypsosi: „Taip, ko gero, tokia kaip tu. Važiavau su tėvais. Mes plaukėme labai senu buriniu laivu!"

Kai senutė vėl imasi darbo, berniukas žiūri į ją ir kažką mąsto. Tuomet jis prieina artyn ir patraukia ją už prijuostės: „Prosenele!"

Trinchen dirba toliau.

„Prosenele!" – energingiau papurto Janas.

„Kas yra?" – atsiliepia moteris.

„Prosenele!" – vaiko balsas skamba labai rimtai, bet Trinchen vis dar dirba toliau.

Berniukas dar kartą ją pašaukia ir ji pagaliau atsisuka.

„Prosenele, kas bus, jei aš grįšiu, o tu jau būsi mirusi?"

Trinchen numeta į vonelę rankose laikytą paklodę ir abiem rankomis suima berniuko galvą. Jos žvilgsnis nukreiptas į tolį, kažkur už horizonto. Trinchen paglosto berniuko plaukus ir ramiai sako: „Taip gali atsitikti, Janai!"

Berniukas atsitraukia ir pažvelgia prosenelei į veidą.

„Ateik!“ – sako ji. Prosenelė apkabina vaiko pečius ir abu eina prie stovinčio po obelimi suolo. Trinchen atsisėda ir pasisodina vaiką ant kelių.

„Prosenele, ar tu tikrai gali mirti?“ – nenori patikėti Janas.

„Taip, mano berniuk!“

„O kas bus, jei manęs nebus, kai tu mirsi?“

„Tuomet aš būsiu ant debesėlio, va tokio kaip ten.“ Ji pažvelgia į viršų. Giedru dangumi plaukia nuostabaus grožio debesų kamuoliukas ir vejamas šiaurės vakarų vėjo nusklendžia viršum jų galvų.

„Bet tuomet aš negalėsiu tavęs matyti!“ – vaikas sutrikęs žvelgia į senolę.

„Paklausyk, Janai! Aš dabar tau padainuosiu vieną dainą. Dainavau ją tada, kai vaikystėje buvau Danijoje.“

Janas susidomėjęs žiūri į prosenelę, lengvai glosto jai plaukus, o Trinchen tylutėliai pradeda dainą apie kelionę į užjūrį. Janas greitai pagauna priedainį ir garsiai traukia kartu. Abu padainuoja visą dainą, Janui linksma ir smagu.

Staiga Trinchen nutyla ir apkabina proanūkį: „Jei tu grįši, o aš jau būsiu mirusi, eik į sodą ir garsiai dainuok šitą dainą. Aš ant debesies ją išgirsiu, pažvelgsiu žemyn ir pasakysiu tau „Atia!“. Janas šiek tiek abejoja: „Tikrai, prosenele?“

„Aš tau pažadu!“ – sako senolė ir pabučiuoja berniuką.

„Padainuokime tą dainą dar kartą, aš noriu ją įsiminti!“

Labai rimtai ir įsijautęs vaikas dainuoja dar kartą.

Keturiolika dienų vaikas buriuoja Baltijos jūroje ir mėgaujasi atostogomis. Jis su džiaugsmu vaikšto po nepažįstamus uostus, stebi nepažįstamus žmones. Kai jie atvyksta į pirmą Danijos uostą, vaikas vienas eina į pajūrį ir tyliai dainuoja savo dainą. Pirmą kartą per visas atostogas jis prisimena prosenelę ir galvoja, kad jis čia mato daugybę įdomių dalykų, o Trinchen taip toli nuo jo.

Po dviejų savaičių Janas grįžta iš kelionės namo. Prieš dvi dienas mirė Trinchen. Janą ištinka šokas. Jis bėga į savo kambarį ir graudžiai verkia. Tėvai guodžia vaiką, aiškina, kad senolė jau buvusi sena ir dabar ji danguje, bet tai nepalengvina Jano skausmo. Visiškai išvargęs vaikas pagaliau užmiega.

Janas pabunda tik vėlyvą popietę. Jis pašoka, bėga pro svetainėje sėdinčius gedėtojus tiesiai į sodą ir atsisėda ant suolo, ant kurio jis su prosenele mokėsi dainos. Berniukas žvalgosi į visiškai giedrą mėlyną dangų. Danguje nė debesėlio, jokio vėjelio – kaip ir tą dieną, kai vaikas su prosenele kalbėjo apie mirtį. Janas pradeda dainuoti – iš pradžių tyliai, tik niūniuodamas priedainį, paskui vis garsiau ir garsiau. Iš pradžių atrodo, kad berniukas dainuoja tik sau.

Pamažu jo žvilgsnis nukrypsta į dangų, bet dangus vis toks pat giedras. Berniuko daina apie kelionę už jūrų darosi vis garsesnė ir garsesnė. Po kokio ketvirčio valandos į sodą atbėga į laidotuves susirinkę artimieji.

„Janai, kas atsitiko?“

Janas nieko negirdi, tik dainuoja toliau.

Motina papurto vaiką už peties: „Janai, atsipeikėk!“

Į sodą atbėga Jano motinos teta ir su užuojauta sako: „Šitas įvykis visai jį sutrikdė. Vargšas vaikas!“

Renkasi ir kiti suaugusieji, jie nežino, ką daryti, o Janas vis dainuoja, nė akimirkai nesiliauja dainavęs. Jis vis dažniau dirsčioja į dangų ir jo žvilgsnyje vis daugiau nevilties.

„Kas čia dabar!“ – piktokai tarsteli Jano motina ir pasisukusi į sūnų sako: „Taip, Janai, dabar eisi į vidų. Aš paruošiu tau valerijonų arbatos“. Ji ima berniukui už rankos.

„Neliesk manęs! Aš dainuosiu tol, kol prosenelė pasirodys ant debesies.“

„Vargšas berniukas“, – su ašaromis akyse vėl sako teta.

„Aš pažadėjau prosenelei padainuoti, kai ji numirs.“

„Bet ne taip ilgai. Tau pasimaišys protas“, – motina bando išsivesti berniuką iš sodo.

„Palik mane! Aš laukiu debesėlio!“ Ir Janas vėl uždainavo apie kelionę į užjūrį. Jo balsas vis labiau kimo, o akys vis dar su viltimi žvelgė į dangų. Suaugusieji išsiskirstė. Teta eidama ragina pakviesti vaikui gydytoją, nes berniuko elgesys verčia susirūpinti.

Pamažu į berniuko širdį ima smelktis abejonės, gal prosenelė bus taip pasakiusi tik todėl, kad norėjo jį nuraminti. O gal todėl, kad ji taip puikiai mokėjo sekti pasakas. Gal tai ir buvo pasaka? Janas vis labiau abejojo: „Ar aš teisingai dainuoju? Ar tokie buvo žodžiai?“

Berniuko balsas pavargęs. Jis sudeda rankas ir žiūrėdamas į dangų maldauja: „Trinchen! Prašau tavęs, ateik! Ateik, prašau! – vaiko akis temdo ašaros. – Aš tik noriu su tavimi atsisveikinti“. Janas giliai atsikvepia ir iš paskutinių jėgų dar kartą karštai uždainuoja.

Ir staiga – berniukas negali patikėti savo akimis – nuo horizonto šiaurės vakarų kryptimi kyla debesis.

Janas pažiūri vieną kartą, antrą, trečią. Taip, ten debesis, dar visai mažas, bet jis vis didėja. Netrukus debesėlis virsta dideliu, puriu baltu debesimi. Debesis artėja ir darosi panašus į milžinišką burę, kurią pučia lengvas vasaros brizas.

Jano delnai sudrėksta, nuo dainavimo ir taip jau išraudęs veidas dabar tiesiog suliepsnoja, gerkle kyla karštis.

„Prosenele! – surinka berniukas, kai debesis pakimba virš jo galvos. – Prosenele! Aš dainuoju tavo dainą!“ Jis vėl iš visų jėgų užtraukia dainą, užvertęs galvą žiūri į debesį prisimerkęs, kad viską geriau matytų. Kai vaikas dainuoja priedainį, staiga ją pamato. Jam net pasirodo, jog ji vilki įprastą melsvą palaidinę, kurią visada

vilkėdavo vasarą. Vaikas mato mielą raukšlėtą savo mylimos prosenelės veidą, mėlynas akis, taikiai sučiauptas lūpas ir baltutėlius plaukus.

Susijaudinęs vaikas nenustygsta vietoje, pašoka, moja žiūrėdamas į viršų, tarsi tikėtųsi, jog ir senolė jam pamojuos.

Ne, jam nepasivaideno. Trinchen šypsosi ir moja taip, kaip visada.

„Lik sveika, prosenele! – rėkia vaikas. – Atia, prosenele!" Dabar iš akių pabyra džiaugsmo ašaros.

„Sudie, prosenele!"

Tuomet vaikas nutyla. Jis klausosi. Ūžia automobiliai, čiulba paukščiai, bet staiga pasigirsta švelnus senolės balsas. Jis ataidi iš labai toli: „Lik sveikas, Janai! – girdi berniukas – Sudie, Janai! Ačiū už dainą!"

Janas dar tyliai niūniuoja ir akimis seka debesį. Kai didelis baltas debesis pasislepia už namų stogų pietryčių pusėje, Janas pagalvoja: „Dabar jame gyvena Prosenelė".

„Lik sveika, prosenele!" – su palengvėjimu dar ištaria vaikas, giliai atsikvepia ir šluostydamas ašaras linksmas eina į vidų.

Kai Janas įeina į svetainę, visų akys nukrypsta į jį. Jis jaučia užuojautos pilnus žvilgsnius, nusišypso visiems ir sako: „Aš mačiau prosenelę. Debesyse. Ji su manimi atsisveikino".

Jano mama atsistoja: „Gerai, Janai! Dabar paruošiu tau arbatos. Šiandien tau visko buvo per daug".

Prabėgo daug metų. Janas suaugo. Jam dažnai tekdavo skristi lėktuvu. Kartais, kai lėktuvas skrosdavo debesis, jam pasirodydavo, jog mato Trinchen – baltais plaukais, malonia šypsena, mėlynomis akimis ir ausyse suskambėdavo daina apie kelionę į užjūrį.

Kuo mažiau stengsimės mirtį ir sielvartą išstumti iš mūsų kasdienybės, kuo mažiau laikysime tai tabu, tuo geriau vaikai susidoros su šia skaudžia patirtimi. Vaikai mažiau bijos, bus mažiau

sutrikę, labiau pasitikės savimi, bus savarankiškesni. Sielvartaujančiam vaikui mažai tepadės užuojauta ir racionalūs aiškinimai. Jam reikia abstraktaus dalyko, į kurį vaikas galėtų „įsikibti“: žaidimo, kad žaisdamas galėtų apdoroti tai, ko nesuprato, artimų žmonių meilės, kad turėtų į ką atsiremti, ir ritualo, padedančio susitvarkyti su savo mintimis ir jausmais. Atsisveikinimas neatskiriama gyvenimo dalis. Tik atsisveikinęs žmogus gali atsiverti naujiems dalykams, gali pradėti naują gyvenimą. Atsisveikinimas nereiškia, jog turime mirusiuosius pamiršti. Jie lieka gyventi mūsų prisiminimuose, mintyse ir širdyje tokie, kokius mylėjome. Mes nesame bejėgiai, turime veikimo laisvę jausmų sferoje, kurią kai kas norėtų pašalinti iš savo gyvenimo.

Baigiamasis žodis
Ritualai – gera atrama

16 metų Bjornas vienas tų chuliganų, kurie baisiausiai triukšmauja per futbolo rungtynes. Jis nėra koks radikalus skustagalvis ar asocialus paauglys. Bjornas turi viską. Jis gražiai aprengtas ir nepažįstamiems atrodo mielas ir mandagus. Tai tik viena Bjorno pusė. Yra ir kita, ne tokia maloni. Jis – vienos paauglių gaujos narys. Gaujoje aštuoni jaunuoliai, Bjornas – pats jauniausias. Motina ateina į mano konsultaciją, nes Bjornas, anot motinos, „padarė didelių materialinių nuostolių". Motina pasakoja:

„Jis apgadino tris autobusus, apiplėšė ir padegė užkandinę, – paauglio motina labai nusiminusi. – Aš niekaip negaliu suprasti. Jis turi viską, jam tikrai nieko netrūksta. Mes tiesiog iš akių skaitydavome kiekvieną sūnaus norą. Nė vienas jo amžiaus jaunuolis nėra taip aprūpintas."

„Ką ketinate dabar daryti?" – klausiu aš.

„Jam bus pasamdytas geras advokatas, atlyginsime nuostolius. Mano vyras jau kalbėjo su draudimo atstovais ir pradėjo tvarkyti šį reikalą. O vėliau, manau, visi trys važiuosime trims savaitėms kur nors atostogauti, kad sūnus pradėtų galvoti apie ką nors kita."

Motina atsivedė į konsultaciją ir Bjorną. Klausiu jo:

„Kaip manai, ką dabar darys tavo tėvai?"

„Duos man gerą advokatą, pinigų ir kyšį – atostogas."

„O ko tu norėtum?"

„Gauti į snukį!" – spontaniškai surinka Bjornas.

„Ką nori tuo pasakyti?“

Vaikinas pratrūksta, jo akyse pasirodo ašaros:

„Noriu pagaliau ką nors pajusti. Ar žinai, kada jie mane paskutinį kartą glostė? Aš neprisimenu! Aš jiems esu tik tam tikra investicija, kuri turi atsipirkti. Jie vis daugiau kiša, kad paskui daugiau gautų.

Bet dabar tam galas. Aš virsiu košę, kol jie į mane pažvelgs rimtai! Pažadu!“ Bjornas kurį laiką tyli, paskui priduria: „Juk man buvo leidžiama viskas, galėjau krėsti šunybes kiek tinkamas. Tėvai trumpam supykdavo, bet pyktis greitai praeidavo“.

Šioje situacijoje yra keli svarbūs aspektai, būdingi chaotiškam auklėjimui ir chaotiškiems tėvų ir vaikų santykiams:

- Suteikti autonomiją tik tada padės vaikams tapti savarankiškiems ir atsakyti už savo jausmus, kai tarp tėvų ir vaikų bus abipusė pagarba ir dėmesys vienas kitam. Autonomijos, kaip auklėjimo tikslo, neįmanoma pasiekti visiškai „paleidus vadžias“ arba be saiko lepinant vaiką. Tėvai ir paaugliai privalo turėti prieš akis aiškų ir tikrą modelį.
- Tik tada, kai paaugliai tiki ir pasitiki artimais žmonėmis, jie sugeba orientuotis painiame aplinkiniame pasaulyje. Instinktyvaus pasitikėjimo neįmanoma išugdyti auklėjant. Viską lemia tvirti tėvų ir vaikų santykiai. Kai vaikai tokio pasitikėjimo neįgyja, jie auga bailūs, jaučiasi nesaugūs, neturi po kojomis tvirto pagrindo, nejaučia ryšio su tėvais, jie tarsi niekam nepriklauso. Tokia būsena verčia juos aklai ieškoti kokios nors atramos, todėl paaugliai dažnai pasuka klystkeliais.
- Paaugliams reikia kontrolės. Jei išorinė kontrolė bus per didelė, vaikas augs nesavarankiškas, jo fantazija bus suvaržyta, nesusiformuos atsakomybės jausmas. Vis dėlto kai tos kontrolės nėra, kai paaugliui dažnai nuolaidžiaujama, vaiko vystymuisi

taip pat iškyla pavojus, paauglys skatinamas elgtis agresyviai. Nuolaidžiavimas ir autoritarinis hierarchinis spaudimas yra dvi *to paties* medalio pusės, kurios leidžia pro pirštus žiūrėti į savo veiksmus ir skatina agresiją.

Lankausi vienos pagrindinės mokyklos šeštoje klasėje, kur įgyvendinamas puikus mokytojo Heinerio Janseno projektas. Kalbama apie narkotikų žalą. Mokiniams patinka, jie aktyviai įsitraukia į svarstymą. Paskutinė pamoka. Christofas paprašo žodžio ir klausia:

„Pone Jansenai, ką jūs pats manote apie narkotikus?"

Mokytojas atsistoja, eina prie pulto, atsisėda ant jo ir užmeta koją ant kojos. Jis atrodo taip, tarsi jau būtų atsakęs į klausimą. Tuomet Heineris Jansenas pradeda dėstyti, atsargiai vertina visus už ir prieš, svarsto privalumus ir trūkumus. Jo kalba virsta išsamiu komentaru. Po kokių keturių minučių kalbos Christofas jį nutraukia:

„Prakeiktas šūdas! Aš noriu išgirsti jūsų nuomonę. Žmogau, baik tuos plepalus!"

Heineris Jansenas priblokštas. Jis atsistoja ir pažvelgia į mane:

„Štai taip visada! Stengiesi kiek galėdamas, o pabaigoje – še tau kad nori!"

„Šūdas, – rėkia Christofas. Ne, jis nerėkia, jis labiau maldauja, – aš tik noriu išgirsti jūsų nuomonę, o ne šį išdailintą mėšlą, kurio visur pilna. Man taip norėtųsi laikyti jus rimtu žmogumi!"

Įgyti savo požiūrį, autonomiją ir tapti savarankiškam galima tik ginčijantis dėl tėvų nustatytų normų ir vertybių. Kartais tie ginčai būna labai skausmingi. Vaikams kurį laiką reikia „palydos", ji padėtų suvokti patikimas normas ir vertybes. Vis dėlto ateina laikas, kai vaikai išdrįsta eiti vieni.

Autonomija neįmanoma be abipusės pagarbos. Labai svarbu gerbti vaiką kaip asmenybę, bet taip pat svarbu ir iš jo reikalauti

pagarbos. Kitaip tariant: vaikai gerbia tik tuos suaugusiuosius, kurie gerbia save. Vaikai suvokia pagarbos vertę tik matydami tėvų elgesį. Kai iš vaikų reikalaujama vienpusės pagarbos tėvams – „Vaikas privalo gerbti savo tėvą ir motiną“, – kas praeityje buvo būdingas reiškinys, tai daro vaiką bejėgį, paklusnų prisitaikėlį, paverčia jį pilka pele. Vis dėlto šiais laikais matyti priešingas reiškinys: viskas daroma dėl vaikų. Jie yra pasaulio ateitis, dėl jų kovojama už švarią aplinką, sveiką maistą, vengiama karų ir smurto. Tėvai, o daugiausia motinos, yra nepastebimos – kaip tos mielės pyrage. Vaikai yra viskas, jiems visapusiškai aukojamasi. O kaipgi tėvai, suaugusieji? Kaipgi jų pačių poreikiai?

Ribų nebuvimas vaiko vystymuisi lygiai taip pat pavojingas, kaip ir nuolatinė savo auklėjimo stiliaus refleksija. Labiau nei kada nors anksčiau pageidautina derinti svarstymams atvirą auklėjimo stilių su tėvų parama. Savarankiškas vaikas gali išaugti tik tada, kai tėvų ir vaikų santykiai ir visas auklėjimas grindžiamas giliais jausmais ir savitarpio supratimu. Toks auklėjimas palaiko vaiką ir drauge nustato ribas. Jei vaiko visai nevaržysime, jis praras orientaciją, jei tenkinsime visus jo poreikius, jam iš po kojų išslys tvirtas pagrindas. Vaikui reikia jo elgesį vertinančių nuostatų, kad jis galėtų suvokti normas.

Savarankiškas, prasmingas gyvenimas įmanomas tada, kai žmogus tvirtas savo vidumi, bet būtina ir parama iš išorės. Emociniai ryšiai ne tik padeda vaikui susiorientuoti, jie yra ir auklėjimo pagrindas, nors dėl jų kartais kyla nesutarimų ir trinties. Šiandien atrodo, jog daugelis vaikų paramos iš išorės nesusilaukia, jie nesijaučia priimami. Taip atsitinka iš dalies ir dėl to, kad trūksta ritualų. Suaugusieji sunkiai priima ritualus, laiko juos atgyvenusiais, tuščiais, sieja juos su jėgos ir prievartos vartojimu. Daugelis ritualų atsisakė, kad tik nebūtų palaikyti atgyvenusių laikų tėvais. Ritualai iš tikrųjų gali varžyti, slėgti, stabdyti vaikų emocinį vystymąsi, bet

taip atsitinka tada, kai ritualais siekiama hierarchijos ir naudojamasi valdžia.

Užuot išmetę per bortą visus ritualus ir neigę jų reikšmę, geriau paklauskime savęs, kokie ritualai mums buvo reikšmingi vaikystėje ir kuriuos iš jų galėtume pritaikyti auklėdami savo vaikus? Kokių ritualų reikėtų atsisakyti, nes jie varžė ir buvo tušti? Ritualai būna daugiareikšmiai ir prieštaringi. Ritualai lydi žmogų kiekvieną dieną, savaitę, visais metų laikais ir visą gyvenimą. Jų nereikia išradinėti, jie tiesiog yra. Kartu galima kurti ir naujus ritualus, kad dar neįprastus dalykus paverstume įprastais.

Jei auklėjimo kasdienybėje neturėsime ritualų, tuo tik prisidėsime prie chaoso ir anarchijos, neišmokysime vaikų orientuotis gyvenime:

– Kai tėvai atiduoda vaikus į darželį ar į mokyklą be atsisveikinimo ritualo, vaikai tarsi nemato kelio galo, nesuvokia tikslo.

Kas neatsisveikina, tas ir neatvyksta, negali įgyti naujos patirties.

– Pasigirsta skundų, kad darželiuose vaikai nuolat nervina savo auklėtojas, nes atlikę kokią nors užduotį jie nebežino, ką daryti toliau. Tokie vaikai neretai patiria nuolatinę įtampą, neranda laiko atsipalaiduoti. Tiksliau sakant, jie nemoka ilsėtis ir neskiria laiko apmąstymams. Jei vaikai neturės atsipalaidavimo ritualų, juos ištiks staigūs chaotiški protrūkiai ir frustracija.

– Panašiai elgiasi ir tie vaikai, kurie paliekami patys sau. Jie nemoka paskirstyti laiko. Jie uždusę bėga nuo vieno darbo prie kito, iš vienos vietos į kitą, bet taip ir nepatiria pasitenkinimo. Nėra laiko ir erdvės ritualų, į kuriuos jie galėtų atsiremti.

– Kai vaikas ateina į naują erdvę – darželį ar mokyklą – jam prireikia tam tikro pastovumo ir pozicijos. Vaikai instinktyviai to ieško. Tai gali būti sėdimoji vieta, žaislas, mokytojas, kurį vaikas vis geriau pažįsta, ar laiko skirstymas į pamokas ir pertraukas. Vaikai

tos atramos ieško lėtai, o mokytojai dažnai to neištveria, nes nesuvokia šio vaiko noro. Kai vaikas per ilgai sėdi vienoje vietoje ar žaidžia su vienu žaislu, jis išviliojamas, jam siūlomi kiti žaidimai.

Toks elgesys vaikus trikdo. Naujos situacijos ir besikeičiantys veiksniai reikalauja paprastumo, ne per gausių įspūdžių. Čia ir vėl gelbsti ritualai. Tai ta jėga, kuri ir chaose padeda vaikui įsitvirtinti kaip savarankiškai asmenybei.

– Ritualais neapribota agresija virsta aklu griaunamuoju įniršiu. Daugelis vaikų žaidimų grindžiami ritualais. Juose daug simbolių, rodančių vidinę vaiko tikrovę. Simbolika ir ritualai gali pakreipti agresiją konstruktyvia linkme. Taisyklės parodo, kas yra galima ir kas nepageidautina. Kadangi agresijos, kaip neatskiriamos gyvenimo dalies, neįmanoma pašalinti iš kasdienybės, belieka imtis ritualų ir simbolių, kurie padės su ja tinkamai elgtis ir sušvelnins konfliktus.

Kad ritualai gali būti labai įvairūs, puikiai atskleidžia dar viena situacija. Melanijai ką tik sukako ketveri ir ji pradeda lankyti darželį. Pirmąją dieną ji pasirodo persirengusi vampyru: veidas nudažytas baltais dažais, o pečius gaubia „vampyro" skraistė. Melanijos motina atsiprašinėja auklėtojos, bet šią tai tik pralinksmina, o vaikai nekreipia dėmesio. Ir kitomis dienomis Melanija eina persirengusi vampyru. Reikia pabrėžti, jog ji tai daro tik eidama į darželį, o kitu laiku mergaitė vėl virsta linksma ir guvia Melanija.

Atsikėlusi ir papusryčiavusi, mergaitė eina į vonios kambarį, rūpestingai grimuojasi veidą, užsimeta pačios pasisiūtą skraistę, truputį pasitepa plaukus želė, gerai apžiūri save veidrodyje, pasitikrina, ar viskas gerai, ir tuomet drąsiai keliauja į darželį.

Maždaug po dviejų savaičių Melanijos motina pradeda nerimauti, mėgina įkalbėti mergaitę baigti savo vaidinimą, bet jos pastangos eina niekais. Dukra pagrasina visai neiti į darželį. Dėl to sunerimsta auklėtojos, kurios vaidinimą sieja su darželio pe-

dagogine koncepcija. Vaikams Melanijos elgesys atrodė savaime suprantamas ir normalus, jie tuo visai nesipiktino.

Nors dar labai maža, Melanija buvo pripažinta kaip stipri asmenybė, labai kūrybinga ir mokanti bendrauti.

Kadangi darželyje dirbu konsultantu, Melanijos mama paprašė konsultacijos, nes mergaitės „Vampi" ritualas tebesitęsė. Motinai atrodė, jog kažkas negerai, ir svarbiausia – apie Melaniją jau ėmė kalbėti žmonės: „Nenoriu vėliau savęs kaltinti, kad nieko nedariau". Pokalbyje dalyvavo ir mergaitės tėtis, kuris dėl to per daug nesijaudino: „Kada nors tai baigsis. Aš taip pat kažkada persirenginėjau indėnu". Su tokiais argumentais motina jokiu būdu nesutiko, kaltino vyrą, kad vengia imtis atsakomybės, kaip strutis slepia galvą į smėlį.

Kai tėvai išėjo, prie manęs priėjo Melanija. Pažinojau ją iš savo ankstesnių stebėjimų. Šį kartą ji ne vampyras. „Tokios aš tavęs nepažįstu", – pradedu pokalbį.

Mergaitė nusijuokia: „Palikau „Vampi" namie, ji miega. Jai taip pat reikia pailsėti". Darželyje Melaniją visi vadino „Vampi". Mergaitė pradeda pasakoti, kaip jai patinka vampyrai: „Jie man padeda. Tai puiku. Apie juos turiu daug knygų". Paskui Melanija išdėsto viską, ką žino apie vampyrus. Stebiuosi, kiek daug ji žino, išgirdau negirdėtų dalykų. Mergaitei patinka, kad aš vertinu jos žinias ir kompetenciją.

„Tai tau patinka vampyrai?" Mergaitė linkteli: „Taip, tai mano draugai. Jie man padeda".

„Kaip manai, Melanija, kiek laiko tau jų dar reikės?"

Mergaitė sutrinka, pažvelgia į mane, paskui spontaniškai ir tvirtai sako:

„Kol suaugsiu!"

„O kada tu suaugsi?" Melanija vėl sutrinka, nežino ką atsakyti. Nusišypsau jai ir klausiu: „Kai tau bus penkeri, šešeri ar septyneri?"

Dabar mergaitė nedvejodama atsako: „Kai man bus penkeri, aš jau būsiu didelė. Taip sako ir mama. Tuomet galėsiu apsiginti viena!“

„Tai gal tu su „Vampi“ taip ir susitarei?“ Ji patvirtina linktelėdama galvą: „Man „Vampi“ pažadėjo! Kai būsiu didelė, galėsiu ir viena!“

Kai vėliau apie šį pokalbį papasakojau motinai, ji mažai ką suprato, vis mąstė ir ieškojo paaiškinimo.

„Ar galėjo būti taip, kad jūs nepagalvojusi patarėte darželyje saugotis, nes ten kartais šiurkščiai elgiamasi?“ Moteris spontaniškai atsakė:

„Prakeikimas, taip ir buvo. Kai Melanija ir vėl įžūliai elgėsi, aš tarp kitko pasakiau, kad darželyje vaikai bars ją ir pyks ant jos. Tuomet ji šiek tiek pagalvojo ir pasakė, jog tuomet į darželį pasiimsianti savo draugus. Apie tai aš daugiau negalvojau. Nejaugi tai susiję su jos elgesiu?“

„Gali būti. Spėju, kad taip. Melanija susikūrė ritualą, kuris padeda jai įveikti baimę, ir mergaitė jaučiasi saugi.“ Moteris klausiamai žvelgia į mane: „Ir kiek laiko tai tęsis?“

„Iki penktojo gimtadienio!“

„Kiek? – garsiai klausia motina. – Dar taip ilgai? Ir kodėl iki penktojo gimtadienio?“

„Jūs Melanijai pasakėte, jog penkerių ji jau bus didelė!“

„Tiesa! Neseniai ir vėl pakartojau tą patį! Tai man teks dar taip ilgai kentėti? Išsikraustysiu iš proto! Ne, tai neįmanoma! Reikia kažką daryti. Toliau taip tęstis negali! – moters veide pyktis ir susierzinimas. – Jūs per daug atlaidus mano dukrai!“

Melanija tvirtai tęsia savo ritualą, vis labiau pasitiki savimi ir darosi savarankiškesnė, o motina bėgioja nuo vieno gydytojo prie kito, nuo homeopato prie konsultanto, ir gauna labai skirtingą informaciją: vieni dramatiškai pritaria jos jausmams ir kalba apie

tai, jog Melanija taip sprendžia savo ankstyvosios vaikystės problemas, kiti viską labai sumenkina ir sako, kad viskas praeis. Darželio auklėtojos prie mergaitės ritualo jau priprato, o vaikų reakcija visada buvo rami.

Artėjo penktasis mergaitės gimtadienis. Darbuotojos norėjo suteikti mergaitei džiaugsmo. Grupės kambarys buvo paverstas „vampyrų ola“, buvo paruoštas „vampyrų“ gėrimas, iškeptas „vampyrų“ pyragas. Vaikai ir auklėtojos persirengė vampyrais. Viena auklėtoja sakė: „Mes norėjome, kad mergaitė apsidžiaugtų. Visi ja didžiavomės. Mergaitė tvirtai žengė savo keliu. Mums tai patiko“. Tą dieną Melanijai buvo leista ateiti vėliau, juk reikėjo ją deramai sutikti. Viskas buvo paruošta, vampyrai stovėjo pasirengę pasveikinti Melaniją.

Melanija apie tai nieko nežinojo, viskas buvo laikoma paslaptyje. Atsidarė darželio durys, įėjo Melanija – ji vilkėjo megztinį ir mūvėjo džinsus. Mergaitė suglumo, o vaikai ir auklėtojos – dar labiau. Kažkuris vaikas šūktelėjo: „Melanija normali“. „Negali būti!“ – spontaniškai ištarė grupės vadovė. Melanija truktelėjo pečiais ir pasakė: „Aš jau didelė. Aš užaugau ir jau nesu „Vampi“. Juk man jau penkeri“.

Vaikai susikuria ritualus, jie padeda suvokti jiems nesaugias situacijas ir save apsaugoti. Ritualai vaikus palaiko ir padeda susiorientuoti. Vaikų sukurti ritualai turi penkias sudedamąsias dalis:

- Ritualas skiriasi nuo kasdienių dalykų. Ritualas gyvuoja tada, kai jis stilizuojamas, pavyzdžiui, vampyras ir sąmoninga inscenizacija, rytinis grimavimasis ir kostiumas. Nuolat kartodamas ritualą, vaikas pasijunta saugus, stiprus, įgauna pasitikėjimo savimi.
- Paprastai suvokiama pačiupinėjus – šis vaikų vystymuisi būdingas principas ritualuose konstruktyviai ir išradingai panaikina-

mas. Ritualas virsta emocinės inscenizacijos dalimi. Ritualą ir save vaikas suvokia kaip visumą.

- Ritualas turi pradžią ir pabaigą: Melanija kasdien savaip laikėsi ritualo. Tam tikram laikui ji pasiversdavo vampyru. Tai suteikdavo mergaitei jėgų tvirtai išsilaikyti jai neaiškioje situacijoje.

Neįprastus dalykus, pavyzdžiui, Melanijos ėjimą į darželį, ritualas gali paversti įprastais, kasdieniškais ir normaliais.

Ritualas ne tik apsaugo, bet ir sukuria naujų įpročių, drąsina ir skatina pažinti tai, kas yra anapus įprastų ribų.

Kad ritualas nesustabarėtų ir nevirstų formalia inscenizacija, jis privalo keistis ir baigtis. Kai Melanija įgijo pakankamai pasitikėjimo savimi, jai nebereikėjo vaidinti. Dabar jau kitos galimybės ir kiti gebėjimai padės mergaitei eiti savo keliu. Kiekvienas jos žengtas žingsnis yra to kelio dalis. Kai eidama susidurs su kitais sunkumais, mergaitė galės remtis ta jėga ir stiprybe, kurią jai kadaise suteikė ritualas. Melanija susikurs naujų ritualų, kad galėtų ryžtingai ir sėkmingai susidoroti su neįprastomis situacijomis.

Jei kelias yra tikslas, o keliu būtina eiti, tai ritualai yra to kelio pakraščiuose esantys turėklai ir atramos, į kurias galima įsitverti. Kai kurie ramsčiai žmonėms reikalingi visą gyvenimą, kitus jie palieka ar keičia naujais.

Ritualai – tai parama iš šalies, jie nušviečia gyvenimo kelią. Kai kuriais ritualais neabejojama, jie siejami su metų laikais ir šventėmis ir jų nereikia nuolat išradinėti. Kiti – kaip rodo Melanijos vaidinimas – įgyja vertę tik krizinėse situacijose.

Ritualų teikiamas išorinis palaikymas yra svarbus ne vien vaikų vidiniam vystymuisi. Atsisakydami savo kasdieninio gyvenimo ritualų, žmonės pameta savo kelią, atsiduria priešais juodąją skylę, kuri kelia jiems baimę. „Tušti“ ritualai anksčiau ar vėliau sunyksta, praranda savo reikšmę ir nueina užmarštin, o aiškūs ir atviri,

į vystymosi procesą įtraukti ritualai suteikia jėgų, daro gyvenimą prasmingą ir turiningą. Didžiulę ritualų ir su jais susijusių simbolių reikšmę geriausiai suvokia vaikai. Ritualai drąsina ir palaiko, padeda įveikti naują patirtį ir išvengti konfliktų, tramdo jausmus ir nuveja baimę.

Daugelis knygoje pateiktų istorijų pabrėžia ritualų reikšmę ir rodo, jog jie neturi nieko bendra su sąstingiu, nekritišku požiūriu ar net reakcingomis mintimis. Tėvų ir vaikų santykiuose ritualai yra simboliniai veiksmai, kuriuos reikia ne vien suprasti, bet ir pajausti. Tai atrama, kuri suteikia pasitikėjimo savimi. Vaikai, kurdami ritualus, kartu susikuria priemonę, leidžiančią formuoti vidinę ir išorinę tikrovę. Ritualai būtini ieškant savo kelio, padeda eiti tuo keliu ir būti atsakingam už savo veiksmus. Vaikai – ne aukos, jie asmenybės, subjektai, kurie gali išdidžiai, pasitikėdami savimi žengti savo keliu. Jiems tik reikia tėvų padrąsinimo ir tų magiškų jėgų, kurių turi ritualai.

Literatūros sąrašas

Aš rėmiausi ne vien moksline literatūra, o rinkausi publikacijas, kurios suteikė man drąsos imtis šios temos ir kurios man labai padėjo dirbti su tėvais ir vaikais. Man ypač svarbias publikacijas pažymėjau žvaigždute (*).

Connirae ir Steve Andreas: Mit Herz und Verstand (Širdimi ir protu). Paderborn, 1992.

George R. Bach / Herb Goldberg: Keine Angst vor Aggression (Nebijokime agresijos). Frankfurt / M., 1981.

* Richard Bandler / John Grinder / Virginija Satir: Mit Familien reden (Kalbėkimės su šeimomis). München, 1987.

* Richard Bandler / John Grinder: Neue Wege zur Kurzzeittherapie (Nauji trumpalaikės terapijos keliai) Paderborn, 1981.

Manfred Berger: Sexualerziehung im Kindergarten (Seksualinis auklėjimas vaikų darželyje) Frankfurt / M., 1988.

* Bruno Bettelheim: Ein Leben für Kinder (Gyvenimas vaikams). Stuttgart, 1987.

* T. Barry Brazelton: Mein Kind verstehen (Supraskime savo vaiką). München, 1988.

* Tobias Brocher: Wenn Kinder trauern (Kai vaikai liūdi). Reinbek, 1985 (rororo Nr. 7950).

* Christian Büttner: Mit aggressiven Kindern leben (Gyvenimas su agresyviais vaikais). Weinheim, 1988.

* Christian Büttner (Hrsg.): Zauber, Magie und Rituale (Burtai, magija ir ritualai). München, 1985

Nancy Chodorow: Das Erbe der Mütter (Kas paveldėta iš motinos). München, 1985.

William Damon: Die soziale Entwicklung des Kindes (Socialinis vaiko vystymasis). Stuttgart, 1989.

Francoise Dolto: Die ersten fünf Jahre (Pirmieji penkeri metai). München, 1992.

* Rudolf Dreikurs / Loren Grey: Kinder lernen aus Folgen (Vaikai mokosi iš pasekmių). Freiburg, 1973.

* Rudolf Dreikurs / Vicki Soltz: Kinder fordern uns heraus (Vaikai kelia mums iššūkį). Stuttgart, 1988.
David Elkind: Wenn Eltern zu viel fordern (Kai tėvai per daug reikalauja). Hamburg, 1989.
Albert Ellis: Die rational-emotive Therapie (Racionaliai emocinė terapija). München, 1977.
* Magret Erni: Grenzen erfahren (Pajusti ribas). Düsseldorf, 1989.
Sabine Friedrich / Volker Friebel: Eischlafen. Durchschlafen. Ausschlafen (Užmigti, pramiegoti naktį ir išsimiegoti). Reinbek,1993 (rororo 9397).
Hans Geißlinger: Die Imagination der Wirklichkeit (Tikrovės įsivaizdavimas). Frankfurt / M., 1992.
* Helga Gürtel: Kinderärger. Elternsorgen (Vaikų apmaudas. Tėvų rūpesčiai). Ravensburg, 1989.
Sandy Sones: Schreiende Babys. Schlaflose Nächte (Rėkiantys kūdikiai. Bemiegės naktys). Ravensburg, 1988.
Evelyn Heinemann / Udo Rauchfleisch / Tilo Grüttner: Gewalttätige Kinder (Smurtaujantys vaikai).Frankfurt / M., 1992.
* Martin Herbert: Disziplin (Drausmė). Bern, 1991.
Klaus W. Hoffmann / Heidi Kaiser: Spiele und Lieder zum Kuscheln und Kosen (Žaidimai ir dainos, kai glaudžiame ir glamonėjame). Reinbek, 1995 (rororo Nr. 9507).
Evan Imber-Black / Janine Roberts / Richard A. Whiting: Rituale (Ritualai). Heidelberg, 1993.
* Helmut Jaschke: Grenzen finden in der Erziehung (Auklėdami apčiuopkime ribas). Mainz, 1992.
Jürgen Junker-Rösch: Gemeinsam spielen (Bendri žaidimai). Reinbek, 1996 (rororo Nr. 9147).
* Helmut Kentler: Eltern lernen Sexualerziehung (Tėvai mokosi seksualinio auklėjimo). Reinbek, 1981.
* Linde von Keyserlingk: Wer träumt, hat mehr vom Leben (Svajojančio žmogaus gyvenimas turtingesnis). Düsseldorf, 1992.
* Elisabeth Kübler-Ross: Kinder und Tod (Vaikai ir mirtis). Zürich, 1984.
Carol H. Lankton / Stephen R. Lankton: Geschichten mit Zauberkraft (Stebuklingos istorijos). München, 1991.
Marielene Leist: Kinder begegnen dem Tod (Vaikų susidūrimas su mirtimi). Gütersloh, 1979.
Thomas Lickona: Wie man gute Kinder erzieht (Kaip išauklėti gerus vaikus). München, 1989.
* Bettina Mähler: Geschwister (Broliai ir seserys). Reinbek, 1992 (rororo Nr. 9316).
* Margarete Mitscherlich: Die friedfertige Frau (Taiki moteris). Frankfurt / M., 1987.
* Marcel Müller-Wieland: Der innere Weg. Mut zur Erziehung (Vidinis kelias. Drąsa auklėti). Zürich, 1982.

Rosemarie Nave-Hertz: Familie heute (Šiuolaikinė šeima). Darmstadt, 1994.
* Gertrud Nunner-Winkler (Hrsg.): Weibliche Moral (Moters moralė). Frankfurt / New York, 1991.
Rolf Oerter / Leo Montada: Entwicklungspsychologie (Vystymosi psichologija). München / Weinheim, 1987.
Christiane Olivier: Jokastes Kinder (Jokastės vaikai). München,1991.
Emmi Pikler: Laßt mir Zeit (Duokite man laiko). München, 1988.
Fritz Redl / David Wineman: Steuerung des aggressiven Verhaltens beim Kind (Agresyvaus vaiko elgesio valdymas). München, 1976.
* Hartwig Röhm: Kindliche Aggressivität (Vaikų agresyvumas). Frankfurt / M., 1976.
Jan-Uve Rogge: Kinder können fernsehen (Vaikai gali žiūrėti televiziją). Reinbek, 1990 (rororo Nr. 8598).
Jan-Uve Rogge: Kinder brauchen Grenzen (Vaikams reikia ribų). Reinbek, 1993 (rororo Nr. 9366).
Heinz Rothbucher / Franz Wurst / Rosemarie Donnenberg: Grenzen erfahren. Räume schaffen (Ribos ir erdvė veikti). Salzburg, 1994.
* Udo Schmälzle: Mit Gewalt leben (Prievarta gyvenime). Frankfurt / M., 1993.
Carola Schuster-Brink: Kinderfragen kennen kein Tabu (Vaikų klausimams negzistuoja tabu). Ravensburg, 1991.
* Steve de Shazer: Wege der erfolgreichen Kurztherapie (Sėkmingos trumpalaikės terapijos būdai). Stuttgart, 1989.
Steve de Shazer: Der Dreh (Gudrybė). Heidelberg, 1988.
* Verena Sommerfeld: Krieg und Frieden im Kinderzimmer (Karas ir taika vaikų kambaryje). Reinbek, 1991 (rororo Nr. 8807).
* Otto Speck: Chaos und Autonomie in der Erziehung (Chaosas ir autonomija auklėjime). München, 1991.
* Arnd Stein: Wenn Kinder aggressiv sind (Kai vaikai agresyvūs). München, 1983.
Daniela Tausch-Flammer / Lis Bickel: Wenn Kinder nach dem Sterben fragen (Kai vaikai klausia apie mirtį). Freiburg, 1994.
Michael Titze: Lebensziel und Lebensstil (Gyvenimo tikslas ir gyvenimo būdas). München, 1979.
Renate Valtin: Mit den Augen der Kinder (Vaikų akimis). Reinbek, 1991 (rororo Nr. 9156).
Sonia Wagenmann / Rainer Schönhammer: Mädchen und Pferde (Mergaitės ir arkliai). Berlin, 1994.
Paul Watzlawick (Hrsg.): Die Erfundene Wirklichkeit (Išgalvota tikrovė). München, 1981.
D.W.Winnicott: Aggression (Agresija). Stuttgart, 1988.
* Katharina Zimmer: Versteh mich doch bitte (Suprask mane, prašau). München, 1992.

Rogge, Jan-Uwe
Ro-54 Tėvai nustato ribas / Jan-Uwe Rogge. – Vilnius: Alma littera, 2005. – 272 p.: iliustr. – (Gyvename su vaikais)

ISBN 9955-8-793-5

Knygoje pateikiami pavyzdžiai ir konkretūs pasiūlymai, kurie padeda geriau suprasti vaikus ir ramiau juos auklėti.

UDK 159.927+37.018

Serija „Gyvename su vaikais“

Jan-Uwe Rogge

TĖVAI NUSTATO RIBAS

Redaktorė *Marija Treigienė*
Korektorė *Monika Francuzovičienė*
Viršelio dailininkė *Deimantė Rybakovienė*
Maketavo *Ligita Plešanova*

Tiražas 2000 egz.
Išleido leidykla „Alma littera“, A. Juozapavičiaus g. 6/2, 09310 Vilnius
Interneto svetainė: http://www.almalittera.lt
Spausdino AB spaustuvė „Aušra“, Vytauto pr. 23, 44352 Kaunas
Interneto svetainė: http://www.ausra.lt
Užsakymas 843

Ką daryti, kai vaikai „negražiai“ kalba, žaidžia su monstrų figūrėlėmis ir pešasi? Kaip kalbėti lytiniais klausimais? Nuo kokio amžiaus reikia nustatyti ribas? Smurtaujantys berniukai ir taikios mergaitės? Kaip elgtis, kai vaikas susiduria su sielvartu ir mirtimi? Ar elgtis nuosekliai, reiškia bausti? Kaip elgtis, kai patys suklystame? Vaikams reikia ritualų, vaikus reikia orientuoti. Draugiški santykiai ir autoritetas neturi vienas kitam prieštarauti. Apie tai byloja daugybė knygoje pateiktų akivaizdžių pavyzdžių ir konkrečių pasiūlymų. Visa tai padės geriau suprasti vaikus ir auklėjimo šiokiadieniai bus gerokai ramesni.

JAN–UWE ROGGE, g. 1947 m., vedęs, turi sūnų, gyvena netoli Hamburgo. Jis – laisvai samdomas šeimos ir santykių konsultantas, tyrinėja informacijos priemonių įtaką vaikų auklėjimui. Nuo devintojo dešimtmečio pradžios veda seminarus tėvams, kvalifikacijos kėlimo kursus, jie labai populiarūs.

ISBN 9955-08-793-5

7508793

Lt 21.63